

İDARE DERGİSİ

Dahiliye Bakanlığınca Çıkarılır.

Yıl : 16 Ocak — Şubat 1945 Sayı : 172

İÇİNDEKİLER

Sahife

TETKİKLER :

Mahallî İdarelerden: Belediye	Dilâver ARGUN	3
Belediye Vergi ve Resimleri karşısında Da- nistay İnanları	Samim BİLGİN	19
Rasyonalizasyon	Burhan ERGİN	29
İdarede Sezin dayanakları ve yürütüm araç- ları	Fazlî GÜLEÇ	60
Mahallî İdarelerin Mali sistemleri	Taki GÜRKÖK	65
Bir memur statüsünde neler yer almalı- dır?	Hayri ORHUN	74
Vilâyet ve Kaza İdare heyetleri kararları itiraz ve iptal yolları	Celâl ÖZGÜVENÇ ...	83
Hacı Çil'in çadırında	Hilmi URAN	91
Köy Evleri ve ıslah çareleri	Kemal VARINCA	105

TERCÜMELER :

Üst idari kadronun teşkili ve uzuvlarının seçilmesi	Dr. Halim ALYOT ...	120
Romanyada komün idaresi	H. BERKSUN	155
Londra şehrinin idaresi	Ulviye TECELLİ	163

KONFERANSLAR :

Taşra idaresi	GALİP PEKEL	188
---------------------	-------------------	-----

FİKİR HAREKETLERİ :

Kamu hukuku ile özel hukuk farklığı ...	Samim BİLGİN	206
---	--------------------	-----

İDARİ COĞRAFYA :

Adapazarı	Refik KUZUCU	213
-----------------	--------------------	-----

İÇTİHAHLAR :

Danıştay Kararları		260
--------------------------	-------	-----

KANUNLAR ve KARARLAR :

Ay içinde yayımlanan kanunlar ve kararlar	cetveli	264
---	---------------	-----

YABANCI MEVZUAT :

Fransada Vilâyetlerarası Şûralar teşkiline dair kararname	Vecihi TÖNÜK	265
İsveşte ev idaresi hakkındaki mevzuat	Nihat YAL UT	278

BİBLİYOGRAFYA		285
---------------------	-------	-----

ABONE BEDELİ

Türkiye için seneliği : 500 kuruş;

Yabancı memleketler için seneliği 750 kuruş.

Abone bedelinin gönderilmesi şekli :

A — Türkiye dahili :

Bulunulan yerin malsandığma tutarı yatırılarak mukabilinde alınacak (Hasılatı müteferrika makbuzu) aynen ve taahhütlü bir mektupla :

Dahiliye Bakanlığı Tetkik Heyeti Neşriyat Müdürlüğü. Ankara

adresine gönderilmelidir. (Hangi nüshalara abone kaydedilmesi istenildiğini gösteren mektuplar arzuhal puluna tâbi tutulmalıdır.)

B — Yabancı memleketler :

Abone bedeline; makbuz pulu için 4 kuruş ilâvesinden sonra hasıl olan meblâğ, posta veya banka havalesi olarak yukarıdaki adrese gönderilmelidir.

YAZI İŞLERİ

İdareyi alâkalandıran mevzularda hazırlanacak etütler kabul olunur.

Gönderilecek yazılar, makinede yazılmış olmalı ve yarım sahifeyi geçmeyen ayrı bir özü de ihtiva etmelidirler.

Neşredilen yazılardaki fikir ve mütalâalar, yazı sahiplerine aittir.

Dergiye dercolummayan yazılar iade edilmez.

Bu hususlarda Dahiliye Bakanlığı Tetkik Heyeti Neşriyat Müdürlüğüne müracaat edilmelidir.

TETKİKLER:

Mahallî İdarelerden :

Belediye

Dilâver ARGUN

Erzincan Valisi

Yurdumuzda belediye teşkilâtının bugünkü şeklini bu- iuncıya kadar geçirmiş olduğu safhalar, Belediye Kanunu ve bu kurumların başardıkları hizmetler bu yazımızın konusu olacaktır.

Herkesin bildiği gibi devlet'in ilk şekli komün'dür. Komün, devletin kurulmasında bir cüzüdüdür. Devletten önce doğmuştur ve onunla yaşar. Diğer bir terimle, komün, büyüyerek devlet şeklini aldıktan sonra da, türlü değışiklikler geçirmekle beraber, yine çekirdek halinde devletin içinde kalmıştır.

Bir arada yaşayan, müşterek ihtiyaçları olan kimseler, müşterek yaşamayı ve bu ihtiyaçları sağlayabilmek için bir idare ortaya koymuşlardır ki bu, komün idaresidir; nihayet, komün, belde ve şehir idaresidir, diyebiliriz. Belde, doğuşundanberi bağımsız bir varlığa sahip olmuştur.

Devletin içinde bulunan bu bağımsız varlıklara, tarihin kaydettiği her devirde, batıda, doğuda her zaman raslarız. Bizde, Osmanlı İmparatorluğunda, Tanzimata kadar genel yönetimde yetki genişliği usulü çoğunlukla tatbik edilmiş olduğu halde imparatorluk yönetimi, bağımsız varlıkları, diğer deyimle, mahallî idareleri benimsememiş olduğundan, bu devrede, varlık olarak, belediye ortaya çıkamamıştır; fakat, sosyal bünyemizde bir çekirdek olan köy, bütün ihmallere ve baskılara rağmen varlığını ve şahsiyetini muhafaza etmiştir.

Bizde, köy her zaman müşterek ihtiyaçları duymuş, bunu başarmak için, iptidai olmakla beraber devlet teş-

Tetkikler:

kilâttan ayrı bir teşkilât vücuda getirmiştir. Yolların yapmağa, su getirmeğe, kısaca müşterek menfaatlerinin; ve ihtiyaçlarının icabettirdiği teşebbüsleri almağa çalışmışlar, bunun için, bekçi, hoca gibi bir takım memurlar kullanmışlardır.

Fiilen mevcut olan bu uzviyet ancak 1340 da, Cumhuriyet devrinde Köy Kanunu ile hukuki ve tüzel kişilik iktisap etmiştir.

İmparatorluğun son zamanlarına kadar şehrin şahsiyetini, köyün şahsiyeti kadar açık görmek mümkün değildir. İmparatorluk, ilk devirlerinde şehirlerin müşterek ihtiyaçlarının sağlanması işini merkeze almıştır.

İlk kuruluşunda Osmanlı Devleti, İslâm Devleti olmak bakımından İslâm Hükümetlerinde olduğu gibi kaza usulünü kabul ve tatbik etmiştir.

Osman (beğ) in ilk tâyin ettiği memur Kadı ile Subaşı, ilk saldıği vergi de, bugün belediye vergileri arasında yer alan (Pazar vergisi) dir.

Arap ve İslâm teşkilâtında belediye işleri kadılar tarafından görölürdü. O zaman belediye işleri, yalnız esnaf ve yiyecek maddelerinin fiat işlerinden ibaretti. Kadı, esnafı teftiş eder, bunların umumi sıhhati bozacak fena şeyler satmalarına, eksik ölçü, bozuk terazi kullanmalarına mâni olur, temizliklerine dikkat eder, esnaf arasındaki ihtilâfları inceler ve sonuçlandırır.

İstanbul, büyük bir şehir olduğu için bu görevi İstanbul Kadısı tek başına yapamıyordu; maiyetindeki üç memur, yani (Bilâdiselâse) Kadıları, İstanbul Kadısının yardımcısı idiler. Kadıların belediye işlerine bakmaları Tanzimat'a kadar sürmüştür.

Şehir işlerinin, merkezden tâyin edilen memurlar tarafından çevrilmesi, belediye işlerinde belde eğemenliğinin, şehir idaresinin diğeri bir deyimle bağımsız bir belediye idaresinin varlığını fiilen ortadan kaldırmıştır.

Belediye

İmparatorlukta yenileşme ve garplılaşma hareketleri 'başladıktan sonra 1242 de (ihtisap Nezareti) adlı, geniş yetkili bir nezaret kurulmuş İstanbul belediye görevleri de bu nezarete verilmiştir.

Arada şunu kaydetmeliyim ki, İstanbul'da, fetihten 1247 ye kadar, *Şehremini* adıyla bir memur kullanılmıştır. Bunun, şimdiki anlamı ile belediye ile ilgisi yoktur. Görevi, yalnız sokakların temizliğinden ve kanalizasyon işlerinden ibaretti.

Yeniçerilik kaldırıldıktan sonra (Şehreminliği) de kaldırılmış, bunun yerine İstanbul ile taşranın yapı işleri ile de uğraşmak üzere *Ebniyei Hassa Müdürlüğü* teşkil olunmuştur. 1265 de bu kurum, Ticaret ve Nafia Nezaretine bağlanmıştır.

Kısaca, Osmanlı Devletinin ilk kuruluşundan yakın günlere kadar, belediye görevleri, kadılar, muhtesipler, mimarbaşılar ve diğer devlet adamları tarafından ifa olunmuş, *belde hizmetleri* ile uğraşacak yetkili ve bağımsız bir kurum teşkil olunmamıştır.

1269 - 1270 Kırım savaşıdan sonra Avrupa ile temas artmış, devlet dairelerinin garp usullerine göre kurulması sırasında yalnız belediye işleriyle uğraşmak üzere ayrı bir kurumun teşkiline lüzum görülmüş ve (*Prefecture de la ville*) karşılığı olarak 1271 de *Şehiremaneti* teşkilâtı vücuda getirilmiştir.

(*Prefecture de la ville*) in karşılığı (şehiremişliği) diye dilimize çevirmek daha doğru ise de ona yakın tarihî bir deyim olan (Şehir eminliği) tercih edilmiş ve bu terim bu suretle tekrar diriltilmiştir.

Şehir eminliğinin görevleri; yiyeceklere fiyat biçmek, bunların kolaylıkla elde edilmesini sağlamak, sokakların temizliğine dikkat eylemekten ibaretti.

Şehir emininin iki muavininden başka bir de (Şehir Meclisi) kurulacaktı. Şehir Meclisi İstanbul'da oturan her

Tetkikler :

sınıf tebeanın ileri gelenlerinden ve 12 kişiden kurulacak, her yıl, üyenin 4 ü ad çekme ile çıkarılacaktı.

Bu teşkilâtтан da beklenen faydalar sağlanamadı, bir yıl sonra Şehir Meclisi de kaldırıldı.

1274 de Garp Devletlerindeki usule uyabilmek için, Avrupa'da bulunmuş, tahsil görmüş kimselerden bir (komisyon münisipal) kuruldu. Bu komisyon İstanbul'da belediye idaresinin nasıl kurulması lâzım geleceğini inceli- yerek bir mazbata hazırladı, fakat bundan da bir sonuç çıkmadı. İkinci bir komisyon kurularak bu komisyona bir *Belediye Nizamnamesi* kaleme aldırıldı.

Bu nizamnameye göre, İstanbul 14 belediye dairesine ayrılacak, (Beyoğlu ve Galata) birlikte bir belediye dairesi teşkil edecekti.

Belediye hizmetlerinin bütün İstanbul'da birden görülmesi, imkânsız olacağından 6 ncı Belediye dairesi olarak kurulan Beyoğlu ve Galata'da işe başlandı. Bu suretle faal belediye idaresi, İstanbul'da ve bütün imparatorluk içinde ilk defa, Beyoğlu'nda kurulmuş oldu.

6 inci daire, verimli çalışma devri olan 10 sene (1274- 1283,) içinde bir çok eserler ortaya koydu.

İlk iş olarak, bölgenin kadastral haritası yapıldı. İslâm kabirlerinden başkaları şehir dışına taşıtıldı. Tepebaşmda, Taksimde birer umumi bahçe vücuda getirildi. Yollar, elden geldiği kadar genişlettiildi. Kâgir yapıların umumileştirilmesi işi başarılı.

1283 yılı bütçesinden ayrılan 3500 altın lira ile bugünkü 6 ncı Belediye dairesi binası inşa ettirildi.

Alman bu güzel sonuçlar gözönünde bulundurularak, bu dairenin çalışma tarzının 14 belediye dairesinin hepsinde tatbiki, Fuat, Âli ve Mithat (Paşa) lar tarafından kararlaştırıldı. Bu maksatla 1284 de (*Dersaadet İdarei Belediye Nizamnamesi*) neşredildi.

Belediye

1293 de Fransız kanunları ve idare teşkilâtı olduğu, gibi kopye edilmeğe başlandığundan, İstanbul da (Paris) gibi 20 belediye dairesine ayrıldı. Aynı tarihte - Meşrutiyetin ilk ilânında - Mebusan Meclisi ilk iş olarak (Der- saadet ve Vilâyet Belediye kanunları) nı kabul etti. İllerde de belediye teşkilâtı işte bu tarihten başlar.

Bu kanunlar, belediye nizamını kurmak, belde hemşerilerinin müşterek ve medeni ihtiyaçlarını karşılamak niteliklerinden uzak olmakla beraber, Saltanat İdaresinde iyi hükümlerin de tatbik edilememesi yüzünden ruhsuz bir çerçeve halinde kalmış, esaslı hiç bir eser sağlayamamıştır.

Biraz aşağıda izahına çalışılacak olan 1580 sayılı Belediye Kanunumuzla bu kanunlar arasındaki farkı belirtebilmek maksadiyle kısaca bu kanunların bellibaşlı hükümlerine temas etmek faydalı olur.

23 Eylül 1293 tarihli (*Dersaadet Belediye Kanunu*) 65 maddedir. İstanbul'da bir (Şehir emini) bulunacak, 6 üyeli bir meclis kurulacak. İstanbul 20 belediye dairesine ayrılarak her belediye dairesinde seçilmiş 8-12 üyeli bir meclis bulunacak, bunların başkanları üyeler arasından Devletçe tâyin olunacak, ayrıca Şehir emininin başkanlığı altında Şehir Emaneti Meclisi ile Belediye meclisleri başkanlarından ve Belediye meclislerinin kendi üyeleri arasından seçecekleri ikişer üyeden mürekkep bir (Cemiyeti Umumiye! Belediye) kurulacak.

Şehir Emaneti Meclisi, bugünkü Belediye Encümenlerinin yerini tuttuğu gibi belediye memurlarının suçlu olanlarını yapacağı soruşturma sonucuna göre mahkemeye veren bir türlü İdare Heyeti mahiyetinde idi. Senede iki defa toplanan *Cemiyeti Umumiysi Belediye* de, bugünkü Belediye Meclislerinin karşılığı idi.

Aynı tarihli (*Vilâyet Belediye kanunu*) 67 maddedir. Bu kanuna göre de her şehir ve kasabada belediye idareleri teşkil olunacak, Belediye Meclisleri 4 yıl süre ile se-

Tetkikler :

çilmiş 6-12 üyeden kurulacak, Belediye başkanı, meclisin seçilmiş üyeleri arasından Hükümetçe tâyin olunacak, senede iki defa bulundukları yerin idare meclisi ile bir- leşerek bir (Cemiyeti Belediye) teşkil olunacak, bu Cemiyeti Belediye, Hükümetin çağrısı ile toplantı yapacaktır.

Her iki kanun, hükümleri bakımından, hem Belediye Kanunu, hem Bayındırlık Kanunu, hem Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu mahiyetinde idi. Çünkü bu konularla ilgili ayrı tesisler vücuda getirilmemişti.

Belediye Meclisleri, bugünkü Belediye Encümenlerinin, Cemiyeti Belediye de, bugünkü Belediye Meclislerinin karşılığıdır. Yürütme organı olan Belediye Reisi, seçilmiş üyeler arasından Hükümetçe tâyin olunurdu.

Bugünkü Belediye Kanunumuzun terimleriyle: (Belde sakinlerinin mahallî mahiyeti haiz, müşterek ve medenî ihtiyaçlarını tanzim ve tesviye ile mükellef tutulan) bugünkü icaplara ve anlayışlara uygun şekilde, Belediyeyi yeniden kurmak, devrimimize, Cumhuriyet idaresine nasip olmuştur.

İlk eser 1580 sayılı 1930 tarihli Belediye Kanunudur. Konumuzun esası da bu kanunun organlarını ve bunların görevlerini ve yetkilerini incelemek ve izah etmektir.

Bilindiğı gibi, Komün idaresinde, bugün iki sistem vardır: Komün idaresini tek kanuna istinat ettirmek veya komünleri büyüklüklerine göre, ayrı ayrı kanunlara tâbi tutmak. Fransa'da komünler tek kanunla idare olunur. Bizde ikinci sistem uygulanmıştır, nüfusu ne olursa olsun İl ve İlçe merkezlerinde ve nüfusu 2000 ve daha ziyade yerlerde Belediye Kanunu, nüfusu 2000 den aşağı yerlerde de Köy Kanunu tatbik olunur.

Belediye Kanunumuz, belediye görevlerim mecburi ve İhtiyari olarak ikiye bölmüş, görevleri, gelirlere göre belediyelere vermiştir.

Belediye

Işık, temizlik gibi hizmetler, yiyeceğin, içeceğin kontrolü, salgın hastalıklarla savaş gibi esaslı hizmetler her belediye için mecburidir.

Mezbaha, hal gibi kurumlar, gelirleri elli binden fazla belediyeler için; eczane, doğumevi, hastane gibi kurumlar gelirleri iki yüz bin liradan fazla belediyeler için; yarış yerleri, stadyomlar gibi kurumlar da gelirleri beşyüz bin liradan fazla belediyeler için mecburidir.

Belediye idareleri, kanunun kendilerine yüklediği görevleri ve hizmetleri yaptıktan sonra hemşerilerinin müşterek ve medeni ihtiyaçlarını karşılayacak türlü kalkışmalara girişmek yetkisini haizdirler, kanunun 19 uncu maddesi belediyelerin haklarını, yetkilerini ve imtiyazlarını tesbit etmiştir. Kanunda, ana düşünce olarak 3 esas göze çarpar:

1 — Kanuna aykırı olmayarak mahallî ihtiyaçları karşılayan her türlü tedbirleri almakta belediyelerin serbest olması;

2 — Seçilmiş meclisler aracıyla bütün belediye işleri üzerinde halk mürakabesini kurmak ve sağlamak;

3 — Belediye işlerinde kanun hükümlerinin en iyi şekilde uygulanmasını sağlamak için kuvvetli bir devlet mürakabesi kurmak.

Sırası geldikçe, bu esasların ana hatlarını incelemeğe çalışacağım.

Kısaca: Belediyeler, özel hukuk gerçek kişilerin haiz olmadıkları imtiyazlara ve yetkilere malik, yâni âmmeye ergisine sahip birer kamu hakları tüzel kişilerdirler.

Tüzel kişiliği haiz olan belediye idarelerimizin organlarını inceleyelim; bu organlar şunlardır:

1 — Belediye Meclisi.

2 — Belediye Encümeni.

3 — Belediye Reisi.

Tetkikler :

Belediye Meclisi

Meclis, tek dereceli seçim esası üzerine kurulmuştur, Seçim süresi 4 yıldır, seçim hakkını haiz kadın, erkek hemşeriler tarafından doğrudan doğruya seçilir.

Kanunumuz, meclis üyesinin sayısını, garp memleketlerinin çoğunda olduğu gibi nüfus sayısına göre artık bir nisbet dahilinde mütalâa ve tesbit etmiştir.

Belediye Meclisleri, süreli olarak çalışmazlar, Meclislerin âdi ve olağanüstü olm'ak üzere iki türlü toplantısı vardır.

Âdi toplantı, Kasım, Şubat ve Nisan ayları başlarında olmak üzere yılda üç defadır. Meclis görüşmeleri, esas bakımından herkese açıktır. Başkan veya üyeler tarafından ileri sürülürse Meclisin çoklukla vereceği karar üzerine kapalı oturum yapılabilir. Meclise, Belediye Başkanı başkanlık eder. Meclisin görüşme nisabı tam sayısının yarısından bir fazlasıdır. Kararlar, hazır üyelerin salt çoğunluğuyla verilir.

Belediye Meclislerinin görevleri:

Bu Meclislerin çok önemli görevleri vardır. Başlıcalarını inceliyeyim :

Belediye Bütçesini yapmak - Kesin hesapları incelemek ve tasdik etmek - Çalışma ve bayındırlık programlarını hâzırlamak - Tarifeler, munzam ödenekler, borç alma ve verme hakkında karar almak - Vergi ve resimlerin ödeme sürelerini tâyin etmek- Bağışları kabule, dâva konusu bin liradan fazla dâvaların anlaşma yolu ile halline, belediye mallarının hizmetlere ayrılmasına, bunların ayrılma yönlerinin değiştirilmesine, veya gelir getirir hale sokulmasına karar vermek - Belediye zabıtası talimatlarını incelemek ve kabul etmek.

Belediye Meclislerinin, belediyenin yürütme organı olan Belediye Başkanı üzerinde gözetim hakları vardır.

Belediye

Bu göretim, her toplantı dönemi başında Başkanın, kararların uygulanmasına, Belediyenin mali durumuna, eldeki bağtılar ve iş yüklenmelerinin uygulanmasını gösteren yıllık raporunun incelenmesiyle veya üyelerin gen soruları ile yapılır. Meclis, rapordaki izahları tam sayının çoğunluğu ile yeter görmezse keyfiyet, mazbata ile başkan vekili tarafından İl merkezi olmayan yerlerde Valiye, İl merkezi yerler için, Dahiliye Bakanlığına bildirilir. İl veya Bakanlık bu takdirde hakemdir. İlçe Belediye meclislerinin yetersizlik kararı üzerine Vali, İl merkezi Belediye Meclislerinin kararı üzerine de Dahiliye Bakam kararını verir. Bu makamlar. Meclisin görüşlerine iştirak ederlerse Belediye Başkam görevinden ayrılır.

Demek oluyor ki Meclislerin, Belediye Başkanlarını, dolayısıyla düşürmeğe yetkileri vardır. Yalnız Belediye reisleri Hükümetçe göreve alınmış olan veya Vali ve Kaymakam uhdesinde bulunan yerlerde bu hükümler uygulanmaz. Meclisler, bu yerlerde yetersizlik kararı veremezler.

Meclis kararlarının hukuki mahiyeti :

Belediye Meclislerinin aldıkları kararları, kuvvet ve şümül derecesi yönünden, üçe ayırmak mümkündür:

İptali lâzım gelen kararlar;
Onamaya bağlı kararlar:
Kesin kararlar.

Sıra ile izaha çalışalım :

1 — Belediye meclislerinin karârları birer kamu hakları işlemidir. Yürürlükleri için, kanunun gösterdiği şekillerde ve bunların esaslarına uygun olarak alınmış olmaları, kanunlara aykırı bulunmamaları gereklidir. Yoksa karar* aleyhine, menfaatlerine dokunulduğunu sananlar tarafından idari kazâya başvurulabilir. Fakat, Devlet de, idari vesayeti dolayısıyla, böyle kanuna uymayan ayları kararlarla ilgilenir, ve idari vesayete sahip olan dev-

Tetkikler :

letin temsilcisi, idari kazâ kurullarından bu kararların iptalini isteyebilir.

2 — Onamaya bağlı kararlar : Bütçe, kesin, hesap, munzam ödenek, borç alma ve verme işleri, çalışma programı, Belediye zabıtası talimatı ve benzerleri kararlar mahallin en büyük mülkiye memurunun onayı ile hüküm ifade eder.

3 — Belediye Meclisinin, diğer kararları kesindir. Yâni bu kararlar idari vesayetin gözetimine tâbi değildir. Ancak bütün idari kararlar gibi bunlara da ilgililer tarafından itiraz olunabilir.

Belediye Meclisinin Devlet tarafından denetlenmesi :

Devlet, Belediyeler üzerinde haiz olduğu idari vesayetini denetleme yetkisini sadece kararlara karşı itiraz ederek veya bütçeyi onama ile ifa etmez, doğrudan doğruya bu meclisleri denetleme altında bulundurur. Hattâ bazı hallerde dağıtır. Kısaca:

- 1) Kanunun tâyin ettiği yerden başka yerde toplanırsa;
- 2) Meclis, âdi ve olağanüstü toplanmalar haricinde toplanırsa;
- 3) Kanunun kendisine verdiği görevleri kanunun tâyin ettiği süre içinde yapmaktan kaçınır ve bu kaçınma meclise verilen işleri' durdurur ve geri bırakırsa;
- 4) Meclis, siyasi işlerle uğraşır veya siyasi dileklerde bulunursa;
- 5) Belediye üyelikleri birer suretle boşalır ve yedek üye bulunmamak yüzünden hazır üye miktarı tam sayının yarısından az kalırsa.

Bu dağıtma kararı, Meclisin belli zaman ve yer dışında toplanmasından ve siyasi işlerle uğraşmaktan ileri gelirse, Dahiliye Bakanlığının teklifi, Bakanlar Kurulu ka-

Belediye

rariyle, diğerk hallerde Dahiliye Bakanlığının yazısı ve Danıştay kararıyle olur.

Karar ve işlemlerinin incelemeye yetkili makamları gösteriyor ki, Belediyeler idari ve siyasi bakımlardan Dahiliye Bakanlığı, diğerk hususlarda da Danıştay tarafından denetleniyor.

Belediye Encümeni :

Encümen, iki türlü  ye ile kurulur: bir kısmı, Belediye Başkanı ile, Belediyenin daire başkanlarıdır; diğerk kısmı da seçilmiş üyelerdir. Seçilmiş  yeler, ikiden aşağı olmamak ve görevli üyenin yarısını geçmemek üzere bir yıl süre ile Belediye Meclisi tarafından seçilir.

Görevleri :

B t  enin ilk incelenmesi, aylık icmaların onanması, artırma ve eksiltme şartlarının belli edilmesi, ihalelerin icrası, maddeler arasında münakale yapılması, belediye yasakları çıkarılması, zaruri ihtiyaçlar fiyatlarının tesbiti, kamulaştırılacak yerler hakkında karar verilmesi, belediye memurlarının seçim, yükselme, takdir edilmeleri ve cezalandırılmaları gibi işlerdir.

Encümenin kazai görevleri de vardır: belediye su ları hakkındaki kanunlara uyarak ceza kesmek gibi.

Belediye Encümenleri, Belediye Başkanları tarafından ileri sürülmeyen işleri g r şemezler.

Belediye Başkanı :

Başkan, Belediyenin yürütme organıdır. Meclis  yeleri arasından, veya üyenin niteliğini haiz hemşerilerden, ve yahut dışarıdan, 4 yıl için Meclis tarafından seçilir. Belediyenin yürütme otoritesi ve yetkisi Belediye Başkanında belirir.

Tetkikler :

Kanunumuza göre asıl olan, Başkanın seçilmiş olmasıdır. Bu hususta İl Özel İdaresiyle Belediye idaresi arasında önemli bir ayrılık vardır : İl Özel İdaresinin yürütme organı, Devletçe görevlendirilmiş olduğu halde, Belediyenin yürütme organı, seçilmiş bir mahallî idare organıdır. İl Özel İdarelerinde kamu erkisi ancak devlet memurları tarafından kullanıldığı halde, Belediyelerde bu erki seçilmiş ve mahallî organların elinde bulunur.

Ancak Belediye Başkanlarının seçilme yolu ile getirilmesinin ayrıkları da vardır: Devletçe gereken yerlerde, Bakanlar Kurulu kararıyla görevlendirilmiş Belediye Başkanı kullanılır. Bu gibi yerlerde Belediye başkanlığı görevinin Valilere veya Kaymakamlara verilmesi de caizdir.

Meclisin her hangi bir sebeple dağılması halinde başkan düşer mi ?

Fransa'da Başkanın süresi Meclisin süresi ile ve varlığı ile sınırlandırılmıştır. Meclis, her hangi bir suretle dağılınca seçtiği başkan da düşer. Kanunumuzda bu husus için sarahat yoktur. Başkajın salt olarak 4 yıl için seçilmesine, ne gibi hallerde düşeceği veya ayrılacağı da açık olarak yazılı bulunmasına ve seçim de Valinin onayı veya müşterek kararname ile kesinleşeceğine göre bu gibi hallerden başkanlığın müteessir olmaması lâzımdır.

Belediye Başkanlarının görevleri :

Belediye Başkanlarının görevlerini, Batı Devletlerinin bir kısmındaki Belediye Başkanlarının görev ve yetkileriyle kısa bir kıyaslama yaparak anlatmağa çalışacağım:

Bizde, Belediye Başkanlarının, en büyük belediye üstü ve belediye temsilcisi sıfatlarıyla iki türlü görevleri vardır :

1 — En büyük Belediye üstü sıfatıyla:

Belediye zabıtası görevlerinin yürürlüğünü sağlایa-

Belediye

cak yasakları uygulamak, Meclis ve Encümen kararlarını yerine getirmek;

Bu makamların onamma bağılı olmayan belediye görevlerini, yetkisi ve sorumluluğu altında ifa etmek;

Belediyenin, mahallî mahiyetteki esenlik, bayındırlık, ekonomik ve düzenlik işlerini koalamak ve yapmak.

2 — Belediyenin temsilcisi sıfatıyla :

Belediye mallarını idare etmek, gelirlerini, alacaklarını koalamak ve toplamak, yetkili makamlarca onanmak şartıyla belediye hesabına bağtlar icra etmek.

Bazı batı memleketlerinde Belediye başkandan :

Fransa'da : Belediye Meclis üyesi arasından 4 sene müddetle seçilir. Burada Belediye Başkanı bir taraftan hükümetin bir yürütme aracıdır. Bu sıfatla kanunları ilân etmek, kanunlar ve talimatlar hükümlerinin yürütülmesini gözetimlemek Belediye Başkanına aittir. Belediye idaresinin yürütme organı sıfatıyla de polisi, mâliyeyi, bayındırlık işlerini gözetimlemek, nüfus vakalarını tutmak, Maarif Komisyonuna başkanlık eylemek Belediye Başkanmm görevidir.

Belediye Başkanmm emrinde bulunan belediye zabıtasının görevi: Düzeni sağlamak, genel güvenliği, genel esenliği korumak gibi ödevlerdir; yâni polis, hem belediye düzeni, hem genel güvenlik bakımlarından Belediye Başkanımın emri altındadır.

Belçika'da : Belediye Başkanı, Kırılın temsilcisi ve komün meclisinin yürütme organıdır. Meclis üyeleri arasından 6 sene süre ile Kırıl tarafından görevlendirilir.

Başkan, Devlet kanunlarının tam yürütülmesini görelimi altında bulundurur. Nüfus işlerini görmek Belediye Başkanımın görevleri arasındadır.

Polis Müdürlüğü görevi de başkanın uhdesindedir.

Tetkikler :

Hodanda'da: Belçika'da olduğu gibi 6 sene süre ile Devletçe görevlendirilir. Belediye Meclisinin Başkanı olduğu gibi bir takım idari yetkileri ve polis müdürlüğü sıfatını da haizdir. Hükümetin de temsilcisidir. Belediye Başkanmm yardımcıları, Belediye Meclisi tarafından kendi üyeleri arasından 4 sene süre ile seçilirler. Belediye Başkanı ile yardımcıları belediyenin yürütme erkisini teşkil ederler. Bunlar, Belediye Meclislerine karşı, birlikte sorumludurlar.

İtalya'da : Belediye Meclisi tarafından 4 yıl süre ile seçilen Belediye Başkanı, hem meclisin yürütme organı hem de hükümetin bir memurudur. Bu iki sıfatla, aj'rı ayrı görevlere ve yetkilere sahiptir.

İspanya'da,: İspanyol Belediye teşkilâtı, Arap ve İslâm teşkilâtının tesiri altında kalmıştır. Belediye Başkan- nma (Alkad) denilir. Arapça (Elkadı) deyiminin aynıdır, Başkan, Belediye Meclis üyeleri veya hemşeriler arasından 3 sene süre ile seçilir. Belediye Başkanı, hükümetin temsilcisi olduğu gibi belediyenin de yürütme erkisinin başkamdır.

Almanya'da: Nasyonal-Sosyalist rejimi 30 Kasım 1935 tarihli kanunla komün teşkilâtına ve idaresine yeni bir yön vermiştir. Eskiden, komün idaresinde tam bir muhtarlık vardı ve komünü idare edecek olanlar da seçim yoluyla iş başına getirilirdi.

Bugünkü rejimin prensibi, her işte karar ve yürüt- mün tek kişide toplanmasından ibarettir. Bu prensip, komün idaresine de hâkim olmuştur. Komün şefi *Burg Mes- tr*'di. Y. Kendisine muavinleri yardım eder. *Burg Mestr*'in tam ve salt sorumlulukla komünü idare eder. *Burg Mestr*'in görevlendirilmesinde Nasyonal - Sosyalist partisi temsilcilerine karışma hakkı tanıtılmıştır. Namzetler listesi parti temsilcilsine verilir, temsilci görevlendirmeyi yapacak makama, 3 namzet sunmak hakkını taşır, bu makamlar, komünlere göre ya Dahiliye Bakam, yahut ma-

Belediye

hallin üstleridir. Parti temsilcisi ile bu makarrat anlaşırlarsa, namzet, görevlendirilir; anlaşılmazlarsa parti temsilcisi yenilerini ileri sürer. Bunda da uyuşulamazsâ? temsilci, namzedi komüne bildirir. Komün, bu namzedi görevlendirmek ödevindedir. *Burg Mestr*'ler, komünün daha ziyade idari hususlarında, parti temsilcileri de, siyasi yönde yetkilidirler. Parti temsilcileri komünün, icabında her türlü işlerine karışmak hakkını taşırlar. *Burg Mestr*'in komüne vecibe yükleyecek buyruklarının yazılı olması gereklidir. *Burg Mestr*, idarenin şefi olmak bakımından, komünün memurlarını göreve almak veya çıkarmak yetkisine sahiptir.

Burg Mestr ve muavinleri belli bir süre için görevlendirilirler. (12 sene).

Burg Mestr ve muavinleri göreve başlamadan önce and içerler.

*

**

Arzettiğim batı memleketlerinin seçim yolu ile veya göreve alınma suretiyle iş başına getirilen Belediye başkanlarının yetkilerine benzer yetkilere sahip, bizde de, İstanbul birleşik idaresinin başkamdir, bu bakımdan biraz da, İstanbul idaresinin yalnız organlarını kısaca inceliyelim :

1 — İstanbul Meclisi :

Meclis, İstanbul Belediye sınırları içinde seçilen Belediye Meclisi üyeleriyle Belediye sınırları dışında kalan ilçelerin seçtikleri İl Meclisi üyelerinden teşekkül eder. Hem Belediye Meclisi ve hem de İl Meclisi görev ve yetkilerine sahiptir. Belediye sınırı içinde kalan İlçeler halkı İl Meclisi üyelerini seçemezler. Belediye sınırı dışında kalan İlçeler ise yalnız İl Meclisi üyelerini seçerler. Fakat, aynı zamanda, merkezleri Belediye sınırı içinde bulunan İlçelerin Belediye sınırı dışında kalan Bucakları ve köyleri halkı da belediye üyeleri seçimine katılırlar.

Tetkikler :

2 — Encümen :

İstanbul Encümeni de, özel bir mahiyet arzeder. Bunda İl Encümeni mahiyeti galiptir. Esas itibariyle, Encümen üyeleri arasında mansup üye yoktur. İl Encümenlerinde en fazla 4 üye bulunduğu halde İstanbul Encümeni 8 üyelidir. Bu üyelerden ikisinin belediye sınırı dışında ki İlçeler üyelerinden olması şarttır. Encümende daire başkanlarının üyelikleri arızidir, yâni devamlı değildir. ve hepsi birden bulunmaz, işleriyle ilgili hususlarda üye olarak bulunurlar ve oy'a iştirak ederler.

3 — Başkan :

İstanbul'da ayrı bir Belediye Başkanı yoktur. Belediye başkanlığını İstanbul Valisi yapar. Bu suretle, İstanbul, yürütme organı bakımından bir İl idaresi mahiyetini arzeder.

**Belediye Vergi. Resim ve Harçları Tatbikatı
Karşısında Danıştay İnanları**

Samim BİLGEN
Danıştay Savcısı

İdari yargı yerlerinin vergi işlerindeki emsal kararları. kanunları tatbik ödevinde olan makamları prensip bakımından bağlayamaz. Fakat bu kararların, hele mevzuatla açıkça çözülmeyen meseleler karşısında idarenin, kanım vazıı tarafından gözetilen maksada uygun bir yol seçmesine çek defa yardımı dokunan birer kılavuz olduğunda şüphe yoktur, öbür yandan, her idari muamele ve karar, idarenin serbest iradesinin bir tezahürü olmakla beraber, dâva mevzuu yapıldığı takdirde bozulabileceği için bunların,, varğı yerlerinin inanlarına uydurulması, iptalleri ihtimalini önlemek ve böylelikle idari tasarruflarda istikrarı sağlamak bakımından da faydalı olur.

İşte bundandır ki, esasları genel olarak - fakat sırf ana iat.larile - d23 sayılı kanunda gösterilmiş bulunan Beledi ve vergi ve resimlerinin tatbikatı dolayı sile Damştaym geçen 1944 yılında verdiği önemli kararları, vergi ve resim dâvalarına bakan 4. Dairenin 5500 kararı arasında gözden geçirmeğı ve karar numaralarını da göstermek su ret ile 423 sayılı kanundaki dizi çerçevesi içinde sıralamağı yerinde gördük.

Bu bir yıllık, tatbikat dolayısile inceleme mevzuumuza giren işler. Belediye vergi ve resimleri halikındaki 423 ve buna ek olan 4375 sayılı kanunlarla, Belediye istimlâkleri hakkındaki 2497, 3710 sayılı kanunların Şerefiye resmine, Hafta tatili hakkındaki 394 sayılı kanunun da Ruhsatiye harcına ait hükümlerini ilgilendiren işlerden ibarettir. Asker ailelerinden muhtaç olanlara yapılacak yar-

Tetkikler :

dım hakkındaki 4109 sayılı kanun dairesinde alınan vergiler mahiyetleri bakımından Belediye vergi ve resimleri arasında sayılabilirler ise de, bu alanda çıkacak uyuşmazlıklar kanunun 7. maddesine göre Danıştaym yargı görevi dışında bırakılmış olduğundan sözü geçen kanun tatbikatı mevzu umuza girmemektedir. Bundan başka vergi ve resim anlamı dışında kalan ve meselâ 1580 sayılı kanunun 15. maddesinin 26. fıkrasına dayanılarak Belediyelerce aranan bakım masrafları ile ilgili uyuşmazlıkların incelenmesi de Adliye mahkemelerinin görevi içinde olduğundan, bu gibi meselelerin esası hakkında Danıştay kararlarından bir şey öğrenmeğe imkân yoktur.

1944 yılında Danıştay 4. Dairesince karara bağlanan dâvalar, 423 sayılı kanundaki sıraya göre şu Belediye vergi, resi n ve harçlarınm ilgilendirmektedir:

- 1) Tanzifat vergisi (423 sayılı kanun, madde 5-6)
- 2) Tenvirat resmi (madde 7)
- 3) Eğlence yerleri küşat ruhsatiye ve lûbiyat resmi (madde 9)
- 4) Pazar, panayır, meydan ve iskele işgal iye resmi (madde 13)
- 5) Motor ruhsatiye resmi (madde 15)
- 6) İhtisap resmi (madde 21)
- 7) Tellaliye resmi (madde 22)
- 8) Kira araba ve otomobilleri resmi (madde 23)
- 9) Merakibi bahriye resmi (madde 24)
- 10) İskele resmi (madde 26)
- 11) Mevadı müsteile istihlâk resmi (madde 28)
- 12) Zephiye ve mezbaha resimleri (madde 29)
- 13) Duhuliye resmi (madde 31-38)
- 14) Şerefiye resmi (madde 39-40)
- 15) Kaldırım ve lâğım resimleri (madde 41)
- 16) Elektrik istihlâk resmi (4375 sayılı ek kanun)
- 17) Hafta tatili ruhsatiye harcı (394 sayılı kanun, madde 8-1580 sayılı kanun, madde 110, fıkra 2).

Yalnız, yukarıda sıraladığımız maddelere temas eden

Danıştay İnanları

inanları incelemeğe başlamadan önce, Belediye vergi ve resimlerini ilgilendirmekle beraber kanunla halledilmemiş bulunan, fakat genel mahiyetleri bakımından büyük bir önem gösteren zamanaşımı, itirazlar, terkin vs. meseleleri hakkında Danıştayın ortaya koyduğu esasları kaydedeceğiz.

Belediye vergi ve resimlerinde zamanaşımı. — Belediye vergi ve resimleri gibi özel kanunlarında zamanaşımı müddetleri yazılı olmayı vergi ve resimler hakkında 2656 sayılı kanunun 6. maddesile konmuş olan 5 senelik müddet, tatbikattaki uyuşmazlıkları büsbütün ortadan kaldıramamıştır. Vergi muameleleri tarh ve tahsil gibi iki safhayı ihtiva ettiğinden belediyeler, bu kanunun koyduğu 5 senelik müddetin ancak tahsil zamanaşımından ibaret bulunduğu, yoksa tahakkuk zamanaşımı bakımından hiç bir tahdit yapılmadığı fikrini ortaya atmışlardır. Tahakkuk için hiç bir kayıt konulmam aşının vergi noktasından mükellefleri sonu gelmiyen bir kararsızlığa düşüreceği ve hukuk esaslarına aykırı olacağı görülerek bu fikre meyledilmemiş, fakat tahakkuk zamanaşımını genel hükümlere, göre (Borçlar K.) 10 yıl olarak mı kabul etmek, yoksa 2656 sayılı kanundaki 5 senenin tahakkuk zamanaşımını da içine aldığı mı düşünmek lâzım geleceğinde tereddüt olunmuştur.

4. Dairenin 44/3274, 44/3463, 44 3696 sayılı kararları tahakkuk ve tahsil muamelelerini ayırmak suretile birinci şıkka meylettiği halde 44/2544 sayılı kararı, Belediye vergi ve resimlerinin umumiyetle tahakkukları tahsillerine bağlı neviden olduklarını da göz önüne alarak, ikinci şıkkı kabul etmiştir. Bununla beraber son zamanlarda ikinci inanın 2656 sayılı kanundaki hükmün konması sebebine daha uygun düşeceğinde ve 5 yıllık zamanaşımının hem tahakkuk hem tahsili içine aldığında birleşilmiş bulunulmaktadır.

Eksik alman vergilerin ikmalinde de. 44/2855 sayılı karara göre, bu görüş hâkimdir.

Tetkikler :

Belediye vergi ve resimlerine itirazlar. — 4. Dairenin 44/579 sayılı kararı mükellefiyetlerini tebellüğ edimlerin, 3546 sayılı kanunun 33. maddesinde gösterilen 90 gün içinde Danıştaya dâva açmaları lâzım geldiğini belirtmektedir. Bu kararlara karşı tekrar Belediyeye, İdare Heyetlerine, yahut üstiiu merci olarak Dahiliye Bakanlığına baş vurulması dâva müddetini kesemez. -14/-SOI sayılı karar da aynı esası teyit etmektedir.

Bundan başka, Belediye Meclislerinin yaptıkları tarifeler ilgililerce zamanında dâva ile iptal ettirilmedikçe, tarife tatbikatı dolayısıyla açılan dâvalara bakırlarıyacı 44 3806 sayılı, karar hükmündedir. Anlaşıyor ki 4. Daire, bu çeşit genel kararların İptalini hedef futa devalar gibi, bu kararların fertler hakkında ayrı ayrı tatbiki dolayısıyla açılacak dâvaların da kabulüne meyleden Di ansız i nanlar ııdanı ayr .dmak tadar, i Lou is 1 rota bas; Klements de droit. public et administratif, 2. baskı «1939:-, sayfa 137),

Belediye vergi ve resimlerinde terkin isleri. — Yer depremlerinden zarar gören bölgelerdeki mükelleflerin vergi borc.larının 3773 sayılı kanunun çerçe.esi içinde i erkinine karar vermek yetkisinin mahalli idare Heyetlerine ait olduğu ve bu heyetlere baş vurulmadan Danıştaya ge- linemeyeceği 41 2945 sayılı kararla belirtilmiş olmakla beraber, 44 2410 sayılı: fiğvr bir kaı arda.. İstisari mahiyette bulundukları için, bu husustaki idare Heyeti kararlarının da Danıştayda dâva mevzun yapılamayacağı fikri ortaya atılmıştır. Son karara göre, terkine yetkili olan, Belediye Meclisi ve Encümenleridir.

Diğer müteferrik meseleler. — 4) Belediye vergi ve resimlerinde mükelleflere ihtar varakası tebliğ edilmeden haciz yapılamaz. (44/244).

B) Mükellefiyet Belediye sınırları içine münhasırdır. (44/3197).

Danıştay inanları

1— Tanzifat vergisi:

423 sayılı kanunun tatbikini ilgilendiren en önemli kararlar:

A) Tanzifat vergisinin, Belediyece bu hizmet görölmemiş olsa bile alınması gerekeceğini ve hizmetin görölmemesinin ancak şikâyet hak vereceğini teyit etmektedir, (44 2865; 44/33 98; s 4/3426).

B) Mükellefiyetin belde sınırları içine inhisar ettiği yolundaki kaidenin neticesi olarak, bu sınırlar usulü dairesinde çizilmiş bulunmadıkça bir binanın tahrir kayıtlarına göre belde sınırları içinde gözükməsi o binadan tanzifat vergisi istenilebilmesi için yeter sayılmaktadır.(44,3197)

Ancak, 41/2945 saydı kurarda, tevhide içtihat mevzuu yapılabilecek şekilde, ortaya bunun aksine bir kanaat atılmış bulunmaktadır.

C) Kanunun 6 raddesinin son fıkrası, boş kalan binalardan tanzifat vergisi alıımyacağı yazmaktadır. 44 4447 sayılı karar bu hüküm ün tatbikini, bina sahibinin keyfiyeti Belediyeye haber vermiş olması şartına bağı tutmaktadır.

2— Tenvirat resmi :

Kanunun 7. maddesinde yazdı Tenvirat resmi, aydınlatılmış mahallelerdeki binalardan alınır ise de, binanın bulunduğu sokağın aydınlatılması sart, değildir. (44/123, i 1 675, 4 ! '677).

3 — Eğlence yerleri kuşat ruhsatiye ve lûlriyat resmi:

A) Eğlence yerlerinden barlar hakkında tâyin olunan nisbet dairesinde jûbiyel resmi alınabilmek için, bu yerlerin bar say d ma sun gerekli kılan vasıfların aranması lâzımdır. Gazinolar .bu vasıfta değildir. (44 /3141).

B) Plajların sıhhi muayeneye tâbi tutulması Belediyelerin mecburi vazifelerinden olmakla beraber bu mec-

Tetkikler :

buriyet, plajlardan küşat ruhsatiye resmi alınmasına mâni sayılamaz. (44/4022).

Bu ihtilâfın, (Belediyelerin ancak ihtiyari hizmetleri karşılığında, bundan faydalananlardan bir ücret alabilecekleri ve mecburi hizmetleri için böyle bir şey isteyemi- yecekleri) yolunda daha evvel ortaya atılmış bulunan inan dolayısıyla çıktığım söylemliyiz. 44/4022 sayılı karar, 423 sayılı kanunun 9. maddesile dayanan ruhsatiye resmi ile Belediyenin plajları teftiş hizmeti karşılığında ve 1580 sayılı kanunun 70. maddesinin 8. fıkrasına dayanarak istiyebileceği ücret arasında bir münasebet bulunmadığını göstermektedir.

4 — İşgaliye resmi :

Kanunun 13. maddesi bu resmin pazar, panayır, mezat ve iskele mahalleri gibi genel yerleri işgal edenlerden alınabileceğini yazmaktadır. Şu vaziyete göre, bunlar dışında kalen yerlere Belediyeden izin alarak eşyasını yığan bir kimseden işgaliye değil, olsa olsa kira bedeli istenebilir. İşte 4. Dairenin 44/671; 44/2451; 44/2798 ve 44 4078 sayılı kararlarında belirtilen esas da budur.

5 — Motör ruhsatiye resmi :

4. Daire bu resmin ancak kanunun 15. maddesinde tahdidi olarak sayılan kazan, motor ve inubiklerden alınabileceğini ve bir fabrikadaki transformatörün bu resme tâbi tutulamıyacağını kabul etmektedir. (44/3831).

6 — İktisap resmi. :

A) 423 sayılı kanunun 21. maddesi geçit, içtima ve pazar yerleri ile Belediye sınırları içindeki hayvanı satışlarını ihtisap resmine tâbi tutmaktadır. Ancak, son yıllarda askerî kıtalara, hayvan satışlarındaki teamül üzere baş hesabile değil, uyushulan kilo fia.tı üzerinden et vermeyi taahhüt edenlerden de Belediyelerin, hayvan satılı- yormuşçasına ihtisap resmi istemeleri bir çok dâvalara yol açmıştır. 4. Daire, ayaktan canlı hayvan verilmek su-

Danıştay İnanları

retile teslimat yapıldığını göz önünde tutularak, bu muameleleri onamaktadır. (44/3782; 443822).

B) Diğer iki karar, satıldıktan sonra bir yerden başka bir yere götürülen hayvanlara ait iktisap resminin hangi Belediyece alınacağını incelemektedir; Köyde satılan hayvanlar için orada ihtisap resmi ödenmişse kasaba belediyesi tekrar resim alamaz. (44 3 406).

İkinci karar, satış nerede tekemmül etmişse resmin orada ödenmesi lâzım geldiğini ve satış müteferri muamelelerin başka yerlerde yapılmasının o yerler Belediyelerine resim istemek hakkını veremeyeceğini belirtmektedir. (44/4469).

7 — Tellaliye resmi :

A) Bir kimsenin, kendisine ihale edilen gayrimenkul üzerinde şayi hisse sahibi olması, tellaliye resminin bu hisse nisbetinde azaltılmasını gerekli kılamaz. Resmin, satış bedelinin tamamı üzerinden hesaplanması lâzımdır. (44/562).

B) Tellaliye resminin ödenmesi için Belediye tellâlinin hizmet görmüş olması yeter. İhale alâkadarın kusuruyla tamamlanmamış olsa bile resim alınır. (44/3171; 44/ 3338).

C) Belediye tellâlî hizmete hazır bulunduğuna göre, pazarlık usulü ile yapılan resmî arttırma ve eksiltmelerde de tellâliye alınır. (44/4558; 44/4559).

Bununla beraber 44/821 sayılı karar pazarlıkla yapılan satışlarda tellâliye alınamayacağı neticesine varmaktadır.

8 — Kira binek araba ve otomobilleri resmi :

Kanun kira karşılığında nakliyat yapmak maksadile işletilen araba ve otomobilleri bu resme tâbi tuttuğundan, ticari bir müessesenin kendi tasarrufunda bulunan ve kendi eşyasını nakleden taşıtlarından bu resim alınamaz. (44/900; 44/2544; 44/4029).

Tetkikler:

9 —Merakib-i bahriye resmi :

Belediye sınırları dışında işleyen deniz taşıtlarının da kanunun 24, maddesindeki resme tabiiyeti esasî i. Dairece kabul olunmaktadır. (44 3806),

10 — İskele resmi :

İskele resminin ancak beldeye ait genel iskeleden faydalananlardan alınması ve kendilerine ait özel iskelelerden nakliyat yapanların bu resme tâbi tutulmaması 44 861 sayılı karar hükmündendir.

11— Mevaddı müşteile resmî ;

Kanunun 28. maddesinde bu resimden müstesna bulunanlar tahdidi olarak sayılmaktadır. Devlet Limanları İşletmesine- devrolunan fenerler Devlet malı sayılmakla beraber, bunlarda yakılan gazlar kanunun istisna hü Kimi dışında kaldığından resme tâbidir. (44/3187).

12 — Zephiye ve mezbaha resimleri :

44/69 sayılı karara göre, köy sınırı içinde satılıp kesilen ve etleri kasabaya nakledilen hayvanlar dolayısıyla zephiye istenemez.

Dışarda kesilip tuzlanarak beldeye ithal edilen etler için de resim alınacağına dair kanımı bir hüküm yoktur. (44/4020).

13 — Duhuliye resmi :

Beldeden transit olarak gecen mallar gidecekleri yere sevk edilmedikleri takdirde duhuliye resminin iki kat olarak ödeneceğine dair taahhüt senedi, sevk evrakı müsbî- tesi gösterilmek suretile geri alınmadıkça resmin ödenmesi lâzım gelir. (44/3040).

14 — Şerefîye resmi :

Belediye vergi ve. resimlerinden Danıştay'da en çok dâva mevzuu olanlar, silene yok ki Şerefîye ile Kaldırım resimleridir. Bu vaziyet Danıştay'dan değişik bir çok hallere göre değişik kararlar çıkmasına, sebep olmuştur.

Danıştay İnanları

A) Bir duvarın mülk sahibi tarafından geriye alınması vesilesile o mülk sahibinden şerefiye istenemez. Çünkü bu halde Şerefiye için gerekli unsurlar mevcut sayılamaz, (44 205).

B) Toprak yolun parke hale getirilmesi sebeble aranan Şerefiye de, kanuni unsurların mevcut olmamasından terkin edilmiştir. (44/104).

C) İstimlâk olmasa da, Belediyece yolun genişletilmesi 2497 sayılı kanunun 18. ve 3710 sayılı kanunun 21. maddeleri mucibince Şerefiye alınmasını icap eder. (41 1099; 44/3669),

D) Şerefiye için yalnız yolun genişlemesi şart olmayıp, cephenin (yeşil sahaya çıkmak suretile) şeref bulması halinde de Şerefiye alınabilir. (44/2126).

E) İstimlâk neticesi olmadıkça. Belediyeye ait bir binanın yıkılması Şerefiye almağa hak vermez. (44, 2377).

F) Hususi İdareye ait bir mektep bahçesinin imarı, Belediyenin. Şerefiye istemesini haklı kılamaz. Çünkü mektep bahçesi 3710 sayılı kanunmı 21. maddesinde yazdı genel bahçelerden değildir. (44/2298).

G) Belediyece yıktırılan evler dolayısıle caddenin açılması halinde Şerefiye alınabilir. (44/4075).

15 — Kaldırım ve lağım resimleri :

123 sayılı kanunun 41. maddesini kaldırım resmi dolayısıle ilgilendiren dâvalar sayıca çok olmakla beraber konuları bakımından hep birdir:

Ham toprak üzerine döşenmiş olmadıkça yeni yapılan kaldırımlar için resim aranamaz. (44/5.17; 44/550; 44/ 1024).

Lâğım resimlerine gelince, bunlar belediyenin yaptığı hizmet karşılığı olduğu için bu hizmetten faydalanmayanlardan alınamaz. (44 2535).

Tetkikler :

16 — Elektrik' istihlâk resmi :

Şimdi Belediye Vergi ve Resimleri kanununa eklenen 4375 sayılı kanım gereğince alman elektrik istihlâk resmine geliyoruz. Bu konuda çıkan uyuşmazlık şu olmuştur: Kanunun 1. maddesi genel bir şebekeden aldığı ceryan için belli bir tarife üzerinden ücret verenlerin ücretlerine yapılacak zamlardan bahsettiğinden, elektriğini kendi istihsal eden ve böyle bir tarife ve ücrete tâbi olmayan sınaî müesseselerin bu mükellefiyet dışında kalması gerektiği iddia edilmiş, belediyeler ise maddenin B fıkrasında (resmin, Belediye sınırları içinde sarf ve istihlâk olunacak elektriğin beher kilovatı üzerine) tertip edilmiş bulunmasına dayanarak mükellefiyetin daha şümüllü olduğunu müdafaa etmişlerdir. 4. Daire, (kanunun gerekçesine göre, kanun vazının B fıkrasına bir istiklâl vermek istediği) kanaati ile belediyelerin görüşüne iştirak etmemektedir. (44/3515; 44/3849).

17 — Hafta tatili ruhsatiye harcı :

A) 394 sayılı kanının 8. maddesi gereğince hafta tatilinden ayrık olmak isteyenlerin Belediyeden ruhsat almaları lâzım gelmektedir. Danıştay 4. Dairesi bu hükmü ancak kanunun müsaadesile tatilden ayrık kalmak isteyenlere münhasır görmekte, fakat âmir hükümler (Koordinasyon Heyeti kararı) dolayısıyla tatil yapmamak zorunda olanların Belediyeden ruhsat almak mecburiyetinde bulunmadığım kabul etmektedir. (44 900; 44 1231; 44/3322; 44/4029).

El) Ulusal bayram ve genel tatiller hakkındaki 2739 sayılı kanunun 3. maddesine göre, hafta tatili cumartesi günü saat 13 te başlamakla beraber maddenin son fıkrası (zaruri ihtiyaçlarla ilgili yerler hakkında cumartesi günü hafta tatili kanunu hükümlerinin tatbik edilmeyeceğini) yazdığı için cumartesi gününün akşamına kadar çalışan bir doktordan ruhsatiye resmi alınamayacağına karar verilmiştir. (44/895).

RAYONALİZASYON

Burhan ERGİN

D. Demiryolları Organizasyon
Dairesi Mûfettişı

A — Tarifi

Rasyonalizasyonun mânasının, şahısların, müesseselerin, milletlerin menfaat, iktisadi görüş ve telâkkilerine hattâ zamana ve mekâna göre tahavvül edebileceği artık bugün bir hakikattir. Ancak umumi bazı tarifler vardır ki burada önce bunları tekrar etmeyi faydalı buluyorum.

Lügat mânasile rasyonalizasyondan, Ladince (rasyo) kelimesinin delâlet, ettiği esas mânaya göre, mantıkî, akli ve isabetli bir mesai anlarız. İktisat ilminde ise. iktisadi çalışma, ve daha genişletilerek, istihsal ve dağıtma meselelerinin iktisadileştirilmesi keyfiyetinin en mütekâmil şekil ve tatbik derecesine rasyonalizasyon deniyor.

Sanayide ve umumi hayatta rasyonalizasyon, «herhangi bir işde ancak lüzumu kadar malzeme, az emek ve kıfayet edecek kadar zaman kullanarak bu işe bilhassa psikoteknik usulile seçilip yetiştirilmiş personelin, elverişli vasıtalarla ve tecrübe edilmiş usullerle, kalitesini kontrola mütehammil iyi ve miktarı çok netice istihsal etmek» diye tarif olunabilir. Alman rasyonalizasyon umumi merkezinin (R. K. W.)nin resmî tarifine göre rasyonalizasyon, iktisadiyatın yükselmesi için insanların iştiğal sahalarına giren ilim, teknik, organizasyon gibi vasıtaların toplanarak kontrolden geçirilip, yine bütün insanlığın işlerinin daha iyi icrasını temin için tatbik edilmesidir.

Tetkikler :

Malûm olduğu üzere rasyonaîizasyon, sanayi işlerinde:

1 — İş yerlerinde işin daha kısa zamanda bitirilmesi bakımından zaman tetkiki;

2 — İmalâtta münferit siparişler yerine seri imalât yapmak çareleri taharrisi;

3 — Seri imalât için muayyen tipler seçilmesi;

4 — Tiplerin aynı muamelât yapanlar arasında tevliiden standart edilmesi ve bu işde hazan müstehlik ve salcıların mütalâası alınması;

5 — Standart haline gelen eşyanın teferruatının da norm edilmesi;

6 — İdare mekanizmalarının reorganizesi;

şekillerinde tecelli etmektedir.

Bir memleketi iktisadi cephesinden mütalâa edenlere yöre rasyonaîizasyon, para tasarrufuna ve sermayenin iş yapmasına mâni olan vergi ve hallerin azalması ile kapitalin artarak memleketin zenginleşmesi, iktisadi çalışmayı kolaylaştıracak büyük tesisatın kurulmasıdır.

Yine devletçilik ve idarecilik bakımından mütalâa edenlere göre hakikî bir rasyonaîizasyon, iyi bir iş bölümü sayesinde kabildir. Bu da ikiye ayrılır;

1 — Plânlayan ve idare eden bir faaliyet:

2 — İcra ve ifa edici faaliyet.

Birincisi müessese sahiplerine ve müteşebbise ait bir meseledir. Devlette bu teşebbüsün fahri organları idare mekanizmasının en büyük âmirleridir. Faaliyetin plânını çizerek işlerin bu plâna göre icrasını kontrol etmek, idarenin iyi yürümesinden mesul olan makama aittir.

İkincisini teşkil edenler, öğrenmiş, öğretilmiş, acemi olmak üzere üç kısma ayrılır. Öğrenmiş olanlar, müessesede birinci derecede rollerine devam etmeli; müessesece

Rasyonalizasyon

öğretilenlerden tam randıman beklenmeli; acemiler ise elverişli oldukları inlerde çalıştırılmak üzere ayrılıp plânla yetiştirilmelidir.

Teknisyen sınıflarına, göre rasyonalizasyon, herhangi bir işe lâzım olan insan enerji ve malzemesini azaltmaktır. Rasyonalizasyon, çabuk ve ucuza bir istihsal ve iş temini için değil, iktisadi ve ilm; esaslarla çalışmak süre- tile varılacak bir neticedir.

Şu halde rasyonalizasyon, bir ilim değil bilâkis iktisat ilminin bir şubesi halinde bulunurken 1920 senelerinde İşletme ekonomisi) adile ayrı bir ilim haline gelen ve az masrafla âzami kâr elde etmek diye tarif olunan tecrübi bir ilmin temin edeceği gayedir, diyebiliriz.

Milletlerin, idarelerin ve şahısların telâkkisine göre birer rasyonalizasyon misali arzetyi faydalı görüyorum. Faraza, müstahsil bir memleket için ucuza mamul vücuda getirerek müstehlik memleketlere satmak rasyonel olabilir. Fakat müstehlik bir memleketin böyle bir mamulü ihraç gayretine kapılması rasyonel olamaz. Keza, bir sanayi müessesesinde lâzım olan fakat icabında derhal temini kabil bulunan yedek aksama veya bazı malzemeye sermaye yatırmak, lüzumsuz faiz tahakkukunu ve neticede maliyetin artmasını icabeti iren ve binaenaleyh rasyonel olmıyan bir harekettir. Fakat bizim gibi, yedek malzemesini yabancı memleketlerden almak mecburiyetinde olan bir memleket için malzemeye az sermaye yatırmak da rasyonel olmaz. Dağ başında sağlam bir kaya üzerine kurulacak bir binada temel hafriyatına kalkışmak ıie kadar rasyonel olmazsa, zelzeleye martız bir vadide betonarme temel yerine ucuzluk' zihniye! ile moloz temel atmak da rasyonel olamaz. Matbaacılıkta kâğıttan tasarruf esastır. Fakat bınıu ifrata götürerek hiç bir matbaa, gazetesini, ufak puntolarla ve cep defteri sayfası kadar yere dizi]) satışa çıkarmıyor. Böyle müfrit bir iktisat, tasarrufu değil iflâsı temin eder. Lüzumundan fazla memur kullanmak israftır. Fakat lüzumundan az memur

Tetkikler :

kullanarak vaktinde inta'ç edik'cek işlerin bırakması kabil menfaatleri görmemek de rasyonel sayılamaz. Yine bunun gibi, mecmuaların kaplarına da yazı basılması o nisbette kâğıt tasarrufu temin edecek rasyonel bir harekettir.

Bugün gerek atelye ve gerek ev inşaatında emniyet emsali, mektep nazariyelerine göre on misli değil, ancak iki misli olarnk hesaba katılmakla malzmeden ve işçilikten tasarruf ediliyor.

Ev ve mutfak işlerinde rasyonalizasyona bazı misaller de zikredilebilir. Meselâ kaynamaya başlayan tencerenin altında havagazmı bu kaynamayı idame ettirecek derecede kısmak; tencerenin üstüne ısınacak veya pişmeye hazırlanacak ikinci ve hattâ üçüncü kabı iistüste oturtmak; bazı sebzelerin iç taraflarından da başka yemek yapmak; evde bir çekiç, bir tornavida, keser ve desteme bulundurarak bu âletlerle yapılacak basit tamiratı bizzat yapmak; çarşıda alışverişin yolunu zikzak olmayacak surette plânlamak; büyük çocukların elbiselerinden küçüklere elbise çıkarmak; sofraya yenmesi lâzımgeldiği kadar ekmek ve yemek koymak; pişirilecek yemekleri ve yemişleri keyfe ve canın istediğine göre en turfandalarından seçmiyerek o gün için en ucuz olanlardan seçmek vesaire gibi hususlar, bugün hepimizin zaruri olarak tatbik ettiğimiz ev, mutfak ve şahsi rasyonalizasyon hareketlerimizdir.

Rasyonaizasyonda, iktisat ilmince ikame maddesi denen erzatskırı da hatırlamak lâzımdır. Erzats, herhangi bir işde malzemenin, hattâ insanın yerini tutacak maddelerin ikamesidir. Suni kauçuk, bagalitten mamul muhtelif eşyalar, kırılmamakla beraber makasla kesilen camlar, sertleştirilmiş bagaiit lokomotif ve vagon dingil yatakları, plâğa söyletmek suretile hazırlanan mektuplar, pilotsuz kanatlı bombalar (V1 - V-) vesaire bu hususta misal olarak zikredilebilir.

Rasyonalizasyon

Bu münasebetle biraz da «artıklara dediğimiz hurdaların kıymetlendirilmesi işi ile sair bazı iktisadi zararları ve bunlarla nasıl mücadele edilebileceği hakkındaki misalleri arz etmeyi faydalı buluyorum. Rasyonalizasyonda, fabrikalarda hurdaların ve bürolarda eski veya kullanılmış dediğimiz artıkların kıymetlendirilmesi mühim bir yer tutar. Ham maddesini ecnebi memleketlerden alan imalât ve sanayi memleketleri, bu harbden evvel artıklardan istifade usullerini kullanmış oldukları gibi, halen İngiltere ve Amerika’da bile artıklardan istifade usulleri tatbik edilmektedir. Memleketimizde bu hususta plânlı ve umumi ölçüde bir hareket, kırpıntı kâğıtların Siimerbank emrine verilmesi işi ilk adımdır. Eski modellerin boş ve yazılabilen kısımlarının matbaaca işlenerek kâğıt veya model olarak kullanılmasını teminden başka eski defter kaplarının mukavvalarından da aynı şekilde istifade edilmesini ve yazarken bozulan kâğıtların, hattâ en ufak parçasına kadar, müsvedde olarak kullanılmasını sağlamakla ekonomik bir karar tatbik edilmiş olur.

B — İdarelerin Rasyonelleştirilmesi

Hiçbir müessesenin, sadece masraflarını varidatına göre tanzim etmesi, iktisadi çalışmasını temin için kâfi bir sistem sayılamaz. Hakikî iktisadilik .yani müessesenin rasyonel bir mesaisi, bürolarında da atölye işlerindeki- den daha fazla bir ehemmiyetle, malzemedi, zamandan, memurdan, ve, ifasından sarfinazar olunacak işlerden tasarrufla kabildir. İdarenin ra.syonalizasyonu, muamelâtın süratini, isabetini ve mükemmeliyetini temin edecek iş usullerine ait binbir nazariyenin güzelliği içinde hayalâta dalıp vakit öldürmek değil, bunların tatbik edilmesine vabestedir.

Islahattan beklenen gayeler şunlardır:

1 — En az memur, kâfi zaman ve iyi usul ile en fazla randıman almak:

Tetkikler ;

2 — Memurların kudretlerini dâimi bir şekilde yetiştirmek ve imtihan suretile artırarak her birini kalitelerde mütenasip vazifelerde çalıştırmak; hak (taltif) ve müs- taliaklarını (ceza) ona göre vermek;

3 — Halk ile ilgili hususâtın basit formalitelere ırcaı ile bu yoldaki iş ve muameleleri kısaltmak ve azaltmak.

Memurun az veya kâfi bir zamanda iş çıkarmasını te- minen, atelyelerde olduğu gibi, her muamele için önceden bir «ikmal zamanı» tâyin edilerek memura verilmesi suretiyle daha iyi bir büro randımanı alınıp alınamıyacağı, üstünde durulması lâzım gelen esaslı bir meseledir.

Rasyonalizasyonu, geniş mânasiyle, bir değişmedir, insanlar ise her değişikliğe karşı mukavemet gösterecek muhafazakâr tabiattedirler. Atatürk, «Felsefi hayatın garip bir tecellisidir ki her nâfi ve yeni şeye karşı mutlaka bir kuvvet çıkar» buyurmuştur. Çalışma usullerinin değiştirilmesinde muhtemel böyle mukavemetler önceden göz önünde tutulur ve tedbir alınırsa iyi neticelere varılabilir. Ancak, hüsnüniyete dayanan bazı samimi mukavemetleri de, müfrit bir rasyonalizasyonu zararlı neticelerine karşı faydalı bir silâh olarak kabul etmek yerinde olur.

Zamanımızın bürokrasi hastalığını şöyle teşhis edebiliriz ;

Memurlar ve ufak âmir ve şefler, mevcut mevzuatın haricinde herfiiağı bir işten daima içtinap ederek ivsinî bir mesuliyet g< Imemesun* çalışırlar. Bu vaziyet mevzuatın ihtiyaçlara tamamille tetabuk ettiği zamanlarda makul bir hareket sayılabilir. Fakat, mevzuatın işlere ve ihtiyaca uygun olmadığı görerek ve bilerek bu usullerin tadil ve ıslahına çalışmamak da mesuliyeti i bir hareket sayılmalıdır.

İslahat işlerinde bürokrasinin ikinci mukavemeti, teşkilâtı, kadroları, ve tesisatı azalacak iş yerlerinin başındaki âmirlerin kendi otoritelerine halel geleceği zehabı-

Rasyonalizasyon

dır. Böyle âmirler, idarenin ve milletin menfaatini şahsi menfaatlerinden aşağı gördüklerinin farkında olmazlar. Bir idarenin rasyonelleştirilmesi her dairesine, şubesine kadar teşmil ve tatbik edilerek, istisna tanımayan bir plânla yapılır. İdare muamelâtının iktisadîleştirilmesi için, hüsnüniyeti tam olan her memurun ve âmirin, meslekî bilgilerini de ilâve ederek, rasyonalizasyon hareketine müzahir olacaklarına şüphe yoktur. Yapılacak ıslahat ne bir hamlede ifa edilebilir, ne de ifasından sonra kendiliğinden ebedî olarak kalabilir. Rasyonalizasyon mütemadi devam edecek daimî bir ıslahat isidir, iler günü bir gün evvelinden daha iyiye götüren bir tempoyu tutmak için ciddi bir mesai sarfetmek lâzımdır. Ebedî olmayacak bir ıslahattan sonra, bütün işlerin durum ve gidişlerini, istatistik, cetvel ve teftişlerle daima kontrol ederek, aksayan, düzelmesi kabil ve tanzimine ihtiyaç olan işler tesbit ve daimî tahlile tâbi tutulabilir.

Çalışma usullerinin bir plân dahilinde tensiki:

İmalât işinde bir mühendis, randıman almak için, kullanacağı tezgâhın cinsini tayin eder ve bu tezgâhta çalışacak işçinin kabiliyetini de hesaba katar. İdarecilikte de iyi randıman almak için mekanizmanın makineleri olan memurların ve bunları idare edecek, iş temini edecek yakın âmirlerinin ona göre seçilip yetiştirilmeleri gereklidir. Böyle bir esaslı harekete geçilmezse, yapılacak mesaide mutlak surette israf var demektir. İş ve çalışma usullerinin plânlı ve sistemli bir surette tesbit, tahlil ve lensi ki, büroların rasyonelleştirilmesi için ilk şarttır.

Bir idareyi yeni usullere, asri ve ticari bir zihniyete geçirmek gayretile ıslaha girişmek, güç olmakla beraber, ifası imkânsız bir iş değildir. Bu hususta çalışacakların gerek şahsi kudret ve benliklerini ve gerek mesuliyetlerini müdrik olmaları kâfidir.

Islahat tetkikleri :

Her iş yerinde mevcut teşkilât ve usuller tetkik olu-

Tetkikler :

nurken, noksan ve fazla cihetler not edilir. Muayyen işlerin bitirildikleri müddetler, memurların umumi bilgilen, tesisattaki ve tertibattaki yeterlik veya fuzulilik tesbit olunur. Tetkikat esnasında iş yerlerinin âmirlerinin ve icap ediyorsa memurlarının fikir ve mütalâaları alınır. Toplanan neticeler tahlil edilerek, idarenin umumi ahenk ve vahdet çerçevesi içinde bu iş yerine verilecek veçhe tâyin olunur.

Islahatta teşkilâtın tadili :

Bürolardaki umumi vaziyetin, zamanla istihale ederek, işin icabından ziyade belki de fertlerin ihtiyaç ve menfaatine göre şekillenmiş olduğu göz önünde tutulursa, yapılacak ıslahatın mahiyeti önceden takarrür etmiş olur. Fikrimi izah etmek için Fransa'da Şnayder müesseseleri müşavir mühendisi Fremenville tarafından verilerek Türkçeye «İş Teşkilâtı» adlı bir kitap halinde çevrilen konferansın, eski bir tarz teşkilâtı nasıl gördüğünü aynen yazıyorum. «Eski tarz teşkilât, emirlerin tebliğini temin eden, fakat ceht ve gayretleri tertip ve tanzim, salâhiyetlerin, fikrî teşebbüslerin ve icatların inkişafına yahut onlardan istifadeye gayri kâfi olan bir «silsilei me- ratip usulü» nden ibarettir. Bu sistemde âmirler, esasları ehemmiyetsiz ve küçük bir çok teferruat işleriyle de meşgul olurlar. Farkında olmayarak aynı işleri tekrar yaparlar ve pek dar bir icraî mesuliyet sahası içinde kalırlar. Bu eski teşkilât sisteminde işleri artan bir mües- sesenin âmiri, silsilei meratibi ve merkeziyeti muhafaza için, ya bu işleri bir nizam ve usul altına koymağa kalkar, yahut işin büyük bir kısmını diğer bir iki arkadaşının veya muavinlerinin omuzlarına yükler.

Böyle idarelerde vazife ve hizmetler tâyin ve tahdit edilmiştir. Bu hizmet sahipleri, merkezden mütemadiyen verilen bir tamim silsilesiyle emirler alırlar. Pek karışık olan ve sayısız emir ve tamimi bilmeye dayanan böyle bir teşkilâttaki şeflerden, ancak asgari salâhiyet ve az şahsi teşebbüs beklenilebilir. Çünkü böyle bir teşkilâtta, kim

Rasyonalizasyon

olursa olsun herkes her işi yapabilir. Böyle bir teşkilâtta, umumiyetle bütün idare şeflerinin mesuliyetsizlikleri esastır. Böyle bir teşkilât elbetteki verimsizdir. Kısırlığın usul ve nizam altına sokulmasıdır.»

İşte Fayol'den sonra, aynı Fransız menşeli salâhiyet- tar bir ağızdan, Fayol'ün usulünde formüle edilmiş olan «silsile! meratib» in mutlak mânasına alınmayarak, işlerin tekniğinden ziyade, bunları ifa edecek olanların ancak İdarî zaptı raptına mahsus bir usul telâkki olunması lâzım geleceği anlaşılmaktadır.

Bu mesele hakkında iktisatçılarımızdan Cevat Nizami, 1 Kasım 1943 tarihli Tanın gazetesinde aynen şu satırları yazıyor: «Silsilei meratipten; muamelâtın yukarıdan aşağı bir sürü kayıt ve havalelerden, aşağıdan yukarıya da bir sürü, arzlardan ibaret olmasını anlamamalıdır.. Telefonla veya şahsi bir zahmetle kısa bir zamanda halledilebilecek işler, başka bir daireye, oradan diğerine havale zihniyetiyle, aylarca intaç edilemiyor. Şu halde silsilei meratipte yalnız İdarî bir şekil görmeliyiz... Âmme müesseselerinde her şef kendi sahasında karar verme, işi neticelendirme salâhiyetini haiz olmalı, iş müteaddit üst .şefler silsilesinden geçerek müdür ve umum müdürün huzuruna kadar varmamalıdır. Umum müdür, mtiessese- nin bir nevi generali mahiyetindedir. Hareket prensiplerini tâyin eder, direktiflerini verir, fakat tatbikini yardımcı unsurlara bırakır. Yüksekten nazaret eder. Tatbikat ve teferrüatla uğraşırsa, kumanda ve murakabe vazifesini yapamıyacak kadar mahmul vaziyete düşer. İktisadi ve ticari işlerde makamın ve şefin yardımcılarına itimatı sıkı ve sıcak bir beraberlik havası yaratır.»

Bugün umumiyetle yerleşmiş olan büro sisteminde, idareler dairelere, daireler şubelere ve şubeler kısımlara ayrılmış bulunmaktadır. Böyle bir teşkilât sistemi, modern ve asri sayılmıyan, şubesi, kısmı, posta basısı olan ve işlerin bu kanallardan havalecilikle yürütüldüğü eski fabrikacılık sistemine uygundur. Bürokrasinin kendisine

Tetkikler :

kıyasen ıslahı bahis mevzuu olan modern endüstri işlerinde bütün işlerin, merkezî bir plân yerinden, bu işleri görecektir yetiştirilmiş işçilere doğruca sevkedilmekte olduğu malûmdur. Modern büroculukta, yetiştirilerek salâhiyet ve mesuliyetle bir işe sahip kılman her memura, yanacağı işin, şube, kısım, kalem şefi gibi iş geciktiren bir «vasıtalı havale silsilesi.» ile gönderilmesi usulü verine doğruca verilmesi şekli, ideal bir gaye olarak göz önüne alınmalıdır. Bu netice tahlil edilince, bugün bizzat intaç etmiyecekleri ve icabediyorsa sonunda esasen kendilerine getirilecek işler için bir dizi âmirin havaleciilikle meşgul olmaları elbette rasyonel görülemez... Bu bakımdan herhangi bir teşkilâtındaki cüzûamların küçük birer daire şube veya kısım mevcudiyetleri muayyen işlerin tekerrürünü ve bu sebepten zaman ve emeğin israfı dolay isiyile hem müessesesinin itibarını ve hem de iktisadi zararları mucip olduğu anlaşılırsa, evvelâ bu teşkilâtın tevhidten ten,siki, tekerrür eden işlerin kaldırılarak teşkilâta merbut ve muvazi çalışan iş yerlerinin müteiazırlığı temin ol!nmak icabeder.

Daire ve servislere evrakın doğrudan doğruya verilmesi imkânı her masa veya memurun yapacağı işleri gösteren bir plânın mevcudiyetiyle kabildir. Beynelmilel bir usul olarak ekser Avrupa. Devletleri ve Amerikalılar tarafından resmi talimatlarla çoktan tatbik edilen ve memleketimizde Dahiliye, Maarif ve Maliye Bakanlıklarıyla D. Demiryolları tarafından tatbik edilen desimal dosya plâm sistemi, işlerin memurlara kadar, âmirlerin havalesini icap ettirmiyecek surette gitmesini tanzime' çalışan yegâne vasıtaadır. Âmirler, gelen kâğıtların bu plânlar dahilinde memurlarına gitmesine rıza göstermekle, hem kendi işlerini azaltmış ve hem de işin çabuk bitmesini temin etmiş olurlar. Kâğıtlar âmir namına bu hususta tavzif olunacak bir memur veya evrak şefi tarafından havale edilebilir.

Bir idarede lüzumsuz muamelâtın önüne geçmek için

Rasyonalizasyon

her şeyden evvel yazılmasından vazgeçilebilecek veya telefonla halledilecek işleri kâğıda dökmek, kaydedilmesinde fayda olmayan matbuaları ve cevap beklemiyen kâğıtları kayda tâbi tutmamak, cevap istenmiyen kâğıtlara «ıcabı yapıldı v. «tebligat icra edildi», gibi cevaplar, yazılar yazmamak hususları temin edilmek lâzımdır. Bundan başka, kopya saklanması bir fayda melhuz olmayı bütün işlerde, derkenar dediğimiz müsveddesiz ve kopyasız yazı usulünün; hattâ el ile tatbiki suretiyle, hem işlerde sürat temin ve hem de kâğıttan ve daktilo masaisinden tasarruf temin edilmiş olur. Derkenar yazacakların el yazılarının başkalarının da okunur kabiliyetinde olması temenniye şayandır.

Makineleştirme meselesi :

Büro rasyonaUzasyonunda da. atölyecilik* usulüne kı- yasen, sürati temin ile beraber memurdan da tasarrufu sağlayacak her çeşit büro makinelerinin kullanılması bugün tavsiye edilmesine lüzum kalmıyacak kadar taam- miim etmiştir. Ancak muayyen iş yerlerince nadiren kullanılan bazı hesap, teksir ve tabı makinelerinin muayyen ve merkezî bir yerde müşterek kullanmaya veya hizmete terkedilmesi, elbette daha rasyonel olur. Buna mukabil, işi az olan yerlerde, otomatik zarf açma ve kapama âletlerine ve kullanılacak mütehasıs memuru bulunmayan hususi hesap makinelerine sair bazı lüks tertibata lüzum yoktur.

Büro makinelerinden bahsederken, daktiloların, bürolarda mı, dairelerde merkezî olarak mı liatta idarenin merkez daireleri daktilolarının hepsinin bir yerde mi çalıştırılmaları daha rasyonel ol!-mağa meselesi tetkik oluna-, bilir. Alman Organizasyon mecmuasında yapılan münakaşalı anketten -cura varıl un netice, şudur: İşlerin daktilolara âdilâne tevzii, işi. çok olan dairelerin daktilolarının S'orulmaması e işin gecikmemesi, birikmiş yazılar için az daktilosu olan dairelerin yazılarının geri kalmaması, daktiloların her çeşit yazıya alışıarak memurluk kabiliyetle-

Tetkikler :

rinin artırılması suretiyle yetiştirilmeleri, bürolarda memurların makine gürültüsünden azade, salim bir fikirle çalışmalarının temini, yazıların mutlak surette yeknesak kaidelerle intacı, az kâğıt sarf edilmesi ve yazıların tashi- hatı yapılabilmesi gibi sebeplerden, bir idarenin bütün daktilolarının bir yerde ve bir şef nezaretinde çalıştırılması çok daha rasyonel görülmektedir.

Stenografi meselesi :

Daktiloların ve memurların stenografi bildikleri idarelerde hem kâğıttan ve hem de memurla daktilonun zamanından çok istifade edilir. Büyük müesseselerde bu bilgilerin idareye ne kadar maddi bir tasarruf temin edebileceğinin hesaplanmasını okurlarıma bırakıyorum.

Malzemen tasarruf :

Ekseriya yanlış anlaşılan idari otorite ve şahsi şeref telâkkisi dolayısıyla büroların basit ve tiplleştirilmiş ucuz mobilye yerine lüks veya tıpsız mobilye ile tefrişi, bilhassa zamanımızda israf sayılır. Evrakın sık satırlarla yazılması, yazıya kâfi gelecek kadar kâğıt kullanılması, bir sahifeden fazla yazıların arka sahifeye de yazılması, eski matbualardan yeniden müsveddelik veya model (örnek) basılması, hurda defter kaplarının matbaaca tekrar kullanılması gibi hususlar da, büro malzemesi tasarrufu bakımından rasyonel birer tedbir sayılır.

Rasyonalizasyonda memurun rolü :

Memurların refah derecesinde işlerine sarılacakları ve bunun zorluğundan korkmayacakları, verilen işi yenmeğe çalışacakları malûm bir hakikattir. Yine memurun ücret almakla beraber tekaüt imkânı bulunması ve yahut tekaüdü bir esas ve hak olarak tanıyan maaşlı sınıfta bulunması bu hakları vermiyen eski ücret veya yevmiye sistemlerine nazaran tabiidir ki iyi randıman vermesini temin eder.

Bundan başka memurun terfihini temin edecek peryo-

Rasyonalizasyon

dik terfiler, pahalılık, uzaklık, mahrukat, mesken, çocuk ve fevkalâde yardım gibi maddi muavenetlerin halen Hükümetçe genişletilmiş bulunması şükre şayan bir vaziyetin'. Buna rağmen memurlardan ideale yakın bir randıman istihsali, gerek ilk alınışlarında, ve gerek sonraki staj ve yetiştirilme devrelerinde muayyen bir usul dahilinde tam bir bitarafılık ile kendileriyle meşgul olmakla kabildir. Çünkü bünye içindeki ehliyetsiz ve liyakatsizlerin boş gezer kalmaları, idareye maddi zararlarından başka, diğer çalışanların şevk ve hevesini kırarak ve iş kalitesinin umumi seviyesini günden güne düşürecek menfi bir durum yaratabilir.

Her memurun maaşı evvelâ kalitesiyle ve kabiliyetleriyle uygun olmalı ve yapacağı iş gerek rükütesebat ve gerek maaşı ile mütenasip kalmalıdır. Meselâ eski, ve muktedir olması lazım gelen yüksek maaşlı bir memurun zarf açmak ve evrak istifile meşgul olması, buna mukabil yeni ve az maaşlı bir memurun ağır bir işle veya yapamayacağı bir vazife ile iştigal ettirilmesi menfi bir rasyonalizasyona misal olabilir. Umumiyetle âmir ve memurların işlerinde esaslı muvaffakiyeti, bu işlerin kendisinde tenevvü yoksa, arada sırada başka işlerle meşgul ederek hem yetişme ve hem de insanların ihtiyacı olan değişikliği temin ile kabildir.

Memurların ve hattâ birbirine benzeyen iş yerlerinin ırada sırada bir nevi iş raporuna sevkediimleri de kabiliyet ve işlerindeki muvaffakiyeti arttırır. Âmirle memurun İdarî münasebetlerinin de iyi obuası iş yerlerinin muvaffakiyetinde hüsnu tesir icra eden birinci derecede âmillerdendir.

C — Rasyonalizasyon nasıl ve kimler tarafından yapılabilir?

Her idarenin teşkilât ve usullerinde alınacak fennî, İlmî, iktisadi ve mali tedbirlerle, malzemededen, emekten ve

Tetkikler :

zamandan tasarruf suretiyle rasyonelleştirme kabildir. Her müesseseriu gelişme ve muvaffakiyetinde reorganizasyon yapacak, yâni rasyonalizasyonu temin edecek bir jüromm .büy.ük ehemmiyeti vardır.

Böyle bir daire, makamın iş kontrol ve ihzar bürosu sıfatiyle, yine doğrudan doğruya oraya merbut olmak lâzım gelir. Büronun, iş kontrol, ve ihzar işleriyle meşgul olacak teknisyen, iktisatçı ve idareci elemanları bulunmalıdır. Bunların, kâfi muavinlerden başka, daire! de ve mülhakatta aynı vazifelerle salahiyetli birer ajan ve mümessili bulunur.

Taylor,« bir iş yerinde ıslahat yapacak o Lanın, intikal devresinin icabatından olan müşkülâtı halledecek kabiliyette, yani başından tecrübeler geçerek pişmiş, yetişmiş olması» m şart koşuyor. Biz bu şartlara «karakter, feragat. çalışkanlık, tahlil ve tetkik kabiliyeti, iş hayatında idealist, hissiyata ve şahsi istirahatata, menfaatti dostluklara düşkün olmamak, ısmarlanmadan dahi iş yaratır kudrette ve meziyette ilim ve tetkik enerjisi bulunmak» gibi bazı evsafi ilâve etmek isteriz..

Böyle bir teşkilâta, Taylor'un tavsiye etmesinden ziyade, şu sebeplerle de lüzum vardır:

1 — Hiç bir iş yeri, yapılması lâzım gelen bir ıslahatı (reorganizasyonu) kendiliğinden yapamaz; çünkü böyle bir hareket şefin şalisi rahatım kaçıracağından, kaçırmana, da maiyetinin bazı muhalif hareketleriyle karşılaşacağından, veyahut idari veya teknik mesai ile zamanı dolmuş bulunacağından, böyle bir harekete girişermez. Girişmeye niyet ve heves etse, vakti de olsa, ya muvaffakiyet esbabını düşünemez ve yahut kaba taslak yapılacak bir eser halefi tarafından bozulabilir. Diğer cihetten insanlar daima bnlunageîdikleri için içinde alışmak, suretiyle onu adeta kanıksarlar; noksan ve kusurlarını göremez hale gelerek bir ıslahat ihtiyacını duymazlar. Hasılı iş yerleri münferit bir rasyonalisasyon yapamazlar; kalkış-

Rasyonalizasyon

salar ya diğerlerinin zararına, bir ıslahat olabilir veya halelleri tarafından bozulabilir.

2 — Beynelmilel İdarî İlimler Enstitüsü'nün «Etüde admimstratif» acılı bir kitabımla İdeal organizasyon asgarî maliyetle âzami netice elde eder, iş kabiliyetini yükseltecek bir teşkilât kurarak bunu idame suretiyle muvaffakiyet alınacağı herkesçe bilindiği halde, az tatbik edilen şöyle bir nazariye vardır: Her idarede üç vazife vardır. Emir verme, icra etme ve neticeyi kontrol. Bir işin mesuliyetini -alanın emir vermek, kontrol etmek veya ettirmek salâhiyeti de bulunmalıdır. Bu sebepten idare mekanizmaları teşriî, icrai ve adli olmak üzere üç kısma ayrılır. Bunların üçü de doğrudan doğruya makama merbuttur. Adli kısmını kontrol ve teftiştir.» denilmektedir. Bu keyfiyet, ötedenken iktisatçıların teklif ettikleri ve birçok devlet dairelerinde görülen teftişte merkeziyet usulünden başka birşey değildir.

İdarenin bütün işlerini koordine edecek rasyonalizasyon dairesinin ne mesai talimatnamesini ve ne de böyle bir talimatın ana. hatlarını vermek iddiasında bulunmuyorum; ancak:

a) Böyle bir dairenin icraatı makama m er b üten onun direktif ve himayesi altında ve büyük inkılaplarda, olduğu gibi ve Amerikalı Vilyam Gevmiş felsefesine göre, yukarıdan aşağı yapılırsa muvaffak olur. Böyle bir hareket, bı: dairenin benlik iddiasında bulunacağına delil değildir. Bilâkis gerek iş yerlerindeki ajanları ve gerek âmir ve memurlar, ayrıca arz edilmiş olan bir teklif ve buluş ihbar usulü ile, yardımcı vaziyetindedirler.

b) Rasyonalizasyonu dairesi elemanları, diğer alâkahları, yapılacak işlere ikna etmek ve hazırlamakla mükelleftirler. Resmen verilecek emirlere rağmen müessesenin iktisadi bir işletme yolunda devamını temin bu elemanlara düşen bir vazifedir. Çünkü nasyonaleştirmeye suretiyle yapılacak bir ıslahat ancak nisbidir ve bitmiş sayılamaz.

Tetkikler:

Rasyonalizasyon, mütemadi devam etmesi lâzımgelen daimî bir ıslahat işidir. Her günü bir gün evvelkinden daha iyiye ve ileriye götürecek tempoyu tutacak çok ciddi bir mesai lâzımdır.

e) İslahata kademe usuliyle başlanır. Bu usul, evvelâ mevcut vaziyetin tesbiti, saniyen yapılacak işin planlanması ve hazırlanması, nihayet tatbikata geçilerek icrasıdır.

d) Mevcut vaziyetin tesbitinde, makamın tensibi ve iş yeri âmirinin malûmatı tahtında, çalışma usulü, vasıtalar, tertibat ve teşkilât, alman neticeler not edilir. Bu tet- kıkatta şu veya bu meselede dairenin mütehassısı sayılan elemanları birlikte çalışır ve tespit esnasında niçin, neden ve daha iyi olup olmamak şekilleri üzerinde kritiklerini yaparlar. İş yeri âmiri ve icabında personeli ile istişare ederler.

3 — Toplanan faktörler mezç ve teltik edilerek alınması lâzım gelen tedbir ve ıslahat plânları tesbite başlanır. Bu. esnada:

a — Bulunacak şeklin iş yeri mesaisini bozmadan nasıl tatbik edileceği,

b — Başka iş yerinde bu işin fuzuli tekerrür edip etmediği,

c — Bu şeklin daha ne gibi iş yerlerinde nazarı dikkate alınması lâzım geldiği ve etüdün tamiki icap edip et- mediği.

d — Varılan mantıki şeklin tatbikinde ne gibi tesisat, tertibat, defter ve modellere lüzum olacağı,

e — Derhal yapılacaklarla tehiri ve ileride hususi veya umumi müşterek bir plân dahilinde tatbik edilecek cihetler bulunup bulunmadığı;

kararlaştırılır...

4— Yapılacak ıslahat, hakkında iş yerlerinin fikir ve

Rasyonalizasyon

mütalâaları önceden alınmış olduğundan ve nazarı dikkate alınması kabil ve lâzım olanlar seçilmiş olacağından, tatbiki için usulen onay alınarak iş yerine veya yerlerine tebliğ suretiyle tatbikata geçilir. Tatbik esnasında iş yerlerindeki ajandan başka, merkezin elemanı da bulunur. Tetkikat esnasında ne gibi işlerin derhal ıslah edilebileceği de peşin bir emirle tâyin edilmiş olabilir.

5 — Rasyonalizasyon dairesi bir taraftan iş yerlerinin ıslaha muhtaç noktalarını araştırırken yabancı ve yerli mecmuaları ve gazeteleri tetkik ederek, hattâ icra ve imkân nisbetinde yerli ve yabancı müesseselerin mesaisini yakından görerek, İlmî, fennî, iktisadi görgülerini daimî surette arttırmalıdır. Bu müktesebatın lüzumu derecesinde şeflere ve bütün personel dergi ve tamimlerle istifade ettirilmelidir.

6 — Rasyonalizasyon dairesi muhtelif iş yerlerini alâkadar eden her çeşit emir, talimat ve modellerin bir kanaldan idaresini temin ile geniş mikyasta bir «emirde vahdet» tesis edebilir. Bundan başka zamanla unutulmuş veya kıymetini kaybeden emirleri fırsat buldukça münasip zamanlarda tazeler.

Hasılı: Rasyonalizatörlük: makamın mütemadi bir fikir kaynağı, tekliflerin ve buluşların uğrağı, varılacak gayenin zafer bayrağı vazifesini görmelidir...

D — Psikotekruk'in idareciliğe tatbiki

Almanya'da bu ilmi kuran *Prof. Dr. Möde*'ye göre; *Psikoteknik* kelimesi filozof *Fechner* tarafından teşkil edilmiştir. Münsterberg adında bir Amerikalı Profesör de bu meseleyi gerek Amerika'da ve gerek Almanya'da 1910 senesinde bahis mevzuu etmişse de tezini tutturamamış ve unutulmuştur. Bu hareketlerden ayrı olarak 1914 - 16 senelerinde Amerika ordusunda ve Almanya'da bazı formüller, reçeteler, tecrübe âletleri, v.s. şekillerle psikoteknik tekrar canlandı.

Tetkikler :

Psikoteknik ilim olarak ilk defa Berlin Yüksek Mühendis Mektebinde okutulmaya, başlandı. Tesis.ve inkişafında hnsussi bir yol takip edildi.

1 — Tarifi :

Psikoteknik. psikolojinin teknik meselelere, iktisadi ve kültürel hayata tatbik ilmidir. Bazı memleketler bu ilme Teknik Ruhیات, yahut Eroiüst'ri Psikolojisi; yine bir kısmı -Mühendis Psikolojisi yahut Pratik Psikoloji derlerse de bu isme ait tariflerin ehemmiyeti yoktur.

Psikotekniğin. ancak bir şubesi olan personel secilm usulü, psikoteknik zannedil memelidir.

2 — Personel seçilme usulü :

Bu usul 1915 de evvelâ. Alman ordusu motörlü alayı efradına tatbik edilmiştir. Usul her şahsın, zokası, tahsili, beceriklilik, davranış, ve kavrayış kabiliyetlerine göre millet camiasında yapabileceği âzami iş veya işlerin tes- biti için tecrübi bir tetkikten geçirilmesi metodudur. Seçilenlerin hepsinde 'i 100 isabet olmasa da. bu harbder evvel . işsizlerin çoğalmış olduğu Almanya'da bunların içinden en iyilerini seçmek için ehemmiyetle tatbik edilmiştir. Usul Alman Demiryollarında, kendi enstitüsünde mevcut personelin kontrolündü yüzbinlerce personele tatbik edilmiş ve tasfiye işinde rol oynamıştır. Bu usul, her iş yerinde çalışacak memur, amele, işçi, v.s. bütün personele tatbik edilebilir. Psikoteknik tecrübol elinde tesbit edilen vasıflar şunlardır:

a — Düşünme faaliyeti:

b — Dikkat ve uyanıklık derecesi:

c — Verilen bir işde:

1 — İcra sürati;

2 — İtimat derecesi:

3 — Elverişliliği;

Rasyonalizasyon

- d — Beden kabiliyeti;
- e — Davranış kabiliyeti;
- f — Tecrübe rınıhassalası.

3— *Tecrübenin İlmî şekilleri .*

a) Biografik usulde, alâkalının evvelâ irsi vaziyeti tesfoit olunur. Bulunduğu iş için elverişli ise iş başında tetkiki yapılır.

b) Şalisi konuşntv ıns.dünde, ferdin ;elerle alâkalı olduğa arzuları, temayülleri sezilir. Birçok zat işleri müdürleri eski zamandanken bu usulü kullanırlar.

c) Anlayış, dikkat, zekâ, hafıza ve meslekle alâkalı meselelerde idari iktidar gibi hassalurnı tesbitinden ibaret olan objektif tahlil usullerinin «.-sasım teşkil eden iktidar ve kabiliyet tecrübesi zaman, mükemmeliyet, hususiyet, karakter, ihtisas bakımlarından kıymetlendirilir.

d) Sübjektif metod olan grafoi iji, yâni el yazısı tetkiki ile şahsın alelade bir insan mı yokım bir şahsiyet mi olduğu, para işlerinde kendisine vrn et edilmesi caiz olup olmayacağı, şeflik veya öğrenme veya öğretici kabiliyetleri tesbit olunur. Sinenin bu evsafi, nazari olarak öğrenilmek için değil, ihtiyaç bulunan işlerden hangisine daha elverişli olduğunu tesbit için araştırılır.

4 — *Psikoteknikte.mühendisle tabibin rolleri :*

Mühendisin ihtisas sahası matematik ve fizikten başlıya rak, ruhiyat, karakterolojiye kadar gider. Tabiatın pratik sahası vücut ve ruhla, fikir, karakter ve sıhhat ile meşguliyettir, Psikolojik meselelerin teşvikinde, teknik veya tıbbi ihtisasla beraber umumi ve psikolojik ihtisas da lâzımdır. Mütéhassıs psikologlar dahi mühendislik veya tababet sahasında ayrı ihtisas yaparak psi- koteknik sahasında bütün bir mütéhassıs yetişebilirler. İki ayrı tahsil icap ettiren hakikî bir psikoteknik müte-

Tetkikler :

hassısı yetiştirilmesinde şahsın bu işe karşı olan sevgi ve istidadının, başta gelen bir rol oynadığı da bir hakikattir.

E — İktisadî tekliflere prim verilmesi (*)

Buluşların rasyonalizasyonda rolü :

İlmin beşiği olan tecrübe tahtasının mevcut farzedilebileceği her iş yerinde, amelî tecrübelerin nazariyat kaidelerine çevrilmesine çalışılmaktan ziyade süratle tatbik suretiyle kıymetlendirilmesi, bu iş yerinin ve bağlı olduğu müessesenin yukarıdan aşağı olduğu kadar aşağıdan yukarıya doğru da tekâmülünü temin eder. Bunun için her ferdin çalıştığı işinde olduğu gibi, merbut olduğu iş yerinin de başarıları, bu husustaki gayretleri veya gerilikleri daimî bir tetkik ve kontrol ile göz önünde bulundurulmak lâzımdır. Fertlerin ve iş yerlerindeki!erin miiç- temian, tecrübe ve gayretlerini, iş sporu, müsabaka ruhu ile arttırmak ve buluş tecrübelerini âdilâne tetkik ile sabit bir barem cetveli ile kıymetlendirmek, alâkadarları manevî ve maddî surette mutlaka faydalandırmakla kabildir. Bu iş ise: salâhiyet hudutları, psikolojik mesuliyetleri, idari vazifeleri teferruatına kadar tesbit edilecek kudretli - tafsilâtı aşağıda gösterilen - bir teşkilâtın mesaisiyle kabildir. Çünkü teklifler ve buluşlar usûlüyle istenmez, sistematik bir tasnife tâbi tutulmaz ve önceden hazırlanacak bir barem cetveline göre hakkaniyetin derhal kıymetlendirilmezse, hem teklif menbaları ebediyen ve haya! inkisarı ile kurutulmuş, ve hem de, yapılacak bazı masraflar boşa gitmiş olur.

Teklif ve buluşlara karşı melhuz mânialar :

İdaredeki her ferdin, israf, noksan, hatâ, yenilik veya ilâveler için yapacağı teklifler, yakın veya uzak âmirle-

[*] İktisadî teşekküllerde rasyomlizasyım huluslarının nasıl primi" imikAhtlıudınhe-Mgı hakkında 4621 numaralı kanun vardır.

Rasyonalizasyon

rini gücendirmek korkusu ile, tehir edilmek veya vazgeçilmeyle, idarenin büyük sararları olabilir. Diğer cihetten bir personelin bulusu, yakın âmirinin, meşguliyeti veya iktidarsızlığının, daha önceden germemesi dolay isiyile, haset veya kıskançlığını mucip olabilir; böyle bir teklif veya buluştan personeli vazgeçirir ve bunu diğer bir şekilde kendisine malederek üstün makama bildirmek suretiyle faydalanmağa kalkar. Aynı keyfiyetten daha üstün ve daha yüksek âmirlerin de aynı şekilde istifadeye kalkışmaları, insanların ezeli zaaflarından birini teşkil eder. Bundan başka, personelin bir teklif veya buluşu, en yakın veya daha ileri bir âmirin fena çalışma sisteminin veya yanlış verdiği bir emrin bozukluğunu meydana koyabilecek tenkitli bir hal dahi olabilir. Gerek bütün bu ihtimaller ve gerek ciddi bir buluşun vaktinden evvel şayi olması bakımından tekliflerin - deride arzolunan bir şekilde - doğrudan doğruya merkezdeki hususi bir organizasyona. bildirilmesi temin olunmalıdır. Bu suretle personelin teklifinden âmirinin haberi olmayacağından amirince ukalâ ve hattâ jurnalcı telâkki edilmesinden de korkusu kalmaz.

Teklifler ve buluşlar hakkında personel nasıl tenvir edilmelidir:

Ne gibi işlerin, nasıl ve nereye teklif edileceğinin, okuyucuları mahdud olan bir mecmuada bildirilmesi kâfi değildir. Hatifi böyle bir şey faydasızdır. Bu husus; mî maralı tamimlerden başka, topl anlı yerlerinde daimî ve cazip afişlerle, bazan yem buluşların ilanı, hazan yapılması lâzım gelen işin tarifleri ve bunun gibi sair buluşlara davet şeklinde alâkadarlara tebliğ edilmelidir. Her sene veya çok olan hallerde her ay veya üç ayda bir yapılacak bir tamimde, ne gibi teklifler alındığı, teklif yapanlar, verilen ikramiyeler, tekliflerin tatbik kabiliyeti gibi hususlarla teşvik ve bu vesile ile personel yeni buluşlara davet edilmekle beraber, hazan da umumi veya muayyen bir iş yerine ait şu veya bu mesele için islahat

Tetkikler:

teklifleri istenilebilir. Personelin buluş kabiliyetleri, mevcut bazı fevkalâde haller ve icatlar misal gösterilmek suretiyle, arttırılmağa çalışılır. Bı işde umumi olarak yazıdan ziyade afişe ehemmiyet verilir.

Teklifler ve buluşların mahiyet ve karakteri:

Yapılacak teklif ve buluşlar, israf, noksan, hatâ, yenilik ve ilâveler hususunda olmak üzere umumi olarak personele serbest bırakılmakla beraber, zamanla da tahdit edilemez. Ancak, acele ve muayyen meseleler, bir iş sporu ve müsabakası halinde bir tamim anketi ile (mesele mahdud bir iş zümresini alâkadar etse de) cevaplar için bir aylık müddet verilmek üzere sorulur. Mahirane sorulacak bazı suallere alınacak iyi cevaplara ne gibi ikramiye verileceği önceden söylenmekle, alâkadarların bu işlere dair bir teklif düşünürken, bulmaları lâzım gelen tasarruf çaresini gayriihtiyari olarak hemen tatbik etmeleri suretiyle, peşin rasvonalizasyon dahi temin olunabilir.

Yapılacak ilk teklif ve buluş tamiminde, personelin şimdiye kadar vazifesi doâyısıyla yaptığı fevkalâde başarılar, vazife haricinde buluşları ile kendisine bunlardan maddi ve manevî bir fayda temin edilip edilmediği sorulmak suretiyle işe başlanır. Bundan sonra daimî ve umumi olarak teklif edebilecekleri buluşlarda bir mesnet olmak üzere şıı noktalar göz önünde bulundurulur:

«Bulunduğunuz işin az malzeme - imalât malzemesi, kırtasiye, müstehlike - az emek - yani az zaman, az memur ve kolay bir usul ile - daha ucuz ve İktisadî başarılması kabil midir? Yahıt, kendi işinizin veya bulunduğunuz iş yerinin şu veya bu noksanı - malzeme, memur, işçi veya amele tedariki - tamamlanmak suretiyle nisbeten daha fazla iş, daha büyük başarı elde etmek kabil midir? Mevcut iş usullerinde, emirlerde ve talimatlarda, iş yerinin veya sair bilinen iş yerlerinin veya idarenin teşkilâtında fazla veya noksan tertibat, âmir malzeme ve insan olup olmadığı, iş yerindekilerin veya diğer yerlerde he-

Rasyonalizasyon

yeti umumiyesinin ahenkli mâniler var mıdır, nelerdir, ne gibi tedbirler tatbik edilebilir? İş yeri şefinin, muavinin teknik ve idari bakımdan dirayeti, meziyet veya noksanı var mıdır? G”::de tuttuğu, garaz beslediği kimseler var mıdır? Bu gibilerin biri şımarıklık, diğeri menfi ruhlu olarak iş yerine ve idareye zararlı durumları nasıldır? Kabiliyeti ve kudreti olmadığı halde, şu veya bu sebepten, usulsüz fazla maaş veya yevmiye almakta bulunan var mıdır?

(Not: Bu sonuncu keyfiyet iş yerlerinin ve bunların âmirlerinin, rasyonaîzasyonda en mühim bir nokta olan insan idaresi keyfiyetinde, âdil, doğru, imtisal© nümune bir hareket hattı takip etmelerini sağlayacak psikolojik daimi bir tehdit mahiyetindedir.)

Teklifler nasıl yazılmalı, nereye gönderilmelidir :

Tekliflerin, daha önce söylediğimiz gibi, amirlerce ağızdan ağıza veya resmî muhaberat ıusulile değil, sahiplerince yazılı olarak, doğruca merkeze, Umum Müdürlüğe veya daha iyisi bir heyete yapılması yerinde olur. Tekliflerin alındığı, sahiplerine derhal bir matbua ile haber verilirse, lüzumsuz sorgu ve araştırmaların önü alınır.

Teklifler nasıl ve hangi teşkilâta tetkik ettirilmelidir:

Tekliflerin ve buluşların, ne bir tek şahıs, ve ne de muayyen bir dairece tetkiki caiz olmayacağı izahtan müstağni bir keyfiyettir. Teknik ve faal servislerin birer muavini ile birer memuru, makamın tensip edeceği bir reisin riyasetinde, tali bir komisyon halinde teklifi tetkik ederler. Bu komisyonda rasyonaîzasyon meseleleri ısmarlama ve bundan sonra öğretilme suretile yetiştirilmek istenenlerden ziyade, bu işlerde kendinden eser vermiş olanların bulundurulması, bu işe ciddi bir vechhe verilmesine âmil olur. Komisyon, yapılan teklif hakkında, literatürde veya tatbikatta esasen birşey mevcut olup olmadığını, veya bu hususta - vesikaya müstenit – alaka

Tetkikler:

dar dairesince bir şey yapıp yapılmadığını tesbit eder. (Mümkün olmıyan hallerde yazı ile tesbit ettirilir.) Bundan sonra teklifin veya buluşun aşağıdaki şekilde kıy- metlendirilmesini temin ile, keyfiyeti makamın tasdikine arzeder.

Tekliflerin kıymetlendirilmesi:

Gelen teklif ve buluşların esasen malûm şeyler olması, veya kıymetsiz yahut aynı teklifi birkaç kişinin yapmış olması mümkündür. Bu gibi hallerde alâkalıya, teklifin alındığının bildirilmesi sırasında, daha fazla gayret gösterilmesi, takdire şayan görüldüğü vesaire gibi bir cevapla teşvikli bir taltif gönderilebilir. Çünkü bir rasyonali- zasyon hareketinin bidayetinde yapılacak, ehemmiyetsiz teklif ve buluşların sükûtle geçirilmesi ilerisi için daha faydalı olabilecek teklifleri ve buluşları doğduğu yerde boğacak lâkaycları bir hareket olur.

Her zaman yapılabilecek, yâni zamanla ve meselenin önceden müsabaka vazifesi olarak tâyin edilmediği hallerdeki tekliflere ne gibi maddi ve manevi mükâfatlar verileceğinin buna mahsus bir barem cetvelini havi bir talimatta önceden tâyin edilmiş olması, buluş gayretine giriş enekleri n. muvaffakiyet halinde kendilerine tahminen ne lüise düşeceğini bilmeleri bakımından en mühim bir teşvik âmilidir. Barem cetveli, teklif veya buluşu yapan şahsın vazifesi, makamı, bilhassa idarece kendisine verilmiş emekle olan niebeti (yâni Avrupa'ya tahsile veya staja, tetkik seyahatine gönderilmiş olup olmadığına göre) ile mütenasip olup olmadığına, kendisinden beklenmeyecek kadar yüksek olup olmadığına ve normal telâkki edilebileceğine göre, mükâfat ve ikramiyeleri bu üç, faktör göz önünde tutularak tesbit olunur.

Nakdî mükâfatlarla beraber, tamamen muvaffak olmuş veya az muvaffak olmuş teklif ve buluşlar için sadece veya ayrıca daimî veya senelik iftihar listelerine yazılması veya fotoğrafinin konulması temin edilir. Muay-

Rasyonalizasyon

yen bir zaman içinde meselâ bir senede, en çok veya en değerli - ki aldığı ikramiyeler bunu gösterir - teklifleri yapanlardan üçer kişiye, ayrıca birer münasip mükâfat verilir.

Mükâfat ve ikramiyelerin yazılması için bidayette her teklif yapan şahsa, lââyıkça bir şeref ve iftihar cüzdanı verilir. Müteakip teklif, buluş ve mükâfatlan da buraya yazılarak kendisine iade edilir.

Para mükâfatları yerine, saat, kalem, eşya gibi hediyeler verilebileceği gibi, bilhassa sene sonunda en iyi veya en çok değerli teklifler yapanlardan tahsil, yaş ve zekâsı müsait olanlar, daha yüksek tahsile, ecnebi memleket stajına veya tetkik seyahatine gönderilebilir.

Maddi ve manevi mükâfatlar bareminin maddi kısmı o lira ile 100 lira arasında olabilir.

Makamın, komisyonun takdir ettiği mükâfatı bir derece tezyit veya tenkise hakkı olabileceği gibi, sahibinin de, azlığına veya teklifin reddine karşı müdafaa veya itiraza hakkı kabulü düşünülebilir.

Buluş ve rasyonalizasyon irin alâka ve kabiliyetler nasıl arttırılmalı :

1 — Teklif ve buluşların analize edildiği ve verilen mükâfatların gösterildiği bir tamimde, bunların kimler tarafından yapıldığının da yazılması;

2 — Buluşları teshil edecek mecmua, broşür, kitap, münferit makalelerinin her iş yerinin hususiyetine göre emre amade bulundurulması, iş yerleri şefleri ve organizatörler tarafından bu matbuaların iş yerlerinde alâkadarlara okunup izah edilmesi ve konferanslar verilmesi;

3 — Yapılan herhangi bir teklif ve buluşun tamiki ve tettebbüü için; alâkadara yol gösterilmek suretüe, personelden müstait olanların aydınlatılması;

Tetkikler :

4 — Ara sıra bazı mevzuların müsabaka ve iş sporu olarak ortaya atılıp teklif istenmesi;

5 — İkramiye, mükâfat, hediye verileceklerle adı iftihar listesine veya resmî camekâne geçirileceklerin, o iş yeri âmiri vasıtasıie arkadaşlarının muvacesinde takdir edilmesi veya ilâm;

6 — Her sene bir rasyonalizasyon günü yapılarak, o sene içinde muvafık teklif yapanların şeref ve iftihar cızzdanlariyle merkeze celbi ile merkesdekilerle müşterek bir toplantı yapılması ve makamın şahsan teması, bu hususta yeni arkadaş yetiştirmeleri temeiiniyatında bulunulması; (Toplantı çaylı veya yemekli olabilir.)

7 — Kurslarda ve mekteplerde (vesair her toplantı yerinde) rasyonalizasyon hakkında verilecek konferanslarla dimağların açılması;

gibi hususlar hatıra gelmektedir.

F — Amirlik ve rehberliğin rolü:

Âmirle memurun ahenkli çalışmaları:

Her yüksek âmir, ehemmiyetsiz sanılan bir işde bile, kendisine en yakın memurla fikir mübadelesinde bulunmaktan çekinmemelidir. Mukabil fikirler ve içtihatlar kendi fikrine uygun değilse, bunun sebebini ve hakikaten kendisinin yanlış düşünüp düşünmediğini tahlilden kaçınmamalıdır. İnsanlar hepsi aynı makeden çıkmış idraksiz mahlûklar olmadığından, evde bir aile efradında olduğu kadar herhangi bir iş yerinde de, şef veya âmirle maiyeti arasında, bilhassa yapılacak bir iş için herhangi bir fikir ihtilâfı olabilir; hattâ olması da lâzımdır. Bir âmir, muhatabının veya madununun fikrini ve içtihadını kabul etmiyorsa, bunun ne sebepten yanlış olduğunu veya kabili tatbik olmadığını, yahut ne gibi hallerde ve ne zaman nazarı dikkate alınabileceğini, samimî bir teşekkür ve tatlı bir dille anlatmalıdır. Herhangi bir fikir ihtilâfin

Rasyonalizasyon

dan dolayı muhatabının yüzüne bağırıp çağırın ve hattâ infial ve kinini jestlerle ve muamelâtıyla hissettiren âmirler, maiyetinin hüsünüyetlerinden ziyade, menfi mesailerde işleri yürütmeğe katlanmağa mecbur kalırlar. Hiç bir âmir, maiyetini, ondan daha ufak derecede birisinin yanında tekdir ederek, saygı kaybetmeği tabiidir ki göze alamaz. Çünkü ima tarikiyle dahi olsa izzetinefsi kırılan bir şahsın, müessese ve âmiri için sadakatle iş yapması beklenemez. Buna mukabil, başkalarının yanında yapılacak taltif ve takdirler, memurun âmirine karşı güven ve itimadını artırır. Şu halde, ceza ve tekdirlerin, mucip sebebiyle birlikte, münferiden âlakadara bildirilmesi psikoloji bakımından önemlidir.

Yanlış yapıldığı, görülen bir iaden dolayı derhal tekdire kalkışmamalıdır. Böyle bir hareketten, bilhassa bu işin nasıl doğru yapılacağını gösteremiyenlerin içtinap etmesi lâzımdır. Bir memurun veya orta âmirin hatâsı, bunların üstündeki en yakın âmiriñce «zannedersem şu iş doğru yapılmıyor, lütfen nasıl yapılacağını göstermek zahmetine girmenizi rica edeceğim» gibi bir cümle ile meseleyi nazikâne halletmek lâzımdır. Hiç bir şeyle ve hiç bir şahısla memnun olmasını bilmeyen ve insanların iyi taraflarını bulup takdir etmek suretile bu hassaların gelişmesine çalışmayan şeflerin, işlerin teknik kısmını yürütmek için iâzımgelen idarecilik hususunda muvaffakiyetleri bahis mevzuu olamaz.

Bir idare veya dairede hoşâ gitmeyen personele yol vermekle kurtulmak gayet kolay, fakat bu nisbette tehlikeli bir usuldür. Çünkü müdürün veya âmirin değişmesiyle, ancak sübjektif görüşlerle, bilhassa herhangi bir sebepten antipati husule gelmesi dolayısıyla, kıymeti azaltılan personelin boşalmış yerlerini, yeni gelenler kolayca tutamayacaktır. Evvelâ yetiştirilmeler i lâzım gelen acemi memurların idarenin iş randımanına menfi bir tesir icra edecekleri unutulmamalıdır. Bunun için mevcut personelin yetiştirilmesinde ihtimama devam etmek, her-

Tetkikler:

keçi yapabileceği işe vermek, mütemadiyen yeni memurlarla randımanı azaltmaktan daha iyidir.

İdarede otorite meselesi :

Her amirliğin iki otoritesi vardır. Birincisi makamın idari olarak bahsettideği otoritedir; diğeri o makamda rehber, muallim sıfatıyla kurulan otoritedir. Bunlardan İkincisi olmaksızın birincisi muvaffak olamaz. Birincisi olmaksızın da, bir rehber, şeflik edecek mevki bulamaz.

Âmirinde baba veya hâini vasfını görmeyen memur, onu istemiye istemiye belki sayar. Fakat âmirinde babalık, hâmilik hakkı tanıyan ve hüsünüyet vasıflarını sezen personel, ona can ve gönülden bağlanır; onun şedit hareketleri, ağır sözleri bile gücüne gitmez. Bilâkis kabahati olduğundan azarlandığını anlar, utanır ve mütenebbih olur.

Fakat muallim, üstat veya rehber vasıflarını haiz ol- mıyan, yâni işinin şefi olmıyan bir âmir, maiyet ve personel üzerinde otorite kuramaz. Vereceği emir ve direktiflerle gülünç mevkie düşen bir şefin, âmirlik vasfı da gitgide zayıflar ve o iş yeri, teknik cihetten olduğü kadar, İdarî cihetten de sukut eder. Unutmamalıdır ki, âmirler, işlerinde ihtisas peyda ettikçe, rehber ve binaenaleyh muvaffakiyetli, eli öpülecek şef, âmir olurlar.

Kılıç yapmak kolaydır, çünkü üzerinde çekikle işlenen malzeme, cansız ve şuursuz bir çeliktir. Operatörlük de nisbeten kolajıdır. Çünkü ameliyat yapılan uzuvda hayatiyet vardır, fakat yine şuursuzdur. Buna mukabil âmirlik güçtür; çünkü üstünde çalışılan unsur hem canlı, hem de şuurludur. Böyle kaypak bir cismin maksat ve hedefe götürülmesi için, hem ilim ve fenne dayanır bir bilgi, hem ele yüksek seciye kuvvetiyle kazanılan şahsi otorite lâzımdır. Bu ise zekâ ve ahlâkın birbirini tamamlamasıyla kabildir.

Rasyonalisasyon

Otoritenin unsurları şunlardır:

1 — Maduna hakkını yâni muhtaç olduğunu (maddi ve manevî; para, taltif ve bilgi) vermek;

2 — Müstahak olduğunu vermek: (tecziye).

Ancak bunu tatbik ederken çok dikkatli olmak lâzımdır. Çünkü, bir oksijenle iki idrojen, nerede olurlarsa olsunlar, su hasıl ederler; fakat otoritenin bu muayyen unsurlarının imtizaç nispeti belli değildir. Zamana, mekâna ve adama göre değişir. Bazıları vardır ki, ağır ceza verilmezse idare edilemez, küstah ve şımarık olurlar. Bazıları, bir ihtar bile vermeden vazifelerini yaparlar, disiplini bozmazlar. İşte dikkatli bir âmir, maiyetindeki herkesin tabiatını sezerek, otorite reçetesinden vereceği cezanın veya taltifin dozlarını ona göre tâyin eder.

Şu da muhakkaktır ki, personele, muhtaç ve müstahak olduğunu verirken, acele ve telâş etmemeli, fakat geç de kalmamalıdır. Diğer cihetten, otorite unsurları arasında muvazene de katiyen bozulmamalıdır. Çünkü personele yalnız muhtaç okluğu verilirse, merhamet ve zaaf bar.gösterir. Yalnız müstahak olduğu verilirse zulüm baş- gesterir. Merhamet gevşeklîge, zulüm, istibdada götürmek, itimadı kaldırmak suretile muvaffakiyetsin netice verir, isyan doğurur.

Demek oluyor ki, âmir otoriteyi tesis için, unsurları mutedil kullanmalıdır. Bunun ölçüsü nedir?.. Buna kestirme cevap verilemez. Ancak,, bu hususta uzun tecrübeler neticesi meydana çıkarılmış örnekler vardır ki, bunlara talimatname veya kanun adını veriyoruz. Buna dayanabiliriz. Bittabi dayanılacak talimatların, bu bakımdan mükemmel hazırlanmış ve tekâmül ettirilmiş olması şarttır. Hayatta pek müstesna vakalar olabilir. Âmir böyle bir vaziyet için kara kitapta madde bulamaz. Bu takdirde ya enfûsi (sübjektif) veya afaki (objektif) hükümler vermelidir. Bunun için de, muhtelif hâdiselerle kendisini hazırlamış olmalıdır. Aksi takdirde, böyle bir meselenin hallinde bilerek veya bilmiyerek hissiyatına veya menfaatlerine kapılarak; yahut, süje, yâni perso-

Tetkikler:

nele karşı sempati veya antipiyatısı ile karar verir. Böyle bir hareket otoritenin aleyhinedir.

Bir saadet olan otoritenin, küçük âmirlerde dahi teessüs ve muhafazasına dikkat etmelidir. Bunların, personel karşısında tevbih edilmesi ve hattâ hakarete uğraması, düşmanlık peyda etmekten başka bir şeye yaramaz. Filozof Eflâtun, Ziyafet adlı kitabında: «Dünyada her çeşit tahkirden muazzep olmayacak kadar ruhsuz, her hücumla lâkayit kalacak kadar şerefsiz bir adam bulabilirsiniz; fakat karısının, sevgilisinin veya madunlarının karşısında tahkir edilip de ruhunda bir acı duymayan tek bir adam bulamazsınız» diyor.

Otoriteleri tehlikeye düşenler sarsılırlar. Otorite yokluğu bir azaptır. Varlığı da bir saadettir. Bu saadeti personelinizden esirgemeyiniz.

Otorite ile seciye arasında katı bir münasebet vardır Eğer âmir, nümûmei imtisal olacak bir ahlâka malik olmazsa, yâni seciyeli değilse; ne kadar âlim, bilgiç olursa olsun, ne yaparsa yapsın, otorite kuramaz. Seciyeli âmirler ise, girdikleri muhitte derhal cevherlerini gösterir ve otoritelerini tesis ederler. Otoriter olmak ve bunu kurmak isteyenler, her şeyden evvel tam seciyeli olmaya çalışmalıdırlar. Bu da ahlâk terbiyesile olur. Ahlâk terbiyesi ise, benliğini ve ruhunu inzibat altına almak ve irade ile hareket etmekle kabildir.

Doğuştan tenbel ve hercai olan ruhlarımız, inzibat altına alınmazsa, pek çabuk kötü itiyatlar edinir, iradesiz oluruz. Ruhî izibat, insanın nefsiyle daimî meşguliyet ve mücadelesidir. Bu mücadeleden, gevşeklik yerine inzibat, lâubalilik yerine ciddiyet, bilgisizlik yerine bilgi kazanırız.

Yine Profesör Walter Tomas'm dediği gibi: «İnsan idaresinde esas, bir şahsiyet sahibi olmaktır. Bu da, karakter salâbetine bağlıdır. Şu halde insan idaresinde ilk şart, yüksek karakterli bir şahsiyet olmaktır. Bu ise öğrenilmez, sahip olunur..»

Rasyonalizasyon

Bundan sonra kendimizi tanımak ve tanıtmak gelir. Her yakın âmir, personelini veya maiyetini, hususiyetlerine kadar tanımalı, kendi akide ve ideallerini de tanıtmalıdır. Böyle bir hulul ve nüfuz, samimî toplantılarla kabil olur. Askerî bir kıtanın yürüyüş ahengi, hepsinin komutaya ve baştakine ayak uydurmas ile kabil, idarelerdeki iş ahengi ise. âmirle orta şeflerin, ve bunların da memurlarla iş ve görüş birliğine bağlıdır..

Otoritelerin vasıfları :

- 1 — Sarıldığı işe karşı sevgi;
- 2 — Nefse itimat;
- 3 — İşinde ciddi malûmat ve daimî tettebbu;
- 4 — Haksızlık ve hatâda ısrar etmemek, derhal itiraf ve tebessümle geçiştirmek;
- 5 — Mürayi ve yapmacık tavırlı olmamak, bilâkis samimî, sempatik olmak ve karşısındakini saymak;
- 6 — Tam zamanında karar vermek;
- 7 — Madunlarına karşı ne hoş görünüyor, ne de meydan okuyor hissini vermemek;
- 8 — Bilmediği ve beceremeyeceği işlere karışmamak, karışmak mecburiyetine düşmemek ve içtinap etmek;
- 9 — Maiyetinin isabetli görüş ve buluşlarını terğıp sureti ile teşvik etmek, bigâne kalmamak, hele hiç kıs-kanmamak ;

10 — İltizam ettiği işin mesuliyetini de almaktan asla korkmamak.

Bu meziyetler olmaksızın yapılan âmirlik, zoraki bir otoritedir. Her yalancılık gibi, böyle bir yalancı otorite de yıkılmaya mahkûmdur.

Hasılı, âmir, otoritesini makamla değil, meziyet, seciye ve bir takım vasıflarla taçlandırmalıdır. Resmîyet ve zoraki itaat ile hakikî şeflik ve otorite tesis edilemez. Böyle her cihetten kabiliyetsiz âmirleri, kendi başları değil, maiyetinin menfaatleri idare eder.

Amirlikle sadece nam kazanılabilir. Fakat şefliğe varan bir amirlikte şan, şeref ve hakikî saygı kazanılır.

İdarede Sezin Dayanakları

Ve

Yürütüm Araçları

Fazlı GÜLEÇ

Bursa Valisi

İnsan kümelerinin idaresi, makine idaresine benzemez. Makifîe idaresinde bir tek irade işler; makine onun emrindedir. Kümelerin idaresinde, idarecinin iradesiyle beraber, kümeyi teşkil eden kişilerin iradelerinin de rolü vardır.

Şuura sahip olan insan oğlunun yarattığı toplulukların idaresi, onlardaki teklik iradelerinin, idareci tarafından temsil edilen genel iradeye gönetilmesine bağlıdır.

İnsan kümelerini idare etmenin bu özelliğinden ötürüdür ki, siyasal idare, hekimlik gibi bir fen halini almış bulunuyor. İdarecinin kitabı yoktur sananlar, aldanıyorlar. Bize kalırsa, idarecinin tek kitabı yok, fakat bir çok kitapları vardır. İdarecinin bir çok bilgilerden pay alması gerektir ki, işini başarabilsin. Bu yazımızda, idarenin dayanak ve araçlarından bahsedeceğimizden, başka bir yazıda idarenin ilim veya fen olduğu fikrini incelemek üzere, yazının kendi çerçevesine döneceğiz.

* * *

İdare işinin üç safhası vardır:

- A — Sezme;
 - B — Tedbir;
 - C — Tedbiri yürütme;
- safhalarıdır.

Bu üç ayrı safhadan tedbir işine aracın gereği vok-

İdarede Sezin Dayanakları

tur. İdareci bunu kendi aklı ve bilgisi ile kurar. Fakat durumun isteri olan tedbiri alabilmek için, durumu kavramaya onu götürecektir sezme dayanaklarını ve alacağı tedbiri yürütme için maddi, manevi bir çok araçlara sahip olması gerektir.

* * *

Sezin dayanakları şunlardır:

- 1 — Silâhlı ve silâhsız memurların raporları;
- 2 — Şikâyetçilerin sızlanma ve dilekleri;
- 3 — Basının topladığı şikâyet ve dilekler;
- 4 — Habercilerden edinilecek bilgiler;
- 5 — Küme durumunun idareciye ilham edeceği inan,

Memurlar herhangi bir durumu âmirine bildirirken, idareci kümede hangi suçların çoğaldığını ve kümeyi ne gibi olayların üzdüğünü ve ürküttüğünü anlar ve onları tedbirler.

Şikâyetler her zaman tekli ve kişisel derterli idarecinin önüne getirmiş olmaz. Tek kişilerin sızlanmalarında kümeyi ilgilendiren derterli bulmak da kabil olduğu gibi, şikâyetler tek tek olsa bile, bir olaydan doğmuş olmaları kümeyi ilgilendirmeye yeter. Kaldı ki tek yurddaşı sıkın ve kümeye faydalı olmayan durumlar da topluluğa üzüntü kaynağıdır.

Tek şikâyetleri dinlemeye idareci ne kadar zaman ayırabilirse, öz varlığına ve görevine o kadar hizmet etmiş olur.

Basın hem sezme dayanağı, hem yürütme aracı olarak özel önem taşımaktadır. Gazete, onu çıkaranların malı olmaktan çok, okuyanların malıdır. Yaşayan ve tutunan her gazete, kendi varlığıyla denk bir okuyucu kitlesini temsil eder. Gazetelerde yer alan derter, bu bakımdan, idareciyi ilgilendirmeye değer.

Tetkikler:

Hem sezin dayanağı, hem yürütüm aracı olmak itibariyle, basınla idarenin karşılıklı ilgilerini özel bir yazıda incelemeyi yerinde görüyoruz.

Haberciler bulma işinin de, idareci için bir önem taşımakta olduğunu söylemek gerekli midir, bilmem.

Bundan önce üzerinde durduğumuz sezin dayanakları, hep idareciyi kendiliğinden bulacak dayanaklardır, idarecinin, bu dayanakları yeter bulması ve kümeye ayrıca göz kulak olmaması akıllı işi sayılmaz. Onun içindir ki habercilerin de idarede büyük kıymeti vardır.

Habercilerin kişisel durumları idareye tedbirde yol da azıttırabilir. Bu kişisel durumu inceleyip, bir işte dayanak yapmak, ya da aldırmamak idare âmirinin tartma erkine bağlıdır. Kümenin durumunda sakinlik ve hareket bile, akış tarzına göre, idareciye tedbir yolu gösteren durumlardır.

Kümede anormal durgunluk, halden memnunsuzluğu; din ödevlerine düşme, güvensizliği belirttiği gibi; işe güce ve kazanma teşebbüslerine sarılma, idareye güveni; eğlenmek isteği, gönül rahatını ortaya koyar.

İdareci, bölgesindeki kümelerin bu gibi durumlarını da gözden kaçırmamak zorundadır. Bir topluluğun yapısında görülecek bu gibi durumların ayrı ayrı tedbirleri ve ilâçları vardır.

* * *

Yürütüm araçları şunlardır:

- 1 — İdarecinin fırsat bularak yapacağı demeçler;
- 2 — Basın ve yayın;
- 3 — Şikâyetlere cevap;
- 4 — Devletin silâhsız memurları;
- 5 — Devletin silâhlı memurları.

İdarecinin baş rolü küme içindeki teklik ve azlık hare-

İdarede Sezin Dayanakları

ketlerini çoğunluğun özlü amacına yöneltmektir. Çoğunluğun amacını gösteren kılavuzlar sırasıyla şunlardır:

Kanım, tüzük, yetkili makamların emir ve kararları.

Bu kılavuzların gereğine uymak her yurddaşın boyun borcudur.

Demokrat idarelerde çoğunluğun oyunu belirten kılavuzların ilk arkacısı her kümenin çoğunluğudur .İdareciye düşen, bu amacı her kişinin anlayacağı gibi açıklamaktır.

İdare tedbirlerinin yürütümünde zorlama üstnomaî araç olduğu içindir ki, araçları sayarken, sezin dayanaklarında başa getirdiğimiz silâhlı - silâhsız memurları, yürütürü işinde, silâhlılar daha sona kalmak üzere, en sonda saydık.

Bir milletin içinde çokluğu oyuna dayanmayan kanun ve tüzük olmayacağı gibi, çokluğu kanun ve tüzüğe arkacı olmayan bir küme de esenlik içinde sayılmaz. İdareciye düşen ödev, en başta kümelerin kanun ve tüzüklere arkacılığıı sağlamaktır. Bu sağlamada idarecinin demeçleri başta gelir. İdareci memur raporlarında öğrendiği durumlara, şikâyetçi basın ve habercilerden edindiği inanlara, topluluk yapısındaki kaynaşmalara göre, hangi yanlışlıkları tashih edecekse, demeçlerinde o cihetleri belirtir. Her türlü basın ve yayın araçlarını, ister genel, ister özel olsun, kendine yardımcı kılar.

Yukarıda, da yazdığımız gibi, basının idareciye iki faydası vardır. Ve yitirütüm aracı olması, sezin dayanağı olmaktan üstündür.

Şikâyetçilerin baş vurmasından yalnız kendilerinin kişisel sızılarını, dertlerini öğrenmiş olmayıp, genel üzüntülere de ulaşacağımız gibi, onlara verilecek cevaplar da özlüklerinde kalmaz konu komşuya da duyurulur. Bu itibarla şikâyetlere cevaplar da idare faydasına yayın sa-

Tetkikler :

yılır. Habercilerden haber alırken onlara yayma ödevi verilmesini belirtmek, sezici varlıklara fazla bir öğüttür.

Devletin silâhlı kolluk memurlarının idareci buyruğuyla işe karışmaları kümelerde karşı gelme durumu üzerine baş vurulması çaresiz tedbir olarak üğütlenebilirse de, beğenilir araç sayılamaz. Silâh patlama işi ne taraftan başlarsa başlasın, karşı tarafta eşit yankı uyandıracağından, son tedbir sayılır.

Silâh kuvveti hekimin ilâç kullanmasına çok benzer. Hekim hastalığı perhiz ve korunma ile önlemeğe çalıştığı gibi, idareciler de yurddaşları uyandırma ve aydınlatma ile amaca sürer. Hekim hastalığı yenemez, çaresiz kalırsa ilâç kullandığı gibi, idareci de bunalırsa silâh kullanır.

Hekimle idareci arasında bu benzemenin ayrılma tarafı şuradadır :

Hekime hasta çok kez ilâcın gerektiği durumda başvurur. İdareci ise bölgedeki kümelerin her saat başındadır. Başka deyimle, hastanın nabızı her vakit elindedir. İlâç vermede bunalan hekim, silâh kullanmada çaresizliğe düşen idareciye bakarak, daha çok özürlü sayılmak gerektir.

Yanlış anlama yol açmamak için şu ciheti ara vermeden belirtmek gerektir ki buraya kadar üstünde durulan zorlama ve silâh kullanma işi, bunun bir yetki olduğu yeredir.

Zorlama ve silâh kullanma idareciye ödev olarak düşünce, kullanmama idareye güveni sarsar.

Marifet onu daima yetki durumunda bırakıp, tek çare gibi ele almamaktadır.

Mahallî İdarelerin Mali Sistemleri

(Geçen sayıdan devamı)

Takı GÜRKÖK

Ankara Belediyesi Yazı
İşleri Müdürü

Türkiye’de. Cumhuriyet rejiminden sonra, millî bünyede vukua gelen geniş inkişaf lar dolayısıle mahallî idarelerimizin faaliyet sahalarındaki gelişmelerin icap ettirdiği hukuki ve mali reformun şümülü hakkındaki görüşlerin izahından önce, mevzuatı bize yakın olan ve bugün içinde bulunduğumuz tekâmül safhalarını geçiren Fransa’da, bilhassa Umumi Harbden sonra, mahallî idarelerin hukuki ve mali telâkkilerindeki derin değışikliklerin sınırlandığı mali reform tahakkuk edinciye kadar, departman ve komünlerin sıkıntılarını azaltmak ve âmme hizmetlerinin kısmen ifasını mümkün kılmak için alman tedbirler ve bu meyanda neşrolunan vergi kanunlarından bazılarının matrahları ve tevzi şekilleri bundan evvelki sayıda tetkik olunmuş ve geri kalan mevzuatın incelenmesine devam olunacağına işaret edilmişti.

Ancak, bu tetkiki yazımızın son kısmına bırakarak, acilen neşrolunan ve bir sisteme dayanmayan bu kanunlarla temin edilen gelirlerin umumi tekâmül ve inkişafın tesiri altında iş sahaları genişleyen mahallî idarelerin ihtiyaçlarını karşılamadığını ve bu hususta daha esaslı bir reform yapmak zarureti karşısında kalındığını belirtmek için, departman ve komün masraflarının seyri üzerinde bazı tetkik ve mukayeseler yapmak ve masraf artış sebepleri üzerinde durmak yerinde olacaktır. Bu tetkik, aynı zamanda, mali reformun şümülü hakkında açık fikir de verebilecektir.

Tetkikler :

Mukayesenin normal bir sene ile harpten sonraki fevkalâde devreler arasında yapılması, masrafların artış sebeplerini tesbite yarıyacak, bu da reformun hedefini daha iyi aydınlatacaktır. Bunun için mukayese, harbeleri evvel son normal yıl olan 1913 ile harbden sonraki devreler arasında yapılmıştır. Mukayesede departman ve komünlerin borçlarının da nazarı dikkate alınmasında zaruret vardır. Çünkü kâfi gelir kaynaklarından ve ikraz müesseselerin- den mahrum bulunan ve vukua gelen inkişafların çizdiği sınırlara göre faaliyetlerini tanzim zorunda kalan mahallî idareler, umumi reform tahakkuk edinceye kadar, mühim miktarda borç yapmışlardı. Bu sebeple, ıslahatta borçların itfası ve ikraz müesseseleri ihdası üzerinde ehemmiyetle durulmuştur.

1913 de departman masrafları yekûnu 614 milyon frank iken bu miktar 1929 da 4 milyar 921 milyona yükselmiştir. Bunun 3 milyar 290 milyonu âdi ve 1 milyar 531 milyonu fevkalâde masraflardı. Departman borçlarına gelince, 1813 de 1 milyar 142 milyon iken 1928 de 3 milyar 334 milyona çıkmıştır.

1903 de komün masrafları yekûnu 780 milyon frank iken 1913 de 1 milyar 39 milyona, 1923 de 7 milyara, 1927 de 9 milyar 78 milyona yükselmiş ve 1932 de ise 10 milyarı aşmıştır. Komünlerin borçları miktarı da 31 aralık 1913 de Paris dâhil (çünkü Paris için ayrı bir rejim tatbik edilmekte idi.) 4 milyar 854 milyon iken 1928 de 9 milyar 229 milyona yükselmiş ve 31 aralık 1928 de 12 milyar 86 milyona vasil olmuştur. (Bu son yekûnda Paris Belediyesinin borcu olan 4 milyar 606 milyon hariçtir.)

Bu rakamlar 1913 ile 1932 seneleri arasında departman masraflarının, borçlar hariç, 8 misline ve komün masraflarının da, yine borçlar tutarı hariç, 15 misline yükseldiğini tesbit etmektedir. Bu artışı iki sebepte toplamak mümkündür:

1 — Harbin doğurduğu arızı ve muvakkat sebepler:

Mahallî İdarelerin Malî Sistemleri

2 — Umumi inkişaf ve tekâmülün tevlit ettiği hakiki ve daimi sebepler.

Evvelce işaret edildiği gibi masrafların artış sebepleri üzerinde durulması mahallî idareler mali reformunun şümulü bakımından ehemmiyeti haizdir. Yukarıki mukayese, masraf artışının harbden sonra da bütün İnsiyle devam ettiğini göstermektedir. Halbuki 1920 senesinden sonra harbin anormal tesirleri zail olmağa başlamıştı. Harbin masraf artışına sebep olan, bilhassa ücretler ve fiyatlar üzerindeki tesirlerinde salâh baş göstermişti. İktisadi durum harbden evvelki tabîi seyrine avdete devam ediyordu. Harb içerisinde ikrazlarını tahdit eden ve hattâ hiç ikraz yapmayan Fransa Emlâk Bankası, Millî Tekaüt Sandığı ve Emanet Sandıkları, tekrar ve geniş mikyasta ikrazatta bulunmağa başlamışlardı. Harb içerisinde 10 a kadar çıkan faiz miktarı da Ç'< 3,5 - 4 e kadar düşmüştü. Departman ve komünler, harbden evvel olduğu gibi, bu müesseselerden de istikrazda zorluğa tesadüf etmiyorlardı. Faiz nisbeti de hemen hemen harbden evvelki nis- bette idi. Bununla beraber bu devrede henüz kredi sandığı tesis edilmemiş olduğundan faiz nisbeti ve ikraz müddeti bakımından bu idarelerin istikraz yapmaları müşkil- di. Fakat harbden evvel de vaziyet aynı idi.Çünkü Departman ve Komün Kredi Sandığı 28 aralık 1931 de tesis edilebilmiştir. Bundan sonradır ki bu idareler uzun itfa müddetiyle ve yüzde 1-2 faizle istikraz yapmak imkânını bulabilmişlerdir.

Harbin doğurduğu arızı ve muvakkat sebeplerin zail olmasına rağmen masraf kabarışı devam ediyordu. Yu- kariki mukayesede gösterildiği gibi 1932 de departman masraflarının yekûnu 1913 senesine nazaran 8 misline, borçlar miktarı da 1928 yılında 3 milyar 334 milyona, yani 4 misline yükselmişti. 1932 de komün masrafları yekûnu 1913 e nazaran 15 misline, borç miktarı da 12 milyar 86 milyona, yâni 4 misline çıkmıştı.

*

**

Tetkikler :

Bu tetkikler, masraf kabarışının, daha ziyade, millî bünye dahilinde mahallî idarelerin faaliyet sahalarını tesbit eden gelişmelerden ve departman ve komün mali telâkkilerinde vukua gelen esaslı tahavvüllerden ileri geldiğini açıkça göstermektedir. Filhakika bu devrede, devlet bünyesinde olduğu gibi, mahallî idareler bünyesinde de, mühim inkişaf lar vukua gelmiş, bütün işlerde iktisadî zihniyet hâkim olmağa başlamıştı. Devlet iktisadî teşekküllerinin yanı başında departman ve komün iktisadî işletmelerinin tesis ve faaliyetleri şümullendirilmişti. Artık bu idareler, basit ve mahdud işler gören birer teşekkül olmaktan çıkmış, millî bünyeye iktisaden kuvvetli birer uzviyet olarak katılmağa başlamış ve bünyenin her bakımdan ayrılmaz bir cüz'ü olmak temayülünü göstermişlerdi.

Yine bu devre zarfında devlet ve mahallî idareler mah telâkkilerinde esaslı değişiklik olmuştu. Umumi harbden evvel, devlet ve mahallî idareler bütçeleri ayrı mütalâa edilmiş ve bunlar arasındaki sıkı münasebetler üzerinde durulmamıştı. Mahallî idareler mali sistemlerinin ıslahı incelenirken bu münasebetler ehemmiyetle mevzuu bahsedilmişti. Devlet mâliyesinde yapılacak her reform mahallî idareler mâliyesini de ihtiva etmedikçe noksan kalacağı kanaati kökleşmekte idi.

Mahallî idareler mâliyesinin takviyesi müzakere edilirken Maliye Nazırı «Jermen Marten» 1920 de yaptığı beyanatta: «Eğer biz devlet mâliyesi ile mahallî idareler mâliyesini ayırmak istersek sağlam bir mali esas kurmağa muvaffak olamayız. Çünkü devlet mâliyesi ile mahallî idareler mâliyesi arasında koparılması mümkün olmayan münasebet ve bağlar mevcuttur. Mahallî idarelerin kalkınması mevzuunda bu esasın daima göz önünde bulundurulması lâzımdır» demiştir.

M. Heriot da, bu münasebetle yaptığı beyanatta: «Millî faaliyetin ve memleket inkişafının esasını teşkil eden departman ve komünlerin vaziyetleri İngiltere ve hattâ İtal-

Mahallî idarelerin Malî Sistemleri

ya mahallî idarelerinin vaziyetlerinden çok geridirler. Süratle tedbir alınmazsa ciddi müşkilât içerisinde kalınacak ve Fransız mali seviyesi birkaç misli düşecektir» demiştir. Maliye Nazırının ve iş başında bulunan bir devlet adamının noktai nazarı, bittabi Fransa efkârı umumiye* sinin mahallî idareler halindeki görüşünün bir ifadesidir de.

Bütün bu inkişaf ve telâkkilerdeki tahavvüller, bir taraftan mahallî idarelerin iş sahalarını genişletmiş ve masraflarını kabartmış, diğer taraftan da, departman ve komünlerin hukuki ve mali sistemlerinde yapılacak reformun şümul ve hedefini tesbitte başlıca âmil olmuşlardır.

*

* *

Mahallî idarelerimizin hukuki ve mali tarihçesinin tetkikinde, fikir cereyanlarına da temas edilecektir. Burada mevzu ile ilgisi bakımından mühim bir noktayı aydınlatmak yerinde olacaktır:

Bizde mahallî idarelerin hukuki ve mali telâkkilerinde büyük inkişaf, şüphesiz cumhuriyet devrinde vukua gelmiştir. Mali muvazeneden yalnız devlet mali muvazenesini anlayan dar mali zihniyet, ilk defa 1930 da sarsılmıştır. Bu tarihte belediye -ve hususi idarelerimizin malî ıslahatı üzerinde çalışılıyordu. Bu münasebetle Sayın Maliye Bakanı Şükrü Saraçoğlu (Sayın Başbakan) yaptığı beyanatta, mahallî idareler mâliyesinin âmme mâliyesi içerisindeki mühim mevkiini, geniş ve isabetli bir görüşle izah etmişler ve bu idarelerin gelir kaynaklarının bir an evvel ıslah ve takviyesi üzerinde ısrarla durmuşlardır.

*

**

Bütün bu inkişaf ve tekâmüllere temastan sonra, makale başında kaydedildiği veçhile, Fransa'da 1918 - 1932 yıllarında neşrolunan vergi kanunlarının kalan kısmının tetkikine geçiyoruz.

Tetkikler :

7 — Neşrolunan müteaddit kanunlarla, madensuyu satışlarına departman ve komünler için munzam kesir ilâvesi esası kabul edildi.

Madensuyımdan devletçe istihlâk resmi alınması, ilk defa, 30 ocak 1916 tarihli kanunla kabul edilmiştir. Kanunun birinci maddesine göre, suyun beher litresinden 5 santim istihlâk resmi alınacaktır. Ancak verginin tahakkuku için satışların şişede 30 ve litrede 10 santimden fazla olması lâzımdır. 25 haziran 1920 de neşrolunan kanımla departman ve komünler için madensuyu satışlarına munzam kesir ilâvesi esası vazolundu. Kanunun 86 inci raaddesile, madensuyu satış fiyatları şişede 30 ve litrede 10 santimden yukarı olduğu takdirde bu idareler lehine bir santim munzam kesir ilâvesi salâhiyeti verildi. Bu kanun 21 ocak 1926 tarihli kanunla ve 16 nisan 1930 tarihli muvazenei umumiye kanuniyle tadil edilmiş ve aşağıdaki şekilde tesbit edilmiştir:

A — Komünler, kendi hudutları dahilindeki madensuyu membalarından istihsal edilen madensuyumm beher şişesine 1 santim munzam kesir ilâve edebileceklerdir.

B — Bu munzam kesirden temin olunacak gelir, muayyen hadden fazla olduğu takdirde, fazlası departmanlara ait olacaktır.

C — Hasıl olacak gelir muayyen hizmetlere tahsis edilecektir.

8 — Neşrolunan müteaddit kanunlarla sinema, tiyatro ve gece eğlencelerinden, komünlerin resim almaları esası vazolundu.

Eğlence mahallerinden resim alınması ilk defa, 27 haziran 1920 de neşrolunan kanunla kabul edilmiş ve 28 ocak 1926 tarihli kanunla aşağıdaki esaslar tesbit edilmiştir :

A — Komünler sinema, tiyatro ve gece eğlencelerinden resim alabileceklerdir.

Mahallî İdarelerin Mali Sistemleri

B — Komünlerce bu hususta alınan kararların, valilerce tasdik olunması lâzımdır.

C — Vergi miktarı, devletin bu matrahtan aldığı miktarın yüzde 5 ini geçemez.

31 mart tarihli umumi muvazene kanununun 23 inci maddesiie bazı tadiller yapılmış ise de esaslar muhafaza edilmiştir.

9 — Neşrolunan müteaddit kanunlarla temettü vergisi üzerine munzam kesir ilâvesi esas kabul edildi. Prensip olarak bu munzam kesirden hasıl olacak gelirin üçte ikisi komünlere ve üçte biri de departmanlara ait olacaktı.

25 haziran 1920 de neşrolunan bir kanunla, bu munzam kesirden hasıl olacak gelirin, departman ve komünler arasında tevzi şekli tadil edilmiş ve aşağıdaki esaslar kabul edilmiştir:

Temettü vergisi üzerine vazolunan munzam kesirden. hasıl olacak gelir, departman ve komünler arasında son nüfus tahririnde tesbit edilen nüfus miktarına göre taksim olunacaktır. Departmanlara isabet edecek miktar da departmanlar arasında şu şekilde taksim edilecektir: Bu gelir, departmanlarda sakın nüfus basma iki frank hesafoile departmanlar arasında taksim olunacak ve fazla kalan miktar, yine departmanlar arasında nüfus mecmuuna ve bu munzam kesrin son üç sene zarfındaki tutarına göre ve tesbit olunan nisbetler dahilinde tevzi edilecektir. Son nüfus tahriri, 1911 tahririne göre yüzde 10 nisbetin- den noksan olduğu takdirde 1912 nüfus miktarı esas tutulacaktır.

16 nisan 1930 tarihli muvazenei maliye kanunu ile bu munzam kesirden hasıl olacak gelirin üçte ikisi her sene 30 nisan, 30 haziran, 30 eylül ve 30 aralık tarihlerinde ve geri kalanı da nihayet 28 şubatta devletçe departman ve komünler arasında yukarıda tesbit olunan esaslar dahilinde tevzi olunacaktır.

10 — Neşrolunan müteaddit kanunlarla otomobiller-

Tetkikler :

den vergi alınması esası kabul edildi. Nakil vasıtalarından devletçe vergi alınmakta idi. 25 haziran 1920 tarihli kanunun 100 üncü maddesile, devletin otomobillerden almış olduğu resim miktarı c/c 25 e çıkarılmıştır. Bu miktara seyrii sefer resmi dahil değildir. 22 mart 1924 tarihli kanunun 25 inci maddesile, otomobillerden devletçe alınan verginin 1/10 nisbetinde departmanların resim almaları esası vazedildi.

Bu gelir departmanlar arasında, departman yollarının uzunluğu, muvasala ve köy yollarının büyüklüğü, işleklığı ve bakımına göre taksim edilecektir.

11 — 13 temmuz 1925 tarihli muvazenei maliye kanununun 66 inci maddesile Fransa'da seyahat eden ve sakin bulunan ecnebilere devletçe alman vergiye departman ve komünler içii munzam kesir ilâve edildi. Kanun esaslarına göre, bu gelir için âzami ve asgari tarife kabul edilmiştir. Âzami tarife 68 frank olarak tesbit edilmiştir. Bunun 50 frankı devlete, 6 frankı departmana ve 12 frankı da komünlere ait olacaktır. Asgari tarife 10 frank olarak kabul edilmiştir. Bunun 7 frankı devlete, 1 frankı departmana ve 2 frankı da komün hissesi idi.

3 ağustos 1926 tarihli muvazenei maliye kanununun 22 inci maddesile bu miktar aşağıdaki şekilde tadil edilmiştir:

Âzami tarife 375 frank olacak, bunun 300 frankı devlete, 25 frankı departmana ve 50 frankı da komüne ait olacaktır. Asgari tarife 40 frank olarak tesbit edilmiştir. Bunun 25 frankı devlete, 5 frankı departman ve 10 frankı da komün payı idi.

Bu esaslar da 26 mart 1927 tarihli muvazenei maliye kanunile ve bunu ta,dilen de 19 mart 1928 tarihli muvazenei maliye kanununun 23 üncü maddesile bazı tadiller yapılmış ve vergi miktarı şu şekilde tesbit edilmiştir:

Âzami tarife 100 franktır. Bu miktarın, 85 frankı devlet, 15 frankı da komünleri hissesi olarak tesbit edil-

Mahalli İdarelerin Mali Sistemleri

mistir. Asgari tarife de 20 franktır. Bunun 16 frankı devlet ve 4 frankı da komün hissesidir.

30 mart 1927 tarihli muvazene! maliye kanunu ile evvelki kanunlarda tadiller yapılmış ve yeni esaslar vasolunmustur. Bu esaslara göre bütün ecnebler hüviyet vesikası almağa mecbur tutulmuşlardır. Bunlar sakın bulundukları müddet zarfında ayda (20) frank vergi vereceklerdir.

26 mart 1927 tarihli kanımla bu vergiden hasıl olacak gelirin, departman ve komünler arasında tevzi çekli şu suretle tesbit edilmiştir:

Gelirin üçte biri departmanlara ve üçte ikisi de komünlere ait olacaktır. Departman ve komün hisseleri de, bunlar arasında kendi hudutları dahilinde bulunan ecnebi adedine göre ve bir nisbet dahilinde taksim edilecektir. Ancak bu vergi zamanla kıymetini kaybetmiş ve bu husustaki telâkki de değişmiştir. Verginin ayda (5) franka, indirildiğine, Fransa'da, günlük neşriyat arasında rastlanmış ise de, kanuni durum tesbit edilememiştir. Her millet, yabancıların kendi topraklarında seyahat etmelerini teşvik edici her türlü tedbirler almaktadır. Bu bakımdan bu verginin azaltılması ve hattâ tamamen kaldırılması mümkündür.

Gelecek yazıda, departman ve komünlerin hukuki ve mali sistemlerinde yapılan reformun şümülü üzerinde durulacaktır.

(Devam edecek)

Bir Memur Statüsünde Neler Yer Almalıdır?

Hayrı ORHUN

Memurun, kamusal kudreti izhara vasıta olmak ve idare cihazının işlemlerini sağlamak bakımından cemiyet nizamının muhafazasındaki önemli rolü düşünülürse, iyi bir memur statüsünün vüude getirilmesindeki müşkülât kendiliğinden tebarüz eder.

Filhakika; bir tarafta cemiyetin yüksek menfaatleri, diğer tarafta hayatın devlet hizmetine vakfetmiş olan bir memur kütlesinin ve bu kütleye hayatını bağlayan kadın ve çocuklardan mürekkep büyük bir aile zümresinin istikbali bahis mevzuu olan bu konuda tatminkâr bir hal şekli bulmak pek güç ve muğlâk bir iştir.

Bununla beraber, her şeyden evvel devlet memurlarının statüsünü reel ihtiyaçlara uygun bir tanzim amelîyesine tâbi tutmadan, iyi bir idare reformu yapılmış sayılamaz.

Kamu hizmeti mefhumunun şuurlarda tamamen yerleşmesi ve bu hizmetlerin muasır kamusal hukuk prensiplerine uygun bir tatbik sahası bulabilmeni için yeni bir ruh ve yeni bir enerji ile iş görebilecek güzide bir memur kadrosunu tam mânasiyle organize etmekten başka da çare yoktur.

Son zamanlara kadar özel teşebbüslere bırakılan bir çok ve çeşitli işler devlet hizmetleri arasında yer aldıkça, devletin, geniş ve elit bir memur kadrosuna olan ihtiyacı da o nisbette artmaktadır.

Bir taraftan devlet otoritesini müessir kılmak, diğer taraftan vatandaşlık hukukunu siyanet etmek ve aynı zamanda hayatını kamusal hizmetlere vakfeden bir zümrenin hayat ve istikbalini düşünmek bahis mevzuu olduğu-

Memur Statüsü

na göre; tâyin şartlarını, görev ve ödevlerini, hukuk ve yetkilerini tanzim, meslek istikrarını ve hukuki teminatını tesbit edecek toplu ve mütecanis bir memur statüsü vücuda getirmek idare reformunun temel taşlarından birini, belki de en mülîimmini teşkil etmektedir.

Memleketimizde, memur statüsüne taallük eden hükümler 1290 tarihine kadar muhtelif dairelerin teşkilât ve vazifelerini tesbit eden kanun, kararname, nizamname veya talimatname metinleri arasında yer almakta veyahut «Tevcihi Manasıbı Kaza Nizamnamesi, Nüvvap Hakkında Nizamname» gibi bir sınıf memura mahsus ayrı ayrı nizamnameler tanzim edilmekte idi.

1230 tarihinde ilk defa olarak, askerler, zabıta ve vilâyet memurları hariç olmak üzere, bilûmum merkez memurlarının maaş ve harcırahlarına ait esaslar bir talimatname ile tesbit olunmuştur.

Bundan sonra yine askerlerle, hâkimler ve ilmiye sınıfı hariç olmak üzere bütün devlet memurları hakkında umumi hükümleri ihtiva eden 1236 tarihli «Memurini Mülkiye Kararnamesi» neşir ve bu kararname 1298 tarihli «Memurini Mülkiye Terfi ve Tekaüt Kararnamesi» ile ilga olunmuş ve bu sonuncusunun yerine de 1300 tarihli ve aynı unvanlı üçüncü bir kararname kaim olmuştur.

Tekaüt işlerine ait bazı hükümlerin tadili zarureti ile sık sık değiştirilmiş olan bu kararnameler; memuriyet vasıfları, duhul şartları, tecziye usulü, sicil, terfî, azil ve tekaüt esasları tesbit etmişlerdir.

1297 tarihinde tanzim edilen «Maaşa*, kararnamesi» ile, bilumum devlet memurlarının maaş miktarı tesbit olunmuş ve maaş tahsisi, tenkisi, bir memuriyete mahsus maaşın başka cihete tahsisi veya memuriyetin ilgası gibi hususlara taallük eden muamelelerin, kanun mevzuu olması prensibi kabul edilmiştir. Yine bu kararname ile ilmiye mensuplarına mahsus tarik maaşları haricinde ka-

Tetkikler:

lan bir memurun iki ve daha ziyade yerden maaş alması menedilmiştir.

Bu birinci tensik işinden sonra memur kadrolarının ' lüzumundan fazla artması ve kifayetsiz elemanların bu kadrolarda fazla miktarda yer almış bulunması dikkat nazarını çekecek bir durum almış ve bir ayıklama lüzumu hissedilmiş olacak ki, meşrutiyet ilânından bir sene sonra, 17 Haziran 1395 tarihinde neşredilen tensikat kanunu ile bütün devlet dairelerinde fiilen müstahdem ve mazui memurlara şâmil bir tensik amel iyesi yapılmış ve yine aynı sene zarfında 7 Ağustos 1325 tarihli memurini mülkiye mnzuliyet maaşlarına dair bir kanunla mazuli- vet. maaşlarının tahsis şekli tesbit ve miktarı tahdit edilmiştir.

Merkeze mensup memurların, tahvil becayış veya vazifelen başka bir mahalle gidiş ve gelişlerinde verilmesi icabeclen harcırahlara ait esasları ilk tanzim eden yukarıda bahsettiğimiz 9 Cemaziyülevvel 1290 tarihli kararname ile 129:1 tarihli zeylin ihtiva ettikleri hükümler, zaman geçtikçe ihtiyaca tekabül edemez bir hale geldiği için 15 Mayıs 1325 tarihli «Mülkiye Harcırah Kararnamesi» tedvin edilmiş ve bu kararnameye de bilâhare birçok zeyil eklenmiştir.

Yine bu sene içerisinde eski tekaüt hükümleri kaldırılarak 1325 tarihli «Mülkiye Tekaüt Kanunu» tedvin ol'.nn'u ve gerek bu kanmı gerek buna eklenen 22 Mart 1330, 28 Nisan 1330. 4 Aralık 1333 ve 29 Ocak 1334 tarihli kanunlarla tekaüt muamelesinin sahası - subaylar hariç olmak üzere - bütün devlet memurlarına teşmil olunarak tekaüt maaşları miktarı ile tekaütlük müddeti tâyin ve yeniden tesbit edilmiştir.

Bunlardan başka memur sicili ri için 19 Şubat 1294 tarihli «Sicil Komisyonu Talimatnamesi» ile 1296 tarihli zeyli ve 17 Aralık 1303 tarihli tarif name tanzim olunmuş ve bilâhare 15 Mayıs 1330 tarihli sicil usulü nizamnamesi

Memur Statüsü

tedvin edilmek suretile memur sicillerinin tanzimindeki asıl ve kaide bir nizam altına alınmak istenilmiştir.

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz memur statüsünü alâkalandıran kanun, kararname ve talimatlardan başka 788 sayılı Memurin Kanununun neşrine kadar zaman zaman görülen ihtiyaç ve zaruretle memur statüsünü ilgilendiren müteferrik bir çok kanun, nizamname, talimatname ve umumi sirkülerle bu alandaki noksanlar doldurulmağa çalışılmıştır. Nihayet Cumhuriyet devrinde, halen de mer'î olan Memurin Kanunu tedvin edilmek suretile, toplu hükümleri ihtiva eden bir memur statüsü vücudâ getirmek imkânları elde edilmiştir.

Fakat, niebeten daha şâmil ve yeni esasları ihtiva eden 788 sayılı Memurin Kanununun memurlar için koyduğu mali yardım hükümleri tatbik edilememiş ve bu kanun bir çok tadillere uğradıktan sonra, memur statüsüne dahil olan, maaş, terfî, tekaüt ve yardım işleri; Maaş Kanunu, Teadül kanunları, Askeri ve Mülkî Tekaüt Kanunu gibi ayrı kanunlara mevzu olmuştur. Sicil işleri ile ilgili Sicilli Ahvali Memur nizamnamesi, Dahiliye Memurları Sicil Nizamnamesi, mülki memurların sicilleri üzerine tekaütlüklerinin icrası ve tezkiye varakalarının tanzimi hakkında nizamname, fevkalâde hallerde haksız olarak mal iktisap edenler hakkında kanun gibi mevzuatı da bunlara ilâve etmek lâzımdır.

Görülüyor ki, şimdiye kadar sarf edilen bütün emeklere rağmen, devlet memurlarının hukuki statüsünün toplu bir halde tanzimi mümkün olamamış ve fakat bu sahadaki mevzuatın müteferrik bir halde bulunması bir çok tedahüllere ve tatbikatta tereddütlere ve yorumlara sebebiyet vermesi dolayısıyla bütün mamrlara şâmil, toplu hükümleri ihtiva eden bir statünün tanzimi zaruretinin hissettirmiştir.

Bu itibarla, devletin yükümlendiği ödevlerin çeşitli oluşu, her servis personelinin servisin icabettirdiği özel

Tetkikler :

vasıflar aranmasını ve farklı yükümler istenmesini gerekli kılmakta olmasına nazaran: ifa edilecek vazifenin icaplarına göre zaruri olan özel hükümler her idare için tanzim edilecek nizamnamelerle ayrıca tesbit edilmekle beraber, kamusal ödev alan bütün personele tatbiki kabil umumi mahiyette, müstakar esas prensiplerin aynı kanun metninde yer alması başlıca şartlardan biri olmak icabeder. Fikrimizce:

A — Emir ve icra salâhiyetine sahip olacakların, başka bir tabirle, yüksek idare sınıfına mensup memurların yüksek ve umumi kültür veren bir ilim müessesesine- den mezun olmaları bir esas ve şart olmalıdır.

Münhal memuriyetlerin muayyen bir müddet evvel ilân edilmesinin ve aynı şartları haiz taliplerin taaddüdü halinde bunları bir müsabaka imtihanına tâbi tutmanın da faydası vardır.

B — Yüksek ve umumi kültür, devlet hizmetinin iyi başarılmasında mühim bir âmil ise de, yegâne âmil olmadığından, meslekî bilginin ve özel kabiliyetin çok mühim olan rolünü de inkâr etmemek icap eder. Bu itibarla yüksek derecelere geçmek hakkını haiz olan memurların muayyen bir dereceye kadar meselâ şeflik derecesine kadar yükselişlerinde yetişmelerini sağlamak ve bu dereceye terfilerinde meslekî bir imtihana tâbi tutmak yerinde olur.

C — Devlet hizmetlerini, tahsil derecesine ve ifa olunacak hizmetin mahiyetine göre gruplara ayırmak ve her grup içerisinde derece derece mevkiller ihdas etmek ve her grup mensubunun kendi grubu dahilinde kabiliyet ve liyakatine göre terfi ederek yükselmesini sağlayacak esaslar kurmak muvafık olur.

Sir Henry Bunbury tarafından yazılan (İngiltere’de Devlet Hizmeti) başlıklı bir yazıda:

«Eski basit zamanlarda terfi, hemen tamamiyle kıdeme göre oluyordu. Bir memur, mesleğinin ne gibi bir

Memur Statüsü

yolu takip edebileceğini epeyce isabetle iptidadan kestirebiliyor ve terfiin yakınlığına ve uzaklığına göre çalışmalarını ayarlıyordu.

Fakat yirminci asırda ve bilhassa 1919 senesinden beri meziyet ve hizmete göre terfi usulüne gittikçe fazla kıymet verilmiştir. Takip edilen usuller, iş adamlarının ileri sürdükleri fakat daima bizzat tatbik etmedikleri pratik usullerdir. Hele yüksek dereceli mevkilerde terfii temin maksadiyle çok ciddi ve şiddetli bir rekabet vardır. Terfiin kıdeme değil, meziyet ve hizmete göre olması lâzım geleceği artık münakaşa edilecek bir mevzu halinden çıkmıştır. Bütün münakaşa, bir memurun meziyeti ve hizmeti ile diğer bir memurun hizmeti ve meziyeti arasında mukayesenin ne suretle yapılacağına aittir.

1919 senesinden beri her dairede yüksek memurlardan mürekkep bir terfi heyeti kurulmuştur. Memurlardan her birinin vasıfları, meziyetleri ve işi hakkında malûmat toplamak için yeknesak bir sistem bulunmuştur. Terfiler hemen hemen istisnasız surette terfi heyetinin tavsiyeleri üzerine vâki okun Bu sistemin faydalarından biri gösteriş ve hılsuskârîk neticesinde bir âmirin teveccühünü kazanmağa çalışmak suretiyle terfii önlemek, âmirin hoşlanmak veya hoşlanmamak yollu duygularını hükümsüz bırakmak ve memurlar arasında bir emniyet havası yaratmaktır.» denilmektedir. Bu usul, üzerinde durmağa değer mahiyettedir.

D — İmtihanların müstakil ve tek bir teşekküle bırakılması ve muhtelif daire mümessillerinin teknik mahiyetteki meseleler hakkında mütalâalarından istifade edilmek üzere imtihan heyetinde bulundurulması, iyi memur seçme işini sağlamak bakımından faydalı olur.

E — Memur kalitesini yükseltmeğe ehemmiyet vermeden yapılacak her idari reform ruhsuz bir iskelet halinde kalmağa, mahkûm olacağından memuriyete ilk girenlerin tesbit edilecek bir staj ve namzetlik müddeti zarfında

Tetkikler :

yetiştirilmesi ve ancak mesai derecesinin ve kabiliyetinin ölçülmesine imkân hasıl olduktan sonra katı şekilde memuriyete alınmasını sağlayacak esaslar kabul etmek ve nihayet bütün memurların umumi ve meslekî bilgilerini arttıracak ve tekâmüllerini temin edecek şekilde ve meselâ: idare tarafından tertip olunacak konferanslar, ferdî çalışmaları mükâfatlandırma, ihtisas yapmak, görgü ve bilgiyi arttırmak için yabancı memleketlere memur gönderme, kısa müddetli kurslar, muhabere ile ders gibi bit çok memleketlerde tatbik edilen yetiştirme şekillerinden memleketin bünyesine uygun düşen bir sistem kurmak ve bu konuda iyi neticeler alabilmek için muvaffakiyet gösterenlere bir avantaj tanımak isabetli bir tedbir olur.

F — Memurların terfiinde sicilin büyük önemi vardır. Belçika İdari İlimler Enstitüsünün 1938 senesinde tertip ettiği kongrede sicil hakkında «Sicil, maaşların artırılmasında ve derece terfii meselesinde itibar nazarına alınacak esaslı bir unsur olmalıdır. Gizli olmamalı, alakadarlara bildirilmeli ve zaman zaman gözden geçirilmelidir. Sicil her şeyden evvel bir derece yukarı âmirin takdirinin neticesi olmalı fakat mümkün olduğu kadar yalnız ona ait olmalıdır. Bu bakımdan sicilin yeniden gözden geçirilmesi ve daha yüksek bir komisyon halinde müzakereye tâbi olması» temennisi izhar olunmuştur.

Memurun hayat ve istikbali üzerinde âmil olan sicil işinin esaslı bir surette tanzimi mühim bir iştir. Bu işte yeknesaklığa, sadeliğe ve vuzuha ihtiyaç, vardır.

Tezkiye varakalarının ruhiyat, tecrübe ve müşahedelerine ihtiyaç gösteren ve çok defa bir âmir için teşhisi kabil olmayan şahsi hallerin tesbitine ait sorulan değil, vazife esnasında müşahadesi kabil ve teshili mümkün olan ve vazifeye taallûk eden hususlara inhisar ettirilmesi icap eder.

Memurun vazife haricindeki şalisi hallerinden ancak tesbit edilmiş hâdiseler ve vakıaların sicile geçirilmesi lâzım

Memur Statüsü

gelir. Bu itibarla memurun meslekî bilgisi, anlayış kabiliyeti, çalışkanlığı, vazifeye devamı ve vazife esnasındaki hareketi gibi âmir tarafından bizzat tetkik ve müşahedesi mümkün olan hususlar tezkiye varakalarında yer almalı ve cevaplar da vazih ve katı olmalıdır. Hattâ, Romanya ve İtalya'da tatbik edildiği gibi, derece tesbiti suretiyle meselâ pekiyi, iyi, kâfi, kötü şeklinde ifade olunmalıdır.

Tezkiyelerin tanzimi kademelere ayrılmalı ve her sene verilecek not memura mahrem olarak tebliğ edilmelidir. Bu suretle memurlara vaktiyle hareketlerini tashiî lüzumu hatırlatılmış ve buna imkân verilmiş olur.

Memurun bu notlar aleyhine kati derecede sicil verecek makam nezdinde itiraz hakkının kabulü hukuk esaslarına uygun düşer. Sathî şekilde yapılan, sahih olmayan veya fena niyetle yapıldığı anlaşılan tezkiye, sicil veren âmir hakkında inzibati ceza tâyinini istilzam etmelidir. Bu tarz hem memurun, hem de idarenin hukukunu temine kâfi bir esas olur.

G — İnzibati cezaların tatbikinde, meslek ve memuriyetten çıkarma cezaları hariç olmak üzere, inzibati ceza gören bir memurun, meselâ, 3 veya 5 sene zarfında tekrar bir inzibati muameleye maruz kalmaması halinde evvelki cezanın ortadan kaldırılmasının memur üzerinde teşvik edici amelî bir faydası da mülâhazaya şayandır.

H — En iyi bir idarenin, ehliyetli bir memur kadro- siyle sağlanabileceğine ve modern hayat icaplarının Devlete yüklediği ödevlerin aksamadan başarılabilmesi de en ücra köşelere kadar yurdun her tarafında iyi işleyen bir idare cihazının kurulmasıyla tahakkuk edebileceğine nazaran, bütün memurları sıhhi, iktisadi sebeplerle özel durumda bulunan yerlerde muayyen bir müddet hizmet görmeğe mecbur tutmak zaruridir.

Ancak, bu gibi yerlerde vazife alacak memurlarla ailelerinin sıhhi, iktisadi ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayacak ve rağbet sağlayacak tedbirler alınması da lâzımdır.

Tetkikler:

Bu usul bazı memleketlerde tatbik olunmaktadır; idare reformuna ve memur statüsüne taallük eden meseleler için muhtelif zamanlarda akdedilen milletlerarası kongrelerde izhar olunan temenniler ve mütehassıslar tarafından tecrübeye istinaden uluslararası anketlere verilen cevaplardan mülhem olarak vücuda getirildiği anlaşılan Romonya memurun kanununda, memurların ödev aldıkları yerlere göre, maaş ve aile yardımı bakımından sınıflara ayrıldıkları ve farklar ihdas olunduğu görülmektedir.

Keza, 1927 tarihli İsviçre memurin kanunu da hayat pahalılığı yönünden bir mmtaka tefriki yaparak, memurlara mmtakalara göre tehalüf eden bir mesken tazminatı verilmesini ve hayat pahalılığı durumu da gözönünde tutulmak şartiyle, rakımı 1500 metreden yüksek olan yerlerde ikamet eden memurlara verilecek mesken tazminatının artırılabilmesi esasını kabul etmiştir.

İ — İsviçre ve İtalya'da olduğu gibi, hayatını kamu hizmetine vakfetmiş olan memur ve müstahdemlerin ve ailelerinin hastalık, kaza, malûliyet, ihtiyarlık ve ölüm gibi hallerde karşılaşılabilecekleri sıkıntıyı önliyecek, Devletin mali yardımından faydalanan, tüzel kişiliğe sahip, bütün memur ve müstahdemlerin üye olacakları bir yardım sandığı kurulmasını sağlamak, memuriyet hayatında istikrar temini bakımından üzerinde durulmaya değer bir konudur.

Hülâsa; memur statüsünün, Devletle memurların müteakabil bütün hukuk ve vecibelerini tamamen ifade ve bunları siyasi temevvücatm dışında bırakacak teminatı ihtiva eden, tekâmül ve istifaya doğru götüren, toplu bir kanun olması, modern idare tekniğinin icaplarımdandır.

Vilâyet ve kaza idare heyetleri kararları itiraz ve iptal yolları

Celâl ÖZGÜVENÇ

Afyon Emniyet Müdürü

İdare Dergisi'nin 170 sayılı nüshasında Sayın Dahiliye Bakanımızın Dergide idarecilerin de fikir ve mütalâalarına yer verileceğini işaret buyuran teşvik edici yazılarından cesaret alarak hazırladığım bu yazı Dergimizde yer bulabilirse, mevzuu, ileride İlmî salâhiyet sahibi veya tatbikatta daha çok meselelerle karşılaşmış idarecilerimizin de fikir ve mütalâalarının inzimamiyle esaslı surette işlenmiş olacaktır.

Vilâyetler İdaresi Kanununun 61. inci maddesile bununla ilgili diğer bir kaç maddesi, ötedenberi bazı tereddütleri mucip olmaktadır. Bu madde, vilâyet ve kaza idare heyetlerinin, İdari, İstışari, Kazai olmak üzere üç türlü karar verebileceklerini beyan eder. Bu üç türlü kararı sırasile inceleyelim.

İdari karar nedir?

Kazai mahiyette olmayıp da müstenidatının butlanı tahakkuk ettiği takdirde bu kararları ittihaz eden makam ve heyetler tarafından bozularak yerine diğer bir karar ikame olunabilen kararlardır. (Devlet Şûrası Birinci Deavi Dairesinin 9/10/1932 tarihli kararma bakınız) .

İdari kararları hangi-makam ve heyetler verebilir?

İdari kararlar, âmme hizmetlerini ifa ile mükellef olan ve mevzuatımızın kendilerine verdiği salâhiyetlere müsteniden bu mahiyette kararlar verebilecek olan âmir ve

Tetkikler:

heyetler tarafından verilir. Meselâ, vilâyetlerde, nahiye müdürleri, kaza kaymakamları, valiler, kaza ve vilâyet idare şube reisleri, kaza ve vilâyet idare heyetleri, umumi meclisler, daimî encümenleri, belediye reisi, encümen ve meclisleri, köy muhtarları ve heyetleri, kanunların kendilerine verdiği salâhiyetler dairesinde idari kararlar verebilirler.

Bu nevi kararlar, yukarıda gösterildiği veçhile, âmirleri tarafından resen verilebileceği gibi, bu âmirler ve ait olduğu heyetlerce muameleten de verilebilir.

Karar almak için ilk önce bir müracaata lüzum bulunmayan hallerde, salâhiyetleri ' dairesinde idare âmir ve- heyetleri tarafından verilen kararlar, resen verilen kararlardandır. Meselâ, orman ve şehir yangınlarını söndürmek, sari insan ve hayvan hastalıklarını önlemek veya izale etmek, yer sarsıntısı seylâp gibi umumi âfetlerde asayiş korumak, felâketzedeleri kurtarmak, barındırmak, beslemek gayelerini istihdaf eden tedbirlere dair idare âmirleri tarafından verilen kararlar; belediye reislerinin belediye yasaklarına riayet etmeyenlere resen verebileceği ceza kararları, belediye mevzuatı hükümlerine tevfikan salâhiyeti dairesinde ittihaz edebileceği kararlar; Köy Kanununun 10. uncu maddesine müsteniden muhtarların verebileceği emir ve alacağı kararlarla 16, 17. inci maddesinin 17. inci fıkrasına göre verilecek salma kararları, 44. üncü maddeye göre ihtiyar heyetleri tarafından köy işlerine dair alınacak kararlar ve 40, 41. inci maddelere müsteniden ittihaz olunacak mukarrerat, resen verilen kararlardandır.

Önceden bir müracaata lüzumu olan ve bu müracaat üzerine yapılan tetkikat neticesinde âmir veya heyetler tarafından verilen kararlar, muameleten verilen kararlardandır. Meselâ, 2311 sayılı kanuna tevfikan gayri menkule tecavüzün men'ine dair nahiye müdürleri, kaymakamlar. valiler tarafından verilecek kararlar; çarşı ve mahalle bekçileri ücretlerini vermeyenler hakkında Tah-

İdare Heyeti Kararları

sili Emval Kanununa tevfiikan tahsilat icrasına karar vermek; Belediye Kanununun 15. inci maddesinin 43. üncü fıkrasına göre et ve ekmekten maada zaruri ihtiyaç maddeleri hakkındaki narhların tasdik kararları; Köy Kanununun 44. üncü maddesinin 2. inci fıkrasına müsteniden ihtiyar heyetleri tarafından verilecek istimlak kararları nı itirazen tetkik ve tasdik kararları; hülâsa idare heyetlerince itihaz veya tasdiki kanunî armuzca kabul edilmiş olan bu kabil bilumum kararlar, muameieten verilen idari kararlardandır.

Kazai kararlar :

Müstenidatmm butlanı tahakkuk etse bile bunu itihaz eden makam ve heyetlerin bu kararları bozarak yerine diğer bir karar ikame .edemeyecekleri krarlardır. (Şûrayı Devlet kararı).

İdare heyetleri. cezai, 'hukuki, adli mahiyette kazai kararlar verebilirler. Askerlik Kanununa tevfiikan yoklama kaçakları hakkında; Nüfus Kanunlarına göre vukuatı vakti-e bildi rmiyenler hakkında; Köy Kanununun 27 inci maddesi mucibince muhtarlara ve 46. uci maddesine göre muhtar ve ihtiyar meclisi azalan hakkında; seylâptan dolayı İrası hasar eden gayri memlûk enharı sağırenin sureti tathiri hakkındaki kanun hükümlerine tevfiikan veya hususi kanunlarında muayyen cezaları bulunmayan ahvalde (Pasif korunma komisyonunca alman tedbirlere riayet etmeyenlere, millet mekteplerine devam etmeyenlere, gibi) Vilâyet İdaresi Kanununun 68. inci maddesine tevfiikan idare heyetlerince verilen para cezaları, kazai, cezai kararlardandır.

Kazai hukuki kararlar:

İki taraf arasında (taraflar hakiki ve hükmi şahıslar olabilirler) ihtilâflı meselelerde ihtilâfın tetkikile hakkın ne olduğunu ve kime ait bulunduğunu beyan eden kararlardır. (Şûrayı Devlet kararı) Şûranın bu kararında ida-

Tetkikler:

re heyetlerince köy hudutlarına dair verilen kararların kazai hukuki kararlardan olduğu yazılıdır.

Köy Kanununun 44. üncü maddesinin 2. inci fıkrasında yazılı istimlâk kararlarının idare heyetlerince tetkik ve tasdiki de kazai hukuki kararlardan olduğu mütalâasındaıyım.

Adli mahiyette kararlar :

Memurin Muhakemat Kanunu hükümlerine tevfiikan memurlar hakkında idare heyetlerince itti haz olunan lüzum ve m en' i muhakeme ve icabında verilen tevkif kararları, adli mahiyetteki kararlardır.

İstişari kararlar :

İdare makamlarının, yukarıda izah edildiğı veçhile, resen verecekleri kararlarda rey ve mütalâaları beyan edilmek üzere idare heyetlerine tevdi ettikleri işlerde bu heyetlerin verecekleri kararlardır, İdare heyetleri bu kabil kararlardan mesul olmadıkları gibi, istişare talebinde bulunan makamlar da bu kararlarda bağı değıldir. Meselâ, belediyeye ait istimlâk işlerinde umumi menfaat kararı almak isteyen vali veya kaymakam, karar vermezden evvel istişari mahiyette idare heyetinden bir karar alabilir. Bu karar vali veya kaymakamın kanaatinin aksine olsa dahi isterlerse o işte umumi menfaat kararı verebilir veya reddedebilirler.

İtiraz ve İptal Yolları :

Vilâyet İdaresi Kanununun 66. inci maddesi itiraz mercilerin! göstermiştir. Bu maddeden anladığıma göre idare heyetlerince hususi kanunlarına tevfiikan katı olmayarak verilecek para cezalarile Memurin Muhakemat Kanunu hükümlerine tevfiikan verilecek lüzum veya men' i muhakeme kararlardır. Bu kabil kararların itiraz müddetleri hususi kanunlarında gösterilmiştir. Gösterilmemiş

İdare Heyete Kararları

olanlar hakkında 66. inci maddeye müsteniden Şûrayı Devlet Kanununa göre itiraz olunabilir. Hususi kanunlar, ekseriya idare heyetlerince verilen cezaların katı olduğunu beyan eder. Bu türlü kararlar ancak iptal dâvası mevzuunu teşkil edebilirler. Bazı kanunlarda, meselâ, en- harı sağirenin tathiri hakkındaki kanunda, bu kanuna müsteniden idare heyetlerince verilen para cezalarının katı olduğu beyan edilmediğine göre, bu nevi kararlara 66. mcı maddeye tevfikan itiraz edilebilir.

İptal dâvaları :

Vilâyetlerde kimler tarafından itti haz olunacak kararların iptali hakkındaki dâvalara ne suretle bakılacağını Vilâyetler İdaresi Kanununun 63. üncü maddesi izah etmiştir. Vilâyet hukuk işleri müdürleri ve bulunmadıkları takdirde mektupçular iptal dâvalarında müddeiumumilik vazifesini göreceklerdir. Kaza idare heyetleri, kanunun sarahatina nazaran iptal dâvalarına bakamazlar. Tahrirat kâtipleri, müddeiumumilik vazifesini sadece yukarıda izah ettiğimiz (hukuki, cezai) kaza! işlerde ve memurin muhakemat işlerinde yaparlar.

Ne gibi kararlar iptal dâvası macznuva teşkil eder:

Hususi kanunlarına göre salalı] yuttur âmir ve heyetler tarafından katı ve icrası lâzım olarak verilen kararlar iptal dâvası mevzuunu teşkil edebilir. (Devlet Şûrası Dcavi Heyetinin 37/124 sayılı karar ile D.avi Daireleri Umumi Heyetinin 27/10/939 tarih ve 39. 235 sayılı tevhide içtihat kararına bakınız.) Bu kamu larda, hususi kanunlarında katı olarak verilen kararların iptali istenebileceğini izah ediyor.

İptal dâvaları esas itibarile Devlet Şûrasına açılır. Bunlar çok çeşitlidir. (Şûrayı Devlet Mecmualarına bakınız.)

Mevzuumuz Vilâyet idaresi Kanununun 63. üncü mad-

Tetkikler :

desinde yazılı memurların, kararları aleyhine' vilâyet idare heyetinde bakılacak iptal dâvalarıdır. Bu madde vilâyet idare heyetinde bakılacak iptal dâvalarını tahdidi bir şekilde beyan etmiştir. Buna nazaran idare şubelerinin, kaymakamların, kaza şubelerinin ve nahiye müdürlerinin icrası lâzım kararları mevzuubahistir. Bunlardan gayri herhangi bir makam ve heyetin kararları aleyhine ancak Şûrayı Devlet nezdinde iptal dâvası açılabilir. Buna dair bir kaç misal zikredelim.

Bir nahiye müdürü 2311 sayılı kanuna göre bir menü müdahale kararı veriyor. Bu karar idari bir karardır. Bundan zarar gördüğünü iddia eden taraf, gerçi kanuna göre mahkemeye müracaatta muhtar ise de. karara mesnet teşkil eden ziyetlik mefhumunun nahiye müdürlüğünce yanlış anlaşıldığını, kanunun esasına muhalif olarak karar verildiğini, muhakemenin senelerce süreceğini, yeniden tetkiki istenmiş ise de reddedildiğini beyan ile, vilâyet idare heyetinden bu kararın iptalini isteyebilir.

Bir kazada belediyece istimlak istenilen bir mülk için, Belediye istimlak Kanununun 7. inci maddesine tevfikân, kaymakam, yapılacak istimlak için âmmeye menfaatlerine uygun olduğuna dair karar veriyor. Bu karar da lâzımül- icradır. Alâkalı şahıs istimlak için kanunun maksadına muhalif olarak yapılmak istendiği, kararın bu bakımdan kanuna muhalif bulunduğu iddiasındadır. Bu kararın vilâyet idare heyetinden iptali istenebilir.

Bazı kararlar vardır ki kanuna veya şekle muhalif olarak verilebilir. Fakat katı ve lâzımül-icra değildir. Meselâ, kaymakam köy muhtarının köy işlerini yapmadığından bahisle ihtar vermeksizin başka bir muhtar seçmeğe karar veriyor. Burada ihtar verilmediği için şekle riayetsizlik vardır. Karar katı olmadığından iptal yoluna tevessül olunamaz, bu kabil kararlar üst makama müracaatla ıslah ettirilebilir.

İdare Heyeti Kararları

Tahrirat kâtipleri, hukuk işleri müdürleri veya mek- tupçuîar, idare, heyetlerinde müddeiumumilik vazifesini ne suretle yapacaklar dır?

Devlet Şûrası Umumi Heyetinin 4/1/943 tarihli 203-218 sayılı kararı, kaza tahrirat kâtiplerinin de kazai işlerde müddeiumumilik vazifesini yapacaklarını tesbit etmiştir. Fakat bu kararda müddeiumumilik vazifesinin bilfiil hangi usule tevfiikan icra edileceği izah olunmamıştır. Yalnız müzakere ve karar sahibi her heyetin kanunla bağlı olmadıkça kendi müzakere ve muhakeme usulünü dilediği gibi tesis edebileceği işaret olunmuştur. Buna göre idare heyetlerinde iptal dâvalarından gayri kazai işlerde müddeiumumilerin tâbi olacağı usulü o idare heyeti tâyin edebilecek demektir.

Bu hâle nazaran, idare heyetlerindeki müddeiumumilerin bu heyetlere mevdu muhtelif kazai işlerde vazife görmeleri bakımından durumlarını tefrik etmek icap eder.

A) İdare heyetlerinin hususi kanunlara tevfiikan yukarıda izah edildiği veçhile verebilecekleri para cezalarında ve köy ihtiyar heyetleri tarafından ittihaz olunup itirazen idare heyetlerince rik/et ve tetkik olunan kazai işlerde: Meselâ, Köy Kanununun 44. üncü maddesinin 2. inci fıkrasındaki istimlâk işlerini tetkik eder ve karara bağlarken;

B) Memurin muhakematı işlerindeki vazife durumunda ;

C) İptal dâvalarındaki vazifelerinde.

Bunları sırasile mütalâa edelim:

Para cezası ve diğer kazai iş’erde, müddeiumumilerin ne suretle ve ne gibi usullerle vazife göreceklerini, Şûrayı Devlet kararına göre, idare heyetleri tâyin edecektir.

Memurin Muhakematı Kanununun 6. mcı maddesinde «tahkikatı iptidaiye icrasında, lüzum veya men’i muha-

Tetkikler:

kemeye ait muamelâtta, işbu kanunda muharrer olmayan hususatta, usulü muhakematı eezaiye (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu) ahkâmına tevfikân hareket olunur» denildiğine ve Vilâyet İdaresi Kanununun 64. üncü maddesi de müddeiumumilerin ne suretle vazife göreceklerini tasrih eylemediğine göre, Memurin Muhakematı Kanununun bu maddesine müsteniden memurin muhakematı işlerinde müddeiumumilerin ceza muhakemeleri usulüne tevfikân vazife görmeleri icap eder.

Bu işlerde idare müddeiumumisi ile sorgu hâkimi sıfat ile ilk tahkikat yapacak mevkide bulunan idare heyetleri arasındaki münasebetlerin, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda gösterildiği veçhile cereyan etmesi icap eder. Bu kanuna tevafulk ettirilemiyen cihetler, yukarıda sözü geçen Şûrayı Devlet kararında işaret edildiği veçhile idare heyetlerince tesis edilebilir, düşüncesindeyim.

İptal dâvalarında vilâyet idare heyeti müddeiumumilerinin tâbi olacakları usul, Şûrayı Devletçe bakılan iptal dâvalarında müddeiumumilerin yapacakları vazifelerin aynıdır. Bunu Vilâyet İdaresi Kanununun 63. üncü maddesi tesbit etmiştir.

Tavzih ve tahliline çalıştığım bu mühim mevzu hak- kindaki mütalâalarında tesadüf edilecek hatâlarımın hoş görülmesini ve idareci arkadaşlarımın aydınlatıcı mütâ lâalarile beni ve meslekdaşlarımı müstefit eylemeleri dilerim.

Aşiret yaşayışı tetkiklerinden:

Hacı Çil'in çadırında

Hilmi URAN

Geçen bir Ocak ayının serin ve gamlı günlerinden biriydi. Lâgar beygirlerin sürüklediği arabamız; bozuk bir patıkada devamlı sarsıntılarla ilerliyor, yeni açılan tarlalarla cılız bir yeşillik halinde henüz belirmiş ekinler arasından bizi - önümüzde tatlı meyillerle yükselen - tepeciklere doğru götürüyordu. Epeyce yol almış; artık kıraç yerlerde açılan ve ekilen tarlalardan da kurtularak tamamiyle dağ bölgesine girmiştik.

Tabiatın şuraya, buraya gelişi güzel serpiştirdiği ateş rengineki göz alıcı lâleler de olmasa bu alanda manzara; insanın ruhunu büyük bir boşluk içinde uyuşturacak kadar yeknesak, fakat ulvi idi. Arkadaşım Divlîmoğlu da benim gibi kendini manzaranın genişliğine kaptırmış susuyordu; fakat beygirler, tembel, tembel hafif bir yokuşu tırmanırken Divlîmoğlu birdenbire irkildi ve her vakit elinde bulundurduğu yarım arşın boyundaki budaklı çam dalı ağızlığıyla sağımızdaki sırtı göstererek;

— İşte şuraya bak, Bay, dedi; çengin koyusunu biz burada yaptydık.

Arkadaşım beni dalgınlıktan kurtarmış, kendi de o anda uyanıveren hatıralarının tesiri altında coşmuştu; uzattığını cıgarayı mahut çam dalına yerleştirdi; bir demirci körüğü gibi işliyen geniş göğsü ile enli omuzları üstündeki kocaman kafasını daha biraz dikleştirdi ve zaten büyük olan gözlerini - sözlerine kuvvet vermek için - daha biraz açarak Millî savaşların hatıralarından aklına gelenleri ve bulunduğumuz yerin o sırada kendisine ilham ettiklerini anlatmağa başladı: bunlar; acı, tatlı hep kahramanlık levhalarıydı ve hepsinde de yoksuzluk, vasıtasızlık müşterek bir vasıf halinde canlanıyordu. Meselâ

Tetkikler :

Divliraoğlu; nasılsa ellerine geçirdikleri eski bir top için ne zorluklarla cepane bulabildiklerini, bir topçu erinin kullandığı bu. topla bu dağları nasıl inim, inim inlettiklerini, ve düşmanın saldırışı karşısında da topu nasıl yüklenip kaçırdıklarını anlatırken, sordum:

— Bari istediğiniz yere tutturabiliyor muydunuz?

O saflığıma acımış gibi, gülerek:

— Yok carımı, dedi, zâten topun nişangâhı yoktu ki; ağzından çıkanı gören olmazdı; yalnız gürültüsü kalbe kuvvetti.

Aramız küçük bir sırtın kıvrımını dönerken, Div- limoğlu hikâyesini kesti ve karşıda, hafif meyilli genişçe bir düzlüğe kurulmuş çadırları - kalın dudaklarından çektiği - ağızlığıyla göstererek:

— Geldik, dedi, işte halaka.

Divlimoğlu'nun bana gösterdiği - tepelerinden duman tüten - oniki kadar siyah kıl çadırı ve bunlar Aydınlı Aşiretinden Hacı Çil ile yakın akrabasının çadırlarıydı; biz de geceyi orada geçirmek için gidiyorduk.

Aydınli adındaki aşiret; hayatım yaz, kış çadırda geçirir. Bunlar Ekim ayının ilk günlerinde, kışladıkları Çukurova'ya inerek (halaka) denilen on, oniki çadırılık küçük kümeler halinde Adana, Kozan, Kadirli, Yumurtalık, Osmaniye, Dört Yol, İslahiye, Pazarcık, Andırın ovalarına dağılırlar ve Nisan sonuna kadar oralarda kalırlar, Mayıs başında da yaylamak üzere Feke, Saimbeyli, Aziziye, Everek, Niğde, Ereğli, Göksün taraflarına çıkarlar.

Bu aşiret; mahalle adı altında bir çok kısma ayrılır. Bunların başlıcaları şunlardır:

Tekeli, Kaçar, Horzum, Sarıkeçili, Hiinamlı, Cabar, Hacıkaralı, Saçkaralı,. Karahacılı, Hayta, Bulacalı, Ka- raevli, Bacaklar, Kötekli, Arabaliler, Donsuzlar,

Hacı Çil'in Çadırında

Bunların bazıısı kırk, elli gadirlik olduğu halde bir kısmı da ikiyüz, üçyüz, hattâ dörtyüz çadırdan ve hepsi aşağı, yukarı üç bin çadır halkından ibarettir. Bacaklarla Hacıkaralıların bir kısmı kışı Amasya'da geçirir; geri kalan bütün aşiret halkı Çukurova'ya inerek - kendileri için en önemli bir iş olan - ot bulmayı kolaylaştırmak üzere dağınık bir halde kışlarlar. Yazın oldukça bir topluluk gösterirler ve bir cemiyet hayatı yaşarlar.

Aydın ve Nazilli taraflarından gelmiş ve bir müddet de Teke taraflarında kalmış olan bu aşiretin ayrıldığı bütün kolları arasında âdet ve gelenek bakımından bir fark yoktur; kendileri, aynı aşiretin çeşitli adlarla anılan kısımlarını birer köy, veya birer mahalle sayarlar ve birbirlerinden kız alıp verirler.

Aşiret çadırlarına oldukça yaklaşmıştık. Hemen her çadırdan ok gibi fırlayan iri çoban köpekleri; arabamızın etrafında - birbirlerinden gözleriyle cüret dilenerek - derhal bir halka teşkil etmişler; hiddetli, hiddetli bağırıyorlardı. Kâh daralan, kâh can korkusile müsamahalı geniş- liyen bu çenber içinde beygirler - daha hassas ve belki yolun artık sona ermekte olduğunu anlamaktan ileriye gelen ve son olacağını sandıkları bir gayretle de - arabayı daha kanlı, canlı sürüklüyorlardı. Divlimoğlu; daha resmî ve daha ciddi görünmüş olmak için oturduğu yerde dikleşmiş, kaşlarını çatmıştı. Biraz evvelki uyuşukluğa karşı şimdi - köpeklerin kulakları tırmalayan havlamaları arasında - pek süratli yol alıyorduk: bir aşiret çadırına da ancak böyle bir ahenk, böyle bir karşılama resmi ile varılabilirdi.

Çadırların başlangıcında .kışa boylu, seyrek ve kırçıl, sakallı, yassı yüzlü,v küçük gözlü bir zat; elleri uzun,, paltosunun ceplerinde dikiliyor, bir kaç kişi de ona kavuşmak için ilerliyordu. Evvelki zat bir gün evvel Osmaniye'de görüşerek kendi çadırına geleceğimizi söylediğim Hacı Çil idi; diğerleri de her halde halakanın ileri gelen

Tetkikler:

leri olacaktı. Yanlarına yaklaştığımızda arabayı durdurarak kendileriyle selâmlaştık, ve yaya olarak yürümeye başladık.

Alanın elverişli yerlerine birbirlerinden yirmişer, otuzar metre aralıklarla kurulmuş olan çadırlar hep birbirinin aynı idi; hepsinin de önünde küme, küme çalı yığınları yükseliyordu; yalnız yüksekçe ve merkezî bir yere kurulmuş bir çadır - cenuba bakan cephesi büsbütün açık olarak - diğerlerinden ayrılıyordu. Bu; Hacı Çil'in bizim için ayrıca kurdurduğu misafir çadırı, daha doğrusu aşiret ağasının selâmlığıydı. Biz de o çadıra doğru ilerledik, ve serilmiş olan büyük yer şiltelerine bağdaş kurarak oturduk.

Çadırımız bütün öteki çadırlar gibi siyah keçi kılından dokunmuştu, ve ortasında çadır direği denilen iki metre kadar uzunlukta bir direğe dayanarak yükselmiş bulunuyordu. Bu çeşit çadırlar; parça eklemek suretile istenildiği kadar büyütülebilir, hattâ bunlara iç bölmeler de yapılabilirmiş, o takdirde çadır direkleri de bölme sayısına göre çoğaltılmış.

Aşiret gezici olmasına rağmen, tezgâhlarını da, en lüzumlu eşyaları gibi, yaylağa ve kışlağa birlikte taşıyorlar. Tezgâhlarının boyu bir arşından biraz fazlacadır. Çadırların kıl ipliğini, hayvan güderken meşgul olmak suretile çobanlar hazırlıyorlar. Bütün aşiret kadınları, çadır gibi yine siyah kıl veya yünden kilim ve şalvarlık dokumasını biliyorlar.

* * *

İlk kahvelerimizi henüz içmiştik ki yukarıki sırttan koyunlar; beyaz kepenekleri sırtında küçük çobanların ve ayakta uyukluyor gibi dalgın ve sakin yürüyen iri köpeklerin himayesinde, başlan yerde müstakil sürüler halinde inmeğe başladı.

Şimdi artık çan ve tongurak sesleri koyunların mele-

Hacı Çil'in Çadırında

mesine karışmış, kadınlar telâşlı, telâşlı öteye beriye koşuşmağa başlamış; çadırların önünde yanık, kavruk yüzlü çocuklar belirmiş; bütün bunlarla beş, on çadırcın işgal ettiği o küçük sahada - biraz evvelki durgunluğa ve sessizliğe karşılık - yeni bir âlemin velvelesi canlanıvermişti.

Sürülerin bütün çadırlarda derin bir ilgi uyandıran bu yaylım dönüşünü vesile ederek karşımızda diz çökmüş çubuğunu içmekte olan ev sahibimiz Hacı Çilden koyunculuk hakkında malûmat istedim.

* * *

Hacı Çil'in bize verdiği izahata bakılırsa, bir çoban nihayet iki yüz koyun, ancak dört yüz keçi, ve nihayet on beş deve güdebilirmiş. Keçi ve deve yalnız gündüz otlatıldığı halde koyunlar gece de yaylım isterlermiş ve şimdi geldiğini gördüğümüz sürüler geceleyin tekrar yaylıma gideceklermiş. O günlerde bir çobana koyunlar için senede onbeş, keçi çobanına sekiz, dokuz; deve çobanına yedi, sekiz altın ücret verilir; ayrıca yedirilir, içirilir ve üstüne, başına bakılırmış.

Koyun biri Nisanda, biri Ağustosta olmak üzere senede iki defa kırkılır; Nisan kırkıncımdan bir kilodan. Ağustos kırkımdan da yarım kilodan fazla yün alınmış. Keçi yalnız Ağustosta kırkılır ve üç yüz gram kadar kıl alınmış. Kuzuları da senede bir kere ve Ağustos ayında kırkarlar ve her kuzudan üç yüz gramdan sekiz yüz grama kadar yün alırlarmış.

Hacı Çil başka bir bahse geçmek üzere iken, Divlim- oğlu; bildiği bir şeyi karşısındakine söyletmek isteyen alaycı bir tavırla sordu.

—Ya develeri ne yaparsınız? öteki :

— Onları, dedi, baharda yolarız ve yağlarız.

Aşiret her sene satılacak kısır ve toklu kasaplık mallar için müşteri aramak ihtiyaç ve itiyadında değilmiş.

Tetkikler :

Çünkü her sene, mevsiminde kasaplar, yahut kasaplarla aşiret arasında meyanecîlik edenler çadırları dolaşarak kasaplık ararlar ve alırlarmış.

Bizim Hacı ağanın beş yüz koyunu, on devesi varmış; senede iki yüz kuzu alır, kısır ve toklu olarak yüz kadar kasaplık satarmış. Peynir hasılatı da kışlakta günde yirmi ve yaylakta on beş, yirmi kilo kadar olurmuş.

* * *

Ortalık kararıyordu. Sürüler yer, yer konaklamışlar, kadınlar biraz evvelki telâşlı koşuşma yerine - iri dallı kırmızı basmadan üç etekli entarilerinin ahenkli salıntıları arasında her zamanki ev hizmetlerine dönmüşler; yanık yüzlü çocuklar görünmez olmuşlardı. Karargâhın sessizliğini tek, tük melemelerle yerini beğenmemiş bir koyunun arasına çanından çıkan hafif madenî sesler ihlâl ediyordu.

Gündüzden yağmur gösteren hava; akşama doğru daha biraz bulanmış ve Çukurova'nın hemen daima nihayet bir sonbahar serinliği içinde mutedil geçen kışı; işte gurup zamanında, bu dağ bölgesinde de bize ancak sinsi bir soğuk çıkarabilmiş!! Bununla beraber ev sahibimiz; bizi üşütmüş olmaktan çekinerek ateş yakılmasını, ve çadır kapısının kapatılmasını emretti. Bu emir üzerine gençlerden birisi odun getirmek için fırladı; diğer birisi de çadırın dürülüp toplanmış olan bir cephesini açtı, ve ipleri çapraz gererek kazıklara bağladı: artık çadırımız güney tarafından da kapatılmış, girip çıkmak için küçük bir aralık bırakılmış oluyordu.

Getirilen odunlarla çadırın ortasına, hemen toprak üstüne ateş yakılmağa çalışılırken bir taraftan da soframız hazırlanıyordu.

Hacı Çil; mütevazı bir Türk misafirsevenliğinin bütün asaletile bizi ağırladı.

* * *

Aşiretin çokluk yediği bulgur pilâvı, ayran, döğme

Hacı Çil'in Çadırında

aşı, kuru bakla, mercimek, tarhana... gibi şeylerdir. Ekmeklerini mısır ve âk darı unundan, zengineeleri de buğday unundan yaparlar'; ekmekleri saçta pişirilmiş mayasız yufkadır; peynirli, ve otlu saç böreğini de fazlaca yerler. Kendilerinde rakı içmek âdeti yoksa da çay ve kahve kadınlar arasında da kullanılır. Günde üç övün yemek yerler.

Biz tahta bir kasnak üstüne oturtulan büyükçe birisini etrafına bağdaş kurarak ve dizlerimize yerli bezlerinden işlenmiş peşkirler yayarak yemeğimizi büyük bir iştahla yemiş, artık getirilen kahvelerimizi içiyorduk ki komşu çadırların yaşlıları ve aile reisleri de gece yarenliği için birer, ikişer çadırımıza gelmeğe başladı.

Dış arda ince bir yağmur; kıl çadırın üstünde sağnak, sağnak patırıyor; daneler çadırın örfim aralıklarında birer inci gibi parlıyor; fakat orada kalıyor ve düşmüyordu.

Bu göçebe hayatında yaz kadar kış ve yağmur da belki zevkli bir şey olabilecekti; fakat çadırı ısıtmak, ve ısınmış bir çadırda oturabilmek ciciden elim bir mesele oluyor. Nitekim bizde de aynı hal oldu: Çadırın ortasına, toprak üstüne konulan ve çalı, çırpı ile beslenen odunlar tutuşmuş, nazarları kendine çeken kuvvetli bir alevle yanıyor, aynı zamanda koyu b'r dūmen da tepeye doğru direkleniyordu; çadırın tavanına çarpan bu duman orada hemen çıkacak bir yer bulamayınca baygın bir eda ile bütün çadıra yayıldı ve adam boyu yüksekliğinde temelli bir tabaka teşkil ederek kaldı. Artık ayağa kalkmak mümkün olmuyor, insan âdeta boğulacak gibi oluyordu; oturduğu yerde de bilhassa insanın muttasıl gözleri sulanıyor, ve bulanıyordu. Bu hal içinde belki yatmak, ve yattık yerden konuşmak en münasip bir şey olurdu. Çünkü havanın aşağı tabakaları daha soğuk olduğu için duman oralarda barınamıyordu; fakat ne de olsa keskin bir is ve odun kokusuyla tavanda salkımlanan kurum parçala-

rının ara sıra düşüşünden kurtulmak yine kabil olmya- ©aktı. Ateşi söndürmelerini rica ettim; çünkü zaten şikâyet edilecek kadar soğuk yoktu ve çadır sahibi ateşi daha ziyade bizim için yaktırmıştı. Odunların olduğu gibi çadırdan dışarıya atılı vermesi bizi hakikî bir surette rahatsız eden dumandan kısa bir müddet içinde kurtardı ve biraz huzurla konuşabilmek için bize fırsat vermiş oldu, O vakit kendi kendime çadır hayatını ve bütün bir ömrün - hem de onu devam ettirebilmek için - bu dumanla her an didiklenmesindeki ve yıpranmasındaki ezayı düşündüm.

* * *

Aşiret içinde (Ebe) denilen kadınlar; aynı zamanda onların doktorlarıdır da. Bunlar karın ağrısına yakı vururlar, birisinin göbeği düşerse yerine korlar, başı ağrıyanın başını bıçakla kanatırlar; hattâ kırığı, çıkığı sararlarmış.

Aşiret halkınca önemli sayılan hastalar; fazla ateşi olanlarmış ve o gibi hastaları deriye çekerlermiş. Aşiret dilinde deriye çekmek demek; hastayı boğazından beline kadar, henüz kesilmiş bir koyun, keçi, veya sığır derisi içine sığacağı sığacağına sarmaktan, hayvanın içkembesini de hastanın başına geçirerek bir saat kadar onu bu halde tutmaktan ibaretmiş. Bu; biraz masraflı, fakat çok tesirli bir terleme ilâcı imiş ve ancak ağır hastalara tatbik edilirmiş.

Aşirette doğum; komşuların yardımile ve kendi ebeleri marifetile oluyor; doğan çocuğa akrabası tarafından esvap yapmak, hediye götürmek âdettir. Oğlan çocuklarını gezici çingenelere sünnet ettiriyorlar ve ücret olarak nihayet bir lira veriyorlar; bazan bu ücretin ayniyat olarak meselâ bir kaç kalıp sabun suretinde de verildiği olurmuş,

Çocuklar nihayet beş yaşma varmazdan evvel sünnet ediliyorlar, ve hal ve vakti yerinde olanlar sünnet düğü-

Hacı Çil'in Çadırında

nü yapıyorlar. Sünnet çocuğuna da akrabası tarafından hediye götürmek âdeti vardır.

Yanımda oturan Hacı Ağaya hastalarına nüsha yaptırıp yaptırmadıklarım sorduğum zaman küçücük gözlerini, maksadımı gözlerimden anlamak istiyormuş gibi, benimkilere dikti ve - hurafeye inanmak devrini artık atlatmış olduklarını iyma eden gururlu bir eda ile:

— Eskiden, dedi, gelip geçici hocalara muska yaptıran olurdu; fakat şimdi alındıran yok.

Aşiret hayatında kadının vazifesi ağır ve yorucudur. Yaşama işleri arasında erkeğe ayrılmış olan vazife; çobanlıkla deve kiracılığından ve hayvan güderken kıl iğir- mekten ibaret gibidir. Kadın; yemek pişirdiği gibi koyun sağacak, yağ ve peynir yapacak, çadır, kilim, şalvarlık dokuyacak ve keçe yapacaktır. Civardan su ve odun getirmek işi de kadına ayrılmıştır. Kadınlar bütün bu işleri, henüz yürüyemiyen çocukları olsa da, icabında onları arkalarına bağlayarak birlikte taşımak suretile yaparlar ve başarırlar.

Aşiret kadınları umumiyetle yırtmaçlı ve üç etekli uzun entariler giyerek bellerine kuşak sararlar. İş zamanlarında bu eteklerden bir veya ikisini kuşaklarına, ilıştirmek suretile daha çabuk yürümeyi ve daha çevik olabilmeyi temin ederler. Bu üç etekli entarilerin altında topuklarına kadar uzun, bol şalvar vardır. Gerek şalvarlar, gerek entariler, büyük dallı ve bilhassa canlı renkli basma veya pazenlerden yapılır.

Aşiret kadınlar, genç, ihtiyar, başlarına fes giyerek üzerine yağlık dedikleri bir bez sararlar, ve bezi de altınlarla süslerler; bunların hakikisi gibi taklit ve yalancıları da vardır.

Kız evlâdın miras araması aşiret arasında hak ve âdet

Tetkikler:

değildir, miras olarak kalanın sahibi erkek evlâttır, ö, kıza münasip gördüğü miktarı ayırarak kendisini memnun eder. Bir erkeğin bir kaç kadın alması âdeti aşiret arasında ötedenberi vardır.

Kızları onbeş ile yirmi yaş arasında; erkekleri de on- sekiz ile yirmi yaş arasında evlendiriyorlar.

Evlenecek olan, kıza erkek tarafından evvelâ nişan takılır (bu kızın boynuna yahut, - aşiret âdeti üzere - başına altın takmaktan ibarettir) bir kat da elbise yapılır.

Nişanı hemen nikâh takibetmek ve uzun müddet kıızı nişanlı bekletmemek mutattır. Nişan ve nikâhta davetlilere şeker şerbeti verilir.

Kız babası, erkekten, kıızı için, miktarı pazarlıkla tâyin edilen bir para alır ki buna (kalın) diyorlar. Bu, hali, hazırda altmış ile yüz ve hattâ beş yüz altın lira arasındaymış. Bu paranın çok defa verilmemesi yüzünden kız kaçırma âdeti sürüp gidiyormuş. Çünkü kaçırılmış bir kız için artık düğün yapmak icap etmezmiş, düğünler ailelerin hal ve vaktine göre nihayet bir hafta sürermiş.

Gelinle güveyinin buluşması Pazartesi ve Perşembe günlerine Taşlattırılır; o gün ikinci vakti gelin bir at üstünde güveyinin çadırına getirilir ve güveyinin akrabasından bir erkek tarafından kucaklanarak attan indirilmiş ve gelin çadıra girince çadırın orta direği önünde ayakta dururmuş.

Güveyi yatsıdan sonra elbise değiştirir ve birkaç delikanlı tarafından - bizim Hacı Çil'in deyimiyle - şeriat evine takılmış.

O gece güveyinin bir aralık çadır dışına çıkarak bir el silâh atmak suretile erkekliğini ilân etmesi âdeti imiş; ertesi gün gelin bir kadın beraberinde bütün komşu çadırlarını dolaşarak el öper ve eli öpülenler de geline gönüllerinden kopan hediyeleri verirlermiş.

Hacı Çil'in Çadırında

Geceleyin kendileriyle çadırda görüştüğüm aşiret ihtiyarlarına mazilerini ve geçirdikleri hayatı sordum ve öğrendim ki bugün, az, çok mal ve servet sahibi olan bu kimselerin hepsi de işe ta küçüklüklerinde keçi veya koyun gütmekle başlamışlar, uzun ve yorucu bir çalışma ile ve çobanlık hissesi olarak edindikleri koyunları üretmek suretile bugünkü durumu almışlardır. Bugün de aşiret arasında takibedilen meslek hayatı bunun aynıdır ve babasından bekleyecek bir şeyi olmayan bir çocuğun servetine çobanlık hisseleri esas teşkil etmektedir. Bununla beraber aşiret içinde en zenginin de oğlu kendi mallarının çobanıdır. Bu itibarla aşiret arasında çocuklar umumi surette tahsil görmezler. Bir çocuk büyüyerek çadır halkı kalabalıklaştı mı, baba oğlunu müstakil bir çadıra çıkararak ona kendi malından geçinmesini temin edecek miktarda mal ayırır, bu, evlâdın babasından daima ve hararetle bir emel halinde beklediği bir haklıdır. Aşiretin ileri gelenleri mahalle denilen kümeye başkanlık ederler, bunlar âdeta muhtar durumundadırlar. Aralarında başkaca resmî muhtarlık teşkilâtı yoktur.

Aşiret arasında birisi öldüğü vakit kırk gün zarfında ailesi bir hayvan keserek ölenin hayrına komşuları dâvet etmek âdettir. Fakat aşirette en büyük hayır - suyun çobanlık hayatındaki lüzumundan doğan bir inançla olacak - yollarda çeşme yapmak ve kuyu kazdırmaktır. Bir oğul, babasını hayır ile andırmak için, ölenin bıraktığından harcayarak böyle bir hayır yapar. Ölülerini bulundukları yere gömerler. Dinî gömme resmi yaptırımlar pek azdır. İçecek ve kullanacak sularını tulumlarla etraftaki en yakın çeşme veya dereден kadınlar taşırlar.

Aydınlı Aşireti arasına şeyhlik ve dervişlik-'girmiş' değildir, İçlerinde sanat sahipleri de yoktur.

Çalgıları kavaldır. Bunların bir metreye yakın uzunlukta olanları vardır. Millî oyunları zeybektir. Daha zi

Tetkikler:

yade halk saz şairlerinin ağızdan ağıza dolaşa, dolaşa çok defa veznini, kafiyesini, hattâ mânasını kaybetmiş destanlarını ve türkülerini tegaını ederler. Bu türküler hep etraflarını ve hayatlarını terennüm eder. Meselâ Aman havası dedikleri:

*Mermer taş üstüne tuzlarını ekeyim,
Kuzun yoksa da kuzu yakayım,
M. eleme koyun, meleme, vaz yel kuzudan.*

Türküsü bir koyuna hitap olduğu gibi, Çukurova havası dedikleri türkü de şöylece hep dağlardan, koyundan, çiçekten ve deveden bahseder :

*Başında yere, pere karın var,
Hani senin yaylayacak zamanın dağlar;
Mecalim kalmadı seni aşmaya;
Sana kalmasın imanım dağlar.
Eteğinden yüksekliğine bakılmaz;
Kaplan gidiyor, Bozmeşen söğülmez,
İpek yünlü mayan çekilmez,
Hiç başın dumanı gitmez dağlar.*

Geceleri bilhassa delikanlıların herhangi bir komşu çadırında birleşerek kaval çalmak, türkü söylemek sure' tile eğlenmeleri sık, sık vakidir.

Aişrette erkek kisvesi kısa don, fistan, fes ve fesin üstünde ihtiyarlarda abani ve gençlerde yağlık iken şapka inkılâbı tesirini yalnız fes üzerinde değil, bütün kisve üzerinde yapmış bulunmaktadır.

Aişret kışlaktan yaylağa ve yaylaktan kışlağa göçeceği zaman eşyalarını develere, hayvanlara sararak günde dört saat yol almak suretile dört beş günlük bir sefer yapıyorlar. Hayvan kâfi ve müsait olursa ailelerde kadın, erkek yaya gitmekten kendisini kurtarabiliyor; aksi takdirde bu seyahati yürüyerek yapmak zarureti vardır.

Yatakları ve yastıkları yündür. Yorganların bazan pamuktan dikildiği vardır.

Hacı Cil'in Çadırında

Geceleri lâmba yakmazlar. Yemek, bilhassa kışın, çadırın ortasında pişer.

Doğum zamanında ilk doğan kuzu ve oğlaklar, beş on gün için aşiret halkına çadır arkadaşlığı yapar.

Bu aşiretin umumiyet itibarile hayvanları ağnam defterlerinde kayıtlıdır ve her sene ağnam resmini verirler. Fakat civarında kışladıkları köylerin yabancı defterinde mukayyet olanları istisna edilirse diğer bütün aşiret halkı nüfus kütüğünde kayıtlı değildir ve nüfus tezkereleri yoktur. Bu sebeple bunlar askere de gitmezler.

Aşiret gerek yaylalıda, gerek kışlakta, yayla ve kışla sahiplerine işgal ettikleri arazi için ücret verirler.

Bu ücret şimdiye kadar altından kalkılamayacak bir yük halinde görünmüyormuş. Fakat Çukurova'nın geniş mikyasta ekilmesine başlanalıdanberi kışlak bulmak aşiret için hiç olmazsa güçleşmiş bulunmaktadır. Aşiret ileri gelenleri, ziraat genişledikçe hayvanların barındırarak yer bulmakta sıkıntı çekeceklerini hissetmiş bulunmakta, çünkü şimdi bue ekilmiş araziye komşu boş tarlalarda hayvan otlatmak - bu hayvanların ekilen tarlalara zarar vermesi korkusile - kabil olmamaktadır.

Bu itibarla Çukurova'da zeriyaat daha biraz artar ve aşiret de şimdi yaşadığı hayatı değiştiremeyecek olursa, bu aşiretin kışın artık Çukurova'dan başka yerlere göçmesi. icabedecektir ve nihayet hiç bir müdahale olmasa dahi münhasıran ziraatın genişlemesi ve artması aşireti geç ve ağır da olsa iskâna ve göçebeliliği bırakmağa cebredecektir.

Netekim aşiret halkı daha oldukça ileriye ait olan bu ihtimali şimdiden bir üzüntü halinde sezmektedir.

Hacı Cil'in çadırında bir gecelik misafirliğim hem rahat geçmiş, hem de benim için çok istifadeli olmuştu.

Tetkikler :

Çünkü bu sayede hayatlarını yaz, kış dağda, kırdan ve çadır altında geçiren ve yaşama ihtiyacı diye pek az bir şey bilen ve bir çok noktadan umumi bünyemiz içinde bir zaaf unsuru olarak şu ileri dünya gidişinde bile varlığını muhafaza gayret ve kaygısında olan aşiret camiasından birinin umumi yaşayış tarzı hakkında hayli faydalı ve doğru malûmat edinebilmiştim.

Fakat daha ilk sorudan itibaren onlarda benim bu suallerimin sonu nereye varacağı hakkında başlayan derin bir üzüntünün oradan ayrılacağım âna kadar kendilerine eza vermekte devam ettiğini de hissetmiştim. Onlar, şehirden bilhassa kendileri için kalkıp gelen ve çadırlarında yatmak külfetine dayanan bir adamın bu gelişini - bana öyle geldi ki - misafirliğimizin ta sonuna kadar hiç hayra yormadılar ve buna garazsız, ivazsız bir dertleşme arzu ve mânasını konduramadılar. Belki biraz da idarecilerimizin halk tabaka!arile sık, sık temasa gelmemekte olmasından doğan bir yadırgama ile onların bütün bu tatlı dertleşmeler sonum!n kendilerinden acaba bir iane mi, yoksa bir angarya mı isteneceği, hattâ daha ileriye gidilerek yoksa yaşama tarzlarında bir değişiklik teklifinde mi bulunulacağı şüphesinin azabını oradaki misafirliğimizin devamınca yaşadıklarını anladım, durdum. Hattâ kendilerde artık vedalaşarak arkadaşım Divümoğlu ile birlikte kasabaya dönmek için arabamıza binerken bile, onları, kain huzur ve emniyeti içinde bulmuyor ve bizim böyle zararsızca çekilip gitmek üzere oluşumuza el'an nallamadıklarını görüyordum:

Hacı Çil ve arkadaşları hem bizi ellerde uğurluyorlar, hem de bu ziyaretin böyle ne bir vergi, ne bir iane ve angarya isteğiyle neticelenmemiş olduğunu görmekle yüzlerinde beliren memnunluğa acaba devamlı bir hal vermek doğru olur mu, olmaz mı, diye korkak nazarlarla bakışıyorlar, gûya birbirlerinden kurtuluşlarına inanmak için emniyet dileniyorlardı.

KÖY EVLERİ VE ISLAH ÇARELERİ

Kemal VARINCA
Köycülük Şubesi Müdürü

Köy dâvalarının başında bulunan bu meseleyi üç kısımda tetkik ve müşahede edeceğiz:

A — Köy evlerinin yapı tipleri;

B — Bu tipleri meydana getiren coğrafi, tarihi, iktisadi ve teknik sebepler;

C — Islah çareleri.

A — Şimdiki köy evlerinin belli başlı tipleri

1 — (Damlı evler) yahut (Toprak evler),

2 — (Çatılı evler) yahut (Kiremitli evler)

Birinci tipin mümeyyiz vasıfları: Temelsiz, ekseriya bir kat, alçak duvarları kerpiç veya taş, mümkün mertebe az ağaç kullanılmak suretiyle bu duvarlara tutturulmuş ağır ve toprak bir dam... damdan açılmış bir veya nihayet iki pencere.

ikinci tipin mümeyyiz vasıfları: Temelli, bir veya iki kat ve oldukça yüksek duvarları taş veya tuğla, mümkün mertebe fazla ağaç kullanılmak suretiyle bu duvarlara tutturulmuş eyimli çatılar; çatıların üstü kiremit, duvarlardan açılmış bir çok pencereler.

(İnşa malzemesi) itibariyle ele bu iki tipi ayıran vasıflar :

Birincilerde: toprak, çakıl, kerpiç, gibi basit unsurlar çok, ağaç unsuru pek az, madenî unsurlar yok gibi;

Tetkikler:

İkincilerde; taş, kerpiç, tuğla, kireç, kum gibi unsurlar çok olmakla beraber tahta ve hatıl gibi ağaç unsurlar daha fazladır. Çivi, çinko ve demir gibi madenî unsurlar da mevcuttur.

Manzara bakımından: Birinciler kübik ve blok.. İkinciler karışık ve dağınıktır.

B — Bu tipleri meydana getiren coğrafi, tarihi, iktisadi ve teknik sebepler:

1 - Coğrafi sebepler :

Köy evlerimizin tipleri, dikkate şayan ve karakteristik bir şekilde coğrafi bölgelerimize intibak etmektedir.

Anadolu yarımadasının özünü teşkil eden ve (İç Anadolu) denilen step bölgede birinci tip köy evleri hâkimdir.

İç Anadolunun şimalini, Köroğlu; cenubunu, Toros dağları kaplar. Doğu ve batısında da, bu iki büyük dağ sisteminin husule getirdiği diğer dağ kolları bulunur. Ve bu dağların hepsi birden İç Anadoluyu bir kuşak gibi sarar.

140 000 kilometrekareye yakın yüz ölçüsü olan bu step sahada. - ki bütün Türkiye yüz ölçüsünün beşte biridir - Ankara, kısmen Çankırı, Eskişehir, Afyon, Konya, Niğde, Kayseri, Kırşehir, Sivas; kısmen Tokat, kısmen Amasya, Yozgat ve Çorum vilâyetleri bulunur.

İç Anadolu, coğrafi evsaf .itibariyle step ve kısmen yavlâ ve dağlık iklim şartları bakımından sert ve soğuk olduğu, inşaatta kullanılabilecek ağaç unsurları da ancak çay, dere ve nehir kenarlarında yetişen söğüt ve kavaklara münhasır bulunduğu için, buralarda yaşayan köylü halk, evlerinin yapısında mümkün mertebe az ağaç kullanmak zorunda kalmış ve birinci tip ev inşa tarzını kabul etmiştir.

Bu tip evlerin, sıcaklığı muhafaza hususunda ikinci

Köy Evleri

tip evlere müreccah olduğu da anlaşıl原因arak, ısıtıcı maddeleri yalnız kurutulmuş hayvan gübrelerinden ve hattâ bazı yerlerde hayvan nefeslerinden ibaret olan yerlerde, teshin vasıtalarının kıtlığı da bu tip evlerin revacına meydan vermiştir.

Aynı zamanda, fazla don ve soğuk yapan bu bölgenin uzun ve çok karlı kışlarında, kiremitlerin dondan çatlaması ve her an değiştirilmesine lüzum hasıl olması, karların toprak damlardan temizlenmesinin, kiremitli damlardan atılmasından daha pratik ve kolay olması, birinci tip evlerin çoğalmasını mucip olmuştur. Düz ve temiz damların, köylünün buğday, bulgur ve yemişlerini kurutmak için sergi halinde kullanılması, diğer taraftan da, çok sıcak mevsimlerde buralara yatak, yorgan sererek sayfiye ihtiyacının tatmin edilmesi, toprak evlerin avantajlı vaziyetlerini kuvvetlendirmiştir.

Bu coğrafi şartların dışında, İç Anadolu toprağının jeolojik tabiatı da birinci tip evlerin kabul ve inşasında mühim bir rol oynamıştır, tç Anadolu toprakları, esas itibariyle alçılı ve kireçli topraklardan sayılır. Bu maddelerden yapılan harçlar ve kerpiçler - iklim kuraklığının da tesiriyle - zaman geçtikçe sertleşir ve çok mukavim bir hal alır. O derecede ki, bu malzemeden yapılan binalar, senelerce, hattâ asırlarca dayanır. Eski devirlerde, bu harç ve kerpiçler çok dikkatli ve itinalı bir surette ihzar edildiği için, bu devirlerden kalma binaların çok dayanıklı olduğu, İç Anadoludaki kazıların meydana çıkardığı enkazın tetkikinden anlaşılmaktadır.

İkinci bölge olarak, İç Anadoluyu çevreleyen yüksek dağ bölgelerine gelince: bu bölgenin coğrafi vasıfları dağlık ve ormanlık olmasından ibarettir. Bu vasıflarla bu bölgeler, İç Anadoluya nazaran her bakımdan ayrı bir karakter arzeder. Kuzeyde, Köroğlu dağları, güneyde. Toroslar, doğu ve batıda, bu iki silsilenin kavuşak noktalarını teşkil eden diğer bir sürü dağ kümeleri.

İdari taksimat itibariyle bu bölgenin doğusunu. Sivas:

Tetkikler :

batisını, Eskişehir, Afyon ve kısmen Konya vilâyetleri teşkil eder. Bu dağlık sahanın ağaçlık kesimlerinde, ikinci tip köy evleri hâkimdir. Çok yerde üzerleri kiremitlerle, bazı yerlerde natürel olarak topraktan çıkarılmış levha taşlarıyla örtülü, eğimli ve çatılı ahşap evler vardır. Ormanlık sahalarda, duvarları bile kalın" ve biçilmiş kalaslarla örtülü, tamamen ahşap evlere rastgelinir.

Bu konuda şu noktanın da tasrihine lüzum vardır ki, bu iki sahada, iki nevi ev tipini revaçlandıran yalnız ağacın azlığı veya bolluğu değildir. Dağlık saha, step sahadan daha ziyade yağmurlu ve rutubetli olduğu için, toprak ve kerpiçli evlerin bu yaş bölgede dayanıksız olacağı, rutubet ve yağmurun tesiriyle topraktan mamul bu tip evlerin, az zaman zarfında, inhilâle yüz tutacağı tabii görülebilir.

Keza; yakacak maddelerinin, bu ikinci bölgede bol olması da, kiremitli ve çatılı evlerin harareti muhafaza hususundaki kabiliyetsizliklerinden doğacak mahzurları, izaleye elverişli olduğu düşünülebilir.

Üçüncü bölge olarak da, yüksek dağ mıntakalarının, kuzey, güney ve batı cephelerini denizlere yaklaştıran ve Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdenize doğru alçalarak kıyılara kadar uzanan, sahaları gösterebiliriz.

Bu üçüncü bölgedeki köy evlerinin inşa tarzları tamamen ahşap olup, ikinci bölgenin yapılarından daha muntazam ve daha mükemmeldir. Çünkü bu kenar sahalara uzak olmayan dağlık ve ormanlık bölgelerden ağaç tedariki kolay ve ucuz olduğu gibi, buralardaki köy halkının daha görgülü ve daha zengin olmaları da evlerinin daha muntazam ve daha mükemmel yapılmasına yardım etmiştir.

Bu izahattan sonra şu noktanın da tebarüz ettirilmesine lüzum vardır ki, köy evlerinin tipleriyle coğrafi bölgelerin intibakı katî ve net değildir. Vaki, bu iki tipin hududunu İç Anadolunun kuzeyindeki Köroğlu dağları

Köy Evleri

katî bir surette tâyin eder. Güneydeki Toroslar dahi, bazı istisnalarla - bu istikamette, toprak evler, bazan Akdeniz kıyılarında dahi kendini gösterir - birinci tip ev hududunu tesbit eylerse de, doğuda ve batıda toprak ev sınırları asla net değildir. Meselâ, batıda toprak evler, İç Anadolu coğrafi bölgesini, yâni, Eskişehir, Afyon vilâyetlerinin idari bölgelerini batıya doğru aşarak, Kütahya, İsparta ve Burdur vilâyetlerini içine alır; başka bir ifadeyle, toprak evlerin sınırı, Kütahya, Alaşehir ve Elmalı çizgisine kadar uzanır. Doğuda ise - batıdan doğuya doğru ve Karadeniz'e paralel olarak uzanan ormanlık ve dağlık sahalardan hariç - gerek kuzey doğuda, gerek güney doğuda toprak evler genel bir durum arzeder. Kuzey doğudaki fakir dağ köyleri tamamen, güney doğuda, Dicle ve Fırat arasındaki kurak sahalardan hemen .hemen, - toprak evlerle doludur.

Daha ötesi var: Bu toprak ev tipleri, memleketimizin doğu hudutlarını da aşarak, İran'ın gerek iç ve gerek dağlık bölgelerinde de umumileşir. . İran yüksek yaylasıyla, Anadolu yüksek yaylasının; keza, İran stepleriyle, Anadolu steplerinin coğrafi benzerlikleri bu müşterek neticeyi doğurmuş olsa gerektir.

Anlaşıyor ki, coğrafi faktörler, her iki memlekette de aynı rolü oynamış bulunuyor.

Bu arada, Trakyanın köy evleri vaziyetini de tasrih etmek lâzımdır. Trakya her bakımdan Anadolu yarımadasının mütemmim bir parçasıdır. Bu parçamız coğrafi evsaf itibarıyla de Anadolu'dan ayrılmaz. Binaenaleyh burada da köy evleri, Anadolu köy evlerinin tâbi olduğu şartlar altında meydana gelmiş sayılabilir. Yalnız şu farkla ki, Trakya'daki köy evlerinin duvarları, her ne kadar Anadolu'da step sahalarındaki köy evlerinin duvarları gibi kerpiçten ve çamurdan yapılmışsa da, bunların damları, düz ve toprak değil, eğimli ve çatılıdır. Bu çatılar çok yerlerde kiremitli, bazı yerlerde otla örtülmüş bir haldedir.

Yine bu arada, toprak evler sınırlarının yukarıda birer

Tetkikler :

birer izah edilen mıntakaların, yalnız köylerine münhasır olmadığını, belediye teşkilâtı içinde bulunan bir çok kasaba ve şehirlerimizin de, bilhassa iç Anadoîunuu en mühim şehirlerinin de bu toprak evlerle bulaşık bulunduğunu tebarüz ettirmek lâzımdır.

2 — Tarihi sebepler :

Türk milletinin kaynağı olan orta Asyamn, gerek step gerek dağlık alanlarındaki mesken inşa tarzlarının, bugünkü Türk köylüsünün ev tipleri üzerinde tesir yaptığı ve milletimizin tarihi istilâ yolları üzerinde, bilhassa, Ön Asya ve Küçük Asya stepleri üzerinde bulunan toprak ev bloklarının bu tesire dair bize bir fikir vermekte olduğu: zayıf bir delil olarak ileri sürülüyorsa da, bu görüş ve düşünüş, tamamen hayalî ve her türlü tarihî gerçekliklere aykırıdır.

Filhakika, Orta Asyadan kopup gelerek ve asırlar boyunca bir istilâ metodu takip ederek Ön Asya ve Küçük Asyada derin ve geniş rüsuplar bırakan milletimizin, yerleşme bakımından, ana vatanın coğrafi benzerliklerine ram olduğu: evelâ, steplerde ve daima toplu bir halde, sonra, bu stepleri hareket üssü yaparak dağlarda ve sahillerde, bazan toplu ve hazan dağınık bir halde, yerleştik leri doğrudur.

Fakat mesken hususunda bu gibi benzerliklerin tesiri altında kaldıklarına dair ileri sürülen ihtimaller bizce asla varit değildir. Çünkü, gerek istilâ kaynaklarında, gerek istilâ yolları üzerinde - bu istilâların vuku bulduğu devirler esnasında - köy evlerinin yapı tiplerine ait, elimizde hiç bir vesika ve malûmat mevcut olmadığı gibi Anadoîunım Türk istilâlarından evvelki köy evi tipleri hakkında da sağlam bir bilgiye sahip değiliz. Kaldı ki: o devirlerde köy kurmaktan ziyade çadır kurarak meskûn yerler meydana getirmek daha revaçlı bir yerleşme metodu idi.

Koy Evleri

3 — İktisadi sebepler :

Türk köylüsünün fakir düşmesi, toprak evlerin devamında coğrafi sebepler kadar müessir olmuştur. Her iki âmil, hiç de lâyıf olmadığı halde, Türk köylüsünü asırlar boyunca bu izbelerde yaşatmıştır.

İç Anadoludaki köylüler; kendilerini kuşatan uzak ve ormanlık dağlardan bol ve ucuz ağaç tedarik ve nakledemedik] eri için, ahşap evler yapmağa muvaffak olamamışlardır. Bu uçsuz bucaksız stepler, şoselerden ve demiryollarından mahrum bulunduğu ve köylünün nakit vasıtası her devirde kağıt arabasından ibaret kaldığı için, onları bu izbelerden kurtarmak mümkün olamamıştır,

Bununla beraber, Türk köylüsü içinde zenginleşen ve bu zenginlik sayesinde tabii engelleri iktiham eden görgülü bir zümre, her ne pahasına olursa olsun ağaç tedarikine muvaffak olarak, geniş odalı, iki katlı, tavanlı ve döşemeli konaklar yaptırabilmişlerdir. Bu muvaffakiyetlerde Türk köylüsünün misafirperverlik hasleti de muharrik bir kuvvet olmuştur. Toprak evler sahasında tecelli eden bu güzel, manzaralı misaller gösteriyor ki; doğal şartlar ne. derecede makûs olursa onun, zenginlik Türk köylüsü için umumi bir mahiyet alırsa, toprak evlerin ıslahı da yalnız mahdud bir zümre için değil, köylünün hemen hepsi için mümkün bir hale gelebilir. Bu meselede. Türk köylüsü nün zenginliğini temin etmek ilk şart olduğu gibi, onun servetini kötü ve murdar modaların israfından ve iflaşlı neticelerinden korumak Ti i kine, i şarttır. Çünkü Türk köylüsü eski ve millî gelenek ve göreneğine göre, artırdığı parayı, evvelâ tarla ve bahçesinin genişlemesine; sonra, çift ve çubuğunun gelişimine; daha sonra da, güzel ve teme, konaklar inşasına hasr ve tahsis eder. Onu bu görenek ve geleneğinden ayırmamak lâzımdır.

4 — Teknik sebepler :

Hiç şüphesiz, toprak evleri yapan ustaların teknik se-

Tetkikler :

viyeleri, ahşap evleri yapanlarınkinden daha aşağıdır. Toprak evlerin yapısında, esas malzeme, samanlı çamurdan mamul kerpiç ve birkaç kavak gereçten ibaret olup, bu kerpiçlerle duvar yapmak ve duvarlar üzerine bir kaç gereç atmak, nihayeti gereçlerin üstünü toprakla örtmek, gayet basit bir işçilik sayılabilir. Bı iş, aklı başında hemen her köylünün elinden gelebilir. Köylerimizde çok kerre, aüe reisleri kendi çoluk çocuklarıjde komşularının yardımı ile bu işleri başarılılar ve kendilerine birer ikişer ocak, ev bark yaparlar. Daha büyük ve geniş evler için de, hemen her köyde, yetmiş ustalar bulunur. Bunları az bir ücretle kullanarak ev ve ocak sahibi olurlar. Fakat çatılı ve kiremitli ahşap evlerin işçiliği bu kadar basit değildir. Bu yapılar, teknik seviyeleri daha yüksek ustalara lüzum ve ihtiyaç gösterir. Taşçılığı, duvarcılığı, dölgerliği, bir arada becerebilen ustalar lâzımdır. Bu ustalar ayrıca çatı kurmak, kiremit yapıp dizmek için de uzun bir çıraklık devresi geçirirler. Daha muntazam ve mükemmel ahşap evler yaptırmak için bu kabil ustalar da kâfi gelmez. Duvarcılıkta, dölgerlikte, kiremitçilikte ayrı ayrı meleke kazanmış ustaların aranıp bulunmasına lüzum hasıl olur. Ve o vakit, masraf kapıları daha çok ve geniş açılır. Bu vasıfları haiz ustaların daha ziyade ahşap evler muntakasında bulunması da, bunların uzak yerlerden sipariş ve celbedilmesi gibi zorlukları husule getirir. Hülâsa; teknik sebepler dahi, Türk köylüsünün güzel ve muı ta zam evlerde yaşamasına mâni olmaktadır.

C — Isiah çareleri:

İslah çarelerini incelemeden önce, bu ıslahatı zaruri kılan çeşitli âmillerin burada izahına lüzum vardır.

1— Jeolojik zaruretler :

Memleketimizde zaman zaman ve yer yer vukua gelen depremler, toprak evlerin bir an evvel ortadan kaldırılmasını emretmektedir. Temelsiz, kerpiç duvarlı, kesit

Köy Evleri

toprak damlı köy evlerimizin en hafif yer sarsıntılarına dahi dayanamıyarak yıkıldığı, son depremlerin feci neticelerinden anlaşılmıştır.

Mühassıs jeologların kanaati, meskûn yerlerimizden bir kısmının faylar (deprem hatları) üzerinde, bir kısmının çöküntüye müsait vadi ve yamaçlarda bulunması, istikbalimizi, zelzele, heyelân gibi kötü ve tabii hâdiselerin getireceği kara günler ve karanlık ihtimallerle doldurmakta ve bu halin, bizi son derece endişeli ve tehlikeli bir vaziyette bulundurmakta olduğu merkezindedir.

2 — Sıhhi zaruretler :

Toprak evlerin ıslahı hususundaki sıhhi zaruretler dahi önemlidir. Çok yerde kalabalık bir aile efradının tek hücreli ve basit evlerde yaşamak zorunda kalmaları, ve- lût Türk köylülerinin çoluk çocuğu ile istif haline gelmelerine ve bu suretle sıkışık bir vaziyete düşmeleri yalnız sıhhi kaidelere değil, en basit fizik kanunlarına dahi aykırı düşmektedir.

Bu hal ve vaziyet karşısında, köylü neslimizin, bilhassa uzun süren kış mevsimlerinde ve penceresiz evlerde güneşin bol ziyasından da mahrum kalarak, soluk benizli, cılız yapılı olmaları, köylerimizde doğumların çokluğu nisbetinde çocuk Ölümlerinin de fazlalığı, biraz da bu toprak izbelerde yaşamanın neticesi olsa gerektir.

3 — Bedîî zaruretler :

Köy evlerinin ıslahı hakkında ileri sürülen bu kadar ciddi zaruretler arasında bedîî zaruretlerin de burada izahına çalışmak, fantezi sayılabilirse de, bu âminin de diğerlerinden kalır yeri yoktur.

Köylü çocuklarının, gözlerinin ilk açılışında, sade, geniş ve temiz bir yuvadan alacakları intibalar, onların bütün hayatlarının devamı müddetince duyabilecekleri bedîî zevklerin birer kaynağıdır; bunun aksi ise, onları, her

Tetkikler :

türlü güzelliklere karşı gözlerini kapayacak derecede katı ve kuru bir ruha sahip kılar ki, köylülerimizin, güzelliklere karşı kayıtsız davranmalarını bu noktada arıyabiliriz.

Buraya kadar verilen izahattan da anlaşılacağı üzere, köy evlerinin bugünkü kötü vaziyetlerini meydana getiren sebepler ne derece kuvvetli ve ş'd-mtli olursa ol.sun; bti vaziyetin ıslahını âmir zaruretler dahi o nisbette kuvvetli ve şiddetlidir.

Şimdi. ıslah çarelerini inceleyebiliriz. Bu tedbirleri de iki kısımda mütalâa edeceğiz:

Şimdiye kadar düşünülmüş olan çare ve tedbirler;

Bundan sonra düşünülebilecek çare ve tedbirler.

A — Birinci kısma dahil olan ve muhtelif tarihlerde vilâyetlere' tamamen tebliğ edilen çare ve tedbirler :

1937 yılında :

İmece suretiyle, ocaklardan elde edilecek kiremitlerle köy evleri çatılarının değiştirilmesi, köy manevi şahsiyetleri namına açılacak ocakların kireciyle de köy evlerinin her yıl badana edilmesi.

1938 yılında :

Köy manevi şahsiyetleri adına muhtelif ocaklar açtırılarak ve işe kesif nüfuslu ve örnek köylerden başlanılarak, köv hayatına yarıyacak hakikî ihtiyaçları karşı!ı- yacak şekilde (Ev plânları) mn yaptırılması ve bu plânların tatbiki hususunda köylülere mümkün olan yardımların gösterilmesi.

1939 yılında :

Cumhurbaşkanımız Sayın İnönü'nün, kuzey Anadolu- daki tetkik seyahatlerinde müşahade buyurdıkları hususata ait notların (köy evleri) ni ilgilendiren kısmında, ku-

Köy Evleri

zey Anadolu köylerindeki evlerin, yüksekçe, çok defa iki katlı ve kiremitli olduğu, tuğla ve kiremidin yapıcılıkta esas olması keyfiyetinin Kastamonu Vilâyetinin güzel bir farikası bulunduğu tebarüz ettirildiğinden vilâyetlerce de bu hususlara dikkat olunması.

1940 yılında :

Yine Sayın Cumhurbaşkanımız İsmet İnönü'nün, Erzurum seyahatlerine ait notları arasında, şimdiye kadar, Orta Anadoludaki köy evlerinin damlardan kurtulamamasının, köylerimizde tuğla ve kiremitli evler yapılmamasının hayret verici bir mevzu olduğu tebarüz ettirildiğinden, bu meselenin daha yakından ve amelî bir şekilde tetkik ve intacı için:

a) Tuğlalı, kiremitli ve sıhhi köy evlerinin yapılması, köylü için imece suretiyle taş, tuğla ve kiremit ocaklarının açılması;

b) Yer sarsıntılarında, duvarları âdi veya yuvarlak çay taşından veyahut sadece kerpiçten yapılmış damlı evlerin elim hasaratı yanında, duvarları muntazam taştan, tuğla veya sağlam kerpiçten yapılmış, duvar içleri az fasılalarla karşılıklı ve kuvvetli hatıllarla da bağlanmış köy evlerinin hasaratı pek cüzi olduğundan, zelzele hâdiseleri dolayısıyla de, topraklı dam evlerin, köy inşaatı arasında bundan sonra yer almaması;

c) Köylerde yapılacak âmme hizmetlerine ait yapı tesisleriyle köy orta malı olan emlâk ve ak aratın, bilhassa köylülerin kendileri için yeniden yanacakları süknaîarm. behemehal bahçeli, bol ağaçlı arsalar üzerinde inşa edilmesi, tuğla ve kiremidin bundan sonraki bütün köy inşaatında esas malzeme olarak kullanılması ve bu hususlarda, maksada elverişli plânların da tanzim ettirilerek plânsız inşaatla asla meydan verilmemesi.

Şu son 7-8 sene zarfında, Dahiliye Bakanlığından valilere verilen bu emirlerin müsbet neticeleri, yâni, bu

Tetkikler :

müddet zarfında, kaç köyümüzde, ne miktar taş ve kireç ocağının, kaç tane tuğla ve kiremit imalâthanesinin açıldığı ve ne kadar toprak ve damlı evin, çatılı ve kiremitli ev haline inkılâp ettiği hakkında, maalesef ihsai malûmat vermek mümkün olmadığı gibi, geçen bu harb senelerinde bu gibi işler için fazla ümide kapılmanın doğru olamayacağı da tabiidir.

B — Bundan sonra alınması icabed.cn, ikinci kısım çare ve tedbirlere gelince :

Derhal kaydedelim ki, aşağıda, birer birer izali edilecek olan bu çeşit tedbirler, memleketimizin tabii ve fizikî coğrafyası, köylü camiamızın iktisadi ve içtimai bünyesi gözününde tutularak; ilim ve tekniğin prensip ve sistemlerinin ışığı altında durularak araştırılmıştır. Ve bu araştırmaları yapmaktaki maksat ve gayemiz de, ortaya tam ve kâmil bir plân veya bir program koymuş olmaktan ziyade, memleketimizi daha yakından görüp bilen ve halkımızı uzun seneler muvaffakiyetle idare eden tecrübeli ve aydın idarecilerimizin dikkat ve alâkalarını bu konuya çekerek idare Dergisi sütunlarında, bu önemli köy dâvamızın tahlil ve teşrihini temin etmekten ibarettir.

Bize gere; bu. meselenin ilk önce prensip, zammı, ve sistem cihazları halledilmelidir.

a) Köylülerimizin ferdi teşebbüsleri ile başardamıyacak derecede büyük ve geniş çapta elan bu gibi işler, (Devlet işi) dir.

b) Harb yıllarında, inşa malzemesi tedarik ve ihzarının zorlukları dolayısıye ve bir kaç senede değil, en az çeyrek asırda başarılabilecek olan bu işler, Devletin (Harb sonu ve uzun vadeli işleri) dir.

c) Nihayet, dağınık ve geliş güzel tedbirlerin tesirsiz ve hükümsüz kaldığı, her yerde ve her zaman bir çok misalleriyle görülmüş ve anlaşılmış olduğu için, bu işler bir (Plân ve program işi) dir.

Köy Evleri

Bu üç noktayı fikrî hareketlerimize üs ittihaz ettiğimiz takdirde, handan sonraki çalışmalarımızı başlıca iki safhaya ayırabiliriz: 1 — İhzari safha; 2 — Tatbiki safha.

1 — İhzari safha :

Bu safhada yapılacak işler aşağıda sıralanmıştır:

a) Toprak ve damlı evleri meydana getirilen coğrafi sebepler göz önüne alınarak, memleketimizin bir kaç bölgeye ayrılması;

b) Bu bölgelerde yaşayan köylülerimizin, iktisadi seviye ve içtimai bünyelerine göre taksimi;

c) Her bölge için ayrı ayrı ev tiplerinin kabulü, bu tiplerin her bölgede, köylünün iktisadi durumuna göre çeşitlendirilmesi;

ç) Yukarıdaki esaslar dahilinde ev plânları tanzim ve teksir ettirilerek köy ihtiyar heyetlerine gönderilmesi;

d) Materyel bakımından, bu bölgelerde ne cins ve miktar ağaç, taş, kireç gibi maddelerin bulunduğu ve ne kadar tuğla ve kiremit imalâthanelerinin tesis edilebileceği hakkında incelemeler yapılması;

e) Keza, personel bakımından tetkikler icrası, yâni bu coğrafi bölgelerde ne miktar ustanın mevcut olduğu, bunların matlûp vasıflarda yetiştirilmesi için kurslardan ve Köy Enstitülerinden istifade yolunun araştırılması.

Bu işlere ait idari ve mali mekanizma meselesi tedvin ve kredi hususları da aşağıda gösterilmiştir.

a — Merkezde: Dahiliye Bakanlığının köy dairesinden, Nafia, Ziraat, Sıhhat ve Maarif Bakanlıklarıyla Ankara- daki (Türkiye Coğrafya Kurumu) nun ve yine Ankara- daki Yüksek Mimarlar Birliği'nin temsilcilerinden ve diğer mütehassıslardan teşkil edilecek bir heyet;

Tetkikler :

Vilâyetlerde: Vali ve Kaymakamların başkanlıklarında kurulacak birer komisyon.

b — Harita, plân sair kırtasi masraflar köy bütçelerinden alınmış veya alınacak yüzdelere veyahut Afyon. Konya, Kayseri gibi bazı vilâyetlerde, vaktiyle köylüden toplattırılmış paralar ile temin edilebilir. (Toprak evlerin ıslahına ilk önce Orta Anadolu'dan başlamak icap edeceği cihetle, bu bölgeye ait ev tiplerinin hemen hazırlanması lâzım gelir ve bu paralar tam yerinde ve münasip bir şekilde sarf edilmiş olur).

c — Köy Kanununa eklenmesi icap eden kanuni maddelerin projeleri merkezdeki heyet ile taşradaki komisyonların anlaşması neticesinde hazırlanır.

d — Harb biter bitmez, ev yaptırmak veya damım değiştirmek isteyen köylüler, ihtiyar heyetinin nezdindeki plânlardan kendi durumlarına ve ellerindeki paranın miktarına göre plân seçerler. Bu plânlara göre köylerindeki veya civar köylerdeki ustalara evlerini yaptırırlar. (Parası kifayet etmiyen köylülere, köylerin de iştirakiyle kurulacak olan Mahalli İdareler Bankasından veya diğer bankalardan kredi temin ettirilebilir).

Bu maddelere aşağıdaki düşünceleri de ilâve edebiliriz.

a) Islahatın mevzuu yalnız toprak damlı köy evleri olmayıp, halâ, lağım, su gibi diğer bir çok noksanları dolayısıyla, bütün köy evleri ıslahat programının çerçevesi içine alınabilir.

b) Islaha muhtaç evler yalnız köylerde olmayıp, bilhassa İç Anadolu kasabalarında dahi toprak damlı evler mevcut olduğundan, bunların da ıslahat çerçevesi içine ithali lâzım gelir.

c) Bazı köy yerleri; sıtma hastalığının ve çöküntü gibi hâdiselerin zuhuruна sebep olduğundan, bu gibi köylerde, yeni evlerin yapılmasından evvel, bu köy yerlerinin

Köy Evleri

münasip ve sıhhi mevkilere nakli esbabının temini hususunda da araştırmalar yapılabilir.

ç) Köylerimizdeki yerleşmeler, toplu ve dağınık olarak başlıca iki hususiyet arzettiği ve dağınık yerleşmelerin, kültür, ekonomi, idari disiplin ve diğer bir çok bakımdan mahzurlarla dolu olduğu göz önüne alınarak, bu gibi dağınık meskûn mevkilerde yapılacak evlerin toplu bir hale getirilmesi düşünülebilir.

d) Köy manevi şahsiyetlerine ait muhtar odası, misafir ve halk odaları gibi orta malların ve diğer emlak ve akarların da yeni program ve plânları hazırlanabilir.

e) Bu mesai esnasında, meselenin, teknik, materyel ve personel cihazlarını, mali ve idari taraflarını tamamen aydınlatmak üzere köy dâva'ı ile meşgul olan diğer bakanlıklar ve müesseselerin etüd ve programlarından da istifade edilebilir.

f) Yabancı memleketlerde, bu konuya ait çalışmalar, hususile Rusya'daki toprak evleri ortadan kaldırmak için plânlı işler üzerinde durularak, bu gibi program ve plânların tercümesi suretiyle bilgilerimiz çoğaltılabilir.

2 — Tatbikî safha :

Harp biter bitmez, birinci safhada hazırlanmış program ve plânların tatbikine geçilebilir.

Ankara, 15/1/1945

TERCÜMELER:

ÜST İDARÎ KADRONUN TEŞKİLİ VE UZUVLARININ SEÇİLMESİ

Yazan:
Rene DIDİSHELM

Türkçeye çeviren:
Dr. Halim Tevfik ALYOT

Milletlerarası İdare Bilgileri
Enstitüsü Genel Sekreteri

İdari meseleler arasında memur seçme işi ziyadesiyle önemlidir. Şüphesiz ki idareye elverişli çalışma şartları temin etmek, onun metotlarını rasyonelleştirmek lâzımdır. Fakat devlet, hem kendi rolünü tamamen müdrik, hem de yapıcı bir dinamizme sahip memurlara malik olmasaydı, bütün ıslahatçıların üzerinde durdukları bu asrileşme işi hiç bir netice vermezdi.

Hususi teşebbüslerde hâkim olan kâr âmili, idarede, ancak seçkin varlıklarda raslanan kamu menfaati sevgisine yerini bırakır. Devlet memurları kitlesinin bununla meşbu olması için iki şartın tahakkuku lâzımdır:

Memurlara mesleklerinin şeref ve emniyetini sağlayacak bir statü temin etmek ve bunların seçilmesinde hususi bir dikkat sarfetmek.

Bu sonuncu mesele çoktanberi bir çok münakaşalara sebep olmuştur. Milletlerarası İdare Bilgileri Enstitüsü ve Milletlerarası Şehirler Birliği bununla meşgul olmuşlar ve 1936 da Zürich, Berlin ve Varşova'da toplanan konferanslarda bu meseleyi muhtelif cephelerden incelemişlerdir. Bu konuşmalar sonunda neşredilen sentez, mevzuu neticelendirmekten ziyade, incelenmive devam edilmesi icapeden bazı prensipler ve bir takım tatbikat meydana getirmekte ısrar etmiştir.

1938 de Enstitü, araştırmalarını, devletin üst kadrosu

Üst İdarî Kadronun Teşkili

personelinin teşkili ve seçilmesi meselesine yöneltmeyi daha önemli bulmuştur.

Eğer gerçekten insan unsuru idarede esas ise bu, yüksek memurların değerlerinin çok fazla tesiri altında bulunacaktır. Çünkü bir Bakanlığın mukadderatını muvakkaten sevk ve idare eden siyasi şahıs, hizmeti iyi yürütme endişesinden başka ekseriya yabancı bir takım endişelerin de tesiri altındadır. İşte bu bakımdan idare makinasına «müessiriyet» ruhunu aşılama iktiza eden yüksek memurların mensup bulundukları uzvun yüksek geleneklerini tamamiye muhafaza edecek bir yeterlik ve kalitede bulunmaları lâzımdır.

Bu iş birinci plânda gelen insanlar istemez mi? Bu insanları nasıl bulmalı? Bunların yetiştirilmesi nasıl olmalı? Bu yetişme Üniversitelerde mi, yoksa pratikte mi elde edilir? Bu kimselerin yetiştirilmesine esas olan kültürü ve vasıfları meydana çıkarmağa yarayacak kıstaslar neler olacaktır?

Devletin vazifelerinin dev adımı ile inkişafı ve idari işlerin artan tenevvüü dolayısıyla, bugün bütün memleketlerde bu meseleler hususi bir şiddetle ortaya çıkmaktadır.

Bu denememizde muhtelif memleketlerin yüksek idare memurlarını seçme işini ne suretle hallettiklerini mukayeseli bir tarzda incelemeğe çalışacağız. Bundan, her memleket için makbul sayılacak neticeler çıkarmak imkânsızdır. Her memleketin siyasi yapısı, coğrafi şekli, bu memleketlerin halletmek zorunda kaldıkları idari meselelere pek çok çeşitler vermektedir. Fakat bu memleketlerin müesseselerinin mukayeseli bir tarzda tetkiki ıslahatçılara ve müdekkiklere yarayacak bazı prensiplerin ortaya konulmasına imkân hazırlar.

I — İstılahlar ve Sınıflandırma

Modern devletin vazifelerindeki tenevvü, çeşitli olduğu kadar da çok miktarda memur ister. Memurlar, hiz-

Tercümeler :

metlere göre şakuli, silsile ve kıdeme göre de ufki olarak taksim edilebilir. Şimdilik bizi ilgilendiren yalnız bu sonuncu tefriktir. Bu da, memleketten memlekete, hattâ daireden daireye çok farklı manzaralar gösterir. İngiltere ve Almanya gibi bazı memleketler vardır ki buralarda idari görevlerin hepsi açık bir şekilde sınıflara ayrılmıştır. Her sınıfın memuru yetişmeye ve kabiliyete göre değişir. Bu memleketlerde meslekler aşağı yukarı birbirinden ayrılmıştır. Bu tefrikin memur seçimi şekli üzerinde önemli bir takım akisleri vardır.

Fransa ve Fransa tipindeki memleketler ise, aksine olarak, idare mesleğini bir kül olarak göz önünde bulundurlar. Burada mesleğin basamakları kıdem, liyakat ye bazan da siyasi himayelerle tırmanılır.

İdari sınıflar içerisinde bariz hukuki tefrikler yapan memleketlerle bunu bir maaş silsilesinden başka bir şey görmiyen memleketler arasında mutavassıt bir düzen vardır. Meselâ, öyle memleketlere raslamır ki, bunlar hukuki tefrikler kabul etmezler, yüksek idare makamlarım fiilen hususi kabiliyetlerine istinat edilerek seçilmiş şahsiyetler işgal eder.

A — Bariz Bir Tefrik Yapan Memleketler

İNGİLTERE :

1. — İdareci sınıf (Administrative class) büyük devlet dairelerinin yüksek idare makamlarını işgal eder. Takriben 1100 âzası vardır ve bu âzaların büyük ekseriyeti Londra'daki bürolarda çalışır. Bu yüksek memurlar yüksek maaş alırlar. Bunlar hakiki bir kast teşkil eder. Derecesi küçük yahut idareye yabancı memurların buraya girmeleri güçtür.

2. — İcra sınıfı (executive class), icra kontrol işlerini yapan memurları ihtiva eder. Bu sınıf kendi kendine hiç bir şeye karar veremez.

Üst İdarî Kadronun Teşkili

3. — Büro memurları sınıfı (clerical class) orta memurlardan ve daktilolardan müteşekkildir. Bu sınıf kendisine emredilen işleri yapar.

4. — Bunlara bir de küçük hizmetleri gören (manipulative class) memurlar sınıfı da ilâve edilebilir. Bu memurların çalışması sırf mihanikidir.

ALMANYA :

1. — Höherer Verwaltungsdienst — Yüksek idare hizmeti memurları;

2. — Mittlerer Verwaltungsdienst — Orta idare hizmeti memurları;

3. — Unterer Verwaltungsdienst — Küçük idare hizmeti memurları.

Bu sınıflar, faaliyetlerinin ve ücretlerinin cinsine göre birbirinden bariz olarak ayrılmışlardır. Bu sınıfların her biri içinde bir esas ücret derecesi mevcut olup memurlar mesleklerine bu ücretle başlarlar ve sırasıyla terfi ederek aynı sınıfın yüksek derecelerine geçerler.

BELÇİKA :

Anket açıldığı sıralarda Belçika teşkilâtında bunlara benzer bir ayırma yoktu. 30 Mart 1939 tarihinde hükümet, Kıralityet Komiserinin idari yeniliklere dair verdiği raporun neticelerini kabul etmiş ve böylece dört sınıflık bir taksim yapmıştır.

BİRİNCİ sınıf, yüksek idari işlerle uğraşan memurları ihtiva eder. Bunların işi tetkik, mütalâa, kontrol, tanzim, nizamnamelerin hazırlanması, karar ve emir vermedir. Bu sınıf yüksek hususi bilgiler isteyen ve muay-

Tercümeler :

yen bir İlmî yetişmeyi tazammum eden memuriyetlerdir. Bu sınıf umumi kâtiplik, umum müdürlük, müdürlük, büro şefliği, idare amirliği gibi mevkileri ihtiva eder. Bu memurları Kıral tâyin eder.

İKİNCİ sınıf, icraat yapmak ve maddi sahadaki icraatı kontrol etmek vazifesi ile mükellef müstahdemleri ihtiva eder. Bu müstahdemler kâtiplerdir. Bu sınıf dosyaların hazırlanmasını ve devamlı intizamını temin eder; idarenin kayıtlarını ve muhaberelelerini yapar. Bu müstahdemleri Kıral namına nazırlar tâyin eder.

ÜÇÜNCÜ sınıf, müteferrik müstahdemleri ihtiva eder. Bu sınıf birbirinden çok farklı işlerle münasebettardır. Daktilolar, küçük müstahdemler, kamu hizmetinin ifasında maddeten ve doğrudan doğruya ilgili olanların hepsi bu sınıfın içine girer.

DÖRDÜNCÜ sınıf, zenaat erbabı (Zenaatkâr ve işçiler) ve hizmet erbabını (mübaşirler, müsannifler, postacılar) ihtiva eder.

3 ve 4 üncü sınıfların mensuplarını vekil namına idare âmirleri tâyin ederler.

MACARİSTAN :

- 1) Fogalmazoi Kar = Yüksek sınıf;
- 2) Sgedhivataii Kar = Orta sınıf;
- 3) Szâmvevösegi Kar= Aşağı sınıf.

İki aşağı sınıftaki memurların karar verme salâhiyetleri yoktur. Vazifeleri idare eden sınıfın vereceği emirleri ifa etmekten ibarettir.

ÇEKOSLOVAKYA: Yüksek bir mesuliyetle tâyin edilmiş memurlarla diğer idari memur sınıfları arasında tam bir ayrılık vardır. Bu tefrik, namzetlik devresi, asaleten tâyin ve terfi için önceden istenilen hususi şartları tesbit eder.

Bu husnı şartlar hizmetlere göre başka başkadır. Bun-

Üst İdarî Kadronun Teşkili

ların tafsilâtı idari sınıflar ve dereceleri hakkında 15 Temmuz 1937 tarihli 103 numaralı kararname ile muhtelif sınıflarda ve muhtelif hizmetlerde tâyin edilmiş ve terfi şartları hakkında 10 Temmuz 1931 tarihli ve 132 numaralı karnamede gösterilmiştir. Memurlar, gördükleri hizmetlere göre iki ayrı sınıfa taksim edilmiştir. Herhangi bir mesuliyet yüklenmiş bulunan memurlar tek bir isimle gösterilmiş değildirler. Her sınıfın, işine göre hususi bir ismi vardır. Meselâ (Cumhur Reisliği Bürosuna yahut Hariciye Bakanlığına ait) yüksek idare işleri sınıfı, (Dahiliye Bakanlığına yahut başka yerlere ait) hukukçu memurlar sınıfı, teknik işleri tedvire memur sınıfı, arşiv ve kütüphane işleri sınıfı gibi isimler taşımaktadırlar.

B — Hukuki Bir Tefrik Yapmıyan Memleketler

FRANSA : Fransa'da, hassataın yüksek idare kadrosunun memurlarını göstermeğe yarıyacak hukuki bir işaret yoktur. Zaten bunun hududunu çizmek bile oldukça zordur. Ekseriyetle yüksek memur diye; bir idare hizmetinin yahut bir idare uzvunun başında bulunanlara denilmektedir; Nazaret müdürleri, iktisadi teşekküllerin müdürleri, valiler, defterdarlar, vilâyet köprü ve şoseler başmühendisleri, akamedî rektörleri, gibi...

Devletin, yalnız merkezde bulunan, bazı müesseseler yahut maliye müfettişliği, diplomasi, köprüler ve şoseler gibi teşkilât ricalinden hariç, yüksek memurlarla idarenin diğer memuriyet dereceleri arasında açık bir tefrik mevcut değildir. Orta derecelerle tamamiyle aşağı derecelerdeki memuriyetler arasında daha bariz bir tefrik vardır. Nazaretlerdeki kâtipler kadrosu ile müteferrik müstahdemler kadrosu arasındaki tefrik böyle bir tefriktir.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ : Amerika'nın muhtelif idari şubelerinin yüksek memurlarını gösteren

Tercümeler :

umumi bir tabir yoktur. Bunlar özel bir sınıf sayılmazlar, bunlarla diğer idari dereceler arasında belli bir ayırma yoktur.

Bazı amerikan idare hukukçuları, aşağı memuriyet mensuplarının en yüksek vazifelere ulaşmalarına imkân bırakmıyacağı ve bir inhisarcılık uyandıracağı endişesiyle, bu çeşit tefriki reddetmektedirler. Bununla beraber, Brownlow'un reisliği altında idarenin yeniden teşkilâtlandırılması için kurulan komitenin raporu, 1937 de Reis Roosevelt tarafından da tensip edilmiştir .Bu raporda «Hususi ehliyet sahibi erkek ve kadınları cezp ve himaye etmek maksadiyle dolgun ücretli yüksek bir idare kadrosunun teşkili» tavsiye edilmiştir.

DANİMARKA : Her nazarete ve her bağımsız idarede bir takım sorumlular yüklenmiş olanlarla olmıyanlar arasında bariz bir tefrik yoktur. Her memur kendisine verilen işin yapılmasından sorumlu sayılmaktadır. Her idare şubesinde, verilen bütün kararlardan daima sorumlu sayılan yalnız bir yüksek âmir vardır. Mevzuatta, idare silsilesinin yüksek sınıfı için genel hiç bir isim yoktur. Nazaretlerin her biri, yüksek âmirlerine başka başka isimler vermektedir: umum müdür, müdür, yahut ekseriyetle daire reisi gibi.

ESTONYA : Estonya'da biricik kanuni tefrik memurlarla müstahdemler arasında yapılan tefriktir.

1) Memurlar sınıfı, üst ve orta memurlardan müteşekkildir. Durumları ve maaşları kamu görevleri hakkındaki kanunla düzenlenmiştir. Bunlar ya bir sorum sahibi olan

veya olmıyan icraat memurları (kâtipler, büro şefleri gibi) yahut tetkik memurları (teknisyen, hukukçu, müşavir) yahut da yüksek idare müdürleri (daire müdürleri, nazır vekilleri gibi yüksek memurlar) dır. Estonya'da yüksek memurlarla, öteki memurlar, yâni idare eden personel ile icra eden personel arasında belli bir ayrılık yoktur. Bazı yüksek derecedeki memurların tâyini devlet şe-

Üst İdarî Kadronun Teşkili

fi tarafından, diğer memurlarınla devlet merkez idarelerinin âmirleri tarafından yapıldığı bir tarafa bırakılırsa, idare eden memurlar ile icra eden memurların hukuki statüsü arasında hiç bir faik yoktur.

2) Müstahdemler, sırf yardımcı vazifelerde bulunanlardır. (Daktilo, postacı, kapıcı, şoför gibi) Bunların kadrosu kanunla önceden gösterilmiş değildir. Her sene, teşriî yollardan geçmiş devlet bütçesine her nazarete ait müstahdemlerin tahminî maaş yekûnu konulur. Bu kredilerin hududu içinde nasaretin müstahdemlerine ait kadroyu ve her müstahdemnin maaş tutarını bizzat Nazır tâyin eder.

HOLLANDA : Yüksek idare kadrosu ile idare memuriyetlerinin öteki dereceleri arasında hiç bir tefrik yoktur. Ancak yüksek memurları göstermek maksadiyle «hoogere ambtenaren» tabiri kullanılır.

POLONYA : Polonya, idareyi bir bütün olarak kabul ediyor. Bu bütütün içinde maaş derecelerinden başka bir fark gözetilmiyor. Bu maaş derecelerinin meralip silsilesine uyması şart değildir. Ve yürürlükte bulunan kanuni hükümlere göre aynı maaş derecesinde olan memurların, bazan yüksek bir memurun, bazan da küçük bir memurun vazifelerini görmesi, tamamiyle imkân dahilindedir.

Kanuni hükümler, idare memurları arasında yalnız tahsillerine göre tefrik yapmaktadır: Bir taraftan yüksek tahsil yapan memurlar, bunlar mesleklerine sekizinci maaş derecesinden başlar, idarenin yüksek derecelerine kadar çıkabilirler ve raportörlük denilen işlerde kullanılırlar. Diğer taraftan umumiyet itibariyle ilk yahut orta tahsil yapmış olanlar mesleklerine 12 inci maaş'derecesinden başlar ve en çok yedinci, istisnai olarak da altıncı maaş derecesine kadar çıkabilirler. Daha aşağı tahsil yapmış olan memurlara küçük memurlar denir, bunlar mübaşirlik veya işçilik gibi işler görürler.

İdare mertebelerinin yüksek derecelerini göstermek

Tercümeler

için gerek şeklen gerek hukukan tesbit edilmiş hiç bir tabire raslanmaz. Fakat halk dilinde, sorum sahibi memurlara yani az çok geniş bir saha içinde temsil ettikleri otorite adına kararlar vermeğe salâhiyettar memurlara «yüksek idare memurları» denilmektedir.

İSVİÇRE : Yüksek idare memurları ile idarenin öteki dereceleri arasında bariz bir ayırma vardır denilemez. Kanunlar, nizamnameler, kararnameler, devletin memur vasfım haiz bütün unsurları için aynıdır.

II. — Yüksek İdare Kadrosunun Seçilmesi

Yüksek idari kadronun memurları ya aşağıki kadrodan yükselme suretiyle yahut da doğrudan doğruya tâyin suretiyle seçilebilir.

A — Aşağıki Kadrolardan Yükselme Suretiyle

İdarenin muhtelif derece silsileleri arasında bariz tefrik yapmıyan memleketlerde umumiyet itibariyle bu seçilme tarzı kabul edilmiştir. Estonya'da, İsviçre'de bu usul caridir. Belçika'da da son devrime kadar bu usul vardı. Birleşik Devletler'de bu usul aynı şekilde hâkim olmakla beraber «Civil service» denilen komisyona istisna- en, yüksek idari vazifelere doğrudan doğruya giriş imkânını veren bir imtihan tertip etmek salâhiyeti verilebilir. Hollanda'da, Macaristan'da, Danimarka'da vasiyet aynıdır.

FRANSA : Müsabaka yolu ile orta kadroya doğrudan doğruya memur tâyini prensiptir. Yüksek kadroya memur tâyini ya sonradan yapılan seçimle yahut da bir müsabaka ile olur.

Önceden hizmette bulunan aşağıki kadrolardaki memurlara, yaş haddi esası ve yüksek tahsil belgesi dikkat nazara alınmıyarak, ya hususi bir imtihanla yahut da normal bir müsabaka ile, belli bir nisbet dahilinde, orta kadrolara geçmek için bazı kolaylıklar verilmiştir.

POLONYA : Yüksek idare memurları kadrosu, umumi kaide olarak, üniversite mezunu olan raportörlerin liya-

Üst İdarî Kadronun Teşkili

katlerine, işlerinin neticelerine ve bir dereceye kadar yaşlarına göre terfileri ile tamamlanır. Bu kadro uzuvlarının kamu hayatının başka sahalarında (meselâ Orduda) enerji, şahsi teşebbüs, teşkilâtçılık kabiliyeti gibi, istenilen vazifeleri yapmak için gereken vasıfları haiz bulunduklarını isbat etmiş kimseler arasından seçildiği haller de vardır.

B. — Doğrudan doğruya tâyin suretiyle:

Doğrudan doğruya tâyin suretiyle yüksek memur alma şekline umumiyet itibariyle yüksek idari memuriyetleri farklı bir meslek telâkki eden memleketlerde raslanır.

İNGİLTERE : Yüksek idari memuriyetlere doğrudan doğruya bir imtihanla girilir. Bununla beraber aşağı sınıftan bir memur yaş haddi dahilinde bulundukça imtihana iştirak edebilir. Bu yaş haddi 21-24 olarak tesbit edilmiştir. Fakat «Cimi service» komisyonunun belgesini şart koşan bir vazifede önceden bulunmuş namzetlerin yaşlarından, en fazla iki sene kadar, düşülebilir.

ALMANYA : Yüksek memuriyetler kapalı bir kadro teşkil etmektedir. Bununla beraber bazı hususi hallerde, yükselme suretiyle yahut bir müdiriyyet veya hizmet değişikliği sırasına; orta kadrodan kabiliyetli memurların yüksek memuriyetlere alındığı da görülmüştür.

Bu çeşit yükselmeler 49 yaşında olmayı ve 20 sene bir idare mesleğinde bulunmayı şart koşar. Misal: en iyi müfettişler bir kaç sene sonra başmüfettiş, daha sonra müdür muavini olurlar. Üstün ve müstesna vasıflar gösterdikleri takdirde bu müdür muavinlerinin müşavir sıfatıyla yüksek kadrodaki memuriyetlere geçmeleri imkânı vardır.

BELÇİKA : Yeni statü, ilk hamlede yukarı sınıfa geçmek için istenilen şartları haiz olup memur alma daimî sekreterliğinin tertip ettiği müsabakayı kazananların doğrudan doğruya tâyini esasını koymaktadır. Bununla beraber hemen aşağıki sınıfın memurları, kabul müsabakasında iyi bir derece aldıkları takdirde yaş ve diploma kaydine bakılmaksızın kabul edilebilirler.

Tercümeler :

III. — Yüksek İdare Memurlarının Seçilme Tarzı

Yüksek idare memurlarının seçimi usulü, Devletin rolü hakkında ileri sürülen fikirlerle çok sıkı ilgilidir. Karşımıza dikilen bu idari meselenin kıymetini, takdir etmek için, bunun devlet halıkındaki felsefelerle olan münasebetini bulmak uygun olur.

İki düşünce birbiriye çarpışmaktadır: birisi, istedikleri gibi ve siyasi yakınlıklarına göre idarenin yüksek memurlarını seçmek işini memleketi idare edenlere bırakmakta; ötekisi ise, namzetlerin yalnız meslekî liyakatları rını hesaba katmaktadır.

A — Siyasetin Tesiri Altında Memur Alma

BİRLEŞİK DEVLETLER : Bütün XIX uncu yüzyılda Amerikalılar, Devletin yüksek memuriyetlerini, iktidardaki siyasi partiye bağılıklarını isbat etmiş kimselere vermekten ibaret bulunan sistemi esas itibariyle demokrat saymışlardır. Her seçimden sonra idare kadroları alt üst olur ve galipler mağlûp partinin ganimetlerini paylaşırlardı.. Bundan «Spoils System» ismi çıkmıştır. Mu- cidi Andrew Jackson olduğu söylenen bu rejim XIX uncu yüzyılın başında Devletin siyasi vazifelerinin idari vazifelerinden daha önemli olduğu bir zamanda bir dereceye kadar müdafaa edilebilirdi. Partilerini zafere götürmüş olan taraftarlar, Devletin kendilerine vazifeler verebilmesi için kâfi derecede sadakat ve maharet delilleri vermiş bulunuyorlardı.

Fakat XIX uncu yüzyıl içinde iki unsur durumu tama- miyle değiştirdi. Bu unsurlar en basta yolsuzluklarla, sonradan Devletin vazifelerinde hususi işlerinkine benzer bir is bölümünü ve ihtisası icabettiren mühim gelişmelerdi. Willoughby gibi bazı fikir adamları, sanayi sahasında uygulanan rasyonel metodların idare mekanizmasına da uy-

Üst İdarî Kadronun Teşkilî

gulanmasını tavsiye etmişlerdir. Bütün bunlar idarenin meslekleştirilmesini istiyordu. Değişip duran amatörlerin yerine, görevlerinde devamlı olarak kalmaları ile belli bir tecrübeye sahip olacak yetkili kimselerin geçmesi gerekiyordu.

«*Spoils System*» e karşı olan aksülâmel 1883 te bir kanunla neticesini vermiş ve bu sistemin yerine «*Merit System*» denilen liyakat sistemi geçmiştir. Bu sisteme göre kabul edilecek tek mütalâa, namzedin kıymeti ile ilgili olanıdır. Kanun İngiltere'dekine benzer bir «*Civil service*» komisyonu kurmuştur.

Bu teşkilât, 1883 senesindenberi, doğrudan doğruya Cumhurbaşkanının tarafından tâyin edilen bazı yüksek makam sahipleri müstesna, hemen hemen bütün federal hizmetlerde kullanılacak memurların seçimini merkezileştirmeyi üzerine almış bulunuyor. Bugün faaliyet sahası içerisinde 460.000 memur vardır. *Louis Broiunlow*'ün riyaset ettiği ve 12 Ocak 1937 de Reis *Roosevelt* tarafından da tasvip edilen «idarenin yeniden teşkilâtlandırılması için kurulan komisyon» un kararı, liyakat sistemini genişleterek, bazı idare makamları müstesna, yüksek memuriyetlere de teşmil etmek merkezindedir.

Adı geçen komisyonun raporunda şunlar yazılıdır:

(Buhran zamanlarında hükümet tarafından muhtelif vardiye müesseselerinin kurulması sebebiyle federal işlere bakan müstahdemlerin miktarı pek çok artmıştır. Bu müstahdemlerin çoğu *Civil service*; in müdahalesi olmadan alınmışlardır. 1932 Haziranından 1936 Haziranına kadar icra kolundaki müstahdemlerin adedi 578,231 den 824 bin 259 a çıkmıştır. *Civil Service komisyonu*, otorite, sermaye ve memur yokluğu sebebiyle derhal memur almak isteyen devletin isteklerini tatmine medar olacak vaziyette bulunmamıştı. Bu buhran devresi şimdi geçmiştir. Bazı teşebbüsler tasfiye edilmiş, diğer beziarı da «idare» nin muntazam kadroları içine alınmış bulunmaktadır. *Civil*

Tercümeler :

Service'in otoritesinin bu sonuncu memurlara da teşmil edilmesi lâzımdır. Demokrat bir rejimde idare meratibi- ain en yüksek derecelerini hükümetin itimadını kazanmış kimselerin işgal etmesi elzemdir. Demokrat bir düşünce ile, icra kuvvetinin, *Civil Service* üzerinde kontrolünü sağlamak, bürokrasi tehlikelerinden kaçınmak ve halkın seçtiği vekilleri sorumlu bir idareci haline koymak için, takibedeceği yegâne yol ancak bu dur. Yeni seçilen her reisin idareyi kontrol edebilecek vaziyette olması için yeter miktarda siyasi vasıftaki mevkileri elinde bulundurması lâzımdır. Bu mevkiler ise halihazırda pek azdır. Bunlar icra dairelerinin umum müdürlükleri, müsteşarlıklar, müsteşar muavinlikleri, diploması memuriyetleri ve daha başkalarıdır. Halbuki, siyesi vasfı haiz bu mevkilerin azlığına rağmen bugünkü sistemde, liyakat sisteminin tatbik edilmediği ve başlarına reisin istediğini getirdiği daha birçok yüksek mevkiler kalıyor. Eğer salâhiyet sahiplerinin devlet hizmetinde kalmaları sağlanmak ve idarenin maneviyatı yükseltmek isteniyorsa *Civil Service*'in salâhiyetlerini bu gibi mevkilere de teşmil etmek elzemdir.)

Danimarka'da, Estonya'da, Macaristan ve Polonya'da
müsabaka yoktur.

Hollanda'da umumi bir kaide mevcut değildir.

B — Müsabaka ile Memur Alma

ALMANYA : 8 Temmuz 1920 kanunu ile değiştirilen 20 Ağustos 1906 tarihli kanunun hükümlerine göre yüksek idare hizmetini ifa etmek kabiliyeti iki imtihanın kazanılması ile anlaşılır.

1) «*Regierungspmsident*» Daire reisleri önünde geçirilen hukuki imtihan.

Bu imtihan heyeti yalnız imtihan neticelerini göz önünde bulundurmaz. Aynı zamanda namzetlerin kabili-

Üst İdarî Kadronun Teşkili

yellerini yahut da başarmış oldukları işleri de nazarı itibara alır, imtihan heyeti, imtihana girecek elanı huzuruna çıkartır, kabiliyetlerini, şahsiyetini araştırır, hattâ bu araştırma o şahsı tanıyan kimselerden soruşturularak yapılır. Umumi kültür derecesini anlamak için bu saha hukuk, kamu hukuku, siyasi ilimler, muasır tarih hakkında maharetle tertip edilmiş çeşitli sorular sorulur.

2) Yüksek memuriyetlere mahsus imtihan heyeti önünde «*Regierungsassessor*» imtihanı.

İNGİLTERE : Aşağı dereceden yükselme suretiyle istisnai olarak yapılan tâyin bir tarafa bırakılırsa, yüksek memur seçimi münhasıran umumi imtihanla yapılır. Bu iş, üç âzadan mürekkep «*Civil Service*» komisyonuna verilmiştir.

Hiç bir siyasi tavsiye kabul edilmez. Namzetlerin 21« 24 yaşlarında olmaları şarttır. Bu yaş namzetlere, üniversite tahsilini bitirmek imkânını vermektedir.

BELÇİKA : Belçika icra kuvvetinin isteğine bağlı tâyin usulü yerine liyakat sistemini daha yeni koymuştur. Yakın bir zamana kadar merkez teşkilâtındaki tâyinlerdir imtihan yahut bir müsabakaya bağlı değildir. Nazırlar, Kırâln verdiği salâhiyetlerin çerçevesi içinde olmak üzere istediklerini tâyin edebilirlerdi. Büro şefliği derecesinden itibaren memurları Kırâln tâyin etmesi kaide idi. Bununla beraber fiiliyatta bir çok mevkiler vardı ki bunların memurları, ehliyetlerini, bir diploma veya bir imtihanla isbat etmek zorunda bulunuyorlardı. Meselâ maden mühendisleri, su ve orman memurları, maliye memurları, nafia ve posta memurları müsabaka yolu ile seçilirlerdi.

2 Kasım 1937 tarihli Kırâln Kararnamesi ile idari devrime memur kırâln komiserinin raporundaki hükümler yürürlüğe girmiştir.

Raporun gerekçesi şöyle demektedir:

«Birinci prensip, devlet memurlarının seçilmesini ve

Tercümeler :

yükselmesini yalnız liyakat esası üzerine kurmak zaruretidir. Memur seçme işi her sağlam idari reformun mih- * veridir. İdari hizmetler, hususiyetleri dolayısıyla iktidarsızlıkla uyuşmaz. Günden güne mudilleşen devlet idaresi, inkişafı için karakter ve bilgi sahibi insan istemektedir. Bunların seçimleri, devlete alınmaları ve terfileri himaye ve entrikalardan tamamiyle uzak olmak lâzımdır. Bir kelime ile namzetlerin şahsi kıymet ve meslekî vasıfları, tâyin ve yükselmelerinde en mühim âmil olmalıdır. İşte tasarı bu ruhla memur alma işini yeniden düzenlemiştir.»

Yeni statüye göre memur alma işinin dayandığı prensipler şunlardır:

1) Memuriyete girmek münhasıran müsabaka ile olur ve tâyinler müsabakada alınan dereceye göre yapılır.

2) Kamu hizmetlerinde memur olmak için üç türlü imtihandan geçmek şarttır. Birisi kabil imtihanı; öteki, meslekî ehliyetini kazanmak için, memurun ait bulunduğu kategoriye göre müddeti değişen bir staj devresi; diğeri de, katî kabul imtihanı.

3) Müsabakalar her kategori için ayrı ayrı yapılır. Hemen üst sınıfa geçmek için bir sınıfın memurları arasında tertip edilen müsabakalara, tahsil ve yaşları ne olursa olsun, dört sene hizmet etmiş olup iyi işaretini kazanmış olan memurlar kabul edilir. Bu müsabakada iyi bir derece elde etmiş olan memurlar yeni bir stajdan ve yeni bir katî kabul imtihanından muaftırlar. İdareye yabancı namzetler için tertip edilen müsabakalara, namzetler hangi sınıf için namzetliklerini koymuşlarsa o sınıfın istediği diploma veya ehliyetnameyi haiz oklukları takdirde girebilirler. Bu müsabakayı kazananlar staja ve katî kabul imtihanına tâbi tutulurlar.

4) Kabul müsabakaları bir olgunluk imtihanı mahiyetindedir. Müsabakalar memurun fikrî yetiştirme derecesini ve fikrî vasıflarının kıymetini takdire imkân verir. Devlet, hizmetinde, hem kültür hem de karaktere sahip

Üst İdarî Kadronun Teşkili

müstahdemler ve bilhassa memurlar bulundurmağa mecburdur. İlmî araştırmalar müessesenin tertip ettiği olgunluk imtihanlarının muvaffakiyeti bu çeşit seçmelerin mümkün olduğunu isbat etmiştir.

5) İmtihanlara kabul, başka şartlara da tâbidir: Belçikalı olmak, haysiyet kırıcı hiç bir hareket işlemiş bulunmamak, medeni ve siyasi haklara sahip olmak, askerliğini yapmış olmak, muayyen yaş haddini aşmış olmamak, vazifeyi yapacak derecede vücut kabiliyetine malik olmak...

6) Nihayet yeni bir ruh yaratmak ve memur almada tam bir tarafsızlığı sağlamak bakımından bütün imtihanlar, «Memur Alma Daimî Kâtipliği» adı verilen merkezî ve bağımsız bir teşekkül huzurunda yapılır. Bu merkeziyetin gayesi; jürinin takdirlerinde müsavi bir salâhiyet ve birlik temin etmek ve bilhassa memur alma işinde himayeciliğin bütün mahzurlarını bertaraf ederek imtihan teşkilâtında sıkı bir hakkaniyet sağlamaktır.

İTALYA : A grubu memurları umumiyetle müsabaka yolu ile seçilirler. Bununla beraber daha yüksek mevkilere (umum müdür, vali...) müsabaka sız tâyin yapılır.

FRANSA : Prensip olarak orta ve yüksek kadroların seçimi müsabaka yolu ile olur. Vilâyet idaresi için umumi istisna vardır. Bazı teşkilâtta., muayyen bir nisbet dahilinde ve muayyen şartları haiz bulunan kimseler arasından yüksek mevkilere müsabakası memur alınır: Danıştay, Sayıştay, Yargıçlık ve Diploması...

IV.— Ehliyet ve Liyakatle. Takdiri

1.— Ehliyetin Vasıfları

Böylece yüksek memuriyetlere geçmede, namzedin yalnız liyakatinin esas tutulması hususunda umumi bir temayül göze çarpar. Fakat bu liyakat başka başka şekil-

Tercümeler :

terde takdir olunabilir. Her şubeden, önce bir idare şefinden istenilen vasıfların neler olduğunu öğrenmek icap eder. Bu vasıflar bilgiye dayandığı kadar da karaktere dayanır. Bilgi hususunda da hassatan idari bilgilerle iktifa olunamaz. Modern idare, içtimai hayatın her cephesinde görüş sahibi kimseler ister. Şu halde bu kimselerde geniş umumi kültürün bulunması şarttır. 1936 senesinde toplanan Zürich Konferansının, *Sir Givilym Gibhorium* memurdan haklı olarak istenilecek vasıfların kısımlara ayrılabilceği baklandaki hükümleriyle aynı fikirde olduğu anlaşıldı.

- 1) Hüküm verme, teşebbüs, karar gibi vasıfları içine alan manevi kıymet;
- 2) Tahlil ve terkip kabiliyeti, bir meselenin ruhunu kavrama melekelerini ihtiva eden genel fikri istidat;
- 3) Genel idari kültür, yani siyasi, idari müesseselere. iktisat, istatistik ve hiç değilse umumi prensiplerinin bilinmesi icabeden diğer bazı ilim şubelerine ait bilgi; bu kültür esası, âmrlik vazifeleri yapmak bahis mevzuu olunca elzem olur,
- 4) Belli görevlerin ifası için elzem bazı hususi kabiliyetler, bir takım nazari ve tatbiki bilgiler.

Muhakkaktır ki, herkes yukarıda tatad edilen bu vasıfların lüzumlu olduğuna kanidir. Fakat namzettteki bu vasıfların mevcudiyetini takdire yariyacak usuller memlekette memlekete değişir.

2.— Üniversite tahsilinin lüzumu

En önce, başta gelen bir mesele vardır; acaba yüksek idare memurluğu namzetlerine elzem olan umumi kültürü temin etmek için üniversite tahsili zaruri midir?

Berlin Konferansı bu hususa müsbet cevap vermektedir. Bu konferansa göre üniversite diplomasına sahip ol-

Üst İdarî Kadronun Teşkilî

mak umumi kültürün bulunduğuna bir delil teşkil eder. Şu halde yüksek idari vazifelere çarçabuk erişmek isteyen kimselerin üniversitede hazırlanmaları arzu edilir.

Bununla beraber mesleklerinde bulundukları müddetçe idari kabiliyetler göstermiş ve bir imtihanla da umumi kültürlerinin genişliğini isbat etmiş olan diplomasız memurlara bu yüksek memuriyetlere erişme kapalı olmamalıdır.

Bu ankete cevap vermiş olan muhtelif memleketlerde mesele çok değişik şekillerde hallolunmaktadır. *Almanya, Belçika, Danimarka, Macaristan ve Çekoslovakya*'da, yüksek idare kadrosundaki vazifelere namzet olanların üniversite diplomasına sahip bulunmaları mecburidir. *Fransa*'da, ve *Polonya*'da diploma prensip olarak istenir. *İngiltere*'de böyle bir mecburiyete hiç bir kanımda raslanmamakla beraber fiiliyatta biitün yüksek memurlar üniversitede yetişmişlerdir.

Birleşik Devletler ve Estonya'da diploma bazı hallerde aranır; *İtalya ve Hollanda*'da ise diploma mecburiyeti katiyen yoktur.

Umumiyet itibariyle bu diplomalar ancak umumi kültüre karine teşkil edip hiç bir zaman sahiplerine, yüksek idare kadrosu için yapılan kabul imtihanlarına bir muafiyet temin etmez. Yalnız *Macaristan*'da üniversite diploması olanlar bu imtihanlardan muaftırlar.

3.— Kabul İmtihanları

Başta gelen bu mesele kökünden halledilmiştir. Yalnız namzedin kabulü sırasında liyakatinin takdiri için muhtelif memleketlerde kabul edilen usulleri gözden geçirmek kalıyor.

Yüksek kadroya geçmek için hususi bir imtihan istiyen memleketler nisbeten azdır. Bu kaidenin mutlak bir şekilde tatbik edildiği yerler yalnız, *İngiltere, Almanya,*

Tercümeler :

İtalya ve Fransa'dır. (Umum müdürlük, valilik gibi bazı yüksek memuriyetler müstesna).

Diğer memleketlerde yüksek idare memuriyetlerine namzet olanlar ayrı bir müsabakaya tâbi değildirler.

4.— Bilinmesi istenen mevzular

İster bir üniversite tahsili isterse kabul imtihanı bahis mevzuu olsun, namzetlerden bilinmesi istenen mevzular hakkında muhtelif memleketler arasında büyük ayrılıklar vardır. Eski Kita'nın Almanya, *Fransa, İtalya, Macaristan* gibi Devletleri, umumiyet itibariyle hukuk tahsilini arıyorlar. *Anglosakson*'lar ise, umumi kültür terbiyesini hukuk tahsiline tercih ediyorlar.

ALMANYA :

İmtihan, namzedin seçtiği mesleğe göre değişir.

A. — İdari memuriyetler :

a) Regierungsrat eren dar: Bu memuriyete girebilmek için devletin koyduğu ilk hukuk imtihanını geçirmek lâzımdır.

Bu hususta tahsilin birinci derecede etraflı ve şuurlu bir meslekî yetiştirmeye müsait olması lâzımdır. Fakat bu kâfi, değildir. Tahsili sırasında namzedin münevver bir .Ummn'dan beklenildiği gibi «milletin» bütün fikrî hayatı üzerinde toplu b'ır görüş kazanması lâzımdır. Bu, Alman tarihi ve bilhassa Yunanlılar ve Romalılar gibi Alman milletin kültür gelişmesinde faydalı tesirleri görülen milletlerin tarihi hakkında bilgileri ihtiva eder. Bundan başka Nasyonal - Sosyalizm'in felsefi esasları, kan ve toprak, ırk ve millet arasındaki birlik fikri. Alman cemiyetinin ve Alman milletin büyük adamlarının hayatı hakkında ehemmiyetle meşgul olmak gerekir. Bu umumi, millî yetişmenin esas ürerinde talebenin, ciddi ve etraflı bir

Üst İdarî Kadronun Teşkili

çalışma ile İlmi anlayış ve kabiliyetlerini inkişaf ettirmesi lâzımdır.

Namzedin meslekî tahsilinin şunları ihtiva etmesi lâzımdır :

- 1) Alman kamu idaresinin esasları dahil, Alman devlet hukuku ve inkişafı;
- 2) Miras hukuku esasları dahil, Alman aile hukuku;
- 3) Fikir ve güzel sanatlar hukuku;
- 4) Aynı haklar;
- 5) Borçlar hukuku;
- 6) Alman köylü hukuku;
- 7) İş hukuku ve iktisadi hukukun esasları;
- 8) Alman ceza hukuku;
- 9) Muhakeme usullerinin esasları.

İlk devlet hukuk imtihanı işte bu bilgilerde vukuf derecesini araştırır. Namzet, hukukun diğer mevzularından da imtihan olmasını istiyebilir.

b) Yargıç Muavinleri: Büyük devlet imtihanının gayesi, namzedin şahsiyetini her bakamdan tetkik ederek - meslekî ve umumi bilgilerine, vazifesinin ifasındaki amelî kabiliyetine olduğu kadar karakterindeki vasıflara ve daha banka hallere göre - yargıçlık görevine ait ehliyetini mümkün olduğu kadar anlamak ve meydana koymaktır. İmtihan, evde hazırlanan pratik bir tetkik ile başlar. Sonra bunu nezaret, altında yapıdan (ü) deneme takip eder ve b'i da sözÜi imtihanla sona, erer Namzedin evde hazırladığı eserle bu sözlü imtihan arasında geçen zamandan istifade ederek alelacele toplıyacağı malûmatla hafızasınl yormaması lâzımdır. Bu zamanın devamınca her şeyden evvel maddi tazeliğim olduğu kadar fikrî tazeliğini de muhafaza etmesi icabeder. Namzedin, hafızasına muvakkaten doldurulmuş bilgilerin miktarına göre değil ehliyetine ve şahsiyetine göre, hakkında hüküm verileceğini bilmesi lâzımdır. Bu sebeple namzetler muvakkaten umumi bir kampta toplanırlar. Nezaret altında yapılması mecburi

Tercümeler :

olan (5) eser günde bir hesabıyla hazırlanır. Bu denemelerden üçünün maksadı dosyaların yardımı ile türlü türlü hâdiseleri nicelemektir. Bunlardan bir tanesinin ticaret hukuku dahil medeni hukukla, bir diğèrinin ceza hukuku ile, üçüncüsünün tapu sicil sistemi dahil icra ve iflâs ve muhakeme usulleri ile ilgili olması icabeder. Diğèr bir eser siyasi ve idari hukuktan bir meseleyi tahlil edecektir. Beşinci denemenin mevzuu meslekî sahadan seçilmez. Bu mevzu umumi tarihten, millî iktisattan yahut benzeri bir ilim sahasından seçilir. Namzet, tarihî yahut iktisadi inkişaf hakkında kendi görüşünü ortaya koymak suretiyle umumi kültürünü belirtmek fırsatını elde eder.

c) Yüksek idari memuriyetlere namzet olan diplomalı iktisatçılar: Regierungssesoren ve adliyeden gelen yargıç muavinleri yanında Almanya bir başka üniversite yapmış kimseleri, meselâ iktisatçıları da aynı şekilde yüksek idari memuriyetlere kabul etmektedir. İktisatçılar, 24 Mart 1937 tarihli «imtihanlar nizamnamesi» ne uygun olarak iktisatçılara mahsus imtihana tâbi olmağa mecburdurlar. Bu imtihandan sonra namzet, altı sömestre, tanınmış bir Alman üniversitesinde diploma imtihanı mevzuunu teşkil eden ilimlerin tahsiline çalışır. Tahsilden önce veya tahsil sırasında iktisat ilminde hiç değilse altı ay pratik çalışmağa ve tahsili esnasında üniversitede amelî denemelere iştirak etmeğe mecburdur. Ekonomide yapılan pratik stajın, beşinci sömestrenin başında bitmiş olması mecburidir.

İmtihan aşağıda gösterilen beş mecburi mevzuu ihtiva eder:

- 1) Millî ekonomi (Tarihî esasları dahil olmak üzere millî ekonominin gelişmesi);
- 2) Millî ekonomi siyaseti ve içtimai siyaset;
- 3) Mali iktisat;
- 4) Sınai iktisat;
- 5) Hukuk.

Üst İdari Kadronun Teşkilî

Namzet, ihtiman sırasında yahut da imtihanı kazandıktan sonra mecburi mevzular dışında tamamlayıcı bir veya bir kaç mevzudan dahi imtihan edilmesini isteyebilir, Kabul edilen mevzular şunlardır:

- 1) Ordu iktisadı;
- 2) İstatistik;
- 3) İktisadi coğrafya;
- 4) Kooperatif şirketler;
- 5) Sigorta;
- 6) Zanaatlar bilgisi;
- 7) Teknoloji;
- 8) Üniversitede eğretilen yabancı diller.

İmtihan yazılı ve sözlü kısımlardan teşekkül eder. Ya- ' zili imtihan şunları ihtiva eder:

1) Serbestçe seçilecek İlmî bir mevzuun incelenmesi, imtihan komisyonunun dan bir azanın tasvip edeceği, milli ekonomiyi ilgilendiren üç mecburi mevzu içinden, dördüncü sümestre sonunda, namzed'n seçeceği bir mevzu.

2) Namzedin tek başına kopalı bm odada beş mecburi mevzudan her biri hakkında yapacağı bir inceleme.

B. — Teknik Memuriyetler:

a) Baurefere.ndar: Almanyâ, eskiden mevcut olan te- nevvıa çare bulmak, maksadiyla 1 Kasım 1.936 da yüksek ' teknik memurlara mahsus vc bütün Almanyâ'ya şâmil bir imtihan ofisi ihdas etmiştir.

Bu teknisyenlerin, üniversite diplomalarını aldıktan sonra devlet imtihanını geçirmeleri lâzımdır. Bu halde bu imtihan ilk devlet imtihanı olarak telâkki olunur.

b) Amtarzt - Hükümet Tabibi : Sıhhat işleri müdürleri, bir üniversitede hekimlik doktora diplomasını aldıktan sonra devlet hekimlik imtihanını vermeğe mecburdurlar.

Tercümeler :

İNGİLTERE :

«Civil Service» komisyonu bütün memurların kabul imtihanları teşkilâtını temerküz ettirmiş bulunuyor. Bu komisyon, memurları üç bakımdan imtihan etmektedir.

- 1) Terbiye ve Tahsil;
- 2) Karakter;
- 3) Sıhhat.

Yüksek idare kadro memurlarına ait imtihan mecburi ve ihtiyari mevzuları ihtiva eder. Her branşa 100 ile 400 arasında değişen notlar verilir.

A. — Mecburi mevzular:

- 1) Tahrir. — Namzet, belli bir veya bir kaç mevzuu
- 2) İngilizce. — Namzet, İngiliz diline ait derin bir vukufu olduğunu isbat etmek zorundadır. incelemek mecburiyetindedir.
- 3) Günün meseleleri. — İctimai, iktisadi, siyasi ve İlmî sahada günün meseleleri ile ilgili sorulara cevap verecektir.
- 4) Sözlü. — Namzet, hal tercümesini göz önünde tutacak bir jüri tarafından imtihan edilir. Jüri kendisine umumi bir takım sorular sorar. Jüri, zekâsına, atılganlığına, karakterindeki metanet ve amirlik vasıflarına hususi bir önem atfederek namzedin istediği memuriyete ne derece yakışacağını anlamak gayesini güder.

B.— İhtiyari mevzular :

- 1) Tarih, 2) Hukuk, 3) Felsefe, 4) İktisat, 5) Matematik, 6) Fiziki ilimler, 7) Lisanlar, 8) Medeniyet tarihleri.

BELÇİKA :

Yeni statü'nün ihdas ettiği müsabaka bir olgunluk imtihanıdır. Bunun gayesi namzetlerin bilgisini tâyin değil,-

Üst İdarî Kadronun Teşkili

fikrî kabiliyetlerini ve zekâlarını takdir etmektir. Bu müsabaka şunları ihtiva eder:

- 1) Yazılı bir imtihan;
- 2) Sözlü bir imtihan;
- 3) Belli mevzular!a ilgili sorular.

FRANSA :

Müsabaka, umumiyet itibariyle en geniş kısmı hukuk bilgisi işgal etmekle beraber, memuriyetlere göre değişir. Ekseriyetle iktisat kısmına raslanır. Memuriyetlere göre, matematik yahut İlmî imtihanlar, tarih yahut konuşulan lisan imtihanları göze çarpar. Üniversite mezunu olmak mecburiyeti olmadığı zamanlarda bilhassa umumi kültür imtihanları dikkati çeker. Bu mesele pek uzun inkişafı ihtiva erler. Heyeti umumiye itibariyle, mevzular arasında, kültür ve tahlil kabiliyetlerini takdire imkân verecek geniş bir mevzu üzerinden bir imtihanla teknik bir imtihan, sorularının birbirine uyuşturulmasına çalışılmaktadır. Bütün müsabakalar, hem yazılı hem de sözlü bir deneme gerektirir.

İTALYA :

Münhasıran idari memuriyetler için yapılan müsabaka, hukuki, siyasi ve iktisadi mevzulara, teknik memuriyetler için yandan müsabaka her bir ihtisasın teknik rneyzularına yöneltir.

BİRLEŞİK DEVLETLER :

İmtihan yapılması istenilen hallerde bu imtihan, belli mevzular üzerinde yapılmaz. Namzetlerden, tahsillerini. haltercümelerini gösterir tasdikli birer beyanname ve doğruluk belgesi istenir. İşte bu bilgiler üzerine liyakati arı takdir olunur ve tasnif bu esasa göre yapılır. Mektepte alınmış olan neticelerden zive.de başka bir memuriyette elde edilmiş bulunan tecrübeye daha ziyade önem verilmektedir.

Tercümeler :

V.— Tecrübe Devri

1— Staj müddeti

Seçme imtihanları, müsabakalar ve imtihanlar, yüksek devlet makamlarına namzedin fikrî vasıflarını takdire imkân verir. Namzedi katı olarak tâyin etmeden önce, muayyen bir mesuliyeti yüklenecek bir memurda aranan diğer bası vasıfları haiz olduğunu isbat etmesini sağlıya- eak bir tecrübe devresinden geçirmek ve onu. yapacağı işlerin tatbikine alıştırmak zaruridir.

Orta idare kadrosuna girmede hemen hemen her yerde mevcut olan bu staja, yüksek kadroya seçilme sırasında daha az raslanır. Bu staim müddeti memleketten memlekete değişir.

Stajın tatbik şekilleri, bunu en küçük teferruatına kadar teşkilâtlandırmış bir memleket olan Almanyâ'dan staja hemen hemen hiç yer vermemiş olan İsviçre'ye kadar her memlekete göre değişir.

ALMANYA

1) Yargıç namzedi, idare memurluğu namzetliğine kabul edilmeden önce asliye mahkemesinde çalışmağa mecburdur.

2) Şayet bir yargıç namzedi, altı ay adlî bir çalışmadan sonra idare memurluğu namzetlik vazifesine tâyin edilirse, bu takdirde idari makamların yanında hiç değilse iki buçuk senelik bir tecrübe hizmeti görmek zorundadır. Bu namzet, valinin yanında en az 12 ay ve mahallî idarelerle idare mahkemelerinde de en az 12 ay çalışmağa mecburdur; kalan altı ayda, Devletin yüksek bir polis memurunun, bir belediyenin yanında bir umumi bankada yahut bir âmme müessesesinde meşgul olacaktır. Bu makamlardan hangisinde çalışmak istediğini bizzat kendisi seçecektir. Ancak bunlardan birinin yanında en az üç ay müddetle çalışmak zorundadır.

Üst İdarî Kadronun Teşkili

İNGİLTERE : Müsabakada muvaffak olan namzetler, ekseriya «Baş asistan» ismi verilen idareci sınıfının eri aşağı derecesine tâyin olunurlar. Fakat bu «Baş asis'taft» olarak tâyinleri ancak iki senelik bir tecrübe devresi geçirdikten sonra katileşir. Bu esnada stajları kâfi görülürse memuriyetleri tasdik olunur.

Bunlar, münhailer ve şahsi liyakatlerine göre «Müdür» derecesine yükselinceye kadar bu memuriyetlerde kalırlar.

BELÇİKA : Yeni statünün hükümlerine göre yüksek memur kadrosunun kabul imtihanını kazanmış olan namzet üç senelik bir tecrübe stajına tâbi tutulur. (Bu staj ikinci sınıf namzetler için iki sene ve üçüncü, dördüncü sınıflar için bir senedir.)

Bazı hallerde, müsabaka, memuriyete giriş için değil, bir tatbikat mektebine girmek için açılır. Müstemleke İdaresi, Yüksek Köprü ve Şoseler Okulu, Su ve Orman Mühendisler Okulu için hal böyledir.

Kurulması düşünülen bir «idare bilgileri okulu» bu sistemi genişletmek vesilesini hazırlayacaktır.

Bir çok hallerde ücretsiz bir staj ekseriyetle müsabakaya takaddüm eder. Yargıçlıkta ve diplomasi mesleklerinde hal böyledir.

Bu şartlar içinde müsabakadan sonra hakiki mânasıyla staja az raslanır. Bununla beraber namzetler çok defa mesleklerinin başında memur namzedi yahut stajiyer olarak tâyin olunurlar. Namzedin asaleten tâyini üstün makamın vereceği notlar üzerine yapılır. Tatbikatta asaleten tâyinin reddedildiği nadiren görülmüştür.

Diğer memleketlerin çoğunda, *Birleşik Devletlerde, Macaristan'da, İtalya'da, Hollanda ve Polonya'da*, aynı şekilde bir sene ile üç sene arasında değişen tecrübe devreleri vardır.

Tercümeler:

Bununla beraber bazı memleketler bu sisteme pek az bir istekle baş vururlar.

ESTONYA : Estonya’da asli memur olmadan önce bütün memurların bir staj yapmalarını emreden umumi bir kaide yoktur. Bununla beraber staj sistemi memlekette yer almağa başlamıştır. Meselâ bu, Devletin teftiş kadrosunda epey zamandanberi mevcuttur. Bu sistem üç sene evvel Dahiliye Bakanlığına, da girmiş bulunuyor. Devletin teftiş kadrosunda her namzet stajyer olarak muayyen bir müddet geçirmek ve bir mesuliyeti tazammun eden bir memuriyete tâyin olunmadan önce bir takım ameli imtihanlardan geçmek zorundadır.

İSVİÇRE : İdare meratip silsilesinin yüksek kategorisindeki bir memuriyete kabul edilmiş olan memurlar umumiyet itibariyle daha başlangıçtan itibaren asil olarak tâyin olunurlar. Bununla beraber yüksek kategoriye mensup aşağı sınıf memurlarının staj müddeti tâyin edilmiştir. Namzet, staj müddetinin sonunda aranılan liyakati gösteremediği takdirde asaleten tâyin olunmaz.

2 —Tecrübe devresi esnasında olgunlaştırma

Staj, namzede yalnız idari tatbikatla temasta bulunmağa yahut büyüklere kıymetini takdir ettirmeğe hizmet etmez, namzet bu devreden görüş ufkunu, kültürünü genişletmek için de istifade etmelidir.

Hemen hemen her yerde genç memurun olgunlaşması, kendi serbest teşebbüs kabiliyetine bırakılmıştır. Pek az memlekette bunun usulleri sistemli bir şekilde düzenlenmiştir. Bununla beraber bazı memleketler, stajyerlere kolaylıklar göstermekte, onların istifadeleri için konferanslar tertip etmektedirler. Ekseri memleketler, namzetlerin yetiştirilmesi işini bunların çalışmaları daire âmirlerine vermekte, ve bunlara, namzetlere idari tatbikat hakkında malûmat vermek hususunda itimat etmektedirler ,

Üst İdarî Kadrosunun Teşkili

Bu düşüncelerin, önceki yetiştirme usullerine göre değişeceği aşîkârdır.

İNGİLTERE : Büyük Britanya gibi imtihanları geniş ve hassatan çetin olan yerlerde bu imtihanı muvaffakiyetle geçiren namzedin, bir müddet tatbikat yaptıktan sonra vazifesini normal olarak ifa etmek hususunda yeter derecede ehliyeti haiz olacağı tahmin olunur.

Umumiyet itibariyle genç memur, kendi üst âmirinden yardım görür. Ona dairenin kütüphanesi ve hususiyle o idarede görülen işlerden bahseden kitapların neler olduğu gösterilir. Âmiri ona, halletmek üzere - başlangıçta basit ve gitgide daha karışık - idari meseleler verir.

İngiltere’de olgunlaştırma muhtelif faaliyetlerle uğraşmak esasına dayanır; genç memur, önünden bir çok dosyaların geçtiğini, meselelerin nasıl halledildiğini, kararların nasıl verildiğini ve nasıl alındığını görür.

Böylece bu genç memur, dairede tecrübe sahibi olur ve «idarecilik terbiyesi» ismi verilen bu izah edilmez mesleği öğrenir.

Bu iptidai fakat esaslı olgunlaştırma usulüne, genç memuru sistemli bir şekilde bir servisten öteki servise geçirmekten ibaret olan güzel bir sistem de ilâve olunabilir. İngiltere Nezaretlerinde bu usul muntazam olarak cereyan eder. Taşrada servisleri olan nezaretler, gündelik tecrübelere alıştırmak maksadıyla, Baş asistanı takriben altı ay müddetle vilâyetlere gönderirler. Bu İngiliz olgunlaştırma usulünün fevkalâde iyi neticeler verdiği muhakkaktır.

Memurların yetiştirilmesi hakkında yeknesak bir sistem tasavvur olunamaz. Çünkü bir defa her daire kendi hususi imtiyazlarını kıskanır. Sonra idari meseleler birrinden ötekine çok değiştiği cihetle bunları tek bir usul ile halletmeğe çalışmak imkânsızdır.

Servisten servise geçme usulü *Hollanda'da, Polonya*

Tercümeler :

ve *Çekoslovakya*'da aynı şekilde. *Birleşik Devletler*'de ise bir dereceye kadar mevcuttur.

BELÇİKA : Stajyerin bulunduğu servis şefi, onun hareket tarzı hakkında, stajın yüksek mürakabesini haiz olan dairenin reisine bir rapor verir. Bu rapor, alâkadar istediği takdirde kendisine tebliğ olunur. Stajyer servisin icaplamı ifa edemezse ihraç edilebilir.

POLONYA : Polonya'da muhtelif fırsatlarla konferanslar, hattâ öğretici geziler tertiplenir; icabında hususi kurslar tesis edilir. Memurların olgunlaşmasını ve bilgilerinin artmasını istihdaf eden hususi ve umumi etidler teşvik edilir. Onların ihtisas sahibi kimseler nezdinde çalışmaları terviç edilir.

ALMANYA : Staj, hiç bir yerde Almanya'da olduğu kadar sistemli bir şekilde teşkilâtlandırılmamıştır.

İdare memur namzetleri: Yetişmeleri bakımından bu namzetleri çalıştıran valiliklerin her biri yanında, yüksek idare hizmeti ehliyetini haiz ve Dahiliye Nazırı tarafından yetiştirme işinin idare ve mürakabesiyle vazifedar kılınmış bir memur bulunur. Bu zat talimatını validen alır. Bunun rolü, namzetlerin faaliyetine nezaret etmek, konferanslar tertip etmek, yazılı çalışmalar hazırlamak ve bu suretle mali ilimler dahil, siyasi ilimler, devlet hukuku ve idare hukuku sahasında İlmî olgunlaşmayı ve amelî tecrübeyi inkişaf ettirmekten ibarettir. Bu zat valinin talimatına göre namzedin valiliğin en önemli servislerinde çalıştırmağa mecburdur. Yanma namzet verilmiş olan her memur bir rapor ile namzedin çalışması ve kabiliyetleri hakkında fikrini bildirmek zorundadır. Vali, vereceği belgede, namzedin halk ile olan münasebetlerini» durumunu dahi belirtmek zorundadır. Yetiştirme işinin başında bulunan memur, namzedin yetişmesinden sonra çok mufassal bir rapor vermeğe mecburdur. Bu rapora valinin mütalâası da ilâve edilecek ve diğer hususi belgelerle beraber «*Regierungsassessor*» imtihanına kayıt zamanında gösterilecektir.

Üst İdarî Kadronun Teşkilî

Belediyeler idaresine ait çalışmalarında namzedin bir kaç ay mümkün olduğuna kadar küçük yahut orta bir şehrin belediye idaresinde istihdam edilmesi arzu edilir. Namzetlerin imkân nisbetinde bizzat belediye reisleri ile valilerin görmekte oldukları işlerle tanzif edilmeleri lâzımdır. Valilikteki çalışması sırasında namzet 14 gün valilik muhasebesinde, 8 gün veznesinde çalışmak zorundadır. Bu vesile ile bilhassa devlet muhasebesi teşkilâtından, hesapların tutulması ve tahakkukundan malûmat edinmek zorundadırlar. Gelir ve giderlerin tahmin usullerini ve bu suretle devlet bütçesine ait olan muameleleri öğrenmeğe mecbur olurlar.

3 — Staj sonunda İmtihan

Bazı memleketler stajın sonunda namzedi yeni bir ehliyet imtihanına tâbi tutmanın muvafık olacağı kanaatinde idirler.

1936 da toplanan Varşova Konferansı sırasında *M. Le-saoir* bu kanaatin vüsat ve lüzumunu şu şekilde izah ediyordu: «Bu imtihan, meselâ, namzedin bir dosyanın kaydını aramasını, muhakeme ve tetkik etmesini, nihayet işin mahiyetine nüfuz etmesini becerip beceremediğini araştırarak, bir işi düzenli, metodu ve açık olarak izah edip edemeyeceği, hüküm verme ve sağduyu sahibi bulunup bulunmadığı, terkip kabiliyetini haiz olup olmadığı noktası üzerine dayanacaktır. Şeflerin reyleri daima ciddiyetle göz önünde bulundurulacaktır.»

Böyle bir imtihana neden mecburiyet görülüyor?

Evvelâ, âmirlerin zaafına karşı bir tedbir olmak üzere; sonra, idare vazifelerinin ifasında ehliyetlerinin kısırlığı anlaşılan namzetlere yol verme hususunda nazıra kolaylık temin etmek için... Amelî imtihan olduğu şüphesiz olan bu imtihanın sonunda sorumlu âmir, açığa vurulacak korkusu ile çırpınmadan, reyini samimî olarak verebilecektir.

Tercümeler :

Nazırın, şu veya bu siyasi şahsiyetin, yahut hemen yakınındaki falan veya filân kimse veya dostun hoşuna gitmek için bir memuru tâyin ettiği vakidir. İşte nazır, bu şekilde tâyin ettiği namzedi, imtihanın neticesini bahane ederek meslekten uzaklaştırmak fırsatını elde eder.

Fakat bu çeşit imtihanlara oldukça az raslamr. Bu imtihan ne *Danimarka'da*, ve *Birleşik Devletlerde*, ve *Büyük Britanya*, ve *İtalya* ve *Hollanda*, ve de *İsviçre*'de vardır.

Fransa'da genç memur, idare kadrosuna kati olarak kabulü için umumiyetle imtihan geçirmek zorunda değildir.

Bununla beraber staj devresinden sonra ikinci bir müsabakanın yapıldığı bazı haller de zikredilebilir: Umumi maliye müfettişliğinde (Müfettiş Muavinliğinden 4. üncü sınıf Müfettişliğe geçişte) ve Sayıştay'da (ikinci sınıf üye mülâzımlığından birinci sınıf üye mülâzımlığına geçişte) hâl böyledir.

Başka daireler hususi mahiyette kurs ve imtihanlar tertip etmişlerdir. (bilhassa Devlet Demiryolları, P. T. T. ve Gümrükler).

Bazı hallerde bu imtihanlar iktisas mekteplerinde görülen idare hizmeti ile ilgili bir tahsilden sonra geçirilmek zorundadır.

İmtihan, umumiyet itibarıyla aşağı dereceli memuriyetlere girmek imkânını verdiği gibi, yüksek memuriyetlere de terfi imkânını hazırlar.

Bazı memleketler, stajyerlerin, asil olarak tâyinlerinden önce geçirecekleri imtihanları sistemli bir şekilde tanzim etmişlerdir.

ALMANYA : Uç senelik yetişme devresi sonunda namzet, kendisine, yargıçlık mevkiini işgal etmek imkânını verecek ve idarenin yüksek memuriyetlerini ifa için lüzumlu vasıflara malik olduğunu gösterecek «*Regierungs- assessor*» imtihanı denilen bir ikinci imtihandan geçer. Bu imtihan, Almanya'da yürürlükte olan kamu hukukunu, hususi hukuku, bilhassa esas teşkilât ve idare hukuku ile iktisadi ilimleri ihtiva eder. Namzet bu ikinci devlet

Üst İdarî Kadronun. Teşkili

imtihanını kazandıktan sonra «*Regivrungsassessor*» görevlerine tâyin olunabilir.

BELÇİKA : Yeni statü, esas gayesi stajyerin iktisap ettiği idari bilgileri yahut onun meslekî ehliyetini takdir etmek olan bir kati kabul imtihanı öne sürmektedir. Bu imtihan da «Memur alma daimî sekreterliği» tarafından tertip edilir. Bunda muvaffak olan namzet asil olarak tâyin olunur.

ESTÖNYA : Böyle bir hasırlanma ve yetişme her namzet için ayrı ayrı kâfi görüldükten sonra namzet staj sonu imtihanlarına kabul olunur. Bu imtihanlar, nazari ve tatbikî mevzulara (ana yasa ve idare hukuku, ilgili nezaretin faaliyeti ile kanunlarına ait tam bilgi, idaredeki tatbikata ait bilgiye) dayanır.

MACARİSTAN : Üç senelik amelî hizmet ve çalışmalardan sonra memur, idarenin meratip silsilesine tırmanabilmek için bir imtihan geçirmek mecburiyetindedir. Bu imtihan iki kısımdan teşekkül eder. Birinci kısım, umumi idareye ait lüzumlu bilgileri ihtiva eder. Bu, ceza hukukuna, hukuk ve ceza muhakeme usullerine ait bütün mevzulardan yapılan umumi ve iptidai bir imtihandır. İkinci kısım, namzedin çalıştığı dairede lüzumlu muayyen bir mevzudan mufassal bir imtihandır.

Dört tane hususi imtihan vardır:

- 1) İç işler idare bilgisine ait imtihan;
- 2) Mali idare bilgisine ait imtihan;
- 3) Diyanet ve maarif idare bilgilerine ait imtihan;
- 4) İktisat ve münakalât idaresine ait imtihan.

Hariciye memuru için hazırlanma tamamiyle hususidir.

İmtihan, daha yüksek dereceli bir memuriyet istemek hakkını vermez. Namzedin aldığı sertifika yalnız bilgilerine bir karine teşkil eder, her hangi bir tâyine hak kazandıрмаğa yetmez. Hakikatte bu sertifika, ancak doku-

Tercümeler :

zuncu maaş derecesinden yukarıya yükselme için lüzumlu **vasfını kazandırır.**

Netice

Zihniyet ve bünyeleri itibariyle birbirlerinden çok farklı memleketlerde yapılmış olan bu tecrübelerin bir araya getirilmesi, yüksek memurların seçilmesi hususunda, bütün memleketler için muteber bir sistem yaratmağa zemin hazırlamaz.

Bununla beraber bunlardan bazı neticeler çıkarmağa ve ekseri memleketlerde bu mevzuda hâkim oluyor gibi görünen temayülleri aşağıdaki şekilde hülâsa etmeğe çalışmak mümkündür.

A. — ihtiyaçlar

1) İdare, hiç değilse hususi teşebbüslerin şeflerinkine muadil vasıfları haiz bir tip insana gittikçe artan bir ihtiyaç göstermektedir. Bu vasıflar herhangi bir tahsil ile elde edilmez, bunlar şahsiyete bağlıdır.

2) Yüksek memur, kciüü «sanalını» edinmekle iktifa edemez; onun oynayacağı öyle sosyal bir rolü vardır ki bu rol ondan, yukarıda zikredilen vasıflardan başka, Profesör «*Lespcs*» in «kendi iktisası içinde umimi kültür» adını verdiği şeyi ister, yâni içtimai bünyenin heyeti umuru'yesi içinde idaresine çağrıldığı servis hakkında bariz bir görüş sahibi olması lâzımdır.

B. — Memur Seçme

3) Bu vasıflar heyeti mecmuasının şahsiyete bağlı olduğu ve tecrübe ile kazarulmad'ğı doğru ise, yüksek idari vazifelere, istisnai vasıflar göstermeden basit bir kıdem oyunu ile çıkılamayacağı ve bu vazifelerin de çok çeşitli kabiliyetleri istilzam ettiren bir ayrı meslek olarak mütalâa edilmesi lâzım gelecezi aşikârdır.

Üst İdarî Kadronun Teşkilî

Şu halde yüksek tahsilden doğruş İlmî yahut teknik bir yetişmeyi haiz nisbeten genç namzetleri seçmek ve onları mesuliyetli vazifelere erkenden başlatmak iktiza eder.

4) Bu seçme, bütün başka mütalâalardan sıyrılmış olarak, namzedin ehliyeti üzerine dayanmalıdır. Siyasi tavsiyeler bertaraf edilmelidir. Fakat namzedi önceden tanıyan itimada değer kimselerden (Profesörler, eski âmirler) alınan malûmat takdir unsuru olabilir.

5) Bütün dairelerin memur alma işini, ehliyetin takdirine ve imtihanların cereyanına ait sabit kayıtlar ve hukuki esaslar koyabilecek tek bir servisin elinde temerküz ettirmek mantıkî ve hakkaniyete uygun gibi görünüyor.

6) Üniversite diploması, hiç değilse umumi kültüre bir karine teşkil eder. Bununla beraber bu düşünce, üniversite tahsili yapmak fırsatım bulamamış ve fakat sebatla bu boşluğu şahsi çalışma veya mütemmim bir tahsil sayesinde kapamağa muvaffak olan kimselerin ehliyetini hiç bir suretle küçültmez. Fakat itiraf etmek icabeder ki üniversite havası, yerini başka her hangi bir hazırlanma şartının tutamayacağı bir yetişme hususiyetini ihtiva eder. İngilizlerin Civil Serincesine mensup memurların yüksek seviyesi bunun güzel bir isbatıdır.

7) Namzedin diğer vasıflarına gelince: Bu vasıflar namzedin bilgileri yekûnundan ziyade karakterine tâbidir. Bu vasıfları meydana çıkarmak için en iyi usul, namzedin bilgisinden ziyade fikrî ve ahlâkî olgunluğuna yöneltilen bir imtihandan başka bir şey olamaz.

8) Namzedin İlmî hamulesine gelince; muhtelif bilgilerin kıymeti hakkında alabildiğine münakaşa edilebilir. Bu hususlarda namzedin ifa etmeğe çağrıldığı vazifelerin az veya çok teknik vasfını hesaba katmak uygun olur.

Fakat kati bir şey varsa, o da, namzedin yetişmesinde

Tercümeler :

umumi kültürün öneminin fevkalâde büyük olduğudur. Anglosakson âleminde pek küçümsenen hukuki tahsilin bir tahlil ve terkip kabiliyeti yarattığını ve hazan idari kararların yahut kanun taşanlarının yazılışında görülmeyen ifade sarahati temin ettiğini de hatırdan çıkarmamak lâzımdır.

C — Staj

9) Az çok uzun bir tecrübe devresinin lüzumlu olduğu umumiyetle kabul edilmiş benziyor. Bu, şunlara imkân hazırlar:

a — Namzedin, idari tatbikatla ünsiyet peyda etmesi;

b — Şeflerin, namzedin karakter ve ehliyetini takdir etmeleri.

10) Bu devre esnasında, namzedin olgunlaşmasına bilhassa şunlarla devam edilmesi lâzımdır:

a — Mütemmim bir öğretim;

b— Bilhassa şeflerin namzede mesuliyetli işleri emniyet etmek, onu idarenin değişik cephelerinin içine nüfuz ettirecek muhtelif servislere vermek suretiyle.

11) Bu staj basit bir formalit olmamalıdır. Namzedin, henüz asil olarak tâyin olunmadığını ve asil olarak tâyininin her zaman kabul edilmemek telilkeisi ile karşılaşması ihtimali bulunduğunu bilmesi lâzımdır.

Namzet hakkında şeflerinin, hususi sicil dosyasına girecek notlar vermeleri ieabeder.

D. — Asaleten Tâyin

12) Bazı memleketler, stajın sonunda namzedin idari bilgilerine yöneltilen bir imtihan daha isterler. Bu imtihan esas itibariyle amelî bir mahiyeti haiz olmalıdır.

Bu bir kaç fikir belki pek açık ve basit gibi gözüküyor. Bununla beraber bunlara dikkati çekmek faydalıdır. Çünkü bazı memleketlere bu fikirlerin tatbikatını sokmakta duyulan müşkülâtı ve karşılaşılan mukavemeti hesaba katmak lâzımdır.

KOMAN YA DA KOMÜN İDARESİ [*]

H. BERKSUN

Komün taksimat ve teşkilâtı :

Romanya’da komünler tüzel kişiliği haiz bir müessesedir, bunlar mahallî menafii temsil ederler ve aynı zamanda umumi idarenin kanunla kendilerine tevdi ettiği vazifeleri yaparlar.

Komünler, köy, kasaba ve şehirlerden ibarettir. Köy komünleri bir veya müteaddit köylerden terekkün eder.

Komün idareleri mecburi masraflarını karşılamak üzere mali vasıtalarla teşhiz ve tasarrufları temin edilmiştir. Kasaba ve şehir komünleri, vilâyet merkezi olanlar ve olmyanlar diye ikiye ayrılmıştır. Bunlardan başka kaplıca ve sayfiye komünleri vardır. Kaplıca ve sayfiye yeri olarak ilân edilen komünler dahilinde Devletin kamusal mallarından sayılan deniz sahillerinde deniz hamamı ve gol kenarında tedavi evlerinin tesis ve işletilmesi, şahsi haklara riayet şartile, o komüne aittir.

Şehir ve kasabalara bitişik bulunan köy komünleri, alâkalı meclisin kararı üzerine ve kanunla (mülhak komün) sayılabilirler. Bu komünler teşkilât ve vazifelerini muhafaza ederler. Bu komünlerin yapı ve yollar, sağlık ve zabıta işleri, bağlı oldukları şehir ve kasaba komününün mevzuatına tâbidir.

Her şahıs bir komünün âzası olmak ve mükellefiyetlerini eda eylemek mecburiyetindedir. Bir seneden beri sakin olup komüne ait vergileri eda eden herkes, o komünün âzasıdır. Kamu hizmeti gören memurlar, memuriyet mahalleri komününün âzasıdır. Diğer bir komüne geçmekle evvelki komün âzalığı düşer.

Komün idaresi Maire’e ve komün meclisine mevdudur.

[*] Romanya Vilâyet İdaresi Kanunundan.

Tercümeler :

Komün merkezinden uzak köylerde komün yetkisi köy delegesi tarafından temsil edilir .

Maire'ler komün âzaları arasından tâyin edilir. Köy komünleri ile il merkezi olmayan kasaba ve şehir komünlerinin maire'leri vali tarafından, diğer *maire'ler* Dahiliye Bakanının teklifi ve Kırâln iradesiyle tâyin edilir. Köy delegeleri kaymakam tarafından *maire'*in inhası ile tâyin olunur. Bunlar en az ilk tahsili bitirmiş köy ileri gelenleri arasından seçilir.

*Maire'*likle mebusluk telif edilemez. Maire'ler 10 sene için tâyin edilirler. Müddetlerinin sonunda tekrar tâyinleri caizdir.

Vazifeler :

Maire, komün idaresinin âmiri ve komün meclisinin reisidir. Komünü temsil eder. Mahallî menfaatleri alâkadar eden mesailde, teşebbüslerde bulunmak ve karar vermek hakkını haizdir. Ancak kanunun, komün meclisinin reyini almak mecburiyetini koyduğu hususat hariçtir.

Köy delegeleri, maire'm idare ve nezareti altında vazife görürler.

Maire'ler :

A — Komünün menfaatlerini kanunun koyduğu hudut ve kaideler dahilinde idare ve meclisin kararlarını icra etmek;

B — Mahkemelerde komünü temsil, komün namına ak- tedilen mukaveleleri imza ve bir hakkı muhafaza için lüzumlu tedbirleri şahsen veya vekâletle ittihaz eylemek;

C — Memurlar Kanunu hükümlerine tevfikân komün memurlarını tâyin etmek, terfi ettirmek, işten menetmek, mezuniyet vermek ve inzibati ceza tatbik etmek;

D — Tediye emirlerini imza ve ihaleleri tasdik etmek;

Romanyada Komün

E — Ahvali şahsiye memuru olmak itibarile ahvali şahsiye muamelâtının kanuna uygun olarak cereyanına nezaret eylemek;

F — Komün zabıtasının başı olmak itibarile umumi nizamın ve devlet emniyetinin ihlâli halinde bizzat ve hükümetçe tavgiz edilmiş polis ajan ve memurları vasıtasile hâdisenin istilzam ettirdiği tedbirleri ittiyaz ve alâkalıları yetkili mercilere sevk ve hükümetçe kamu emniyetinin temini için merkezî hükümet organları tarafından verilen emirlerin yerine getirilmesine mesai sarf etmek;

vazifeleri ile mükelleftir.

Maire'lerin, kanunlara ve devlet veya komün nizama- tına tevfigan ittiyaz ve tatbikine salâhiyetli oldukları inzibati tedbirler de şunlardır :

1 — Meskenlerin sağık ve temizliğini kontrol etmek;

2 — Sokaklarda, caddelerde, meydanlarda ve diğcr umumi yerlerdeki seyrü seferi tanzim ve kontrol eylemek;

3 — Hava seferleri inzibat ve kontrolünü, hava seferleri hakkındaki kanuna uygun olarak yapmak;

4 — Komünleri yangın, sel ve bulaşıcı hastalıklardan vesaireden muhafazaya matuf tedbirleri kontrol etmek;

5 — Komünleri nebat hastalıklarından korumağa, bu hastalıkların ocaklarını imhaya ve muzur haşeratı itlâfa matuf tedbirleri kontrol eylemek;

6 — Cenazelerin naklini ve insan ve hayvan mezarlıklarının bakımını kontrol etmek;

7 — Ölçü ve tartı ile satılan eşyayı, ölçü ve tartılar kanunu mucibince kontrol eylemek;

8 — İçki yerlerine ve her türlü istihlâk mevaddına nezaret etmek;

9 — Sıhhat bakımından yiyecek ve içecekleri kontrol etmek;

Tercümeler :

10 — İlânlara nezaret eylemek, (havai ilânlar, Hava ve Deniz Bakanlarının müşterek müsaadesi ile yapılır);

11 — Dilencililiği ve serseriliği önleyici tedbirler almak;

12 — Her türlü tiyatro ve temaşa inzibatını temin etmek (havai manzaralar için Hava ve Deniz Bakanlarının müşterek müsaadesi lâzımdır);

13 — İçtimai muavenet işlerine bakmak ve bilhassa metruk ve ahlâkan düşük çocuklara karşı tedbir almak.

Köy delegelerinin vazifeleri de şunlardır:

1 — Komün asayişini muhafaza ve temin, *maire* veya meclis tarafından ittihaz edilen tedbirlere ait emirleri icra etmek, dilekleri kabul ve bunları alâkalı *maire*'liğe isal eylemek;

2 — Komünün mera ve ormanlarına nezaret etmek, başı boş tutulan hayvanlar hakkında tatbik edilen cezalar Ödeninceye kadar bunların bulundukları binaları idare eylemek;

3 — Ziraati teşvik için kanunla konulmuş resmin veya, para cezalarının vezneye yatırılmasını temin etmek;

4 — Talep üzerine medeni hal sicil kayıt suretlerini vermek;

5 — Hayvan satışlarına ait komün şehadetnameleri vermek.

Salâhiyetler:

Maire'er, merasimde komünü temsil ederler. *Maire* ve muavininin gaybubetlerinde köy delegesi muhtelif merasimde onları temsil eder. *MY/ir* ederin fark alâmetleri millî renkte bir kuşaktır. Bunu bütün merasimlerde ve evlenme âyinlerinde takarlar.

Maire'ler, mafevk makamların emir ve talimatlarına tevfikân müirakabe işlerini ifa ederler. Memleketin sefer-

Romanyada Komün

berlik işlerinin tatbikatını ve bir harbe karşı memleketin ve halkın teşkilâtlanmasını şahsan teminle mükellef ve işlerin mahremiyetini muhafazadan da şahsan mesuldürler.

Maire'ler vazifeleri icabı ittihaz eyledikleri tedbirlere ait ve kanun ve nizamlara tevfi kan meclisçe müttehaz kararlar üzerine emirler ısdarına salâhiyetlidirler.

Bu emirler, sıhhat, ziraat, veteriner ve ıafia işlerine taallûk eden meselelerdeyse, alâkalı hizmet şeflerine de emrin metnine imza koydurmağa mecburdurlar.

Bu emirler, her türlü vesaitle, halkın ıttılama isal edilecek şekilde ilân olunur. Bu emirlere, ilânlarından 3 gün sonra halk tarafından uyulması mecburidir.

Bu emirler; mürakabe teşkilâtına da gönderilir. Hükümet emrine ve kanun ve umumi nizamlara aykırı görülen emirler, bu teşkilât tarafından derhal hükümden kaldırılır.

Köy komünleri *Maire*'leri, halkın zararını mucip halleri ve hırsızlığı önleyici tedbirleri ittihaza, olgunlaşmamış mahsullerin kaldırılmasını önlemeğe, meraların iyi bir şekilde kullanılmasını temine, diğer bütün zirai asayışı ve mezarlıkları, hayvan sağlığını korumağa ait kanuni tedbirleri almakla mükelleftirler.

Köy delegeleri, halk arasındaki münazaaları sulhan halle salâhiyetli olup müdahale ile mükellef tutulmuşlardır.

Köy delegeleri ücretli, değildir. Hizmetlerine mukabil aynî yol vergisi mükellefiyetinden, bekçi ücretinden, iki baş büyük hayvanı da komün mera resminden muaf tutulmuştur.

Komün meclisleri, tabîi âzalarla müntehap âzalardan müteşekkildir.

Tercümeler:

Komün meclisleri :

Köy komünü, meclislerinde, tabii âza olarak Ortodoks kilisesinin en kıdemli dinî mümessili, diğer mezheplerden ekseriyeti teşkil edeninin dinî mümessili, devlet ilk mektep müdürü, daha yüksek dereceli devlet mektebi varsa onun müdürü bulunur; 3 de münthap âza vardır.

Kasaba ve şehir komünleri meclislerinde, tabii âza olarak mahallinin en yüksek dereceli mektebinin kıdemli müdürü, Ortodoks kilisesinin en kıdemli dinî mümessili, diğer mezheplerden ekseriyeti teşkil edeninin dinî mümessili, mahallinin en eski devlet hastahanesinin baş hekimi, en yüksek dereceli veteriner, içtimai muavenet ve kültür yuvaları direktörü bulunur; il merkezi olmayan kasabalarda 5 ve nüfusu 50.000 den fazla olan şehirlerde 12 münthap âza bulunur.

Başkent ile kasaba ve şehirler tabii âzası vali tarafından inha ve dahiliye bakanının teklifi üzerine Kiralın iradesi ile **tâyin olunur**.

Münthap âzaların vazifesi 6 sene devam eder.

Komün meclislerinin salâhiyetleri:

Komün meclisleri aşağıdaki kararları almağa yetkilidirler :

A — Kanunun tâyin ettiği hudut dahilinde her türlü varidatı ihdas, vergileri, resim ve aidatı tesis etmek;

B — Varidat ve masraf bütçelerini ve katî hesabı tasdik eylemek;

C — Komün istikrazlarını akdetmek;

D — Komün arazisinde yapılacak tadilâta ait tedbirleri almak ;

E — Ferağlar, gayrimenkul tahsisleri, mübayaalar, mübadeleler, imtiyazlar, iane ve teberrülerin kabulü, uzlaşmalar, dâvadan vazgeçmeler, ve hak tanımlar, (kıy-

Romanyada Komün

met itibariie âdi varidat bütçelerinin % 20 sini tecavüz ederse) gibi hususları onamak;

F — Komüne iane, teberrü ve fevkalâde hizmetlerde bulunanlara falırî hemşerilik unvanını vermek;

G — Komüne ait menafî! umumiye kararları vermek;

H — Kanun ve nizamnamelerle muayyen diğer hususat hakkında karar vermek.

Komün meclisleri, Maire'ler tarafından talep edilen hususat hakkında da istişari mahiyette mütalâalarını bildirirler.

Komün meclislerinin âdi ve fevkalâde içtimaları vardır. Âdi içtimalar senede iki defadır. Biri Şubat diğeri Kasım ayındadır. Fevkalâde içtimalar, ihtiyaç husulünde *maire*'m yazılı daveti ile yapılır. Âdi içtimalar beş gün, fevkalâde içtimalar üç gün devam eder. Şehir meclislerinin fevkalâde içtimaları bölgede en büyük memur olan kıra! mümessilinin, diğer komünlerde valinin tasvibi ile olur.

Meclislerin müzakereleri alenidir. Mevcut azanın üçte ikisinin teklifi ile gizli celse akteüebilir.

Millî müdafaayı ve Devletin emniyetini veyahut şahısların şereflerini alâkadar eden meselelerin müzakeresi gizli cereyan eder.

Komün meclis âzalığı meccani ve mecburidir. Ancak meclisin içtima devresi için kanunen muayyen bir tahsisat verilir.

Maire; sebepsiz olarak içtimaa gelmeyenleri, muayyen tahsisatın iki misli cezaya düşer eder.

Komün nizamları :

Komünü nizamlayım yetki :

A — *Maire*'e, veya

B — Komün meclisine, aittir.

Maire'ler; salâhiyetlerine dahil hususlarla meclisin kararına bağlı maddelere ait esasları hazırlarlar.

Maire'ler tarafından hazırlanan nizamlar, şehirler ve bölge merkezleri ile kaplıca ve sayfiye yerlerine ait ise.

Tercümeler :

kıral mümessilinin, diğer komünlere ait ise valilerin tasdikine arz edilir.

Bükreş Belediyesine ait nizamlar Dahiliye Bakanının teklifi ile ve Kral Kararınamesile yapılır.

Komünlerin koyacakları nizamların ihtiva edecekleri esaslar :

Komünlerin yapacakları sağlık nizamları, devletin bu husustaki kanun ve nizamnamelerine uygun hükümleri ihtiva etmelidir. Bu talimatnamelere gayri sıhhi meskenlerin, ticari ve sınai yerlerin kapatılması ve yıktırılması hakkında hususi hükümler de konulur.

Yapı ve yollar nizamları :

a — Köylerin kurulacağı yerlerin tâyini (Mektepler, hastahaneler, insan ve hayvan mezarlıkları, spor sahaları, kiliseler, kütüphaneler ve umumi mahiyette her çeşit binalar için yer ayrılması gözönünde tutulur);

b — Sokakların ve meydanların istikametlerinin tâyini, vaziyet ve imar plânlarının vücade getirilmesi, sokak, cadde ve meydanların açılması ve kapatılması, mahallelerin sıhhi şartlarının tanzimi, yeşil saha yerlerinin tâyini ve iyi bir halde tutulmalarının temini, inşaat şartlarının tesbiti, hava meydanlarının ihdası, ve şehrin güzelleştirilmesi için diğer bütün tedbirlerin ittihazi;

hususlarında sarih esasları ihtiva etmelidir.

Bütün şehir ve kasaba komünleri yapacakları yapı ve yollar talimatnamelerinde, - Hava ve Deniz Bakanlıkları tarafından tâyin edilenler hariç - hava meydanlarına ait hükümleri gösterirler.

Müeyyideler:

Tüzükler, bölge resmî gazetelerde ilân edilmek mecburidir; bunlara muhalif hareket edenlerden alâkalı komün namına alınacak para cezası zabıta tarafından bir makbuz mukabilinde tahsil edilir; vermeyenler adli makama sevkolunurlar. Ödenmemesi halinde para cezası, komün yollarında çalışma ödevine ve bunun da icrasından imtina halinde hapis cezasına çevrilir.

LONDRA ŞEHRİNİN İDARESİ

Yazan:
William Bennet MUNRO

Çeviren:
Ulviye TECELLİ

Harvarci Üniversitesinde
Profesör

Eski Londra: Londra, en aşağı bin senedenberi İngiliz hayatının bütün safhalarına geniş ölçüde müessir olmuştur. Bu şehrin mebdai hristiyanlıktan evvelki tarihe kadar uzanır.

Romen ve Saksan zamanında Londra: Milâttan 55 sene evvel, Romalılar İngiltereyi istilâ ettikleri zaman. Tayinisin bataklıkli sahillerine nazır, etrafi siperlerle çevrilmiş bir tepede Kelt kavmini buldular. Şimdi burası (Ludgat tepesi) diye malûmdur. Romalılar, bu mahalli kendilerine karargâh yaptılar, Londinium ismini verdiler, tahkim ve nehir ile tepe arasında büyük bir şehir bina ettiler. Fakat, 410 senesinde, Romalıların ordusu Britanya adalarından çekildikleri vakit, bu yer müdafaasız kalmış, Şimal denizini aşip gelen çapulcu akınlarma uğramış, yağma edilmiş ve hemen hemen bir yığın harabe haline getirilmişti. Bilâhare, Saksonlar İngiltereye daimî surette yerleşince, şehir yeniden inşa ve ticareti ihya olundu. Sakson kıratlarının en mâruflarından olan Büyük Alfred, dokuzuncu asrın son yıllarında Londrayı tâmir ve tahkim etti, işte o zaman kıratlığın merkezi olan Londra, bugüne kadar aynı mevkii muhafaza eylemiştir. 1066 da Fatih Gilyum, istilâ ordusuyle İngiltereye geldiği zaman, Londra, belki de 3000 sekenesi olan bir şehirdi.

Normanların idaresi altında Londra : Londralılar istilâ esnasında mukavemet etmedikleri için Fatih, Londra'ya şefkat ve mülâyemet gösterdi. Şehir halkının son Sakson Kiralından aldıkları imtiyazları ipka ve bir çok:

Tercümeler :

vasıtalarla ve bilhassa Normandiya ile ticareti teşvik suretiyle Londralım terakkisine yardım etti. Mamafih, Londra, Norman İngilterenin siyasi merkezi haline derhal gelivermedi. Fatik Gilyum'uu muayyen bir başşehri yoktu. Kırallık nerede bulunursa orası Westminster, York. Canterbury yahut St. Albans gibi) başkent olurdu. Fakat müruru zamanla, büyük meclis toplantılarının (Westminster) de yapılması bir itiyat şeklini aldı ve bu şehir Parlâmentonun inikadettiği yer oldu. Westminster ile Londra, aralarında bir kaç millik mesafe bulunan birer komşu şehir idiler. Fakat mütemediyen genişleyen başkent, nihayet Parlâmento şehrini bel'etti.

Ortaçağda ve yeniçağın ilk devirlerinde Londra: Londra, ortaçağda ve yeniçağın ilk zamanlarında bir çok musibetlere maruz kaldı. Felâketlerle harap oldu ve yangınlarla hasara uğradı. On dördüncü asırda, veba hastalığı bir sene içinde şehir halkının dörtte birini silip süpürmüştü. Vakıa (Gül) muharebelerinde Londra, birbirine rakip firkaların tahribatından bir dereceye kadar korusunabildi; fakat dahili muharebelerde taraftarlık etmekten kendini alamadı. Bereket versin ki hâdisat onu, Kırallık karşı Parlâmento tarafını iltizama sevketmişti. Fakat (Stuart) iade olunduğu zaman, monarşi ile başı derde girdi ve 1683 de imtiyazı geri alındı. Aynı zamanda 1666 da büyük bir yangın pek çok yerleri kül haline getirmişti. (Sent Poul) katedralinin plânını çizen mimar (Christopher Wren), geniş yollar ve büyük (Palz) lar için yerler ayırarak yeni bir şehir plânı yapmıştı. Fakat Londra otoritesi yolların genişliği için yapılan talebin çok fazla olduğu zehabına kapılarak plânı tatbik etmedi. Şehir, bir çok yerleri gene eski hatlar üzerinden tekrar inşa edildi ve bu suretle Londra, dünyadaki büyük beldeler arasında, en iyi plânlanmış olmak fırsatını kaçırmış oldu.

(Tudor) ve (Stuart) devrindeki Londramın tesisatı ve hayat tarzı hakkında pek çok şey biliyoruz. (John Stow), tıpkı (Shakspeare) zamanında olduğu gibi, bu şehri bize

Londra'nın İdaresi

mufassalan tarif ve tavsif etmişti. (Pepys), dünyaca meşhur olan (Diary - Hatırat) ında Londranın, orta Stuart devrini uzun uzadıya anlatmıştı. Hattâ bu muharririn 1666 yangınının tafsilâtı klâsikler arasında yer almıştır. Bir çok başka vakanüvisler de bize müşahedelerini bıraktılar. Londraya dair, aşağı yukarı 3000 sene evvelki bilgimizin derinliğinin anlaşılması için (Macaulay) in İngiltere tarihindeki o meşhur faslının okunması kâfidir.

Şehir, evvelâ yapılması lâzım olan temizlik meselesini ihmal ederek politikacığa dalmıştı. Kir ve pislik sonı derece müstevli bir hâle gelmiş, dar sokaklar ağzı açık lâğımlara benzemişti. Büyük yangın, Londranın bu halden kurtulması bakımından bir nimetti. Çünkü hiç olmazsa şehir dezenfekte edilmiş oldu ve vebadan kurtuldu. Bu yangın, aynı zamanda, şehrin yalnız ikamet mahalli olmaktan çıktığının ve bir iş merkezi haline inkılâp ettiğinin işaretidir.

Son dört asırdaki inkişafı: Kristof Kolomb Amerika- yı keşfettiği zaman Londra 40.000 nüfuslu bir yer halinde inkişaf etmişti. Tabîi ahalinin hepsi Site hududu dahilinde değildi, bir çokları tarihin kaydettiği hududun haricindeki mahallerde yaşarlardı. Şehirin etrafını saran bu mahalleler asıl beldeden daha süratle genişlediler. 1700 senesi raddelerinde, bu mahalleler ve şehir dahil olmak üzere bütün başkentin nüfusu 500.000 den fazla idi. On- sekizinci asır sona ermeden evvel mesaha itibariie Farisi geçen Londra dünyanın en büyük şehri oldu. 19 uncu asra bir milyon, yirminci asra beş milyondan fazla nüfusla girdi. Bugün metropoliten Londranın sekenesi yedi milyon raddelerindedir. Şu halde İngilizlerin beşte biri Londraıdır.

Londra nedir? Londra belediyesini tetkik edecek bir kimse, son sayımda Londra sitesinin 32.000 nüfusu olduğunu okuduğu zaman hayret eder.. Fakat tahkikat yaparsa ona Londra vilâyetinin beş milyon ve Londra başkent vilâyetinin yedi milyon nüfusu ihtiva ettiği söy-

Tercümeler :

lenecektir. Yâni, «yer, sekene, ve idare itibariyle birbirinden ayrı üç Londra vardır» denilebilir.

Londra Sitesi: Londra Sitesi, bugünkü modern azametinin kadim bir merkezidir. Ludgate tepesi üstünde bir kaç evlik bir köy iken belediye teşkilâtı başlamış ve bu köy birbirini takiben bir Romen civitası, bir Sakson kasabası ve bir Norman şehri olmuştur, ve bugüne kadar da eski hududu tebeddül etmeden ve eski belediye idaresi değişmeden bir şehir olarak kalmıştır. Belediye encümeninin 1835 de yaptığı büyük ıslahat Londra Sitesine dokunmadı. Bu encümeninden iki sene sonra teşekkül eden komisyon, Londra teşkilâtının ıslahı meselesini tetkik etti, fakat, tavsiyelerinin pek vazih olmasına rağmen yine bir şey yapılmadı. Komisyon azalan, diğer bütün İngiliz şehirlerinde olan idare şeklinin Londraya da tatbikini teklif ettiler. Fakat Parlâmento bu hareketi yapmağa imale edilemedi. İşte Londra Sitesi bundan dolayı (Municipal Corporation Act — Belediye Encümeni Kanunu) sahası haricinde kaldı.

Genişliği ve sekene: Site, Taymis'in şimal sahilinde, etrafındaki mahallelerle beraber bütün Londranın tam merkezinde kâindir. 650 dönümlük (bir mil murabbain- dan biraz fazla) bir saha kaplar ki burası hemen hemen ticarethaneler ve âmmeye mahsus binalarla meşguldür. Bu durum, orada oturan halkın neden 30.000 kadar olduğunu izah eder. Gündüzleri Sitenin sokak ve binaları, iş yapmak için şehire gelen yüzler ve binlerce halkla dolar. Geceleri ise sadece kapıcı, bekçi ve emlakü akar gardiyanları gibi, vazifeleri işlerinin başından ayrılmamalarını icap eden kimseler kalır.

Eski sitenin müstemilâtı: Bu tarihî münisipalite etrafında, daha evvel de söylenildiği gibi, her birisinin kendine has idaresi olan bir çok mahalleler şeklinde organize edilmiş bir halk tabakası meydana geldi. Nihayet, Westminster de dahil olmak üzere, hepsi sağlam yapılmış, ve

Londra'nın İdaresi

Site etrafında büyük bir daire teşkil eden yüzden fazla mahalle oldu.

1855 den evvelki mahalleler: Her mahallenin idari teşr kilâtı o mahalle sakinlerinin iştirake salâhiyettar oldukları bir muhtarlık veya mahalle birliği idi. Fakat, fiiliyatta, ahaliden ancak az bir kısmı toplantılara geliyor ve muhtar tâyini yalnız bir kaç menfaatperest tarafından idare ediliyordu. Bu mahallelerin bazılarında (Boss - mü- tegallibe) lar vardı. Meselâ Bethnal Gücen mahallesinde, işini bilen bir politikacı, mahalle heyeti ihtiyariyesini kendi mutemetleri ile doldurdu ve bu suretle kendisini mahallenin idaresi ile ilgili olan her mevkie tâyin ettirdi. Bu lider enmuzeci, (mahallenin parasım çaldığı için hapiste geçirdiği kısa bir zamandan sarfı nazar) otuz seneden fazla, halkı avucunun içinde oynattı. Ana yollar kaldırmışız ışıksız ve gece seferleri için tehlikeli bir hâle getirildi. Bu gibi maksatlar için sarfolunması lâzım gelen para hususi ceplere girdi.

Metropolitan imar heyetlerinin meydana gelmesi (1855) : Mamafih 1855 e kadar Parlâmento bu meseleye ciddi ehemmiyet atfetmedi. Bu sıralarda şehrin ve etrafındaki bütün mahallelerin mecmu ahalisi iki buçuk milyona baliğ olmuştu. Buna rağmen hâlâ merkezî bir teşekkül vasıtasile halkın ihtiyaçlarını temin için hazırlık yoktu. Her mahalle kendine ait yolları ve lâğımları yapardı; bazan tek bir mahallenin müteaddit yol inşaat heyeti olurdu. Sir B. Hale, 1855 tarihinde Parlâmentoda verdiği bir söylevde, idaresi altında ancak bir kaç millik yol bulunan St. Pancras mahallesinde 16 «yol inşaat heyeti» olduğuna işaret etmişti. Otoritelerin mebzuliyeti ve işlerini suiistimal etmeleri daha zıj/ade tecviz olunamazdı. Bundan dolayı Parlâmento, (Metropolitan Board of Warks - Başkente merbut imar heyeti) tesis etmek suretiyle kurtuluş yollarını aradı. Bu bünye, şehir cemiyetini ve mahalle muhtar heyetini temsil eden 46 âzadan mürekkepti. İmar heyeti, yeni yollar yapmak, künk lâğımlar

Tercümeler:

sistemini hazırlamak, Taymis üstünde yeni köprüler inşa etmek, yangından korunma servisi teşkil eylemek ve diğer bir çok ıslahat yapmakla tavgiz olundu ve çok faydalı bazı işler meydana getirdi. Fakat teşkilât uygusuzdu ve mahalle heyeti ihtiyariyesi tarafından mahalleyi temsil etmek üzere, ekseriya, kıymetsiz kimseler tâyin olunuyordu. Nihayet, yapılan tetkikat, buraya sarfedilen paranın beyhude olduğunu ve bazı âzaların, arazi taksiminde rüşvet almak suretiyle faydalandıklarını meydana çıkardı.

İlgası (1888) : Bu tezahürata nazaran. Parlâmentonun, vaziyeti olduğu gibi muhafaza etmesine imkân yoktu. Tanı bu sıralarda Londralım her tarafında trative Counties - İdari vilâyetler) ve (County Councils - Vilâyet meclisleri) yapılması için müzakere ediliyordu. Binaenaleyh Başkent İmar Heyetinin ilgası, mütenevvi mahallelerin bir vilâyet halinde birleştirilmesi ve bir vilâyet meclisinin uhdesine verilmesi hepsinden muvafık görüldü,

Londranm mülki idaresi: (The Administrative County in London - Londrada mülki idare) 117 mil murabbai bir sahada meydana geldi ve tarihî beş sancağı sahasına aldı. Bilâhare görüleceği gibi, bir kaç sene sonra vilâyet. başkente bağı ve her biri bir takım mahdut, müstakil, mahallî idareli kasabalara ayrıldı. Fakat yeni vilâyet eski Siteyi ihtiva etmiyordu. Bu plâna çok şiddetle muhalefet eden Site otoritesi, 1888 de yapılan kanundan muaf tutuldu. O zaman bu zamandır Londra Sitesi hâlâ müstakil bir belediye ve (Dick Whittington) ve (John Gilpin) devrindenberi pek az değişen bir idare tarzına maliktir.

Site nasıl idare edilir? Bu idare tarzı şehirdeki imtiyazlılar (yâni, isimlerini imtiyazlı veya esnaf kayıtlarına yazdırmağa hak kazanmak için bir gini veya daha fazla aidat verenler) tarafından meydana getirilen bir teşekküldür. Site seçimlerinde yalnız imtiyazlıların rey hakkı

Londra'nın İdaresi

vardır. Fakat Parlâmentoya ait seçimlerdeki rey vermek vasfı diğer İngiliz şebirlerindeki gibi aynıdır.

Site idaresinin organları: Bu teşkilât, yahut imtiyazlı veya esnaf sınıfı, Siteyi, belediye reisi ile üç meclis - veya., resmen tesmiye edildiği gibi, üç kort - marifetiyle idare eder. Bunlar (Court of Aldermen - Âyan Meclisi), (Court of Common Council - Şehir Meclisi) ve (Court of Gōmmen Hail - Esnaf Meclisi) dir.

Âyan Meclisi: Âyan Meclisi, Sitenin muhafızları tarafından seçilen belediye reisiyle 28 âzadan ibarettir. Muhafızları imtiyazlı sınıf intihap eder. Vazifeleri kaydı hayat şartıyledir. Binaenaleyh bu seçim gayri muntazam fasılalarla, münhal vuku bulduğu zaman yapılır. Bazı muhafızlıklarda imtiyazlıların adedi pek az, yalnız iki, üç yüz kadardır, ve bunlardan cüzi bir kısmı seçime iştirak eder. Bu meclisin salâhiyeti pek fazla değildir. Simsarlara tezkere verir ve mukayyitler tâyin eder. Belediye reisi seçimi seremonisine iştirak eder. Fakat vazifesi Esnaf Meclisi tarafından namzet gösterilen iki yaşlı âzadan birini seçmeğe münhasırdır.

Şehir Meclisi : Şehir Meclisi, Sitenin nazımı ve filhakika hemen hemen yegâne idare organıdır. Şehir Meclisi, seçicileri bu kadar az olan bir şehir için, esasının yekûnu 230 kişiyi tutan geniş bir teşekküldür. Bunlardan 200 ü her sene imtiyazlılar tarafından seçilen meclis âzası ve 26 sı yukarıda bahsedilen âyan asasıdır. Belediye reisi, Âyan Meclisinde olduğu gibi, bu meclisin de içtimalarına rıyaset eder.

İcraatı: Şehir Meclisi her hafta toplanır ve Başkente merbut kasaba meclislerine râci bütün salâhiyeti haizdir. Şehrin hususi kanunlarını yapar ve hemen hemen bütün hükümet memurlarını tâyin eder. Sokaklar, parklar, ana lâğımlardan başka lâğımlar, sokak tenviratı, ilk tahsil ve daha bunlar gibi bir çok işlerle tavzif edilmiştir. Nöbetçi komisyonlar vasıtasıyla Site polisine (bu polisler Başkent

Tercümeler :

polis kuvvetlerine mensup değildir) nezaret etmekle de mükelleftir. Londra Sitesinin geniş bir iradı vardır. Bu irat, son yedi sekiz asır zarfında vasiyet edilmek suretile oraya terkolunan mebalığden müteşekkildir. Bu servet Şehir Meclisi tarafından idare edilir. Şehir Meclisi, çarşılar da bakmakla mükelleftir. Gariptir ki, Piantajanet hanedanından birisi tarafından vaktiyle ihsan edilmiş olan bu hâkimiyet sanası bütün pazara (pazar şehir hududu içinde yedi mildir) şamildir. Şehir Meclisi (Fort of London - Londra kapısı) n muhafaza etmeğe de memurdur. Fakat nehir üstündeki seyrüseferle ilgisi yoktur; bu kontrol, Tayrnis Kontrol Memurluğu ismi verilen millî bir meclise tevdi edilmiştir. Şehir Licelisi, yangından korunma teşkilâtına, ana lâğımlara, şehirlere su tevziatına, fakirleri himayeye, sıhhati umumiyeye ve tramvay teşkilâtına bakmakla mükellef değildir. Bunlar, Vilâyet Meclisi, Metropoliten Sular İdaresi, Fi kara Cemiyetleri v.s. gibi, daha sonra izah edeceğimiz muhtelif otoriteler tarafından idare olunur. Meclisin idari vazifeleri, İngilterelim diğer şehirlerinde olduğu gibi. (Standing Comities - Daimî komisyon) lara tevdi edilmiştir. Sokaklar, çarşılar, kütüphaneler, ve parklar gibi her servis için bir komisyon vardır. Şehir Meclisinin daimî memurları da vardır. Bunlar, şehir sulh hâkimi (ağır ceza mahkemesine riyaset eder), müfettiş, hukuk müşaviri (Site müdafaa vekili), mesaha memuru (Site mühendisi), sıhiye memuru, nahiye müdürleri, kaymakamlar, polis komiserleri ve tahkik memurudur. Bu memurların hepsi, kaymakamdan maada, komisyonlarının tavsiyesi üzerine meclis tarafından tâyin olunurlar.

Esnaf Meclisi: Esnaf Meclisi bir nevi şehir toplantısı gibidir. Belediye reisi, âyanı azalan, nahiye müdürleri, ve Londramn bütün esnaflarından müteşekkil büyük bir toplantıdır. Esnaf Meclisi senede bir defa, Sent Mihail yortusunda toplanır. Kaymakamları intihap eder, belediye reisi dairesi için iki âyanı âzasını namzet gösterir. Daima, nahiye müdürlüğü dairesini idare etmiş fakat hiç

Londra'nın idaresi

belediye reisi olmamış iki ayan âzası namzet gösterilir, ve sonra bu iki isim, son secimi yapan Ayan Meclisine gönderilir.

Londra Belediye Reisi: Londra belediye reisinin müstakil salâhiyeti yoktur. Onun makamı tamamiyle şeref makamıdır. Ne şehir memurlarım tâyin, ne de icrai bir fonksiyon tedvir eder. Yalnız üç meclisin toplantılarına riyaset, merasim olduğu zamanlarda da Siteyi temsil eyler. Senede 10.000 lira maaş alır, resmî masraflar için de bu maaşa bir miktar daha ilâve olunur. Belediye reisi, her sene büyük bir ziyafet ve muhteşem bir nümayiş tertip eder. Bunların birisi şehrin ekâbirine diğeri de halka mahsustur. Eğer, belediye reisi daha evvel silâhşörlük rütbesine vasil olmadı ise vazifesinde kaldığı müddet zarfında kendisine, kiral tarafından silâhşörlük rütbesi tevcih olunur. Fakat, bermutat, silâhşörlük şerefi daima Londra kaymakamlarına tevcih edilir. Vaktiyle silâhşör- lük rütbesini almış kaymakamlardan birisi belediye reisi olursa, bu reis, vazifedar olduğu müddet zarfında Barones veya Baronluğa irtika eder. Belediye reisi, belediye dairesini resmî bir ikametgâh olarak kullanabilir.

Site Hükümetinin faydası: Site hükümeti yeni belediye usullerine uymayan bir vaziyet arz etmektedir. Buna rağmen Site iyi ve matlûp veçhile idare olunmaktadır. Memurları namuslu ve muktedirdir, mektepler mükemmel tedvir edilir, vergileri az, borcu cüzidir. Belediye rûsumu ile mükellef olanlar, hallerinden memnun gözükmedirler. Malûm usuller tatbik edilerek bundan daha iyi idare olunmuş bir belediye yoktur. Mamafih demokrat bir milletin ta ortasındaki bu aksaçlı borgüzar, miiteced- ditler için bir hiddet membaı oluyor. Bu mütecedditler eğer imkân bulsalar, mahza bir prensip meselesi olarak bu teşkilâtı ortadan kaldırırlar ve yerine tamamiyle bugünün idaresini ikame ederlerdi.

İdari bir il olarak Londra nasıl idare edilir? 1888 de teşekkül eden Londramn administratif vilâyeti 20 ayan

Tercümeler :

âzasiyle beraber 124 müntehap âzadan mürekkep bir vilâyet meclisi ile idare edilir. Rey vermek hakkı diğer belediye seçimlerinin aynı olduğu için meclis azalan, halk tarafından, üç sene müddetle seçilirler. Ayan azalan, meclis âzaları tarafından ya rütbece kendilerine müsavi olanlardan veya hariçten intihap olunur. Altı sene hizmet ederler, fakat bunların yarısı üç senede bir işten çekilirler. Buna binaen Londra vilâyet meclisinin kza. yekûnu 144 dür. Meclis azalan ile âyan âzaları beraber toplanırlar ve aynı derecede rey salâhiyetini haizdirler. Her sene meclis reisini beraber seçerler; bu reis, meclis âza- lamadan başkası da olabilir, .bu takdirde azarım mecmuu 145 eder. Her sene, yeni bir reis seçmek âdetti.

Vilâyet meclis intihapları: Harp zamanlarındaki durgunluklar bir tarafa bırakılırsa, Londra vilâyet meclisi seçimleri çok münazaalı olur. Londrada üç siyasi parti vardır. Bunlar da (Municipal Reformer - Belediye ıslahatçıları), (Progressives - Terakkiperverler) ve (Labour - İşçi) partileridir. Fakat, mahallî teşekküller üç büyük millî teşekkülün şubeleridir. Londradaki Belediye Islahatçıları. millî siyasette Konservetifdirler, Terakkiperverlerin ekserisi de Liberaldirler. Rey verme vasıflan ayrı olduğu için vilâyet ve parlâmento seçimleri arasında biraz fark vardır ve bundan dolayı tabii, ikisi beyinde tam birlik olamaz. Vakıa Londra seçimlerine millî partilerin müessir olmadığı çok defa söylenir ve kıt bir zekâ için bu söz doğrudur. Fakat etraflica düşünönlere göre, Londra seçimlerinde millî partiler daima çok müessir oldular ve son bir kaç sene zarfında da hayli kuvvetlendiler..

Vilâyet seçimlerinde siyasi partiler: Londra Vilâyet meclisinin teessüsünün ilk on, on beş senesi zarfında, mahallî programlarla, mahallî teşekküller meydana gelecek ve istiklâllerini muhafaza edecekler zannedildi. Bir çok sahalarda temayüz etmiş şahsiyetler, vilâyet meclisi için namzetliklerini koymağa ikna edildiler ve bunlardan bir çokları da intihap olundular. Tamamile Muhafazakâr olan

Londra'nın idaresi

kazalar, millî seçimlerde, vilâyet meclisine bazan Terakkiperver âzalar gönderirler ve Liberaller de bazan Belediye Islahatçılarını seçerlerdi. Fakat mahallî siyasetin millî siyasetten ayrılığı devam etmedi. Bunun en büyük sebebi İşçi partisinin bu tarzı kabul etmemesidir. İşçilerin ırmvazaasız fakat tamamiyle mantiki hareketi, eski partileri aynı cereyanı kabule mecbur etti.

Meclisin salâhiyetleri: Londra Vilâyet Meclisine, 1888 kanunu ve onu müteakip nizamnamelerle verilen salâhiyetler çok vâsidir.

(1) Ana caddeler:

Karakter itibarile başkente merbut bütün yolların yâni esas caddelerin ıslahı ile muvazzaftır. Hangi yolların esas caddeler olduğunu teshit darına müşkül bir mesele olmuştur. Bu mesele, vilâyet meclisi ile metropoliten kasaba cemiyetleri arasında hayli ihtilâf doğurmuştur Bu meclislerden her biri, mali yükü diğerinin sırtına yüklemeğe çalışırlar.

(2) Kanalizasyon:

Vilâyet Meclisi, ana lâğımın tanzimi ve lâğım pisliklerinin temizletilmesi hususunda yegâne otoritedir. Meclis, 1888 de teşekkül ettiğinden beri, Taymis'in iki sahilinde birer lâğım sistemi ikmal etmiştir. Pislikler muazzam havuzlara akıtılır ve bu havuzlara teressüp ettirici kimyevi bir ilâç dökülür. Sonra, kalan mayi, nehrin cereyanı çok olan bir yerine sevkolunur. Teressübat da, ferilerle denizin uzak bir yerine götürölüp atılır. Munzam lâğımınlar, metropoliten kasaba cemiyetlerinin kontrolünde- dır. Fakat bunların inşaat veya tadil plânları evvelâ meclis otoritesinin tasvibine arz edilir. Vilâyet meclisi tünellere, ferilere, Taymis üstündeki köprülere (Site içinde olanlardan maada) ve Taymis'in setlerine nezaretle muvazzaftır.

Tercümeler :

(3) Yangından tahaffuz ve sıhhati umumiye:

Yangından tahaffuz da Vilâyet Meclisinin iş sahası dahilindedir. Fakat polis müdafaası bu daireden hariçtir. Vilâyet Meclisi umumi sıhhat meselelerinde geniş salâhiyetleri vardır. Sıhhat Nezareti tarafından kontrol edilmek şartile, nizamnameler hazırlar. Sıhhat talimatnamelerinin tatbik edilmesi esas itibarile metropoliten kasabaların vazifesidir. Fakat Vilâyet Meclisi, onların aylıklarının yarısını verir, faaliyetlerini teftiş eder. Bunlara ilâveten, meclisin sıhhat müfettişleri vardır. Bu müfettişler, kiralık evlere ve mezbahalara nezaret ederler. Bu sahada pek çok salâhiyet tedahülü vardır. Sütleri teftiş, kasaba otoritesinin işidir fakat süthanelere lisans veren ve tüberkülin tecrübeleri yapan Vilâyet Meclisidir.

(4) İskân :

İskân meselesinde de salâhiyet tedahülü vardır. Kasaba meclisleri, gayrimenkullerin işlerini ve izdiham aleyhindeki kanunların infazını kontrol ederler. Her ne kadar kasaba meclislerinin bu işte de biraz salâhiyetleri varsa da, belediyeye ait gayrimenkullerin meydana gelmesi için baş otorite Vilâyet Meclisidir. İşçi ikametgâhlarını inşa ve muhafaza salâhiyeti, Parlâmento, işçileri iskân kanunu ile (1890) başlayıp bugüne kadar münakaşa edilmiştir. Vilâyet Meclisi, vilâyetin içinde ve dışında bu nevi evlerden bir çok inşa ettirdi. Söylendiğine göre, şimdi meclis on binden fazla aileye ev sahipliği yapmaktadır.

(5) Parklar :

Meclis, Ruvayyal Park ve Site tarafından kontrol edilenlerden başka, bütün parklar ve açık sahaları muhafaza ve halk eğlenceleri tertip etmekle mükelleftir. Yüzden fazla park ve açık sahaya nezaret etmektedir. Bunlardan bazıları vilâyet haricindedir, fakat Londralılar tarafından çok himaye edilir.

Londra'nın İdaresi

(6) Talim ve terbiye :

Talim ve terbiye, Vilâyet Meclisinin vazifelerinin en mühimmidir. 1903 talim ve terbiye kanunu ile Londra, mektepler cemiyetinin bütün salâhiyetini almıştı. Vilâyet Meclisi, talim ve terbiye komisyonu ve muhtelif müfrez komisyonlar vasıtasile, bir milyona yakın talebesi olan bütün ilk mektepleri idare eder. Bir çok orta mektepler, teknik mektepler ve iler nevi ihtisas mektepleri ilzar der. Mekteplerdeki sıhhi muayenelere nezaret eder, körler, dilsizler ve daha başka müştak, talebelerin tahsili için imkân hazırlar. Vilâyet meclisi, yüksek tahsil enstitülerine ve bilhassa Londra üniversitesine geniş mikyasda mali yardım yapar.

(7) Diğer salâhiyetleri :

Vilâyet meclisinin salâhiyetlerinin tam bir listesi bir çok sahifeler doldurur. Şimdiye kadar yazdıklarımız ancak esas vazifeleridir. Vilâyet meclisinin tiyatrolara ruhsat vermek, yapı kanunlarına nezaret, mücrimler ve sakatlar için olan enstitüleri idare etmek ve bazı pazar yerlerini ortadan kaldırmak gibi düzinelerle işi vardır. Londra çarşılarından bir çoğunu, hattâ Site hududu haricinde olanları bile, Site otoritesi tesahup ve idare etmektedir, yalnız bir kaç tanesi hususi şahıslar elindedir, fakat Meclisin bunlar üstünde ele nüfuzu vardır.

Umumi menfaat hizmetleri: Umumi menfaate müteallik işlerde Londra Vilâyet Meclisinin salâhiyeti, hiç bir bakımdan geniş değildir. Her ne kadar vilâyetteki bütün tramvaylar onun nüfuzu altında değilse de, şimdiye kadar yaptığı gibi, bazılarını tesahup edebilir ve işletebilir, Hususi şirketler tarafından 150 mil kadar demiryolu idare edilmektedir. Tüneller veya metrolar da hususi şirketler elindedir ve onlar tarafından işletilmektedir. Yer üstündeki seyrü seferi en fazla temin eden otobüsler de aynıdır. Vilâyet Meclisi Taymis'de yolcu nakli için vapurlar idare eder.

Tercümeler :

Şehirlere su tevzii ile alâkalı değildir. Su tevzii işi, Başkente merbut 64 âzaî bir su şirketi tarafından kontrol edilir. Bu azalan, bu sahadaki muhtelif mahallî otoriteler seçerler. Metropoliten su şirketinin 14 azasını Vilâyet Meclisi tâyin eder. Şirket, 6 milyona yakın halka su dağıtmaktadır. İhtiyaçlarının büyük bir kısmını nehrin yukarı varoşlarından temin eder.

Gaz tenviratı, hususi şirketler elindedir, parlâmentonun verdiği imtiyazlar tahtında icraat yapar. Şirketler meclisten talimat almağa tâbi değildir, ticaret odasının idaresindedirler.

Elektrik tenviratı, elektrik tenviratı kanununun (1888) şeraitine tâbi olmak üzere, ya hususi şirketler tarafından veya bir âmme teşebbüsü gibi, başkente merbut kasabalar tarafından yapılır. Su, gaz, elektrik gibi umumi menfaatin üç esaslı uzvu Vilâyet Meclisinin hâkimiyet sahasının tamamıyla dışındadır. Filhakika satış, ve ihracat da bu salâhiyet dışındadır. Vilâyet Meclisi, polisi, polis mahkemelerini, fakirlere yardım teşkilâtını, umumi kütüphaneleri kontrol etmez. Böylece Vilâyet Meclisi, muazzam bir başkent kudreti altında olması pek muvafık bazı ehemmiyetli salâhiyetlerden mahrumdur.

Varidatı: Vilâyet Meclisi, şimdiye kadar bahsedilen mütenevvi işlerini tedvir için geniş varidata muhtaçtır. Metropoliten kasabalar vergi kaynaklarından hem kendileri, hem de Vilâyet Meclisi için para toplarlar. Servetçe birbirine müsavi olmayan kasabalardan vergi almak için pek karışık usuller vardır. Yardım olarak Millî Hazînedan büyük yekûnlar alırlar. Haçlardan, zeametden, aidattan, kiralardan ve meclisin hususi teşebbüslerinin safi hasılatından mühim miktar varidat temin edilir. Her sene, meclisin mali komsiyonu geniş bir bütçe hazırlar. Bu bütçe meclis tarafından kontrol ve kabul edilir.

İstikraz hakkı: Londra Vilâyet Meclisinin istikraza salâhiyeti vardır. Fakat her istikraz için millî otoritenin

Londra'nın İdaresi

muvafakati alınmalıdır. Bu muvafakat daima, hususi bir Meclis kararıyla alınır. Vilâyet Meclisi, hemen her sene istikraz için sebepler bulur: Tramvay imalâtı, iskân projeleri ve diğer hususi teşebbüsler için büyük istikrazlar yapılır. Londranın borcunu net olarak tesbit etmek müşküldür. Çünkü her kasaba meclisi ve vilâyetteki Muhafızlar Heyeti, Vilâyet Meclisinin tasdikine iktiran etmek şartiyle, istikraz salâhiyetine maliktirler. Usulen, bu mahallî otoritelerden her hangi biri paraya muhtaç olduğu zaman, Vilâyet Meclisi onun için istikraz yapar. Bunun sebebi, Vilâyet Meclisinin, çıkaracağı bonolarla daha az faizle istikraz yapabilmesidir. Metropolitan Su Şirketinin borcu da Londra borcunun bir kısmını teşkil eder. Fakat bu borç için kıymetli terhinat yapılır.

Meclis, encümenleri vasıtasile işlerini nasıl tedvir eder?

Londra Vilâyet Meclisi, vazifelerinin en mühim kısmını daimî komisyonlar marifetiyle yaptırır. Vilâyet Meclisi, her salı toplanır. Umumi siyaset, celselerin büyük bir kısmını işgal eder. Müteferrik işler için bizzarure Meclise vekâlet edilmelidir. Bunun için on sekiz Daimi Komisyon, maliye, ana caddeler, genel işler, yangından korunma vesaire ile meşguldür. Bunlara ilâveten bütün komisyon reislerinden müteşekkil bir İcra Komisyonu vardır. Bütün komisyon âzaları bizzat meclis tarafından tâyin edilir. Amerikada olduğu gibi reis tarafından değil, Vilâyet Meclisi seçiminden sonra, teşkil edilecek komisyonların bir listesini yapmak üzere derhal bir encümen ayrılır. Bilâhare Vilâyet Meclisine arzolunan bu liste, daima, değiştirilmeden kabul olunur. Daimi Komisyonlar, muhtelif kadroludur. En geniş kadrosu olanın 52 âzası bulunduğu halde, bazılarının mevcudu ancak 5, veya 6 âzadan ibarettir.

Bu komisyonların teşkilât ve mesaisi : Her komisyonun, Vilâyet Meclisi tarafından tâyin olunan bir reisi, bir de reis muavini vardır. Bazı komisyonların işi çok olur

Tercümeler :

ve bir müfrez komisyon nasbetmeleri lüzumlu görülür. Vilâyet Meclisinin aktif âzaları şu veya bu iş için haftanın beş günü toplanmağa mecburdur. Fakat ne komisyonların, ne de müfrez komisyonların, intaç salâhiyetleri yoktur. Bunlar tarafından yapılacak her fiil, evvelâ teklif veya rapor şeklinde Vilâyet Meclisine arz olunmalıdır. Bu teklif veya raporlar meclis tarafından tasdik edilmedikçe muteber olmaz. Kanunlar, meclise, vergi almak veya istikraz yapmak müstesna olmak üzere, bütün mesa- ilde maarif komisyonuna son sözü söylemek yetkisini devretmeğe müsaade etmiştir. Fakat meclis, bu müsaadeyi hiç bir zaman kullanmamıştır. Meclis, maarif komisyonunun yaptığı bütün teklifleri tetkik eder ve pek nadiren bazı değişiklikler yapar. Bundan başka, Meclis, diğer komisyonların tekliflerini de fazla münakaşa etmeden kabul eder. Bütün bu komisyonların, her meselede, sonu ihtilâfa müncer olmayan nihaî kararlar vermek salâhiyetine malik olduklarını söylemek çok doğru olur. Bu gibi ihtilâf vukuunda, meclis, meseleyi müzakere, yeniden tanzim ve bazan da Daimî Komisyonun tekliflerini reddetmekte tereddüt göstermez. Son senelerde, meclisin, teferruata çok vakit sarfettiğinden ve komisyonların raporlarını pek sık değiştirdiğinden şikâyet edilmektedir.

Meclisin umumi muamelâtı: Meclis muamelâtı, parlâmentoda olduğu gibi tedvir edilir. Mufassal kanunları vardır. Bu kanunlar yakinen takip edilir. Komisyon reisleri, meclise takdim olunan mesailin ehemmiyeti nisbe- tinde, tıpkı Avam Kamarasındaki Nazırlar gibi hareket ederler. Rey verecek âzalara nezaret eden heyetler vardır. Meclisin aktif âzası, Komisyonların, ve müfrez komisyonların toplantılarında bulunmak, lâyhalar hazırlamak, dokümanları tetkik etmek v.s.. gibi işlere haftanın birkaç gününü hasrederler. Meclisin yapacağı mesainin haftalık listesi bazan 40 matbu sahifeyi dolduran muazzam bir dokümandır.

Meclis reisi: Londranın İdarî vilâyetinin, belediye reisi

Londra'nın İdaresi

veya bir belediye reisi ile resmî rabıtası yoktur. Vilâyet Meclisinin bir reisi vardır. Bu reis, icrai memur değildir. Reis, meclise riyaset eder. Vakıa bazan nüfuzu pek yüksektir, fakat başkaca resmî salâhiyeti yoktur. Meclisin bizzat kendisi icrai kuvvettir. İcrai faaliyetin 144 âzalı bir teşkilât ile tedvir edilemediği zaman, meclisin 18 komisyonu, bu işlerin yapılması için tevkil olunur.

Daimî memurlar: Bu komisyonlar, işlerinin büyük bir kısmını daimi memurlara havale ederler. Vilâyet daimî memurlar kadrosu pek geniştir ve bir kaç sene evveline kadar bütün bu memurlar meclis tarafından kemali serbesti ile tâyin edilirdi. Yüksek memurlar hâlâ böyle tâyin olunurlar. Fakat maiyet memurları, mülkiye memurluğu müsabakası ile alınmaktadır.

Meclis kâtibi: Meclisin daimî memurları arasında en evvel meclis kâtibi[^] zikredilebilir. 1888 kanunu, böyle bir memur için yer ayırmamıştı, meclisin kendi arasından seçtiği bir reis vekilinin kitabet işleri ile tavzif edilmesine karar vermişti. Bilâhare, resmî bir memura ciddi ihtiyaç olduğu anlaşıldı. Bu memur, bir kasaba kâtibinin kasaba meclisi için yaptığı işlerin aynını yapacaktı; yâni, kayıtları tutmaktan çok daha fazla vazifeleri olacaktı. Binaenaleyh, 1896 da bir değişiklik yapıldı ve meclis için daimî bir kâtip bulunmasına karar verildi. Meclisin işlerinin tedviri için, istenilen yardımı ve sürati gösteren bu makam. Londranın en yüksek ve ehemmiyetli memuriyetlerinden birisi oldu. Kâtibin, muhtelif komisyon toplantılarına iştirak eden ve komisyon idare sisteminin ihtiva ettiği geniş mikyastaki kitabet vazifesini yapan yardımcı memurları vardır.

Müfettiş: Bundan başka, bir de müfettiş vardır ki meclisin mali mesailini umumiyetle o idare eder. Bu müfettişin vazifesi, esas itibarile, kasaba veznedarlarının vazifelerinin aynıdır. Fakat, mesuliyeti onlarınkinden çok büyük ve iş miktarı pek fazladır. Londra Vilâyet Meclisi ile 28 kasaba arasındaki birbirine girift mali rabıtalara,

Tercümeler :

müfettişler dairesini, boş yere para alanlar vaziyetinde bırakmaz. Meclisin mühim, miktarda borçlu olması esaslı ve müşkül bir iş membaidir. Bunlara ilâveten, meselâ tramvaylar gibi büyük teşekküllerin mali vazifesi vardır ki bu, doğrudan doğruya Vilâyet Meclisi tarafından yapılır. Bir dereceye kadar meclisin mali komisyonuna terettüp eden bu yük, müfettişlik teşkilâtı doayısıyla, yerini müfettişler dairesine nakletmiştir. Bunlardan maada müfettişler, bütün masarifat işleriyle de muvazzaftırlar. Bir müfettiş vekili, müteaddit yardımcı müfettişler ve kâtipler baş müfettişe yardım ederler.

Başmühendis: Geniş mesuliyeti ve vazifesi olan daimî memurların üçüncüsü, baş mühendistir. Bu memurun, ana lâğımlar sistemini idaresi, belki de vazifelerinin en mühimmidir. Çünkü, idarenin hususi şubesinde on binden fazla kimse istihdam edilmektedir. Ana yolların inşası» vilâyetteki köprülerin muhafazası ve buna benzer bir çok mühim mesail de mühendisnin faaliyeti sahasımdadır. Bu mevki, yüksek maaşıdır ve kadrosu, memleketin en iyi inşaat mühendislerinden bazıları ile doldurulmuştur.

Vilâyetin diğer büyük memurları: Diğer mühim memurlar, dâva vekili, başmimar, sıhhat memuru, park işleri müdürü ve itfaiye reisidir. Bu memurların her biri unvanlarının delâlet ettiği vazifelerle tavzif olunmuşlardır. Bir de Tramvaylar Umum Müdürü vardır ki, Elektrik mühendisi ile Yollar müdürü bu umum müdürün baş yardımcılarıdır. Nihayet, meclisin yaptırmayı deruhte ettiği belediye ikametgâhlarına nezaretle mükellef olan iskân Müdürü gelir. Bütün bu memurlar senelik ücretleri 1000 ile 3000 lira arasında tehalûf eder. Bunların vazifelerine devam müddeti meclisin keyfine tâbi ise de fiiliyatta, yaptıkları iş memnuniyeti mucip oluncaya kadar dairelerini terketmezler.

Yüksek derecedeki memurlardan her birisi, tahsil veya tecrübe ile kendi branşında ehliyet kazanmış birer mütehassistir. Siyasi tesirler, bazan, bu memurların tâ-

Londra'nın İdaresi

yini meselelerinde Meclisi müşkül vaziyette bırakır. Fakat esas itibariyle taliplerin en ehliyetlileri, mensup oldukları parti nazarı itibara alınmaksızın intihap olunur. Bu daimî memurlar, diğer İngiliz belediyelerinde de olduğu gibi, Londra komisyonlarının işlerine çok müessirdirler. Yardımcı komisyonlar, pek nadiren bu büyük memurların fikrini almadan bir teklif yaparlar. Bütün teknik meselelerde de mütehasşis müşavirler, komisyonlara delil olur.

Tâli memurlar : Londradaki her yüksek memurun, dördüncü derece asistanlardan baş asistanlara, kadar muhtelif derecede tâli memurları vardır. Daha evvel de söylenildiği gibi bunların çoğu, mülkiye memurluğu imtihanları ile alınır. İyi tahsil etmiş gençler, meclis memurları arasına bu suretle girerler ve sonra, münhal vukuunda terakki ederler. Amerikadaki teşkilâtlandırılmış işçiler, umumi müstahdemler seçmek bakımından, mülkiye memurluğu imtihanının düşmanıdır. Fakat, İngilteredeki işçi sınıfı şimdiye kadar böyle bir vaziyet almamıştır.

Meclisin salâhiyetleri kâfi derecede vasi midir? «Londra Vilâyet Meclisinin salâhiyetleri, görüldüğü ve lâzım geldiği kadar geniş değildir» diye bazı şikâyetler oluyor. «Bu salâhiyetler, bu kadar muazzam bir cemaatin idare bünyesi için çok azdır» deniliyor. Filhakika meclisin salâhiyetleri meselesinde Parlâmentonun fazla âlicenap olmadığı muhakkaktır. Bu salâhiyetlerin bir yerde temerküz ettirilmesinden ise bir çok ellere tevzi olunması tercih edilir. Vilâyet Meclisi, kendi hudutları arasına kapatılmıştır. Bu meclis 1919 da verdiği bir kararla. Vilâyet hudutlarında mümkün olan tevessüün icrası ve meclis salâhiyetlerinde de ona. mütenazır bir genişleme yapılması için, Londra idaresinin bütün mesailinde esaslı bir inceleme yapılmasını Parlâmentoya teklif etmişti.

1919 Âli komisyonu: Bu meseleyi tezekkür için bir âli komisyon tâyin edildi ve metropoliten idarenin yeniden teşkilâtlandırılması için yapılan teklifleri incelemek vazi-

Tercümeler :

fesi verildi. Fakat, komisyon âzalarının ekserisi, mevcut vilâyet hudutlarının genişletilmesi veya hali hazırdaki salâhiyet tevziatında umumi bir değişiklik yapılması ile idarede büyük bir salâh elde edilmiş olamayacağı kanaatine vasıl oldular. Bundan sarfinazar, Londra Vilâyet Meclisi ile metropoliten kasaba meclisleri birliği olmasını ve mevcut işler için tekrar birbirlerine yaklaşılmasını tavsiye etti. Parlâmento tarafından her hangi bir hareket olmadan da, hem meclisin hem de kasaba meclislerinin bunu yapmaya zaten hakları vardı. Âli komisyondan bir azanın, Amerikadaki şehir meclisi idaresinden baza şeyler sorulmasının muvafık olacağını teklif etmesi kayda şayandır.

Meclisin muvaffakiyetleri: Otoritesinin mahdut olmasına rağmen, geçen otuz beş sene zarfında Londra Vilâyet Meclisi, göze çarpan bir çok muvaffakiyetler kazandı. Londra işlerine vaziyet ettiği günden beri, bir çok yeni ve mühim yollar yaptırdı. Lâğım sistemlerini ıslah ve tevsi etti. Bir çok parklar ve eğlence yerleri yaptırdı. Meclisin teessüsünden evvel mevcut olanları da ıslah ve tanzim etti. Yangından korunma servisinde çok değişiklikler ve terakkiler kaydedildi. İzbeler ve kirli yerler ortadan, kaldırıldı, bunların yerinde binlerce işçi evleri yaptırıldı. Bugün faaliyette olan üç yüz mil uzunluğunda tramvay yolu döşettirdi veya ıslah etti, yolcu vapurları filosu teşkil eyledi. Taymis'in cenup sahilinde Westminster köprüsü ile birleşen güzel bir meclis binası yaptırdı ki hâlen Meclisin belli başlı daireleri oradadır. Mekteplerin inşasında da ıslahat yaptı ve vilâyetteki tahsil sistemini tama- mile değiştirdi. Bilhassa teknik ve hususi enstitülerde kayde şayan terakkiler oldu. Bütün bunları nazarı itibare. alırsak, Londra Vilâyet Meclisinin gayrı memnun olmasına sebep yoktur. Onun başardığı işlerin kayıtları, herhangi büyük bir belediyenin icraatı ile mukayese edilebilir.

Londra'nın İdaresi

Başkente merbut kasabalar: Londra hükümetinin vazifelerine ortak olan başkente merbut kasaba meclislerinden daha evvel bahsetmişik. Londra vilâyet teşkilâtı bir kasabalar ittihadıdır. 1883 de vilâyet meydana geldiği zaman kendi hududu dahilinde yüzden fazla mahalle ve kaza vardı. B ı mahallelerin her biri, ya bir mahalle birliği veya müntehap küçük bir heyetle, kendileri için çok büyük olan mesaili halletmeğe boş yere çalışıyorlardı. Herkes, bu küçük mahallelerde büyüklere kalbolunması lüzumunu takdir ediyordu. Fakat, ancak 1899 da Parlâmento, bir plânın teferrüatında mutabık kalabildi. O sene, Londra İdaresi Kanunu yapıldı. Bu. kanunla, vilâyetin şamil olduğu bütün ülke (S:teden başka) başkente bağlı yirmi sekiz kasabaya avrıldı. Bu kasabalar, genişlik itibarile birbirlerinden çok farklıdılar. Çünkü ananevi hudutların kabul edilmesi teklif olunmuştu.

Kasaba Meclisler:: Her kasabanın mahallî idaresi vardır. Hep bir araya toplanıp kasaba meclisini meydana getiren bu azalar, belediye reisi, ayan âzası ve müşavirlerden ibarettir. Müşavirler, kasaba m c isleri tarafından seçilir. Belediye rejsi de meclis tarafından intihap olunur. Rey vermek hakkı, namzetlik, intihap tarzı ve buna munzam diğer teşkilât, memleketin diğer kasabalarında cari olan usulün hemen hemen aynıdır. Meclis seçimleri ile aynı zamana gelen kasaba intihabatı. on iki seneden beri işçi namzetleri ile muhalifleri beyninde geçimsizlik olduğu için, partiler arasında mücadeleyle sebep oluyor. Mütөөddit kasabalarda, işçi sınıfı, meclise hâkim vaziyettedir. Fakat beklenildiği gibi, eski memurları azletmediler ve mevcut ananevi kasaba idaresinden esas itibarile ayrıldılar. Başkente merbut muhtelif kasabalardaki işçi sınıfın hâkimiyetinin neticesi, işçilerin alâkalı oldukları emtea sarfiyatının artması, maaş bordrosunda bir fazlalık ve vergilerin yükselmesi olmuştur. Bunlar meyanın-

Tercümeler :

da, Poplar isimli bir kasabada, israf o kadar had bir dereceye gelmişti ki, teftiş edilmesi için mahkemelerin müdahalesi rica olundu, ve Poplarism tâbiri İngiliz lûgatine belediye cömertliğinin mukabili olmak üzere girdi.

Salâhiyetleri: Salâhiyetlerinin genişliğine gelince, başkente merbut kasaba meclislerinin salâhiyeti, diğer İngiliz kasabalarından daha fazla tahdit edilmiştir. Başlıca vazifeleri, evvelce İhtiyar heyeti veya mahalle birlikleri tarafından yapılanlardır. Kasaba Meclisleri, umumiyetle mahallî caddelerin otoritesidir. Daha evvel de söylendiği gibi Vilâyet Meclisi bütün esas yolları inşa eder, fakat Kasaba Meclisleri, yol yapmak, aydınlatmak ve temizlemek için tamamiyle mahallî teşebbüslere girişir. Kasaba Meclisleri, ikinci derecede lâğımların inşa ve muhafazasını, umumi sıhhat kanunlarının tatbikini der- uhde eder, umumi hamamları ve yıkanma yerlerini idare ile de muvazzaftır. Umumi kütüphanelere nezaret ve mahallî mezarlıkları kontrol eder. Kasaba Meclisi, elektrik tenvirat ve tesisatına da bakmak ve idare etmekle mükelleftir. Sıhhat Nazaretinin muvafakatiyle, bazı salâhiyetler ya Vilâyet Meclisinden Kasaba Meclisine, veya Kasabadan Vilâyet Meclisine devrolunabilir. Fakat bu meclislerin ikisi de kendi salâhiyetlerinden bir parçasının diğerine devredilmesini istememektedirler. Şimdiye' kadar iki tarafın birinden diğerine geçen salâhiyet pek azdır.

Daimî müfrez komisyonlar: 28 kasaba arasında bir rabıta zinciri vardır. Bu teşekküle Metropoliten Kasabalar Daimî Komisyonu denilir. Bu komisyon ihtiyari bir teşekküldür ve metropoliten kasabaların hiç birisi onun toplantılarına âza göndermeğe icbar edilemez. Buna rağmen hepsi âza gönderir. Bundan maksat, bütün kasabaların menfaatini mucip meselelerde beraber hareket etmeyi

Londra'nın İdaresi

tahtı emniyete almak ve bilhassa Vilâyet Meclisi ile yapılacak muamelâtta tek cephe olmayı temin etmektedir.

Bu sistem nasıl işler? Son senelerde, bazı yerlerden bütün sistemin şiddetle tenkit olunmasına rağmen idari vilâyet içindeki kasaba idare sistemi, umumiyetle çok iyi çalışmıştır. Mahallî idare, geçen 25 sene zarfında, kabili münakaşa olmayacak tarzda inkişaf etmiştir. Mahalle birlikleri ile yapılan eski idare sistemini hatırlayanlar şimdiki terakkiyi daha iyi anlarlar.

Son senelerde personel seviyesinin düşmesi : Fakat Londra Vilâyet Meclisinde olduğu gibi Metropolitan Kasaba Meclislerinde de personel seviyesi bir dereceye kadar düşmektedir. Zeki ve enerjik kimselerin Metropolitan Kasaba Meclislerine nadiren namzetliklerini koydukları söyleniyor. Müşkülâtın çoğunun, muhtelif kasabalardaki varidat membaının farklı olmasından ileri geldiği anlaşıyor. Bazı kasabaların nüfus kesafeti çok, belediyeye gelir temin eden emlâki ise o nisbette azdır. Bazılarında ela, belediye rüsumu için elverişli kıymetler çok, nüfus kesafeti azdır. Bu ahval tahtınla birbirine yakın olan kasabalarda vergilerin yüksek olmaması zaruridir.

Metropolitan Kasaba Meclislerinden bazıları, kaçınmaları kendi iktidarları dahilinde olmayan bazı vaziyetlerden dolayı tenkit edilmişlerdi. Filhakika, bu kasaba meclisleri, eski bir muharririn teşbihi gibi (İngiliz belediye hayatında bir nevi leke) olduklarından dolayı müşkül durumdadırlar. Rey verenler, bu meclislerin icraatı ile fazla ilgilenmezler, yalnız tenkit ederler. Her gün gazeteleri takip etseniz, Kasaba Meclisleri hakkında bir satıra bile tesadüf edemezsiniz. Meğer ki bunlardan birisi münasebetsiz bir hareket yapmış olsun. Hattâ Vilâyet

Tercümeler :

Meclisinin harekâtı bile, mühim mesail olmadıkça gazete sütunlarında görünmez.

Daha evvel de bahsolunduğu gibi, ne Vilâyet Meclisinin, ne de Kasaba Meclislerinin Londra polis teşkilâtı ile ilgileri vardır. Eski Sitenin bir muhaliz heyeti ile kendine has polis teşkilâtı vardır. Metropoliten polis idaresi sahası, Siteyi sararak 650 mil murabbai dairevi bir mahalli ihata eder. Bu saha bütün Londra vilâyetini ve diğer vilâyetlerden bir kısmım havidir. 1823 da Feel Kanunu ile teessüs eden bu polis idaresi Londraya ilk defa mütehassıs ve resmî polisi temin etmiştir. Teşkilâtın başında, Kural tarafından tâyin olunan bir komiser vardır. Bu komiser, muayyen bir saman için tâyin edilmez, ancak Dahiliye Nazar etinin arzu ettiği müddetçe vazifesinde kalır. Bu tâyin siyasi de değildir. Komiser, hemen daima, idari tecrübesi çok olan bir kimsedir. Senede 2.500 lira alır ve maiyetinde kendisi gibi tâyin olunan iki asistan komiser bulunur. Metropoliten polis kuvvetlerinde, muhtelif derecelerde yirmi binden fazla kimse vardır. Bu teşkilât, dünyadaki polis kuvvetlerinin en genişidir. Koca müesseseyi idame için sarf edilen meblâğ, bu müessesenin yarısı kadar olan New York şehri polis dairesine sarfo- lunandan hayli azdır. Komiser, bütün disiplin ve teşkilât vazifeleriyle tavgiz olunmuştur. Fakat mali idare, Kıra! tarafından tâyin edilen bir memura mevdudur. Bu memur, bütün polis merkezlerinin yapılmasından ve tertibatından. lâzım gelen şeylerin saten alınmasından, karımı ve nizamın tahdit ettiği aktüel vazifeler haricindeki bütün mesailden mesuldür. Londra polis kuvvetlerinin malik olduğu yüksek ehliyet dünyaca malûmdur.

Diğer otoriteler: Londonm devlet işlerini tedvir ve muhtelif genel servisleri idare eden başlıca otoriteler bah- settiklerimizdir. Fakat bunlar bü'ün listeyi teşkil etmezler. Üç meclisi ile Belediye Reisi, komisyonları ve müfrez-komisyonları ile Vilâyet Meclisi, 28 metropoliten Kasaba Meclisi ve asistanları ile polis komiseri gibi Site teşek-

Londra'nın İdaresi

küllerine ilâveten, Metropoliten Sıı Heyeti, Islahhaneler Heyeti, Tayrnis Kontrol Memurluğu, Fıkarakaları Koruma Birliğinin 31 heyeti ve yüzden fazla da mahalle birlikleri vardır. Bu muhtelif otoritelerin nasıl organize edildiğini ve icraatını etraflıca anlatmak, bir bütün cilt doldurur.

İstikbalde ne olacak? Bu kadar mebzul müstakil idareyi ihtiva eden bir idarenin müessir ve memnuniyetbahş olması çok güçtür. İdare makinesinin hayii sadeleştirilmesi lâzım geldiği görülüyor. Bir  ok Londralıların buna kanaati vardır. Yalnız bu kadar değil; Londra, cemaat itibariyle vilâyet idari hudutları haricine  ıkmışır. Otoritelerin vilâyet dışında birleştirilmesi vilâyet içinde temerküz ettirilmesinden daha zordur.

Otoritelerin tevhit ve takviyesi için bir çok teklifler ileri sürülüyor. Fakat böyle, çok muhtelif ilgililerin menfaatlerini koruyabilecek her hangi bir plân bulmak imkânsız gibi görünüyor. Hudut dışı kalan kasabalar, k  k şehirleri havi bölümler, köyler, Vilâyet Meclisi hâkimiyetinin kendilerine kadar yayılmasını istemiyorlar; bu  ehreyi arzeden her plâna şiddetle itiraz ediyorlar. Diğer taraftan Vilâyet Meclisi de, bittabi, kendi nüfuzunun genişlemesi mütalâasını ileri sürmeyen her hangi bir plânla ilgilenmiyor. Binaenaleyh, b viik Londra, medeni otoritelerin v si bir l birenti halinde duruyor. Başkent müesseseleri tetkik edenlerin onun arasından yol bulup geçmeleri kolay değildir.

K O N F E R A N S L A R :

TAŞRA İDARESİ

Galip PEKSEL
Tokat Milletvekili

(Geçen sayıdan devam)

KAZA İDARESİ

Kaza, içinde umumi idarenin halkla ve işlerle doğrudan temas eden ve işlerini Devlet namına doğrudan gören en faal tam teşekküllü bir idare cüzüdür. Kaza idaresinde, merkez ve vilâyet teşkilâtıyla mütenazır olarak, başında kaymakam, her Vekâletin veya Umum Müdürlüğün birer İdarî şubesi ve bir de İdare Heyeti vardır.

I— Kaymakam

Mevzuatımız, hususile Vilâyet İdaresi Kanunu, vilâyetle umumi idare bakımından valinin mevkiini, vilâyet idarî şubelerine ve. kazalara karşı vaziyetini, vazife ve salâhiyetlerini sarahatla tayin ve tesbit etmiş olduğu halde, kazada umumi idare bakımından aynı mevkide bulunan kaymakamın mevkiini, vaziyetini, vazife ve selâhiyetlerini o nisbet- te açıklamamıştır. Ancak 51 inci maddede, (3 üncü fasılda Valiye verilen vazifelerin kazaya ait olan kısımlarını ve bu hususta Validen alacağı emirleri ifa ile .mükelleftir) demekle bunların şümulünü az çok göstermiş bulunmaktadır.

Vali Vilâyette Devletin ve Vekâletlerin mümessili olduğu gibi, Kaymakam da kazada umumi idarenin mümessili bulunmakta, her ikisi de kendi bölümlerinde umumi idareden mesul tutulmaktadırlar. Şu farkla ki Vali merkeze karşı mesul olduğu ve direktifleri oradan aldığı halde Kaymakam Valiye karşı mesul bulunmakta ve direktifi Validen almaktadır. Vali ile muhabere eder, emir ve nehyi mutazarrırın 11 emirler ve direktifler kendisine oradan gelir.

Taşra İdaresi

Vilâyet idaresi bizde, umumi idare bakımından, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 91 inci maddesine göre tevsii mezuniyet esasına dayanmaktadır. Vilâyet İdaresi Kanunu da geniş mezuniyeti Valilere bırakmaktadır. Kanun. Kaymakamların mezuniyet derecesini Valileriniki kadar tafsîlâtla göstermiş olmamakla beraberdir taraftan mevcut hükümlerden ve diğer taraftan idari teamüllerden ve vazifelerin icaplarından istifade edilerek, bunların da mezuniyet derecelerini tesbit etmek kabil olacaktır. Hususile Kaymakamların umumi idarenin mümessili bulunmaları bakımından vazife ve selâhiyet- leri tetkik edilirken mezuniyet dereceleri daha kolaylıkla meydana çıkmış olacaktır.

Kaymakamların da Valiler gibi iki vasıfları vardır. Biri umumi idarenin mümessili olmak, diğeri de umumi idarenin memuru bulunmak.

A. — Kaymakamın mümessil sıfatile vazife ve selâhiyeti:

Kaymakamların umumi idarenin mümessili olmak yüzünden vazife ve salâhiyetleri - Valiler gibi - şunlardır:

1 — Temsil etmek: Bu itibarla kaymakam da Valiler gibi :

a) Kazada merasime riayeset, resmî ziyaretleri kabul eder. Kabul resimlerinde askerî, mülki, adlî, bütün devlet ve hususi idare, belediye, köy memurları, âmme müesseseleri, resmî ve hususi ve içtimai teşekküller, Devlet namına kaymakamı ziyaret ederler; tebrikleri ona yaparlar.

Kazada ecnebi mümessiller varsa, bunlar da ancak Kaymakamla temasta bulunurlar.

b) Kazada Devlet namına yapılan mukavelelere Kaymakam jmza koyar mahkemelerde inüddei ve müddeialeh olur.

c) Kazada âmiri itadır.

Konferanslar:

2 — Kazada askerî, adli müessese!erin haricindeki umumi idare teşkilâtına emir vermek, bunlara nezaret eylemek:

Kaza idare şubeleri Kaymakamın - kanun ve nizamlara uygun - emirlerini dinlemekle mükelleftirler. Hiç bir memur kaymakamın kanunlara uygun vereceği emirleri yapmamazlık edemez.

Halk, idarede kazanın Devlet otoritesi makamı olarak kaymakamlık makamını tanımakta olduğundan, işlerinde müracaatını oraya yapar.

Oradan yapılan havaalelerle diğer devlet dairelerine gider, cevaplarını da. yine bu makamdan bekler ve alır. İdari teamül bunu kazalarda böyle tesbit etmiş bulunmaktadır.

İşini yapmayanlardan şikâyetlerini de oraya yaparlar, oradan alacakları emirle işlerinin görülebileceğine kanidirler. İşlerinin görülmesini idareden beklerler.

Kazada görülmiyen işlerin, Vilâyetten görülmesi de oradan yapılır. İdari şube reisleri, kaymakamdan aldıkları emirleri yapmakla mükellef olmakla beraber, acaba tereddüt ettikleri cihetleri de oradan mı sormalı ve oradan alacakları cevap üzerine mi muamele görmelidirler? Nazari olarak, maslahat icabı, bunun böyle olması lâzımdır. Ancak bu cihet mevzuatımızda vilâyete ait kısımlarda tasrih edilmiş olduğu hâlde kazaya ait kısımda bu tasrih edilmemiş olduğundan vilâyetteki kendi şubesi âmirinden sormakta ve oradan cevap beklemektedirler. Şunu sarîh olarak söylemek doğru olur ki bu hal kazada kaymakamlık nüfuzunu eksilten hallerden 'birini teşkil etmektedir. Mevzuatımızda bu cihetin tamamlanması lâzımdır.

İdari şubeler arasında çıkan ihtilâflarda, ihtilâfın hal yeri kaymakamlıktır. Kaymakam bizzat halledemediği şevleri vilâyete yazar. Ancak bu da karışık gitmekte, ekseriya vilâyet idare şubeleri doğrudan bu işlere karıştır ılmaktadır. Bâzaı bunlar vilâyetlere kadar da aksettirilir. Emir ve neh- yi ihtiva eden bütün yazılarmkaymakam kanahıyla yapılma-

Taşra İdaresi

şı, Devlet nüfuzunun muhafaza ve idamesi için çok lüzumludur.

Kaymakamların sorulara vereceği cevaplar ve halledeceği ihtilâflar takdir ve içtihadı taalluk eden hususlardır. Kanun, nizamname, talimatname ve emirlerde tasrih edilen hususlara aykırı bir cevap ve emir verilmesi ve ihtilâfların bunlara aykırı olarak halledilmesi caiz olamaz.

3 — Adli ve askerî daireler haricindeki bütün devlet daire ve müesseselerine nazaret etmek:

Kaymakam, Kaza umumî idaresinden mesul olduğundan bu daireleri yürütmek için bunları her vakit teftiş ve murakabe vazifesile mükellef tutulmuş ve bu salâhiyetle teçhiz edilmiştir. Kaymakam bu dairelerin iyi yolda ve doğru olarak yürütmesinden mesuldür.

Kaymakam, bu teftiş ve murakabeyi bizzat yapacağı gibi münasip göreceği başka bir memura veya bir heyete de yaptırabilir.

Teftiş neticesinde, memuru mesul durumda görürse, işi tahkikata dökerek mesul etmek veya ettirmek yolunu takî- beder. Bu teftiş ve murakabede kendi salâhiyeti olanlara ihtar ve tekdir ve m a af kesme salâhiyetine malik olduklarına. maaş kesme cezası verir. Memurun tebdilini veya vekâlet emrine alınmasını gerekli görürse, mucip sebeplerde vilâyete yazar. Memurun iş başında kalmasında mahzur görürse Valinin muvafakatini alarak elini işten çeker, inzibati cezayı müstelzim hallerde tahkikatını bizzat veya bilvasıta yapar. Tahkik evrakını salâhiyetli inzibat meclisine gönderilmek üzere vilâyete yollar. Şayet kaza inzibat meclisine ait memur ise evrakı bu meclise havale eder. Adli takibata lüzum gösteren hallerde de Memurin Mubakemat Kanununun hükümlerine göre hareket eder.

Teftiş neticesinde, yapılan muamelelerde tadil, tashih icabeden hallere rastgelirse, salâhiyeti dâhilinde olanları -ıslah eder, salâhiyeti haricinde olanları vilâyete yazar. Büzüm görürse ayrıca salâh iletil müfettiş ister.

Konferanslar:

Kaymakamın askerî daireler üzerinde ne nezaret ve m de teftiş ve murakabe lıakkı yoktur. Ancak, 1851 numaralı kanunun 7 inci maddesine göre askerlik şubeleri hakkında bir şikâyet alırsa, bu dairelerden sorar; aldığı cevabı kanaat verici görmezse, o vakit keyfiyeti mıntıkasında bulunan fırka kumandanına veya valiye yazar. Valiye yazılanları Vali de Fırka Kumndanma veya Millî Müdafaa Vekâletine yazar. Fırka Kumandanı veya Millî Müdafaa Vekâleti de tahkik ettirip neticesini Valiye, Vali de Kaymakama yazarlar.

Adlî teşkilât üzerinde kanun kaymakamlara hiç salâhiyet vermemiştir.

4 — Hususî İdare teşkilâtını teftiş ve mürakabe etmek

Kaymakam, Hususi İdare teşkilâtında bir mevki sahibi değildir. Ancak, Valinin mümessili olması dolayısıyla Valinin vereceği salâhiyetleri kullanabileceği gibi umumi idarenin mümessili sıfatı ile de bunları her vakit devlet daire ve mü- esseseleri gibi teftiş ve mürakabe altında bulundurur.

5 — Belediye ve Köy idarelerini murakabe etmek :

Kaymakam, kazadaki belediyeleri ve köy idarelerini her vakit teftiş ve murakabe altında bulundurur. Bu teftiş ve murakabeyi ya doğrudan doğruya yapar veya bir memur veya heyete yaptırır. Bu teftiş ve murakabe neticesinde memur hakkında devlet memurları gibi hareket eder. Belediye işlerinde kanunlara, nizamnamelere, talimatnamelere ve umumi idarenin emirlerine aykırı gördüğü muameleleri bunlara uygun hale koydurur. Bunun için icahederse salâhiyetli makamlara bunları gönderir. Belediye Kanunu bu hususta sarahati ihtiva eder.

Köy muamelelerinde, muhtarların kararlarındaki yolsuzlukları kaymakam bozabilir. (Köy Kanunu madde 40) ve yenisini veririr. Lüzum görürse muhtara vazifelerini ihtar eder, yahut da yeni muhtar seçtirir.

Kaymakam Belediye ve Köylere ait işler hakkında ken-

Taşra İdaresi

dişini belediye ve köy idaresi yerine koyarak bizzat karar veremez, karar vermek münhasıran bu idarelere aittir. Ancak; köy muhtarının Devlet hesabına yaptığı ve Köy Kanununun 36 inci maddesinde yazılı işler hakkında, kaymakam karar ve emir verebilir.

Kaymakam belediye ve köy idari eri hakkında idari vesayet kullanır. Belediye bütçesini tasdik eder. Kararları tetkik ve tasdik eder.

6 — Memur tâyin etmek:

Kaymakamların memur tâyini salâhiyeti kaldırılmıştır. Tâyini vilâyete ait tâli memurların ancak kaza idari şubesince seçilip kaymakamın tasvibiyle inhası kalmıştır. Vekâletlerin ve bâzı devlet servislerinin teşkilât kanunlarında tâli memurlarından hangilerinin mahallerinee tâyin edilebileceği gösterilmiştir. Kazalara hemen yalnız ücretli memurlar bırakılmıştır.

7 — Emniyet ve huzuru temin etmek:

Vilâyet idaresi Kanununun 45 inci maddesi (Kaza dâhilinde huzur ve asayiş ve şahsi masuniyeti ve tasarrufa müteallik emniyetin temini mâni zabıta kaymakamın vazifesidir.) demektedir.

46 ncı maddesinde (Devletin kanun ve nizamlarının telifiz i ve kaza dâhilinde emniyet ve asayişin muhafazası için polis ve jandarma ve diğer miilki zabıta ve inzibat ve muhafaza kuvvetleri kaymakamın emri altındadır) der.

47 inci madde, zabıta kuvvetleri yetmediği halele valiye malûmal vererek yardım istemesini emreder.

Kanun, Valiye fevkalâde hallerde asker istemek, almak, kullanmak salâhiyetini verdiği halde bı salâhiyeti kaymakamlara vermemiştir. Kaymakamlara yalnız Validen yardım istemek salâhiyetini veriyor. Vali ne yolda yardım verirse kaymakam onu kullanır. Eğer mıntıkasındaki askerî kıtalardan asker almak emrini veriyorsa yani asker alma sala-

Konferanslar:

hiyetini kaymakama bırakıyorsa o vakit kaymakam mını- kasındaki askerî kıtalardan asker alır.

Bunun da sebebi, kaza ve vilâyet arasında mesafenin -izliyi ve muhabere imkânının varlığıdır. Vali bir kazada askerin müdahalesine lüzum göstererek kadar fevkalâdeliği yakından takip edegelmekte bulunacağından esasen bu hususa ait bütün, tedbirler vaktinde alınmış bulunur.

Valiye verilen deniz muhafaza gemilerine emir \ erine salâhiyeti de kaymakamlara verilmemiş bulunuyor.

Kaymakamların en başta gelen vazifesi, şüphesiz kazada huzur ve asayiş temindir. Ilıdır ve asayiş bozulmuş olan bir yerde nizam ve ahenk de aranamaz. Orada umumi hayatta ve her şeyde bir durgunluk, bir bozulduk baş gösterir. Bunlar yoluna konulmadıkça başka şeyler üzerinde ciddi işler görülemez.

Bu hususta lüzumlu görülen tedbirleri almak salâhiyeti kayıtsız ve şartsız kavmkama verilmiş bulunmaktadır ve bu hususta kazada mevcut zabıta kuvvetleri de kayıtsız ve şartsız emrine verilmiştir. Burada mevzuhanis zabıta kuvvetleri, kazadaki polis, jandarma, mahalle ve çarşı bekçileri, köy korucuları; en zengin kaynak da köy gönüllü koruyucularıdır. Tedbirli kaymakam, emniyet ve asayişin zayıf görüldüğü yerlerdeki köylerde, daima işe elverişli köylülerden mürekkep kuvvetli bir gönüllü koruyucu teşkilâtı vücuda getirir. Bu koruyucular iyi kullanılırsa jandarma kadar ve batta kendi köylerinde onlardan alın muvaffakiyetli işler görürler.

Kanun bütün zabıta ve muhafaza kuvvetlerinden bahsettiğine göre, bu hususta, Gümrük Muhazara Kıtalarından ve Orman Muhafaza teşkilâtından da istifade edilmek gerekmektedir.

Kanun şahsi masuniyetin temini işini kaymakama vazife olarak verdiğiinden bu masuniyeti temin hususunda her türlü tedbirleri almak salâhiyetini vermiş bulunuyor. Bu hu-

Taşra idaresi

susta kanun kayıtlar ve usuller zikretmediğinden kaymakam tedbirlerim almakta serbest bırakılmıştır.

Vilayet idaresi Kanunda «Tasarrufa müteallik emniyetin temini» de kayıtsız olarak kaymakama verilmiş bulunuyor. Bu husustaki tecavüzleri men hususunda- da kendisine tam bir salâhiyet verilmiş demektir. Ancak gayrimenkule vuku bulacak tecavüzlerin ı-efine dair 2311 numaralı kanunda buna ait bir 11 e nizamname çıkmış ohlukumlan, gayrimenkul- lere tecavüzde bu kanun ve nizamname hükümlerine riayet mecburiyeti vardır.

2311 numaralı kanuna yöre, bir kimsenin elinde bulunan gayrim en kul e başkası tarafından tecavüz ve müdahale olunarak «Refi yed» edildikte, Vilâyetle Abdi, kazada Kaymakam. Nuh iv ede Mahiye Müdürü, l.nı .tec;!vı:zu defî ve eski hale iade eder. Nizamnameye yöre de mûraoaatin, itilaulıdan itibaren bir aya kadar yapılması şarttır. (İsteyen mahkemeye gidebilir.)

Bu bahiste kaymakamlara diişen yeniş bir vazife ve salahiyet sahası da (Zabıt a i mania) kısımdır. Bu tabir gayet geniş bir iş sahasını ihtiva ettiğinden bunun üzerinde biraz durmak faideli olacaktır.

Zabıta, «Umumi nizam ve emniyet ve umumi sıhhatin korunmasını elde etmek üzere alman bütün tedbirler»i ihtiva etmekte ve adlî zabıta ve idari zabıta olarak ikiye bölünmektedir. İdari zabıta veya zabıtai mania da «umumi nizam ve emniyeti kurmak ve korumak ve umumi sıhhati idame etmek üzere alman tedbirler» kümesini ihtiva etmekte olduğundan, bu tabire giren bütün tedbirler kaymakamların vazifesi meyanına girmekte ve bunların icabeti irdiği salâhiyetlerle de kaymakamlar teciliz edilmektedir.

Bu bahis çok geniş olup bunları bir saatte değil 15-20 konferansta bile etraflıca anlatmak müşkül olaeagnıdn biz burada mühim bir kaç cihetine kısaca dokunmuş olacağız.

Bunlardan umumi emniyet ve asayişe teallük edenler

Konferanslar:

hakkında kayma kanıl arca doğrudan doğruya tedbir alınır. Umumi sihhate ait olanlar keza kıfzıssılıha meclislerince karara bağlanır. Zora ihtiyaç hâsıl olunca kaymakamın emrile zor kullandır. Hayvan sağlık zabıtasına tea-llûk edenler Hayvan Sağlık Komisyonunca karara bağlanır. Diğer hususlara teallûk eden zabıta tedbirleri de kendi kanunlarının veya nizamnamelerinin salâhiyetli kıldığı makam ve memurlarca alınır. Kendi memurlarınca tatbik olunur. Zora ihtiyaç görölünce kaymakamın emrindeki jandarma ve zabıta kaymakamdan emir alır. Mahkeme kararıle zor istimal edilecek tedbirler kanun ve nizamlarda gösterilmiştir.

İdari zabıta idare makamlarına, adli zabıta da adli makamlara verilmiş vazife ve salâhiyetlerdir. Suçların vukuu anından itibaren almeak tedbirler adli zabıta meyannia girdiğinden adli makamlara, ait vazife ve salâhiyetler içindedir. Halbuki suçlular daha çok huzur ve asayiş bozacak unsurlar olduğundan bunların yeni suçlar işlemesini önlemek ve tedbirler almak lâzımdır. Demek ki suçluları bulmak, yakalamak hem adli hem de idari işlerdir. Bizde zabıta kuvvetleri. idari zabıta dolayısıle mülki makamlara, adli zabıta dolayısıle de adli makamlara bağlı olduklarından, vazife ve alâhiyetlerin karıştığı bu işte hangi makamın emrile hareket ediyorlarsa o makamın vazifesini görürler.

B. — Kaymakamların umumi idarenin memuru olmaları dolayısıle vazife ve salâhiyetleri:

- 1 — Kanunları, nizamnameleri neşir ve ilân ve dairelere tebliğ etmek ;
- 2 — Vekâletlerin ve Vilâyetin talimatlarını ve kararlarını alâkalı dairelere tebliğ ve icra etmek.
- 3 —İdari şubelerle Vilâyet arasında muhabereye vasıta olmak.

Kaymakamlar mümessil sıfatile haiz oldukları salâhiyetleri doğrudan doğruya kullanırlar. Bunun için Vilâyetten izin istemeğe ve Valiye tasdik ettirmeğe mecbur değil-

Taşra İdaresi

dirler. Bütün bu işleri kendilerine verilen kuvvetlerle; kendi teşebbüslerde yaparlar.

Ancak Valiler de bu salâhiyetlerle mücehhez olduklarından kaymakamlara direktif verdikleri vakit bu direktife riayete mecburdurlar. Kaymakamların yaptıkları işleri Valiler ancak kanun ve nizamlara veya icabı bale uymadığı zamanlarda feshedebilir. Bu fesihden kaymakam mesul değildir.

Kaymakamların maarif, ziraat, ticaret, sanayi, nafia ve sıhhat işlerine ait bir çok vazife ve salâhiyetleri vardır. Bu salâhiyetler hakkında ilgili vekaletlerce ayrı ayrı konuşulduğundan burada bahse yer yoktur.

II— Kaza şube memurları :

Kazada, Kaymakamlıktan sonra, Tahrirat kâtibi, Malmüdürü, Hükümet Tabibi, Orman ve Ziraat, Baytar, Tapu» Nüfus, İskân ve Evkaf memurları Polis Komiseri ve Emniyet âmiri. Jandarma komutanı, Posta, Telgraf ve Telefon memuru vardır. Bunların da maiyetlerinde lüzumu kadar memur ve kâtip bulunur.

Kazanın bu şube memurları, Vilâyetlerdeki şube Müdürleri ve merkezdeki Vekâletler ve Umum Müdürlüklerle mütenazır olup her servisin başında bu servisi görmekle mükellef olarak bir şef bulunmaktadır.

Kazalardaki bu şube teşkilâtı kaza işlerine göre meydana gelmektedir. Bâzı kazalarda yukarıda sayılanlardan fazla teşkilât olduğu gibi, bazılarında da eksiktir.

Her kazada servislerin başında bulunan memurların mikdarları teşkilât kanun ve nizamnamelerinde gösterilmiştir. Bunların ne y-olda tâyin edilecekleri ve görecekleri işler, görme tarzları kendi teşkilât kanunlarında ve nizamnamelerinde yer alır.

Konferanslar :

III— Kasada idare Heyeti :

Kaza idare heyeti kaymakamın riyasetinde Tahrirat kâtibi. MaImüdürtü, İliikûmei Hekimi ile Ziraat memurundan terekküpeder.

Heyete dâhil olmyan idare şubelerinin reisleri kendi dairelerine ait idari, istişari işlerin müzakeresinde âza sıfa- t il e hazır bulunurlar, izahat verirler ve karara iştirak ederler. Heyet ını iiret tep aza adedinin yarısının bir faz l asil e müzakere yapar ve ekseriyetle karar verir. Tesavi vukuunda reisin tarafı tercih olunur.

İptal dâvalarında tahrirat kâtibi Müddeiumumilik vazifesini yapar. Kaza idare heyeti idari, istişare, kaza i kararlar verir. İdari kararların nerede verileceği kanunlarda veya nizamnamelerde tasrih olunmuştur. Bu kararlar Vilâyet Meclisinde itirazla yeniden tetkik olunur. (Buna alâkalı dairesi, kaymakam, alâkalı fertler itiraz edebilirler.)

İstisari kararı katı olmayıp kaymakam veya alâkalı daire isterse buna riayet eder, bu bir mütalâadır. Kaza i kararlar ancak fertlerin iptal talebile vuku bulacak müracaatlar üzerine verilir. Bu aşağıda .gösterilecektir. Kaza idare heyeti ancak kaymakam veya Vekil tarafından havale olunan meseleler üzerine karar verebilir. Kaza idare heyeti de vilâyet idare heyeti gibi 5 liradan 25 liraya kadar para cezası hükmeder bu ceza katidir.

NAHİYE İDARESİ

Nahiye İdaresinin başında bir Nahiye Müdürtü vardır, bir de Karakol komutanı bulunur. Bazılarından Nahiye Kâtibi; Nüfus memuru, baz d arın d a da Vergi memuru, Tapu kâtibi, Sulh Hâkimi vardır. Memurları tam olan Nahiyelere «tam teşekküllü nahiye» ve diğerlerine de «basit- teşekküllü nahiye» denilmektedir.

Devlet bidayette tam teşekküllü nahiyeler esası üzerine

Taşra İdaresi

yürümekte iken, büyük kaideler görülmemek ve para bulunmamak yüzünden yine basit Nahiyeler üzerinde kalmıştır.

Nahiyede en mühim memur Nahiye Müdürüdür. Ondan sonra Karakol komutam gelir.

Bu hususta kanun hükümleri hülâsası budur:

Nahiye Müdürü, nahiye idaresinin başı ve nahiye en yüksek hükümet memurudur. Nahiye dâhilinde kanun ve nizamların neşir ve. ilân ve tatbikini temin ile muvazzaf olup bunların kendisine tevdi ettiği vazifeleri âmirinin nezareti altında ifa ve salâhiyetleri istimal ile mükelleftir.

Müdür nahiye'nin işleri hakkında kaza kaymakamı ile muhabere eder ve aldığı emirleri yapar.

Nahiye'nin emniyet ve asayişini muhafazadan Müdür mesul olup nahiye'nin müirellep jandarmaları Müdüründen aldıkları emirleri ifa ederler.

Müdür, nahiyesi dâhilindeki halkın müracaat ve şikâyetlerini dinler salâhiyeti dâhilindeki işleri yapar ve haricindeki işleri de âmirlerinden sorar. Nahiye memurları Müdür tarafından dairelerine ait ve kamın ve nizamnamelerine uygun verilen emirleri ifa ve infaz ile mükelleftir.

Müdür, nahiye dâhilindeki köyleri, Kiiy Kanının hükümlerim' göre nezaret ve mürakabe altında bulundurur. (Vilâyet İdaresi Kanununun 52, 57 inci maddeleri).

KÖY İDARESİ

Köy idaresinde umumi idareyi alâkalandıran, başlıca emniyet ve asayiş işleri olup bununla ve idarei um um iyeyi alâkalandıran diğer işleri köy muhtarı ve emrindeki memurlar mükellef ve mesul bulunmaktadırlar.

Köy idarelerinde mühim bahis mahallî men.featleri idare eden köy idaresi olup Devlete ait olan işler burada talî derecede kaldığından bu bahsin de tetkiki mahallî köv idaresine bırakılmıştır.

Konferanslar :

UMUMÎ MÜFETTİŞLİKLER

25 Haziran 1927 tarih ve 1164 numaralı kanun, memlekette vilâyetler üzerinde Umumi Müfettişlik ihdası salâhiyetini İcra Vekilleri Heyetine vermiştir. İcra Vekilleri. Heyeti, bir çok vilâyetleri alâkalandıran ve bu vilâyetlerin ortak çalışmalarile izalesi kabil olan ihtiyaçlar hudusunda, o vilâyetlerde Umumi Müfettişlik ihdas edebilir.

Müfettişliği ihdasa sebep olan saikler zail olduğunda da İcra Vekilleri Heyeti, Umumi Müfettişliği kaldırabilir.

Umumi Müfettişliğin ilgası ve ihdası İcra Vekilleri, salâhiyeti dâhilinde olmakla beraber, ihdas halinde Hükümetin, umumî müfettiş ve diğer memurlar için Meclisten bir kadro almak mecburiyeti bulunduğundan, ihdas adeta yine bir kanuna bağlı bulunmaktadır.

Bir Umumi Müfettişlik mıntkasında hangi vilâyetlerin bulunacağını tesbit etmek ve bir vilâyeti bir müfettişlik mıntkasına vermek veya almak, veya bir umumi müfettişlikten alıp diğerine vermek, icra Vekilleri Heyeti salâhiyeti meyanındadır.

Umumi Müfettişlerin maiyetinde bir Baş Müşavir, lüzumu kadar Müşavirlerle Müdür, ve sair memurlar bulunur. Bunlar umumi müfettişliğin kadrosunda gösterilirler.

Umumi Müfettiş ile Baş Müşavir, Emniyet ve asayiş Müşavir ve muavinleri, Kalemli Mahsus Müdürü, Tahrirat Müdürü, Kalemler, Dahiliye Vekâleti bütçesinden, diğer Müşavirlerle maiyetleri de kendi Vekâletlerinin bütçelerinden maaş alırlar. Her biri kendi Vekâletinin memur ve kadro ve kıdem cetvellerinde olup o Vekâletin memuru sıfatını muhafaza ederler.

Umumi Müfettiş ve onun adeta muavini demek olan Baş Müşavir Dahiliye Vekâletinin inhası üzerine İcra Vekilleri Heyeti kararı ve Reisicumhurun tasdikile tâyin olunurlar ve bu yolla işten çektirilirler veya Vekâlet emrine alınırlar. Müşavirler de, Umumi Müfettişin muvafakatile, alâkadar

Taşra İdaresi

Vekil ve Başvekil ve Reisicumhur karama mesile tâyin .olunurlar veya Vekâlet emrine alınırlar. Baş Müşavir tayininde umumî Müfettişin muvafakati şarttır.

Şube Müdürleri, umumî müfettişin inhası ve Dahiliye Vekilinin tasdiğiyle tâyin olunurlar.

Memurlar ve müstahdemler doğruca Müfettişi Umumî tarafında tâyin olunurlar.

Umumî Müfettişlik kadrosuna dâhil Ordu zabıtları Umumî Müfettişin inhası üzerine Millî Müdafa Vekâletince ve jandarma zabıtları ile inzibat memurları Umumî Müfettişin inhası üzerine Dahiliye Vekâletince tâyin olunurlar.

Umumî Müfettişlik kadrosunda bütün memurlar hakkında kanunî takibat icrası, ya Müfettişi umumî veya ait olduğı Vekâlet enrile yapılır. İnzibati tahkikat bu yolda yapılır. Ancak Baş Müşavirle Müşavirlerden maada memurlar hakkında inzibati cezalan - Vekâlet İnzibat Komisyonu Namına - Baş Müşavirin riyasetinde Müşavirlerden mürekkep umumî Müfettişlik inzibat komisyonu tarafından verilir; Bu İnzibat cezalarına itiraz üzerine Devlet Şurası Mülkiye Dairesinde tetkikolunur;

Umumî Müfettiş, Baş Müşavir, Müşavirler hakkında inzibati cezalar Devlet Şûrasmca tatbik olunur.

Umumî Müfettiş Dahiliye Vekâletine bağılıdır. Binaenaleyh hakkında gerek inzibati ve gerek adli tahkikat ve takibat bu Vekâletçe yapılır.

Vazifeleri.:

Kanunun üçüncü maddesi Umumî Müfettişlerin vazifelerini şöyle sayar:

«Umumî Müfettişler, mıntıkaları dâhilinde asayiş ve inzibatın teminine nezaret ve kavanin ve nizamatın temâmü tatbik ve icrasını mütemadiyen takip ve murakabe ve Vekâ-

Konferanslar:

letlerini kanunen lıaiz oldukları salâhiyetlerden İcra Vekilleri Heyetince kendilerine tevdiine karar verilenleri istimal ederler.»

Kanunda üç bende sıkıştırılmış olan vazifeler, İcra Vekiller] Heyetince kabul olunan talimatnamenin yedinci maddesine yöre, umumi müfettiş, mıntıkasında «Hükümet vekili ve umum vekillerin mümessili» di-r. On birinci maddesine göre de, «Umumi Müfettişlik Kanunu ve talimatnamesinin kendisine verdiği salâhiyetlerin istimalinden ve icraatından Hükümet merkezine karşı mesuldür».

Umumi Müfettiş aşağıdaki vazifelerle mükellef ve salahiyetlerle mücehhezdir :

1 — Mıntıkası dâhilindeki, Valiler de dâhil olduğu halde, bütün devlet işlerini, memurları teftiş ve murakabe eU mek: Binaenaleyh, başta Valiler olduğu halde mıntıkasındaki bütün devlet memurları, kendisine karşı mesul ve gördükleri işlerden ve yaptıkları icraattan izahat ve hesap vermeğe mecburdurlar.

Âmir ve nâzım: Yine Umumi Müfettişler, mıntıklarında Talilerle umum memurların âmiri ve devlet işlerinin nâzım ve müirakibidirler. Bu itibarla Memurin Kanunu bükümleri dairesinde hizmet ve memuriyetlerinde bekasını esaslıca mahzurlu gördüğü Valilerle memurların ellerini işten çektirebilirler.

Umumi Müfettiş - Vali:, burada Valilerle Umumi Müfettişlerin salâhiyetleri arasında mühim bir fark vardır. Valiler, hiç bir kayıt ve şarta tâbi olmaksızın Vilâyet dâhilindeki bütün devlet daireleri ve muhtar mahallî idarelerin bütün işlerini ve memurlarını her an teftiş ve mürakabe ile mükellef ve bütün işlerinde onlara âmir ve mercidir. Fakat Umumi Müfettişlerin işleri bn yolda şâmil olmayıp, Umumi Müfettiş lüzum gördüğü işlerde kendisini alâkalı kılar; kendisini alâkalı kıldığı zamandır ki o iş umumi müfettişin vereceği direktii; dairesinde yürütölmek icap eder. Yalnız bu işlerde, yani elkoyduğu işlerdedir ki Umumi Müfettiş mu-

Taşra İdaresi

İlahiyye Valilerin ve rüesanın mercii olunur. Umumi Müfettişin elk oyma (lığı işler. Umumi Müfettişlik yok imiş gibi tabii mecrasında yirriir gider, yâni o işler teniamen Valinin mesuliyeti altında yürür.

Talimatnamenin sekizinci maddesi aynen şudur:

Umumi Müfettişlik mıntıkası dâhilindeki vilayetlerde valiler ve memurlar kanunlar ve nizamnameler mucibince ifası kendilerine mevdu umur ve hu sus a t hakkında vazife ifası ve ait oldukları vekâletlerle muhabere icrası ile mükellef olmakla beraber, lüzumunda veya Umumi Müfettiş tarafından istenildiği takdirde işin bulunduğu safha hakkında sūratle lâzım gelen malûmat ve izahatı vermeğe ve muamele dosyasını da Umumi Müfettişe göndermeğe mecburdurlar.»

«Umumi Müfettiş vaz'iyed edeceği muamelâta dair muhaberede valilerin ve rüesanın merciidir.»

«Binaenaleyh Umumi Müfettiş alâka göstereceği işin cereyanı ve icrası hakkında musip gördüğü tarzda muayyen bir istikamet vermek ve ne şekilde ikmalî münasip olacağı hususunda tavsiye ve emirlerde bulunmak salâhiyetini haizdir. Bu işler hakkında ait olduğu vekâlete malûmatı lâzimeyi verir.»

Umumi Müfettiş, mml diasındaki bilûmum müfettişleri - Valiler ve diğer memurlar gibi - göstereceği istikametler dâhilinde vazife ve faaliyete sevk eder. Umumi Müfettiş, Hâkimlere müteallik şikâyeti müstelzim ahval hakkında kanunî icapların yaptırılması zımnında doğrudan doğruya Adliye Vekâletine müracaat etmek, dâvaların tehir sebeplerini Müddeiumumilerden sorarak Adliye Vekâletine bildirmek salâhiyetine maliktir. Yine Umumi Müfettiş, mıntıkasındaki mahkemelerden birinde rüyeti emniyet ve asayiş noktasından mahzurlu gördüğü her hangi bir dâva hakkında kanun mucibince nakli muamelesi ifasını temin için Adliye Vekâletine müracaat eder.

Konferanslar:

2 — Muhtar mahallî idarelere nezaret ve onları miira- kabe etmek: Bunun için Valiler, Meclisi Umumî kararlarını tasdik ve icra etmeden evvel Umumi Müfettişin rey ve tasvibini alırlar. Umumi Müfettiş bu kararları tasdik ve iade edebileceği gibi yolsuz, noksan, gayri kâfi ve gayri kamım gördüğü vilâyet bütçelerini dalı tashih, tadil veya ikmal edilmek üzere ait olduğu vilâyete iade eder.

Umumi Müfettiş, Vilâyetler arasında müştereken yapılmasını lüzumlu gördüğü işler ve tesisler hakkında vilâyetlere talimat verir. Bütçelere tahsisat konulmak üzere valilere tebligat yapar, ve bu müşterek işlerin yürütülme tarzı hakkında talimat verir.

Umumi Müfettiş belediyeler üzerindeki murakabe hakkını da münasip gördüğü tarzda kullanır.

3 — Mıntkasının iktisadi, sıhhi, içtimai, hırsi, medeni umrani ihtiyacat ve lıhususatının süratle terakki ve tekâmülünü temin ve tatmin edecek esbap ve vesaiti ihzar etmek ve bunı tatbikini ve iyi bir tarzda idare ve idamesini takip ve miirakabe etmek.

4 — Halkın iskân ve tereffihü ve köylülerin, çiftçilerin araziye sahip olmaları esbabını istikmal etmek.

5 — Asayiş ve inzibatın teminine nezaret etmek: (Bu meyanda şahsi ve tasarruf emniyetinin masun ve mahfuz kalmasını temin etmek de vardır.) Kanun emniyet ve asayiş işinde Umumi Müfettişlere yalnız nezaret hakkını vermiştir. Valilere ise temin vazife ve salâhiyetini vermiştir. Binaenaleyh kanunı, Validen, emniyet ve asayişin, şahsi tasarruf emniyetinin teminini, ve Umumi Müfettişten, nezaretini istemektedir. Yine kanun - bundan dolayı - vilâyet dâhilindeki bütün polis, jandarma, mülki diğer kuvvetlerin emir ve kumandasını ve lüzumunda askerî kuvvet istihdamını Valiye vermiş ve Umumi Müfettiş hakkında bu hususta sakit geçmiştir.

Ancak Umumi Müfettişlik kanununun 3 üncü maddesi İcra Vekilleri Heyetine kendi salâhiyetlerinden münasip görebileceğini Umumi Müfettişlere vermek salâhiyetini verdi-

Taşra İdaresi

ğinden, İcra Vekilleri Heyeti de talimatname ile Umumi Müfettiş «Mıntıkası dâhilindeki polis, ve jandarma kıtaatı gibi kuvvei zabıta ve müsellehayı ve asker kuvvetlerini icra kuvveti olarak istihdam etmek» salâhiyetini vermiştir. Mıntıkası dâhilindeki kuvvetler yetmediği takdirde en yakın mahallerden lüzumu kadar jandarma ve asker kıtaları celbini Dahiliye Vekâleti vasıtasile temin eder.

Umumi Müfettiş askerî kıtalardan istediği işleri, müfettişlik dâhilindeki en büyük askerî komutana, noktai nazar ve miitalâasile birlikte tebliğ eder. Komutan, aldığı vazifeyi ifa için kıtalarını - icabında kendi kuvvetlerde müşterek hareket edecek olan jandarma kıtalarını - askerlik kaidelerine göre tertip, sevk ve idare eder.

Umumi Müfettiş, âmme işini ihlâl veya tehdit eden veya bu mahiyeti iktisaba başlayan ahval ve vakayı karşısında lüzum görürse şümulü çizeceği daireye münhasır olmak üzere örfi idare ilânını Dahiliye Vekâletinden talep eder.

Umumi Müfettiş, asayiş hakkında her gün, ve mıntıkasında umumi hallere ait müşahedeleri ve intibaları ve yapılan icraat neticeleri hakkında da üç ayda bir, Dahiliye Vekâletine rapor gönderir.

Talimatname umumi müfettişleri ecnebilerle temastan men etmektedir. Bittabi bunlarla teması Valiler ve alâkalı memurlar yapacaktır.

Baş Müşavir: Baş Müşavir Umumi Müfettişlik muavini ve müsteşarıdır. Umumi Müfettişin vereceği salâhiyet ve talimat dairesinde vazife yapar ve muhaberele imza koyar.

Diğer müşavirler alâkalı vekâlet işlerinde Umumi Müfettişin ve Baş Müşavirin Müşavirleridirler; Umumi Müfettiştan alacakları talimat dairesinde vazife, görürler. Umumi Müfettiş kendi salâhiyetlerinden münasip gördüklerini bunlara kullandırabilir.

Diğer memurlar da Umumi Müfettiştan verilecek talimatnamelere göre vazife yaparlar.

F İ K İ R H A R E K E T L E R İ

Kamu Hukuku ile Özel Hukuk Farklılığı

Yazan:
Claude Du PASQUIER
Nenehâtel Üniversitesi
Prof. Lerinden

Çeviren:
Samii BİLGİN
Danıştay Savcısı

Aşağıki parça, müellifin, bellibaşlı bütün hukuk anlamlarını objektif bir görüşle inceleyen, fakat dilimize çevrilmiş benzerleri henüz pek az olan «Genel Hukuk Nazariyesine ve Hukuk Felsefesine Giriş - în- troduction â la Theorie Generale et â la Phi- losophie du Droit» adlı eserinden alınmıştır.

Kamu hukuku ile özel hukukun, hukuk sistemi içindeki yeri. - Bu kitabın ikinci kısımın başlarında, kamu hukukunu özel hukuktan ayırmıştık: O zaman bahis mevzuu olan, değişik hukuk bölümlerinin yerini basit bir şekilde tâyinden başka bir şey değildi, Fakat şimdi bu iki anlamı dalın yakından incelemek ve onların sınırlarını İlmî bir kesinlikle çizmek gibi önemli bir mesele karşısındayız. Çünkü gerçekten de bunlar kıta Avrupasında tatbik edilen hukuk sisteminin bellibaşlı iki bölümüdür.

Bu hususta Montesquieu'nü ortaya attığı kıtası anlatmış ve buna göre, idare edenlerle edilenler arasındaki münasebetlerin bir yanda, vatandaşların kendi aralarındaki münasebetlerin ise öbür yanda kaldığını göstermiştik. (1)

(1) Montesquieu ye göre kamu hukuku, idare edenlerle edilenler arasındaki münasebetleri, özel (medeni) hukuk ise bütün vatandaşların kendi aralarındaki münasebetleri düzenleyen kanunlardır.

Kamu Hukuku

Bu fikir açık ve İki Taraf Nazariyesine (theorie des deux su jest) (2) tamamen uygundur. Faka i Devi et fertlerle sık sık özel hukuk münasebetlerinde bulunmakta ve bu vaziyet karşımıza bir takım zorluklar çıkarmaktadır: Meselâ, Devletin kendi emlâkını idare etmesi, bir çok sanayii işletmesi, başkalarının hizmetlerinden faydalanması, alış veriş yapması vs. bu gibi münasebetlerdendir. İşte bu hallerde de muayyen bir Devlet uzvunun ne gibi bir sıfatla harekete geçtiğini, Devleti onun haiz olduğu resmî yetkiler dolayısıyla mi temsil ettiğini - Kamu tasarrufu - yoksa bunun aksine alelade bir fert sıfat ile mi hareket eylediğini - özel kişi tasarrufu - tâyin etmek hayli güç olabilir. Çoğtandır ki hukukçular, böyle iki tarafa da meyi edebil en şıkları halletmek için doğru bir kıstas aramaktadırlar.

Fayda kıstası. Romalılar gibi, kamu hukukunun kamuya mahsus olanı şeyi, özel hukukun ise fertlerin faydasını ilgilendirdiğini söylemek, meseleyi açık bir hal suretine ulaştırmak demek olmaz. Gerçekten de, kamu faydası ile özel fayda çok defa bir birine sıkı sıkı karışmış bulunmaktadır. Bir orman sahibinin, izin almadan ormandan kesim yapmaması hususunda tâbi olduğu idari - şu halde kamu hukukundan ileri gelen - yasak, o kimsenin sermayesini kayırmaktaki ferdi faydayı gözetmez mül Diğer taraftan, bir yol inşası için müteahhitle özel hukuk hükümlerine tâbi bir sözleşme yapan Devlet kamu faydası adına hareket etmez mi?

Kamu erki (imperium). - Biz, bu konuda ileri atılan bütün nazariyeleri anlatmak tan vaz geçerek, sık sık tatbik olunan kıstası hülâsa edeceğiz:

Devlet, kamu hukuku münasebetlerinde, kendisi için çıkardığı kanundan başka hiç bir kayda tabi olmadan kendi egemenliğini yani nüfuzunu yürütür: Romalılar buna im- perium derlerdi. Eğer hukuki münasebettteki iki taraf da

(2) Her hukuki münasebette hak isteyen hir tarafla vecibe yüklenen diğer bir tarafın varlığını kabul eden nazariye.

Fikir Hareketleri

(meselâ parlâmento ile hükümet veya iki bakanlık arasındaki münasebetlerde olduğu gibi) Devletin uzuvları ise bunlardan her biri kendi görev çerçevesi içinde anayasa ile kendisine bahşedilmiş olan nüfuz payını kullanır. Eğer taraflardan yalnız biri Devlet uzvu ve öbürü bir fert ise kamu hukuku ancak Devlet uzvunun görevi dolayısıyla ferde üstünlüğü halinde mevcuttur.

Buradaki «Devlet uzvu» tabiri, muvakkat bile olsa Devlet işi gören her kurum, kurul veya kişiyi,- yani yalnız hükümeti değil, bütün idare memurlarını ve meselâ bir seçim bürosunu bile ifade eder. Devlet, otoritesinin bir kısmını komünler, üniversiteler gibi ikinci derecedeki müesseselere de verebilir, ki bunların uzuvları da kendi yönlerinden, kamu hukuku münasebetlerinde taraflardan olanlar gibi resmî sıfatla hareket ederler.

Böyle olunca, birisi resmî bir memura, fakat diğeri bir ferde müzaf olan iki irade arasındaki mutabakat, eğer taraflar eşit haklarla hareket edecek yerde aralarındaki anlaşma muhtevasının kanun veya tüzüklerle önceden tâyin edilmiş olması hali karşısında bulunuyor, yani iradenin muhtarlığından faydalanmıyorlarsa kamu hukukunu ilgilendiriyor demektir. Bir Kantonun mecburi sigorta sandığı ile sigortalı, bir komünle bir memur arasındaki anlaşmada olduğu gibi. Öbür yandan, iki kamu hukuku birlik veya kurumu arasında yapılan anlaşmanın konusu onların görevini ilgilendiren bir iş ise bu anlaşma, mahiyeti bakımından kamu hukukuna girer: bir yol inşası için iki komün arasında yapılan anlaşma bu çeşittendir.

Hak veya borç sahibinin sıfatı. - Devletin ne sıfatla hareket ettiği veya bir memurun haiz olduğu rolün resmî mahiyeti tereddüt uyandırıyor, Boguin'e göre, yapılan tasarrufun istisnai ve özel mevzuata mı, yoksa âdi hukuka mı tâbi olduğunu düşünmek lâzımdır. Meselâ bir noter, kendi görevini hasren hedef tutan mevzuat ile vecibe ve hakları tâyin edilmiş ruhsatlı bir kimsedir. Bundandır ki onun, müşterisi ile olan münasebetleri, prensip bakımından kamu hu-

Kamu Hukuku

kukunu ilgilendirir. Bir komüne ait havagazı veya elektrik inhisarı, üçüncü şahıslarla münasebetinde, abonelerin o teşebbüs karşısındaki durumunu tesbit eden özel nizamlar varsa kamu hukukuna tabidir, aksi halde bu münasebetleri düzenleyen adı yâni özel hukuktur. Devlet bir müteahhide kendi binalarından birinde her hangi bir iş yüklerse, kendini şüphesiz borçlar hukuku kaidelerine tabi kılmış olur.

Böyle olmakla beraber kamu hukukundan özel hukuka geçiş çok defa belirsiz ve (kamuyu ilgilendirir mahiyetteki) bir tüzük ile (özel mahiyetteki) bir imtiyazname arasındaki fark ekseriya, pek naziktir. Karşımıza ne derece ince meseleler çıkabileceğini anlamak için hizmetlerini bir komün idaresine tahsis etmiş olan doktorlara mütaallik değişik halleri düşünmek yeter: Federal Mahkeme, komün bölgesi içinde oturan hastalara bakmağı ve belli bir tarife göre ücretlerini tesbit etmeğı kabullenen bir doktorun memur olmadığı ve müşterilerde münasebetlerinin özel hukuka temas ettiği yolunda karar vermiştir. Bına karşılık, bir kanton veya komün hastanesinin doktoru ile hastaları arasında kamu hukuku kaideleri cervan eder.

Üçüncü bir şahsa verdiği zarar karşısındaki sorumu bakımından Devlet, eğer kendisine yöneltilen talep kamu yetkisinin kullanılması dolayısıyla yapılan tasarrufları hedef tutuyorsa özel hukuka tabi olmaz. Bir ayaklanma sırasında güvenliği sağlamakla mükellef kıtaların ateşi altında ölen bir kimsenin ailesi Devletin sorumunu istiyebilmek için özel hukuk mevzuatına dayanamaz. Bunun aksine Devlet, bir fert gibi sanayi işle lirse sonunu özel hukuka tabidir. (Federal Borçlar K. madde 61-2)

Ayrılığın ameli değeri. - Kamu hukuku ile özel hukuk ayrılığı sırf bir nazariyeden ibaret değildir. Aksine, tatbikatta çok büyük bir önem taşımaktadır: buna yalnız kanuni bir çok hükümlerde ra s l an d maki a kalınmaz (İsviçre Medeni Kanunu, madde 61), Federal Borçlar Kanunu, madde 33), bu ayrılık ayın zamanda değişik yargı, yerlerinin sa-

Fikir Hareketleri

hip oldukları yetkinin de temelidir. (Federal Anayasa, 2. bölüm, madde 110-118)

Bununla, beraber söylemek lâzımdır ki, ameli veya miis- bet hukuka dayanan sebeplerle Federal Mahkeme bir çok defalar kamu hukuku ile özel hukuk arasındaki ilmi sınırı bertaraf etmiştir. Meselâ bir köprü veya yolun fena bakımından doğan Devlet sorumlunu, Federal Borçlar Kanununun 58. maddesinde yazılı «iş» sahibi bir ferdin sorumluna benzetmek onun müstekar inanı cümlesindendir. Halbuki, kamuya ait yolları gözetmek mecburiyeti tam mânâsile, Devlete yüklenen resmî vazifelerden biridir ve bunun neticesinde Devletle yoldan faydalananlar arasındaki münasebetler kamu hukukunu ilgilendirir.

Burckhardt nazariyesi. - Prof. W. Burekhardt kamu hukuku ile özel hukuk ayrılığına, şimdiye kadar kavramağa çalıştığımız görüş noktasından bizi oldukça uzaklaştıran başka bir kıstas tatbik etmektedir. O, zorlayıcı her kaideyi, kamu hukukunu ilgilendiren her prensibi (zwingende Norm) kamu hukukuna izafe eylemektedir. Gerçekten de, kamu hukukunun sahası, tek başına Devletin üstün iradesinin hüküm sürdüğü sahadır. Kes mi bir görev sahibine bir dereceye kadar takdir ve intihap serbesliği (freie Ermessen) bırakılmış bile olsa kamu hukuku bahis mevzuudur, çünkü onun aldığı karar görevinin yüklediği vazifeler tarafından ona ilham edilmiştir. Burckhardt'a göre, bunun aksine ferdin iradesinin (AVilldir) hüküm sürdüğü yerde özel hukuk bahis mevzuudur. Bu kıstas Medeni Kanunun velayet ve vesayet yetkisinin düzenlenmesi, aynî hakların tahdidi vs. gibi bütün âmir hükümlerini kamu hukukuna inaletmek neticesini verir. Bu halde özel hukuka hukuki tasarruflardan başka bir şey kalmaz.

Bu nazariye ilmi bakımdan oldukça çekicidir, böylelikle Devletin iradesini kamu hukukunun, ferdin iradesini de özel

Kamu Hukuku

hukukun sahası olarak kabul edan fikir, si s i emin merkezinde yenilmiştir. Fakat hıtkuk dili kullanmaktan maksat, muhataplar tarafından anlaşılmasıdır: bu itibarla, iki saha arasına herkes tarafından kullanılan anlamlar karşılığı olmyan sınırlar çekmek tehlikelidir ve bu doktrinin değeri ne olursa olsun, taşıdığı garipçe mahiyet onu benimsemememiz için kafidir.

Ayrılığı ortadan kaldırmağa meyleden nazariyeler. - Yaşama uzvu ile hukuk kaidelerine tabi kitle arasındaki ikiliği hareket noktası yapan bazı d düşünürler, kanın hukuku ile özel hukuk arasındaki zıtlığı mantığın â proiri (kablî) olarak ortaya attığı bir şey sayarken, doktrin bakımından, bu farklılığın bilâkis azaltılmasına, hattâ büsbütün ortadan kaldırılmasına taraftar olan muasır fikir adamları da vardır.

Devletin kişiliğini prensip bakımından inkâr eden Du- guit. Devlet iradesinin hususi karakteri ve hukuki münasebetlerde Devletin temsili temeli üzerine bina edilen her ayrılığı tabî olarak redde gitmektedir.

Devlet ve hukuk ikiliğine itiraz eden Kelsen, kamu hukukundan siyasi her fikri merhametsizce atarak hukukun mantıki vahdetini ve ciddiyetini sağlamak fikrindedir. Ona göre, hukuk kaidelerine tâbi Devlet (Rechtstaat) anlamı kamu hukuku ve özel hukuk arasındaki lerriel ayrılıkla bağda- şamaz.

Renad, bambaşka bir görüşle, Devleti, aile gibi, korpo- ratif dernekler vs. gibi diğer insan toplulukları kabilinden bir «müessese» (institution) saymaktadır. Bu sebeple nazarında Devlet «mükemmel bir toplumu» ifade etmekle beraber o, Devletin kamu hukuku ile toplumun statüsü arasında öz bakımından bir fark kabulüne yanaşmamak ta, hattâ «özel anayasa hukuku» ından bahsetmektedir.

Fikir Hareketleri

Nasyonal Sosyalist Devletin totaliter anlaşılışı, eski kamu hukuku ile özel hukuk ayrılığını Roma hukukundaki fikirlerin bir izi sayarak reddetmekte ve bunların yerine sırf eernien fikirlerine dayanan nazariyeler konulmasını zaruri saymaktadır. Gerçekten de, «kamu hayatının veya özel hayatın liie bir olayı Devlete yabancı değildir.» şeklinde ifade edilen totaliter prensip bile, fertlerin hukuki liayatıle kamu hayatı arasında bir bölmenin varlığı fikrine aykırıdır.

Kamu hukukunun özel hukuku, kaplaması. - Gerçekten, kamu hukukunun özel hukuk içine gittikçe daha fazla işlediğini görmek için Devlet anlamını altüst etmeğe hiç te lüzum yoktur. İdare hukuku münasebetlerde özel hukuk münasebetlerini birbirine yaklaştıran «girift dallar» halen çoğalmaktadır. Devletin, işçileri kayırmak, fiatları düzenlemek veya clearing denilen uluslararası takas işini teşkilâtlandırmak için özel anlaşmalara müdahaleesi, iradenin muhtarlığını kısmakta, öbür yandan özel teşekküller bir çok inhisar hakları almak suretile idare hukuku münasebetlerine sürüklenmektedir. (Sütçüler federasyonu, saatcılar birliği gibi) Radbruch'un belirttiği gibi, bu gelişme iş hukuku ve Devlet iktisadiyatı sahasında «sosyal» adı verilen meyillerin ifadesidir. Bütbütün sosyalleştirme de, kamu hukukunun özel hukuk yerine geçirilmesinden başka bir şey değildir.

İ D A R İ C O Ğ R A F Y A :

Adapazarı Kazası

Hazırlayan:

Refik KUZUCU

Adapazarı Kaymakamı

Tabii ve coğrafi durum

Anadolu yarını a(kısmfı batı şimalinde bulunan Adapazarı kazası doğudan, Hendek ve Akyazı kazaları; şimalden Kandıra ve Karasu kazaları; batıdan Kocaeli merkez kazası ve cenuptan Geyve kazası idari hududu ile, ve, Dinsiz suyu, Yavaş suyu, Sakarya, Yanık deresi, Samanlı dağı ve Keremali dağı tabii lıudutlariyle çevrilmiş olup yüz ölçüsü 760 kilometre karedir.

Kaza merkezinin denizden yüksekliği 30,9 metredir.

Adapazarı, Anadolu yarım adasında 40 derece 47 dakika kuzeyde, ve İstanbul başlangıcına göre 1 derece 25 dakika doğudadır; Griniçe nazaran 29. 53, 21 doğu meridiyen ve 40, 47 kuzey paraleli üzerindedir.

Kazanın iklimi: Adapazarı, Karadeniz' bölgesi ile Akdeniz iklim bölgeleri arasındadır. Batı rüzgârları estiğinden bol yağmur yağar. 1927-1943 yılları arasında ortalama yağmur mikdarı 835 milimetredir. 1943 de 1105 milimetre yağmur yağmıştır. Kuzey rüzgârları estiği zaman kuru soğuk yapar; poyraz ve lodos rüzgârları da fazla olur.

Yılda âzami vasati sühunet -j-38, asgari vasati — 17 santigrattır. Yazın en sıcak ayı Temmuz ve Ağustostur. Kışın en şiddetli zamanı Şubat ve Mart avlarıdır. Soğuk derecesi - 5 i geçmez ise de fazla kış olduğu yıllarda - 21 i bulduğu va- kidir. Kış ayları sisli ve yağmurlu geçer. Yılda vasati rakamla 20 gün kar yağar; yerde çok kalmaz. Yılda vasati 40 gün kırağı, 40 günü çığ düşer. Rutubet derecesi 60-90 dır.

İdarî Coğrafya

Hava, yılda vasatı olarak 250 "ün açık ve 110 "iin kapalıdır. 150 p;ün rüzgâr eser.

Kazanın "üney doğ'usunda Keremaü dağı (rakım 1524), güneyinde Karadağ (rakımı 1487), güney batısında Soğacak yaylası (Samanlı dağları) (rakım 1450). batısında Serdi- vanı bayırları (rakım 102-206.), kuzeyinde Damlık sırtları (rakım 150), kuzey batısında Otlak dağı ve Aiandiizii sırtları (rakım 457) vardır.

Adapazarı kaza merkezi İzmit körfezinden itibaren Salt aryaya. ve buradan da Hendek meridiyenine kadar uzanan bir depresiyonu içinde bulunmaktadır. Bu sebeple zelzeleler vuikubulmaktadır, 1410 yılında, orak biçimi zamanında bir zelzele olmuş ve 15 kadar ev yıkılmış ve 17 kişi ölmüştür. Bunların hepsi enkaz altından çıkarılmış ve halk bir ay kadar dışarıda kalmıştır.

20/6/1944 Pazar günü saat 18,32 de şimalden cenuba doğru ve reçfeleri şiddetli zelzele olmuştur. Deprem hakkında jeolojik tetkikler yapan Profesör Hamil Pamir, Doktor Doçent P. Baykal ve asistan Dr. T. Kete'nini tanzim ettikleri raporda: «Adapazarı geniş aliiviyon ovaları üzerinde kurulu ve bu alüviyonlarını içerisinde yer altı su seviy- yesi çok yüksekte bulunduğundan zemin daima ıslak bir haldedir. Bu vaziyet., zelzele şiddetinin mikdarı tacilini arttırmıştır.

Adapazarı alüviyal ovasının şimal kenarlarında ovaya doğru dimdik falezleriyle yükselen tepeler devonien devrine ait kırmızı renkli killi şistler ve grel@rden müteşekkildir. Daha yukarılarda bu tabakalarda yer yer üst kretase kalkerleri ile örtülmüştür. Adapazarı ovasının her noktasından bu diketeklere çıkılmaz. Meyiller ekseriyetle 45 dereceden fazladır.

Ovanın cenubunda ve şimalinde aynı hizadaki tabakaların ve jeolojik yapının başka başka olması Adapazarının bir tektonik çöküntü içerisinde (graben) bulunduğunu gösterdiği gibi, ovanın şimal sınırını teşkil eden dik falezler de

Adapazarı' Kabası

doğu - batı istikametinde bir dislokasyonu hat Dna tekabül-etmektedir. Bu fay çizgisi bilhassa Taşgöçit ile Çingene bayı arasında bariz bir surette görülür.

Bu muhtelif sebeplerle gerek Adapazarında ve gerek Hendekte zelzelenin şiddeti, merca.lli - sieberg mikyasına nazaran bazı yerlerde) ıııııııı dereceyi bulduğu halde bazı yerlerde ancak 5-6 ıııııııı dereceyi geçmemiştir.

Netice: 1-20/6/16-16 depreminin episantral sabası Adapazarı ovasının, şimal kenarlarındaki dağların eteklerinde-
dır.

2.- Deprem orta şiddette olduğu haide ovalardaki ver altı şeraiti depremin ııııııııdan tacilini arttırmıştır.

3 - Adapazarının bulunduğu yerde kalması daima mahzurludur. Bu kasabanın istikbalde cenuba doğru inkişafının temini muvafık olacaktır» deniliyor.

Bu itibarla, evvelce tanzim edilmiş olan şehir imar plâını, Nafia Vekâletince bazı tadillerle tasdik ve şehrin cenupta bulunan Erenler köyüne doğru genişlemesi kabul edilmiştir.

Bu zelzele üzerine kazada tetkikler yapan İstanbul kandilli rasathanesi müdürü Kemal Erkimin, tetkikleri neticesini 0/1/1044 tarihli yazılarının bazı kısımlarında şu şekilde bildirmektedir:

20 Haziran 1943 pazar günü yaz saati ile 18 i 33 dakika ve bir saniye geçe Adapazarı - Hendek yersarsıntısı vıı- kıbulmuştur. Trakya'da Mirefte mıntıkasından başlayın tektonik hat Marmara denizinden İzmit körfezine geçmekte ve Sabanca.. Adapazarı, Hendek, Düzce, Dolı, derede yolu ile şimali Anadolu büyük sarsıldı çizgisine vasil olmaktadır. Bı dislokasyonu hattı üzerinde bulunan sabada yer sarsıntıları zamanla tekerrür eder.

Adapazarı - Hendek yersarsıntısı mevziî bir dislokasyonu neticesi olarak tabakalar üzerine' nmvazenetin bozulması ne-

İdarî Coğrafya

fiçesi husılc gelmiştir. Hypocentre derinliğı 15 kilometre olarak takdir edilmiştir. Bu zelzelenin merkez üstü ep içerire) Adapazarı ile Hendek arasında dar bir sahadır.

İlk şiddetli yer sarsıntısından sonra sismograf aletleri tarafından ilk gün bir ilk şiddetli, bir birinci şiddetli ve beş çok hafif, ikinci gün bir kuvvetli, onbir çok hafif, üçüncü giin bir kuvvetli iki çok hafif, dördüncü gün bir kuvvetli iki çok hafif yer sarsıntısı kaydedilmiştir.»

Tektonik bakımdan hazırlanmış olan bu yer sarsıntısının bir alçak basınçla harekete geçtiğı görölmüştür. Zelzele günü Atı a pazarında ratıp, sisli, sakın ve sıkıntılı hır u- zivel vardı. Ara sıra da hafif ve ince bir yağmur çiselemekte idi.

Arazi tahribatı. - Adapazarı ovası eski bir kaide seviyve- si olup Sakarya ve tabileri tarafından aliiviyal yığıl-naşı suretiyle meydana gelmiştir. Ovanın toprağı yumuşak ve kÜli olup yer yer ince daneli kumlarla karışıktır. Arazide ehemmiyetli bir hasar yoktur. Sakarya nehri kenarında çürüüc. alüviyal arazide heyelandan mütevellit çatlaklar gömülmüştür.

İnşaat tahribatı. - Adapazarı ve köylerde inşaat çok muhtelifdir. Bunların ekserisi iki ve iic katlıdır. Yer yer kagir ve âdi kagir binalar olduğı gibi ara sıra da beton ar- m e inşaatı tesadüf edilmiştir. Bir çok binalarda da (kagir - alışap. - kerpiç) gibi inşaatı rastgelinmiştir.

Zelzele t ('çilinin âzami tesirini göstermesi lâzımgeien bu aliiviyal ve dolma arazide en müsait ve en elverişli tip ahşap inşaat tipi olmakla beraber çatıların evi iutUmılmaması, rutubetten çabuk çürüten kirişlerin sık sık değiştirilmemesi ve esasında çürük ağaçlardan, yapılması gibi hatâlar ve noksanlar yüzünden Adapazarında bina tahribatı çok fazla olmuştur. Adapazarı halkevi binasını tetkik ettiğimiz zaman bu binanın temelleri - derin ve kalın olduğundan - hasar görmediğı gibi zelzeleye karşı en çok mukavemet etmiştir, kagir inşaatı ahşap, ahşap inşaatı kâgır malzemesi karıştır-

Adapazarı Kazası

mak, zelzele noklai nazarından çok hatalı olur. Bu inşaatla zelzele esnasında bir duvar ve çatının muhtelif periotlar ar- /etmeleri yüzünden bilâkis binanın yıkılması cihetine yardım edilmiş olur. Bu mntıkada betonarme inşaat seyrektr. Betonarme diye bize gösterilen binaların enkazı arasında, betonarme inşaatta olması lâzmigelen fennî şartların ihmal edilmiş olduğu görölmüştür. Tahribatın çok olmasına sebep olan kusurlar:

- 1—Temele ehemmiyet verilmemesi.
- 2—Toprağın alüviyal ve çürük olması,
- 3—Zelzelenin hypoeentrei şehrin altına tesadüf etmesi,
- 4—Binaların inşa tarzının usulsuz olmaları,
- 5—Bu bölgede yer altı su tabakasının varım metreye kadar satlıa yakın olmasıdır.

Son yüz sene zarfında Adapazarında vukubulan yer sar-sıntıları:

1878 Nisanında İzmit ve Adapazarında çok şiddetli olmuş. fakat hasar yapmamıştır.

1878 Mayısında İzmit ve Adapazarında çok şiddetli olmuş ve cok hasar yapmıştır.

1894 Temmuzda şiddetli olmuştur.

1895 Mayısda " "

1896 Martta " "

1897 Aralıkta " "

1903 Mayısda " "

1905 Ekimde " "

1935 Martta Adapazarında hafif olmuştur.

1942 Aralıkta " " " (üç defa)

1943 Haziran Adapazarı - Hendek afeti. 24 defada ha-fif olmuştur.

1944 Şubat Adapazarında üç defa hafif olmuştur.

1944 Nisan " dört " " "

1944 Ekim " " " "

1935 Senesindenberi vukubulan yer sarsıntılarının sis-mögramları mevcuttur.

İdarî Coğrafya

Zelzelede şehirde insanlardan 285 ölü, 187 ağır ve 21 hafif yaralı ve 9 köyde 19 ölü ve 26 hafif yaralı vardır. Şekilde 1096 ev tamamen yıkılmış, 1007 ev tamire muhtaç bir hale yelmiş, 805 dükkân ve mağaza tamamen yıkılmış ve 107 dükkân ve mağaza tamire muhtaç hale yelmiş; 30 köyde 207 ev tamamen yıkılmış ve 330 ev tamire muhtaç hale yetmiştir. Şehirde Hükümet konağı, Belediye, Türk Ticaret Bankası, Tarım Kredi Kooperitifi, Ticaret Odası, Belediye hali. Posta ve Telyraf, Memleket Hastanesi, Budaklar jandarma karakolu, eski Orta mektep binaları tamamen yıkılmış. Maliye. Emniyet, itfaiye, Orta mektep. Karaağaç polis karakolu, Arifive jandarma karakolu, ve Fatmuhamı, Sa- bihahmm, Sakarya. Cumhuriyet, Büyük Gazi. Kemalpaşa İlkokulları binaları tamire muhtaç bir hale yelmiş, binaları şahıslara ait olan Orman, Askerlik snbesi, Tümen. Yerli Afallar Pazarı binaları da yıkılmıştır. İki cami, altı otel, onbeş han bir sî nama, bir ecza ha ne tamamen yıkılmış; üç caminin minareleri yıkılmış: bir cami de dört otel tamire muhtaç, hale gelmiştir.

Felâketzedeler yurdun her tarafından nakdî ve aynı yardımlar yörmüş ve Kızılay Cemiyeti ödevini hakkiyle ifa etmiştir.

Hükümetçe, fakirlikleri sabit olan 1109 aileye, evlerini tamir etmek için 199200 lira para yardımı yapılmıştır. Zelzeleden sonra şehirde memurlar için elli binada 99 ev, Ziraat Bankası memurları için 10 ev, İnhisarlar İdaresi memurları için 12 ev. muallimler için 20 ev yapılmış. Tohum Islah Çiftliği memurlarına 2 ev ve Donatım Kurumu için de 8 ev yapılmıştır.

Kemu dâireler ve okullar tamir edilmiştir. Halkın hummalı faaliyeti ile şehirde 1440 ev, 346 mağaza ve dükkân, 8 kahvehane 7 imalâthane 2 otel, 1 han yeniden vâp'ilml-ş ve 1931 ev, 198 mağaza ve dükkân 18 kahvehane, 5 turun, 8 imalâthane, 12 otel 6 han, 7 cami tamir edilmiştir.

Zelzeleye maruz kalan köylerde 626 ey, 3 cami, 2 mina-

Adapazarı Kazası

re 82 ahır yemden yapılmış ve 20s ev, 10 cami, 4 minare, 1 değirmen, 88 ahır tamir edilmiştir.

1, 2/1944 tarihimde de yine nhluk.:a şiddetli zelzele yu- kilim'uuş ise de insan ve malca zayıat 'e hasar olmamıştır. Bu zelzele Boin ve iiavalisinde zayıata sebep olmuştur. Zelzele kendisini unut!ırmamalcta, arada sırada vıkubulmaktadır.

Akar sular:

Kazanın başlıca akar sulan Sakarya ile Çark suyudur.

Sakarya: Geyve boğazından eıktıkdan sonra akışı ağırlaşarak A kovada, bir e ok kıvrımlar yaparak akar ve Karasudan denize dökülür. Sakarya mu yüksek sular mevsiminde ziıansız bir hale sokulması için Koeaeii Su İşleri 17 inci Şube Müdürlüğü bu* kaç tarzı hal bulmuş ise de bunların en iyisini intihap etmek üzere etııdlere devam edilmektedir. Kazada diğer sular üzerinde de tetkikler yapan fen heyeti, hepsinin ıslahının, Sakaryanın ıslahına tabi ve işin sıklet merkezi, tınııdu fikirisi okluğunu görmektedir.

1940 yılında Ocak ayı başında Sak&rya 10 metre yükselmiş, Adapazarı Akyazı ve Hendek kazalarına bağliıym şose üzerinde bulunan beton köprüyü aşmış, arazi ve şehii* evlerinin bir kısmını su altında bıraktığından halk bir hayli korku geçirmiştir. 1944 ve 1944yıllarında da bir çok araziı ve bazı köyleri sular altımla bırakmış ve bir kaç köy günlerce sandallarla münakale temin edebilmiş, köylüleri yükseklerle sığınmak zorunda kalmışlardır. Sakaryanın kabarması ile hemen her sene merkeze bağli 8 ve Söğütlü nahiyesine bağli 5 köyün arazi ve evleri, ve merkeze bağli 7 ve Söğütlü nahiyesine bağli 8 köyün yalnız arazisi günlerle sular altımla kalır. Adapazarındaı Kara denize kadar Sak aryadan motörlerle sefer yapılır.

Çark suyu: Bu su Sapanca gölünün ayağıdır. Eskiden bu suya **Kilis suyu** denirdi. Göldeı itibaren 9 kilometre mesafeyi aşarak şehre gelir. Şehrin içme ve kullanma su, ihtiya-

İdarî Coğrafya

'cini temin eder ve başlangıçtan itibaren 35 kilometre sonra Sak ıyaya dökülür. Bu suyun da kabarması ile hemen her sene merkeze bağı 6 ve Söğütlü nahiyesine bağı 2 köyün arazi ve evleri giinlere su altında kalır.

Akçay suyu: Soğucak yaylasından çıkarak Geyve boğazına yakın Sapanca nahiyesinin Adliye köyünde Saka ıy ay a karışır. Bu çay, bu havalinin en büyük akarsuyu olup yazın çok azalır. Bu çay da Sapanca nahiyesinin 6 köyünün arazisini, ve, Karabıvet deresi merkez nahiyesinin 2, Mahmudiye deresi merkez nahiyesinin 1 Değirmenderesi merkez nahiyesinin 7, Mudurnu suyu merkez nahiyesinin 4, Salâhi- ve deresi Kâzımpaşa nahiyesinin 3, Kâzımpaşa deresi Kazınıp aş a nahiyesinin 1, Ecelderesi Kâzımpaşa nahiyesinin 2, Kurtköy deresi Sabanca nahiyesinin 2, İstanbul deresi Sapanca nahiyesinin merkezi ile 3 köyünü ve Mahmudiye ve Keçi çay suları da Sapanca nahiyesi merkezine ait araziyi hemen her sene su altında bırakır. Bu suların zararlarını azaltmak için ilgili köylülere bentler yaptırılmış olup bun- iar her sene tahkim ve takviye edilmektedir.

Göller:

Sananca gölii: Çevresi 3(1, uzunluğu 25 kilometre, sathı 23 kilometre kare olup derinliği 50 metredir. Gölün sathı deniz sevi.yy esinden 23 metre yüksektir. En uzun yeri Çark suyu başından Derbent düzleri denilen yere kadar 16 ve en geniş yeri İstanbul deresi yanından Aşağı dereköyü düzleri denilen yerde Kiilek deresi ağzına kadar 6 kilometredir. Sapanca gölünün eski adı **Sofun gölü**, tiirkçe eski adı Ayan gölii'dür, Sapanca gölü yumurta biçimindedir; gölün şimal kıyıları düzleşir, ova haline girer. Fakat bazı yerleri şakuli diktir. Buraları gölün dibine çöken tabakaların fay çizgisini gösterir. Gölün cenup tarafları sığdır, burada sazlıklar görülür. Doğuda Kalaycı dağlarının iki tepesi göl üzerimle, birer burun teşkil eder. Bu iki uzama arasında lâtif .bir kavis şeklinde bir koy vuruda gelmiştir (Uzunkum koyu). Sapanca gölünün - suyu durur. Göle dökülen fazla su

Adapazarı Kazası

lar Çark suyu ile Sak aryaya boşalır. Göl saiki ekseriya sakindir, yalnız batı, poyraz bir az suları karıştırır, 50 santimi geçmiyen dalgacıklar yapar. Bu zamanda göl güzeldir. Gölün suları altında bir takım sn nebatatı vardır (Plantez aknatikııoz). Gölde 16 çeşit balık vardır. Göl içinde etrafta bulunan köylerle Sapanca arasında sandallarla münakalât yapılır.

Kazada (Akgöl, Poyrazlar, Teşbih 1 i, Çaltıcak) gölleri de vardır. Bunların sahaları 150-200 hektar arasındadır. Başkaca, kışın yağmur sularından hasıl olup yazın kuruyan muvakkat göller de vardır.

Heyelân:

Kâzımpaşa nahiyesine bağlı Dağyörcalı köyü civarında Yerbeleni - Pamuklu tepe (Pakım 379) mevkiindeki bayır 1944 yılı Mayıs ayı içinde heyelân yapmış ve Kâzımpaşa- Dağyonealı yolu yanında 500 dönümlük bir sabayı kapamıştır. Şimdiye kadar her hangi bir zarar olmamıştır. Bu kısımda fen adamları tarafından tetkikler yapılması için teşebbüse girilmiştir.

İdari durum

Adapazarı. 989 tarihine kadar ismi mevcut olmayan bir yerdi. Bu tarihte Akyazı - Ada kadılarına hitap eden bir büküm çıkmıştır. (Arşiv M. 42. S. 262) 989 danı 1056 tarihine kadar Adadan bahseden bir vesika görülmemiştir. 1056 da Ada nahiyesi (M. 91. 81. 58) 1069 da Ada karyesi (M. 92. S. 64) diye isimi geçmektedir. 1104 ramazanı ortası tarihli bir hüküm de Ada kadısına hitap etmektedir. Bu tarihten itibaren Adanın idari bir kadılık merkezi okluğu anlaşıyor. Arıc ık 1133 tarihli muhtelif hükümlerde Sapanca kazasına tabi olan Akyazı nahiyesinin Tığdılar köyünden bahsedilmektedir. (M. 73, 80, 88, 89) Tığdılar bugün Adapazarı şehrinin Ortasında kalan bir mahallenin ismi okluğuna göre, Ada. ile Tigeıların yan yana iki ayrı köy olması ihtimali

İdari Coğrafya

kuvvetlidir. İÜ >5,1150,115/ yıllarında Sapanıcı İta/ası muza- fatmdan Adapazarı nahiyesi olarak adı geçmektedir. (Anadolu defteri, 1 ve 3) Nüfusu ziikımı 1253 llecebi şerifi yur- resinden Zilhiccesi yavesine deyin Ölen ve dokanı, yelen ve gidenlerin inik d ar ve kemiyyetini müheyyin nüfus derlerinde (Adapazarı »ıan Sabancı) şeklinde idare teşekkii) merkezinin A d apaza rına yetkiyi. yöndür, 1255 senesi Saferiini iptidasından Keeebin yavesine kadar a'tı ayda Adapazarı ma a Sapanın kaza omla mevcut yerli ve yabancı zühûr eldi İslâm ve kıptiyanın ölmüş ve doymuş, yelmiş ve yitmişleri nıfıus yoklama defterinde divan itibariyle yüsterilmiştir. ('Sabancı, divanı ya zil i, divanı Karayöllü, divanı Budaklar, divanı Kop] e e divanı KızlıkÜ, divanı tevsı yei kıntive) Karamürsel Alpın ilk Osmanlı kayık donanmasını vücuda yetirdiği tarihten itibaren bu havali ahalisinin Tersanei A m i re ve, ber- veçhi ocaklık mirî kereste katı ve riaklıle mükellef tutukluğuna dair çok vesika vardır. Tersanei âmire kalyonları ve sefa i il i saire için Kocaeli tarafından vaki dağlar ve Sakarya nehri civarından mirî kereste katı ve nakli hususlarını temine memur Kereste Kininliyi unvanı ile tersaneye bağlı bir makamın mevcut ve bunun da merkezi Adapazarı olduğu anlaşıyor. (Bahriye vesika 1407)

Adapazarı şehri bir asıı-danberi büyümeye başlamış ve son varım asır icin.de büviimüştür. Bilhassa Arifiye - Adapazarı demiryolunun 18-Eylül -1001 de açılmasından sonra ye- nişlemştir. 1832 de Anadolu'da se vali at eden (Şarlte.ksiye) seyahatnamesinde beş köprüden bahsederken (köprüyü yeç- tikden sonra Kuzey doğusuna yidilirso Adapazarı ismindeki küçük köye yeliniir. Bunun böyle tesmiyesine sebep Sakaryalı ını iki kolu arasında teşekkül eden bir adaeikdan dolayıdır) diyor.

Coğrafi vaziyeti itibariyle büyük bir mıntıkanın merkezi ve geniş bir hinterlanda malik olan Adada., evvelce, ba mmtakamın panayır halinde pazarı kurulurmuş. Adanın yanında kurulan bu panayıra (Ada) um ismi verilerek (Adapazarı) denilmiş. Adapazanm eski bir tarihi de Tozlu ca-

Adapazarı Kazası

mii yanında ve bu camiin banisi Tozlunun mezar taşıdır. (1274)

Muhtelif idari teşekkül safhası geçiren Adapazarımda 1558 senelerinde yeniden kaza teşkil edildiğini ve ilk hükümet konağı olarak şimdi Unkapanıdaki hanın yerinde bulunan bir binanın kullanıldığını bu devri yaşayanlar söylemişlerdir. O tarihtenberi Adapazarı kazası evvelce müstakil sancak olan Kocaeli (İzmit) vilâyetine bağlı bulunmaktadır.

Kazanın evvelce Akyazı, Hendek, Karasu, Kâzımpaşa, Karapürçek, Sapanca, Söğütlü adlarında yedi nahiyesi varken 1020 yılında Hendek nahiyesinde ve 1933 yılında Karasu nahiyesinde kaza teşkilâtı yapılmış ve 1944 yılında da Akyazı, Karapürçek nahiyelerinden mürekkep, Akyazı kazası teşkil edilerek bu suretle sözü geçen dört nahiye Adapazarı kazasından ayrılmıştır. Kazanın şimdi merkez nahiyesinden başka Kâzımpaşa, Sapanca, Söğütlü adlarında üç nahiyesi; Köy Kanunu tatbik edüen 106 ve Köy Kanunu tatbik edilmi- yen 14 id ceman 120 köyü ve bu köylerin 206 mahalle ve parçası vardır. Bu köylerden 68 i merkeze, 11 i Kâzımpaşa, 2 ü i Sapanca ve 16 sı Söğütlü nahiyesine bağlıdır. Merkeze bağlı köylerin mesafeleri 2-21 : Kâzımpaşa nahiyesine bağlı köylerin nahiye merkezine 2-8, kaza merkezine 5-18; Söğütlü nahiyesine bağlı köylerin nahiye merkezine 1-14, kaza merkezine 8-28; Sapanca nahiyesine bağlı köylerin nahiye merkezine 2-1 ü kaza merkezine 10-37 kilometredir.

Kaza merkezinde 1852 yılında teşkil edilen ve 1944 mali yılında 198.359 liralık bütçesi olan belediye teşkilâtından maada Sapanca nahiye merkezinde de aynı yılda 23.170 liralık bütçesi olan belediye teşkilâtı vardır.

İstiklâl savaşında Adapazarı 26 Mart 1921 tarihinde yunanlılar tarafından işgal edilmiş ve 21 Haziran 1921 tarH (hinde kurtarılmıştır).

Adapazarı şehri 29 -mahalle halinde idare edilmekte iken 4541 sayılı mahalle muhtarlıklarının teşkili hakkındaki ka-

İdarî Coğrafya

nuna tevfikân 17 mahalle haline konulmuştur. Sapanca nahiye merkezinin de beş mahallesi vardır.

Nüfus ve iskân durumu:

1940 sayımına göre kazanın umumi nüfusu 38.201 i kadın, 36.186 sı erkek olmak üzere 74.387 olup kesafeti nüfus 102 dir.

Hendek, Karasu, Akyazı (Karapiirçek) kazaları da dört nahiye halinde Adapazarı kazasına bağlı iken kazanın 1330 yılında umum nüfusu 76.864 idi. Hendek kazası ayrılmasına rağmen 1927 nüfus tahririne göre umum nüfus 83.523; Karasu kazası da ayrıklığı halde 1935 nüfus sayımına göre umum nüfus 94.962; Akyazı, Karapiirçek nahiyelerinden mürekkep olarak akyazı kazasının teşkili üzerine bu iki nahiye de ayrılmış olduğundan 1940 nüfus sayımına Ait yekundan bu nahiyelerin nüfus mikdam çıkarıldıktan sonra kazanın umum nüfusu 74.387 olduğuna göre uulısın her sene bariz bir mikdarda artmakta olduğu görülmektedir. Bu artış, gerek halkın sağlık bakımına önem vermesinden ve gerek kazanın ticarî ve zirai sahalardaki ehemmiyet ve inkişafı dol ay isiyle diğer vilâyetler halkının geçim güçlüklerinden dolayı kazaya akın etmekte olmalarından miubaistir.

1937 yılında Sapanca nahiyesinin Kalaycı köyüne 50 hanede 227, 1938 yılında merkezin Ekizceimimlüm köyüne 16 hanede 65. 1940 yılında Söğütlü nahiye merkezine 18 hanede 74, 1941 yılında aynı nahiyenin Yeniköyüne 14 hanede 64 ki ceman 98 hanede 430 nüfus iskân edilmiş ve bunlara 3240 dekar toprak verilmiştir.

8599 hanesi ve toplu bir halde 17 mahallesi olan kaza merkezinin nüfusu 26.672 dir. Adapazarı kuruluşu ve büyümesi itibariyle memleketimizin en tipik şehridir. Türk iyenin ova şehirlerinin en mükemmel ve en muntazam bir örneğini arzeder.

Sapanca nahiye merkezi Orhan Gazi tarafından kurulmuştur. Sapanca gölüne doğru örtü gibi uzanan bir ova üze-

Adapazarı Kazası

rinde Tiirkiyenin en güzel küçük bir kasabasıdır;, 600 hane ve 3134 ıııfusu vardır.

Söğütlü nahiye merkezi 229 hane ve 1341 nufus;

Kâzımpaşa nahiye merkezi 78 hane ve 409 nufustur.

Kazada münhasıran hayvancılıkla geçinen Yürükler yoktur yalnız merkeze bağı Taşkısığı köyünden on hane Soğu- eak yaylasına, ve halkı Yörük nları Söğütlü nahıyesine bağı Akçınkur köyünden sekiz hane Göynük yaylasına, ve merkeze bağı Değirmendere köyünden beş hane Geyvenin Be- lengerme yaylasına yazın giderler, meralarda hayvanlarını otlatırlar, kışa doğru köylerine gelirler. Bunlar yaylada çadırlarda kalırlar.

Kaza teşkilâtı ve memurları:

Dahiliye:

1 — Kaymakam, üç nahiye müdürü, bir kaza tahrirat kâtibi ve iki tahrirat kâtibi refiki, dört kaza ve bir nahiye nufus memuru;

2 — Emniyet: Bir emniyet âmiri, bir komser, üç komser muavini, 27 polis memuru, merkezde iki bekçi başı, 40 çara ve mahalle bekçisi, bir nahiyede, altı çarşı ve mahalle bekçisi ;

3 — Jandarma: Bir bölük ve bir takım komutanı;

4 — Hususi idare: Hususi muhasebe memuru, bir muhasebe mukayyidi, bir tahsil memuru, üç tahsilât müfredat kâtibi, beş varidat memuru, bir evrak memuru, bir köy bürosu şefi, bir yol vergisi tahakkuk memuru, 13 tahsildar;

5 — Belediye: Bir kaza, bir nahiye belediye reisi, bir başkâtip, bir mukayyit ve dosya memuru, bir fen memuru, bir evlenme memuru, bir kaza ve bir nahiye muhasibi, bir kaza muhasip muavini, bir varidat tahakkuk memuru, bir tahsilat mürakibi, bir icra memura, bir ayniyat memuru, bir veteriner, yedi kaza, bir nahiye tahsildarı, bir tabip, bir sıh-

İdarî Coğrafya

hat memuru, bir kaza ve bir nahiye ebesi, bir zabıta konisen,, bir zabıta, komser muavini, altı kaza ve iki nahiye zabıta memuru, üç daktilo, bir itfaiye âmiri, on dört itfaiye memuru, bir temizlik işleri memuru, bir hukuk müşaviri, bir ölçü ve ayar memuru, bir dellâl;

6 — Belediye elektrik ve su idaresi: Bir muhasip, bir muhasip muavini, bir ambar memuru, dört tahsildar, bir daktilo, dört tahakkuk memuru, bir elektrik feni memuru, iki fen memur muavini, bir makinist, üç su memuru.

Adliye:

Müddeiumumi, iki müddeiumumi muavini, ağır ceza reisi, iki âza, bir hukuk bir ceza hâkimi, üç sulh hâkimi, bir icra memuru, bir hukuk, bir ceza başkâtibi, beş zabıt kâtibi on zabıt kâtibi muavini, bir noter, altı mübaşir, bir hapishane memuru, beş erkek, bir kadın gardiyan.

Tapu:

Bir tapu sicil muhafızı, bir tapu sicil muhafız muavini,, iki kâtip.

Maliye:

Malmüdürü, bir muhasebe memuru, iki muhasebe kâtibi, iki varidat memuru, beş varidat memur muavini, bir mu- hakemat ve takip memuru, bir hazine avukatı, bir veznedar, iki muhafaza memuru, bir kolcu ve kantarcı, bir tahsilât memuru, üç tahsilât kâtibi, dokuz tahsildar, üç toprak mahsulleri ve bir icra memuru.

Maarif:

1 — Ortaokul: bir müdür üç müdür muavini, yirmi iki öğretmen, bir doktor, bir kâtip;

2 — Akşam Kız Sanat Okulu: Bir müdür, üç öğretmen, bir kâtip;

3 — Köy Enstitüsü: Bir müdür, bir müdür muavini, bir eğitimbaşı, beş yapı ve sanat, balıkçılık, müzik, ışık, ziraat

Adapazarı Kazalı

başı, ondokuz öğretmen, bir makinist, bir mıbasip, bir depo memuru, bir ambar memuru, bir daktilo, bir doktor, bir hastabakıcı ;

4 — İlkokul: Bir maarif memuru, bir ilk tedrisat müfettişi, kırkbeş başöğretmen, altmışsekiz öğretmen, onsekiz eğitmen.

Sıhhat ve içtimai muavenet:

1 — İki hükümet tabibi, iki gezici sıhhat memuru, bir kâtip.

2 — Bir kaza, bir nahiye sıtma, mücadele tabibi, beş kaza, üç nahiye sıhhat memuru.

3— Memleket hastahanesi: Bir baştabip ve operatör, bir dahiliye mütahassısı, iki hemşire, bir kâtip.

İnhisarlar:

Bir müdür, bir muhasip, bir veznedar, bir mukakemat memuru, iki satış memuru, bir kahve ve çay memuru, bir sevk memuru, bir tütün, bir kontrol memuru, bir yedek memur, bir nahiye inhisar memuru.

Ziraat:

1 — Bir ziraat muallimi, iki ziraat mücadele muakkibi, bir ziraat makinisti;

2 — Bir veteriner;

3 — Tohum ıslah ve üretme istasyonu: Bir müdür, iki asistan, iki asistan stajyeri, bir ziraat muallimi, bir muhasip, bir ayniyat memuru, bir makinist, bir makinist muavini;

4 — Meyvecilik istasyonu ve fidanlık ve Örnek bahçesi: Bir müdür, bir asistan, bir teknisyen, iki asistan stajyeri, bir mutemet, bir yetiştirici;

5 — Orman revir Amirliği: Bir revir âmiri, altı bölge şe- ü, bir mühendis, iki mesaha memuru, bir kâtip, bir muhasebeci, bir muhasebeci muavini, üç muhasebe memuru, bir mu-

İdarî Coğrafya

temet, bir veznedar, bir avukat, bir a.nbar memuru, bir kâtip, üç santral memuru, bir daktilo, onyedî depo memuru, bir şoför;

6 — Bir orman muhafaza komutanı;

7 — Zirai donatım kurumu ziraat aletleri ve makinaları müessesesi: Bir müdür, bir mühendis, bir muhasebe müdürü, bir depo, bir personel, bir muamelât, bir araba, bir marangoz, bir torna, bir elektrik, bir tesviye, bir demirhane şefi, altı muhasebe memuru, bir satmalına, bir iaşe, iki kantin, üç ambar, bir depo memuru, bir puvantör, bir öğretmen, bir hemşire, bir idare âmiri, bir teknisyen, bir tome araba ustası, bir tesviye ustabaşı, iki sitajyer.

Münakalât:

1 — Posta, telgraf ve telefon: Bir kaza, bir nahiye P. T. T müdürü, iki servis şefi, yedi muhabere ve dört posta üç telefon, üç muamele memuru, bir nahiye muhabere ve posta memuru, bir başmiivezzi, onsekiz kaza, iiç nahiye müvezzii, dört kaza, iki nahiye hat bakıcısı;

2 — Devlet Demiryolları: Bir kaza, bir köy istasyonu gar şefi, bir nahiye istasyon şefi, iki kaza, beş nahiye, dört köy istasyonu hareket memuru, iki kaza kişe memuru, bir kaza ambar şefi, iki muhasip, iki muhasip muavini, bir nahiye iki köy istasyonu ambar memuru, yirmi iki memur.

Bunlardan maada kazada:

Meteoroloji II. Md. nün şubesi,
Toprak mahsulleri ofisi şubesi;
Siimerbank yerli mallar pazarı:
Ticaret odası;
Pancar şirketi mıtka ziraat amirliği:
Ziraat Bankası Şubesi;
Türk Ticaret Bankası şubesi;
Emniyet Bankası;
Koza kooperatifi;
Tarım kredi kooperatifi;
vardır.

Adapazarı Kazası

Bayındırlık durumu

Yollar:

Kaza dahilindeki şoselerin uzunluğu 85 kilometredir.

Adapazarı - Hendek yolunda kazaya ait olan 12 kilometre tulündeki yolunu O-f-000—3—J—000 kısmı çok bozuk olup yakında Nafia Bakanlığınca parke olarak inşa edilecektir. Bunlara ait keşif hazır!anmaktadır. 3~j-000-10 -f-500 arası yeniden tamir görmüştür, iyidir. 10-j-500-12+000 arası İlkbahar inşaat programına dahil olup tamir edilecektir.

Adapazarı - Karasu yolunda kazaya ait olan yolun tulü 23 kilometredir. O-fÖÖÖ-21-f-000 arasının çok kısmı ey i olan geçit- verir şosedir. Kerizli köyünden itibaren Sinanoğluına kadar kısmın taşları mevcut olup inşaatı ilkbahar programına dahildir.

Adapazarı - Kandıra yolunda kazaya ait olan kısım 15 kilometredir; eyidir.

İzmit - Geyve yolunun kaza içinden gecen kısmı 23 kilometre ve Adapazarından bu yola iltisak yeri olan Kalaycıya kadar 12 kilometre olup bu yollar eyidir.

Adapazarı - Hendek (Akyazı - Düzce - Bolu) yolu ile Adapazarı - İzmit şose yolu ve Haydarpaşa - Ankara demir yolu hattı üzerinde Ari fiye istasyonu arasındaki şose iktisadi önemi haiz ve pek çok işlektir.

Adapazarı - Sapanca nahiyesi yolu 20 kilometre olup Adapazarı - İzmit şosesi üzerindedir ve bu yol eyidir.

Adapazarı - Söğütli nahiyesi yolu 16 kilometre olup Adapazarı - Karasu şosesi üzerindedir, eyidir.

Adapazarı - Kâzımıpaşa nahiyesi yolu 11 kilometre olup bozuktur, yolun yapılması için taş ilizar edilmiştir. İlkbaharda tamir edilecektir.

Kazanın köy yolları 575 kilometredir. Kazanın 120 köyünden 70 köye yaz ve kış ve 40 köye yalnız yaz tekerlekli

İdari Coğrafya

vesaitin geçmesine elverişli yol mevcut olup yalnız 10 köye hayvanla gidilir yol vardır.

Adapazarı ile Hendek - Düzce - Bolu ve Adapazarı - Akyazı arasında muntazam posta otobüs seferleri yapılır. Civar kazalar ve nahiyelerle muvasala otomobil, fayton, yaylılarla temin edilir. Kazada 6 tenezzülü otomobili, bir otobüs, 23 kamyon, 21 payton, 45 yaylı binek arabası, 622 yaysız yük arabası vardır.

Demir yolları:

Kazadan geçen demir yollarının uzunluğu (31,50) kilometredir. Bu hatta Adapazarı (rakım 30,9), Arifiye (rakım 36,8), Sapanca (rakım 36,4) istasyonları ile Beşköprü, Kurtköy, Adliye durakları vardır.

Adapazarı - Arifiye (8,50), Arifiye - Karaçam (Adliye- ye doğru hudut) 10, Arifiye - Yanıkderesi (Hayda rpaşa.ya doğru hudut) 13 kilometredir.

Telefon:

Kazanın, Kocaeli vilayeti ve Hendek, Geyve, Kandıra, Akyazı kazaları ile kazaya bağlı nahiyeleri ve nahiye merkezlerinden başka mevcut üç jandarma karakolu ve kazanın 45 i merkez, 15 i Sapanca, 15 i Söğütlü, 30 u Kâzımpaşa nahiyelerine bağlı 85 köyü ile telefon irtibatı vardır. Bu hatların uzunluğu 353 kilometredir. Ücretleri köy bütçelerinden verilen bir fen memuru ve bir hat çavuşu tarafından idare edilmektedir.

Posta ve telgraf:

Kaza merkezinde ve Sapanca nahiyesinde posta ve telgraf teşkilâtı mevcuttur.

İçme suları:

Çark suyu (şehir içine ve kullanma suyu):

Sapanca gölünün ayağı olan bu su eskiden (Kilissıyü) diye anılırdı. Gölden çıktıkdan sonra Beşköprü civarında

Adapazarı Kazası

iki kola ayrılır. Bu iki kol ufak bir tepenin iki tarafını dolaşarak biri Beşköprüiinin bir gözünden diğeri de tepenin diğeri tarafında şimdiki (Kadıköprüiisn) denilen Romalılardan kalma tek kemerli bir köprünün akından geçerek tekrar birleşirler. Adapazarı Çark mesiresi denilen yerde müteaddit kıvrımlar yaparak Eskiköprü mevkiinde 1892 yılında açılmış bir kanala girer. Çark suyu kanalı altı metre genişliğinde, üç metre derinliğinde olup düz bir hat şeklinde olan kısmı yedi, bir az kıvrımlı olan kısmı da iki kilometre ki eem'an 9 kilometredir. Buradan sonra Sarıboğaz denilen yerden geçer ve Ak ovanın bir parçası olan Söğütlü düzlerine dahil olur. Burada (Yavaş) suyu adını alır ve başlangıcından itibaren 35 kilometre sonra Sakarya nehrine dökii. lür. Bu su saniyede 3500 litre su boşaltır. Adapazarı şehrinin içme ve kullanma suyu budur. Çark mesiresi denilen yerde evvelce bir dolap varmış, 12 metre yüksekliğinde olan bir kulenin üzerine su çıkarılmış, bu dolap 1734 yılında (Beyoğlu Mustafa) tarafından yaptırılmış ve şimdi Ortaca mi altındaki çeşmeye ilk defa olarak su getirilmiş. 1903 yılında bozulan bu dolabın yerine sn kuvveti teksif edilerek ufak bir su çarkı yaptırılmış ve aynı kulenin üzerine tulumba ile su çıkartırılmış. Bu gün mevcut biri yedek olmak üzere ayrı ayrı iki çarka bağlı, iki tulumbadan küçüğü 1903 yılında ve büyüğü 1921. yılında yaptırılmış olup ayrıca on beygir kuvvetinde mazotla çalışan bir motöre bağlı santrifüj vardır Çarkın veya tulumbanın birisi bozulursa diğeri ve o da bozulursa motor şehrin sn ihtiyacını temin eder. Şehre dakikada 400 litre su vermektedir. Bu su 1035 ve 1937 yıllarında Sihat ve İctimai Muavenet Bakanlığınca tahlil ettirilmiş olup kolibasil bulunmadığı anlaşılmıştır; biç tasfiye yapılmadığı zaman mikyası ma derecesi 13 dür, fi litre edildiğinde R e düşmektedir. Şehir içinde 9710 metre demir boru ve 2400 metre künk boru ile su tesisi mevcut olup cadde ve sokaklarda 120 çeşme ve binalarda 723 abone vardır. Bu ker- rc 6000 metre de demir boru ile ayrı ve yeni tesisat yapılmaktadır.

Kazanın Sapanca nahiye merkezinde demir borularla

İdarî Coğrafya

getirilen su içime elverişli olup cadde ve sokaklarda 17 çeşme ve evlerde 120 abone vardır.

Söğütlü nahiye merkezinin suyu 1935 yılında tahlil ettirilmiş ve içilir olduğu görülmüştür.

Kazanın bir kısım köylerinde içme suları vardır; bunların bir kısmı ağaç ve künk borularla, bir kısmı da demir boru ile getirilmiştir. Köylerin bir kısmı kuyulardan ve Sakarya nehri ile diğer akar sulardan içme ve kullanma ihtiyaçlarını temin ederler.

Elektrik:

Kaza merkezinde demir ve tahta fabrikasındaki tesisten bilistifade 3 Eylül 1926 tarihli mukavele ile şelire elektrik cereyanı alınmış ve bu fabrikanın 1943 yılında Ziraat Bakanlığı tarafından satın alınarak Zirai Donatım Kurumu ziraat âletleri ve makinaları fabrikası haline konulması üzerine bu fabrika ile yeniden mukaveleye bağlanmıştır. Elektrik santralinde kömürle işleyen ve 12 atmosfer buhar temin eden iç adet lokomobil mevcut olup bu makinaların çevirdiği üç adet alternatif dinamonun yekûn takati 330 kilovat saattir. Şebeke alçak tevettürü 223/380 voltur, 220 volt üzerinden şelire saatte 100 kilovat elektrik verir. Fabrika kendi ihtiyacı için bir mikdar kontinü cereyan temin etmektedir. İler üç lokomobil de eski ve yıpranmış bir durumda olduğundan bunların kömür sarfiyatı çok ve verimleri normalden çok azdır. Şehir harici lâmba adedi 571 olup abone mikdarı 2052 dir.

Sapanca ve Arif iye istasyonlarında, Devlet Demiryolları tarafından, istasyon ve binalar ve o sahada bulunan cadde ve resmî binalar elektrik ile tenvir edilmektedir. Sapanca nahiyesinin Memnuniye köyünde, sıı ile kullanılan dokuz k-i- lovatlık bir alternatiften istihsal edilen 115 volt, 56 amper elektrik cereyanı ile köyün sokakları, camisi, evleri tenvir edilmektedir.

Resmî binalar:

Merkezde, kaymakam Nüzhet paşanın teşebbüsü ve bal-

Adapazarı Kazası

km ianesiyle 1891 ve 1892 yıllarında yaptırılmış olan üç katlı hükümet konağı 20/6/1943 tarihinde vnkubulan zelzelede harap olmuş ve orta ve üst katları yıkılarak zemin kata bir kat ilâvesiyle yapılan yeni bina adliye ve tapu dairelerine tahsis edilmiştir. Devlete ait maliye, jandarma, emniyet, posta, telgraf ve telefon, zirai donatım kurumu fabrikası; hususi idareye ait kaymakam evi, hususi muhasebe dairesi, Memleket hastahanesi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Halkevi, Emniyet Bankası, ve zelzeleden sonra baraka halinde yapılan belediye, orman revir amirliği, belediye gazinosu vardır.

Sapanca nahiye merkezinde 1926 senesinde ev iken ahali tarafından satın alınarak Hazineye teberru ve bilâhara tamir ve tadil edilen bir hükümet binası; Söğütlü nahiye merkezinde de 1927 yılında han iken yine ahali tarafından satın alınarak Hâzineye teberru edilen bir hükümet binası vardır.

Hususi binalar:

Merkezde 8599 ev, 2725 mağaza ve dükkân vardır.

Şehir ve kasaba evleri 1-3 katlı ve kiremitle örtülü beton, kagir ve ahşaptır. Köy evleri de 1-2 katlı kagir, ahşap binalardır. Bazı köylerde sazdan yapılmış evler de vardır.

Merkez kasabada şahsa ait Yeni Sinema ve yeni yapılan 800 kişilik Saray Sineması binaları mevcuttur.

Kaza merkezinde cadde ve sokakların şimdiki genişlikleri 6-12 metredir. Bu cadde ve sokakların 800 metre tulü beton, 29450 metre tulü arnavut kaldırımı ve 7680 metre tulü ham yoldur. Arnavut kaldırımının 25000 metre tulü tamire muhtaçtır.

Parklar:

Kaza merkezinde büyük ve eok güzel bir park vardır. Cumhuriyet meydanına Ebedi Şef Atatürk ve Millî Şef

İdarî Coğrafya

İnönü'nün büyük kıtada birer büstleri ile meçhul asker abidesinin inşasına ait hazırlıklar yapılmıştır. Söğütlü nahiye merkezinde ve cumhuriyet alanında Ebedî Şef Atatürk'ün büstü vardır. Sapanca ve Kâzımpaşa nahiye merkezleri ile 12 köyde okul bahçelerine Millî Şef İnönü'nün birer büstü yapılması hazırlıkları ikmal edilmektedir.

Hali hazır ve imar harita ve plânları:

Merkezin gerek halihazır ve gerek imar harita ve plân* lan tanzim ve Nafia Bakanlığınca 13 Mart 1944 tarihinde tasdik edilmiştir. Nahiyelerin halihazır imar harita ve plânları henüz yapılmamıştır.

Yangın illa vasıtaları:

Merkezin yangın, itfa vasıtaları, üç arazca bir motopomp, beşyüz metre hortum, 28 metre su ala hortumu, sekiz metre su ala borusu, dört merdiven, altı kanca, altı balta, on kazma ve "kürek, bir can kurtaran çarşafı, beş lanse borusu iki varyoz, bir sedyedir. Bunlardan başka pasif korunma teşkillerinde ve resmî daire ve müesseselerde kâfi cins ve miktarda itfa malzemesi vardır. Sapanca nahiye merkezinin itfa vasıtaları, iki el tulumbası, altmış metre hortum, sekiz kanca, iki balta, 25 su kovasıdır.

Adapazarı kazası imar cemiyeti:

Kaza köylerini imar maksadiyle 1943 yılı sonlarında (Adapazarı nahiye ve köylerini imar etmek cemiyeti) adı ile bir cemiyet kurulmuş ve 1944 yılı sonlarında toplantısını yapan umumi heyet cemiyetin adını (Adapazarı kazası imar cemiyeti) olarak değiştirilmiştir. Kongre nizamnamenin icabına göre ilk iş olarak, Sapanca ve Kâzımpaşa nahiye merkezleri ile on iki köyde cumhuriyet alanlarına veya okul bahçelerine Millî Şefin büstlerinin yapılmasını, şehirde bir verem dispenseri ile bir doğumevi inşasını, şehrin üç methalinde köylü arabaları durak yeri, ılanı, demirci, arabacı, nalbant dükkânları vücuda getirilmesini. Tavuklar köprüsünün yapılmasına yardım edilmesini, arıcılık ve tavuk-

Adapazarı Kazası

çuluk istasyonları yapılmasını, iki köyde ninnime koy konağı ve Adapazarı şehrinde kıraathaneyi de muhtevi olarak bir cemiyet binası inşasını kararlaştırmış olup hızla çalışmaktadır.

İktisadi durum

Adapazarı geniş bir hinterlanda malik olması ve yaradılışı ve toprak şekilleri itibariyle beşeri faaliyet ve ekonomik (tarım, sanat, ticaret) zenginliklerin toplandığı merkez ve nüveleri ihtiva eder.

Adapazarı, isminden de anlaşılacağı üzere Sakaryanın çevirdiği bir düzlükte ve Izmittin Boluya kadar uzayan tabii bir çöküntü vadisinin üzerinde bulunması, geniş bir ziraat bölgesinin merkezi olması onu büyük bir ticaret ve pazar haline getirmiştir. Gerek şehir ve gerek mülhakat nüfus itibariyle kesif ve çalışkan uzuvlara maliktir. Adapazarı, mahsulâtını, Anadolu posta trenleriyle telâkisinden başka her gittiği ilci defa İstanbul'a hareket eden treniyle İstanbul ve Anadolu içerilerindeki müstehlik şehirlere satmaktadır. Bu itibarla, Adapazarı Türkiyenin büyük bir iş, kazanç ve faaliyet yeri halindedir. Şehirde 2725 mağaza ve dükkânın çok güzel çarşılar halinde mevcudiyeti ticaret hayatının belâğ bir ifadesidir. 45 manifatura, 22 tuhafiyeye mağazası vardır. Kendilerine mahsus bir çarşı işgal eden, en fantazi çeşitlerine kadar bütün cinsleri çok zarif ve sağlam olarak yapan 178 kunduracı ve yemenici bu sanatın derecesini gösterir. Adapazarı bir kereste yeridir. Bu hususiyet marangozluk ve mobilyeciliğin ileri gitmesine en büyük âmil olmuştur. Yapılan işler çok güzel ve sağlamdır. 25 marangoz, elektrikle işler. 10 kereste bıçkı evi mütemadiyen bu işlerle çalışır. 15 dükkânda çalışan demirciler sanatlerini çok ilerletmişlerdir. Demir ve çelik üzerine bütün işleri ve bilhassa bir ziraat yeri olan Adapazarı çiftçilerinin ziraat aletlerini çok evi olarak yapmaktadırlar. 40 terzi dükkânı bulunması giyim durumunun bir mikyasıdır. Akovada yetisen süpürgeliklerle muhtelif cins süpürge yapılarak mahallî ihtiyaç-

İdarî Coğrafya

tan başka İstnbul İzmir, Konya, Adana, Eskişehir vilâyetlerine yılda ikiyüzlünden fazla süpürge sevk ve ihraç edilir. Debagat, desti ve çömlekçilik, tenekeçilik, mıtafhk, sabunculuk, dokumacılık başlıca işğal edilen müterakki sa- natlardendir. Kaza halkı tasarruf duygularına maliktir, Bunun yüzde beşini bankaya, otuzunu toprağa, yirmibeşini mülke, onunu esham ve tahvilâta, beşini ziynete verir; yirmibeşini cılan halinde muhafaza eder.

Koza fabrikaları:

1 — Cavat Adapazarlı Koza fabrikası: Şehirde Çark caddesinde yılda 180-200 bin kilo filâtür koza işler. Fabrika 76 çarklı tezgâha malik olup 7 ve 12 beygir kuvvetinde ve maden kömürü ile müteharrik motörlerle günde 100-150 işçi ile çalışır.

2 — Nasrullah Biler koza fabrikası: Şehirde, Gazhane kokağındadır. 40 çarklı tezgâha malik ve üç beygir kuvvetinde kömürle müteharrik motörle yılda 60-80 bin kilo filâtür koza işler. Günde 50-80 işçi çalıştırır.

Kiremit ve tuğla fabrikası: (Halil Kaçar) Adapazarı- Arifiye şosesi üzerinde kurulmuştur. 110 beygir kuvvetinde kömürle müteharrik motörle çalışır. Yılda 500.000 tuğla ve 500.000 kiremit yapar. Günde 80-140 işçi çalışır. Fabrika mütেকâmil bir haldedir. Kiremit marsilya tipidir.

Un fabrikaları:

1 — İzzet Enez un fabrikası (Rauf Demirtaş): Şehirde Ortamahallede olup (10 ve 35) beygir kuvvetinde kok ve odun kömürü ile müteharrik iki motörlüdür. Yılda 1.000.000 kilo zahire öğütür.

2 — Asım Hendekli un fabrikası: Şehirde Erenler caddesinde kurulmuş olup 35 ve 60 beygir kuvvetinde iki motörle mücehhez, elek ve yıykama tertibatına malik ve kokla müteharriktir; yılda 2.000.000 kilo zahire öğütür.

3 — Mustafa Sipahi un fabrikası: Şehirde, Hendek cad-

Adapazarı Kazası

desindedir. 25 beygir kuvvetinde kömürle işler, motörlü fabrikadır. Yılda 1.000.000 kilo zahire öğütür.

4 — Ahmet Tezemir un değirmeni: Şehir bitişiğinde ve Erenler köyü sınırında olup 30 beygir kuvvetinde kömürle müteharrik mot örfüdür. yılda 1.000.000 kilo zahire öğütür,

5 — Sakarya un değirmeni (Süleyman Konur): Şehir bitişiğinde ve Tırabzonlar köyü sınırında olup 12 beygir kuvvetinde mazotla müteharrik motörle günde 3.000 kilo zahire öğütür.

6 — Patpat halk un değirmeni (Halit Uzliğüten) : Ser- divan köyü sınırında olup 15 beygir kuvvetinde mazotla müteharrik motörle çalışır; günde 2.000 kilo zahire öğütür.

7 — Sabri Tunç'un değirmeni: (Küçüksöğütli köyünde): 22 beygir kuvvetinde kömürle müteharrik motörle çalışır, günde 5.000 kilo zahire öğütür.

8 — Besim Şahin un değirmeni: Salâhiye köyü sınırında olup 16 beygir kuvvetinde mazotla müteharrik motörle çalışır; günde 2.500 kilo zahire öğütür.

9:—Hasarı Tunç Halk un değirmeni: Ekizceiosmaniyb köyü sınırında olup 10 beygir kuvvetinde kömürle müteharrik motörle çalışır, günde 2.000 kilo zahire öğütür.

10 — İbrahim Özdiç un değirmeni: Maksudiye köyü sınırında olup 24 beygir kuvvetinde kömürle müteharrik motörle çalışır. Günde 3.000 kilo zahire öğütür.

11 — Mustafa Dereli un değirmeni:

Hacıramazanlar köyü sınırı içinde olup 24 beygir kuvvetinde kömürle müteharrik motörle çalışır; günde 3000 kilo zahire öğütür.

12 — Arif Ulan un değirmeni:

Söğütli nahiye merkezinde olup 30 beygir kuvvetinde kömürle müteharrik motörle çalışır. Günde 10.000 kilo zahire öğütür.

İdarî Coğrafya

Köy un değirmenleri: Kazanın 27 köyünde 59 adet su ile işler taşlı un değirmeni vardır.

Kösele ve deri fabrikası: Ahmet ve Abdurrahman Tezemir kardeşlere ait olan bu fabrika şehrin bitişiğinde ve Erenler köyü sınırındadır. Beş bejrgir kuvvetinde kömürle müteharrik inotörlüdür. Yılda randımanı 6.000 kösele, 7.500 vak et e, 15.000 göndür.

Baskül imalâthanesi: Asım Hendekliye ait olan bu imalâthanede yılda 50-100 baskül yapılır.

Yağ ve nişasta imalâthaneleri:

1 — Ahmet Kıranchalı yağ imalâthanesi: Şhirde Karaağaç mevkiinde 30 beygir kuvvetinde lokomobil gazla müteharrik olup yılda 100.000 kilo ayçiçeği işler ve 20.000 kiloyu müteceviz yağ istihsal eder.

2 — Süleyman Eke yağ imalâhanesi: Aynı mevkide olup beş beygir kuvvetinde buharla müteharrik motörle çalışır, yılda 75-100 bin kilo ayçiçeği işler.

3 — İbrahim Hakkı ve şerikleri nişasta imalâthanesi r Şhirde Hendek şosesi üzerindedir. Dört beygir kuvvetinde kömürle müteharrik motörle yılda üç kalite üzerine 25000 kilo nişasta imal eder.

İhracat:

Kazadan yılda başlıca vasatı 5-6 milyon kilo mısır, 3-5 milyon kilo patates, 75.000 ton pancar, 100.000 kilo soğan ve sarımsak, 150-200 bin kilo ceviz, 100.000 muhtelif ham deri, 200.000 adet süpürge, 100.000 kilo fasulya, 150.000 kilo kabak, 15 milyon kilo muhtelif meyve, 1 milyon kilo muhtelif sebze, 4 milyon adet yumurta, 60.000 aded tavuk ve piliç ihraç olunur.

İthalât:

Kazaya başlıca, şeker, çay, kalıve, gaz, benzin, manifatura, tuhafıye, bakkaliye, züccaciye, attariye, eczayı tıbbiye,

Adapazarı Kazası

elektrik malzemesi, tütün, kibrit, müskirat, tuz ve maden kömürü gibi tahminen 6-8 milyon kilo madde ithal edilir.

Bankalar: Şehirde üç banka vardır.

1—Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası: Şehirde 1305 yılında açılan şubesi vardır.

2 — Türk Ticaret Bankası: Banka (Adapazarı Islâm Ticaret Bankası Osmanlı Anonim Şirketi) unvanı altında 5 Nisan 1335 tarihinde Adapazarı şehrinde teessüs etmiş ve bu unvandaki (Osmanlı) kelimesi 1339 yılında kaldırılarak yerine (Türk) kelimesi ve (Islâm) kelimesi de 1928 yılında kaldırılarak yerine (Türk) kelimesi konulmuş ve bu suretle 1937 yılına kadar (Adapazarı Türk Ticaret Bankası Türk Anonim Şirketi) unvanını taşımakta iken şirket merkezinin Ankaraya nakledilmesiyle (Adapazarı) kelimesi de unvandan kaldırılmış ve (Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi) unvanını almıştır. Halen Adapazarı şehrinde şubesi vardır. Bankanın teessüsünde sermayesi 100,000 lira iken 1337 yılında 150.000, 1341 yılında 200.000, 1926 yılında 500.000 ve 1928 yılında 1.000.000 ve 1934 yılında da 2.200.000 liraya çıkarılmıştır.

3 — Adapazarı Emniyet Bankası: Banka 1919 yılında Adapazarı tüccar ve halkının iştirakiyle (Emniyet Bankası Komandit Şirketi) unvanı ile kurulmuş ve 1928 yılında (Adapazarı Emniyet Bankası Türk Anonim Şirketi) unvanını almıştır.. Bankanın sermayesi 400,000 liradır.

Kredi kooperatifleri: Kazada dört tarım ve bir koza kooperatifi vardır.

1 — Merkeze bağlı Budaklar köyü tarım kredi kooperatifi, 1932 yılında kurulmuştur. 18 köy dahil olup 313 ortağı, .17.460 lira sermayesi vardır.

2 — Merkeze bağlı Hanlıköy tarım kredi kooperatifi, .1932 yılında kurulmuştur; 5 köy dahil olup 100 ortağı, 6860 lira sermayesi vardır.

İdarî Coğrafya

3 — Sapanca tarım kredi kooperatifi, 1932 yılında kurulmuştur; 21 köy dahil olup 307 ortağı, 9700 lira sermayesi vardır.

4 — Söğütlü tarım kredi kooperatifi: 1932 de kurulmuştur, on köy dahil olup 300 ortağı, 13.160 lira sermayesi vardır.

5 — Adapazarı koza tarım satış kooperatifi, 1940 yılında kurulmuştur. Adapazarı, İzmit, Akyazı, Hendek, Kandıra, Karasu, Geyve, Düzce kazalarında 2.735 ortağı vardır. Sermayesi 36.110 lira olup 20.601 lirası tahsil edilmiştir.

Yerli mallar pazarı:

Şehirde Siimerbank yerli mallar pazarının bir şubesi vardır. Bu şube 1943 yılı başlarında açılmış ve 20/6/1943 zelzelesinde binanın yıkılması ile kaldırılmış iken 29/10/944 tarihinde yeniden açılmıştır.

Pazarlar ve panayır:

iler haftanın sah ve cuma günleri merkezde ve Cuma günleri Sapanca nahiye merkezinde birer pazar kurulur. Bu pazarlara civar kazalardan da alış veriş için gelirler. Şehrin pazar gününde 25.000 liralık alış veriş olur. Ayrıca kaza merkezinde her sene 18 Eylülde bir hafta süren bir eşya ve hay van panayırı kurulur.

Madenler:

Sapanca nahiyesine bağlı Muradiye köyü mevkiinde (Talk) tozu, (Kaulin boya) madeni mekşuf olup halk tarafında kullanılır. Pudra için İstanbul'a kısmen de İzmit Kâğıt fabrikasına sevkolunur. Yıllık sevkıyat 100.000 kilo olarak tahmin edilmektedir.

Söğütlü nahiyesinin Akçukur köylerinde simli kurşun, bakır, kalay madenlerini işletmek üzere 27 Şubat 1927 tarihli bir mukavele ile 99 sene müddetli ve 200.000 lira sermayeli (Adapazarı Madenleri İşletme Türk Anonim Şirketi) adı ile bir şirket teşekkül ederek basit bazı tesisat yapmış

Adapazarı Kazası

ve hemen toprak yüzündeki demir kısımlarından çıkarılarak İstanbul'a sevk ve sonra terkedilmiştir j 1940 ve 1941 yıllarında Maden Tetkik ve Araştırma Enstitüsü tarafından yapılan geniş sahadaki tetkikler müspet netice vermiş ve 5000 ton kadar demir cevheri Karabük fabrikasına gönderilmiştir. Bu demir madeni Söğütli nahiyesinin Kerizli, Damlık, Değirmencik, Akçukur ve Mağra köyleri sınırı dahilinde geniş bir sahayı işgal etmektedir. Simli kurşun yalnız Mağra köyü dahilindedir. Takriben on sene kadar evvel işletilmiş olan simli kurşun ocakları iiç sene kadar evvel faaliyetini tatil etmiştir. Keremali dağı üzerinde Mermerlik diye anılan bir yerele bir çok mermer kırıntıları göze çarpmakta olup burada vaktiyle mermer işletildiği anlaşıyor. Merkeze bağlı Harman tepe köyünün güneyinde Taflantepe denilen yerde çok güzel somaki mermeri de göze ilişir. Kaza içinde şimdiye kadar demirden maada esaslı bir maden tetkiki yapılmamıştır. Bu itibarla gayri mekşuf daha bir çok madenler ve do- Jayısıle tabii servetler bulunduğu tahmin edilmektedir.

Zirai durum

Adapazarı zirai durumuna geniş bir değer veren Sapanca gölü - Adapazarı çöküntü ova (Akova) ve vadisinin büyük bir kısmı Anadolu yaylasından coşkun bir sel gibi akan Sakarya ırmağı ile sulanır. Fakat, Sakaryanın, aşındırarak açtığı Geyve boğazından çıkdıktan sonra lıızı azalır. Ovada bir çok yılankavi hareketlere başlar, kıyılarında tortularım bırakır. İşte Adapazarı ovası, Sakaryanın bıraktığı alüviyonun bir ürünü, daha doğrusu armağandır. Adapazarının zenginliği ekonomik faaliyeti bu müstakil, yaş derin 1 opraklar üzerinde toplanmıştır.

Kazanın kabili ziraat arazi sahası 415 kilometrekaredir. Arazinin kuvvei inübatıye dereceleri yüzde itibariyle 10 fena, 60 orta, 30 eyidir. Bire 20-40 ve hattâ 60 mahsul alınır. Yağışın devamlı oluşu ilkbaharı soğuk geçirir ve çiçek açımı ve ilkah vaziyeti tehlikeli olur. Aynı zamanda yazlık ziraat için bahar faaliyeti anormal bir hal alır ve çok vakit

İdarî Coğrafya

müsaadesiz geçer. Muhitte muhtelif meyvecilik olmakla beraber buğday, arpa, yulaf, çavdar, darı, çeltik, mısır, patates, fasulya, soğan, sarımsak pancar, kabak, kavun, karpuz ve bütün sebzeler yetişmektedir.

Çiftçi, oldukça münevverdir. Mühim bir ticaret merkezi olan kaza, aynı zamanda ziraat merkezidir de, Fazla istihsal için ne yapılması lâzım geliyorsa onu yapmakdan pek çekinmezler. Çiftçi ziraatı pulluk ve atla yapar. Çiftlik sahiplerinde traktör ve harman makineleri mevcuttur. Çiftçi elinde 13 traktör, 12 beygir tırmığı, 3 harman makinesi, 6 traktör pulluğu, 20 mizber, 60.000 pulluk, 4.000 tırmık 3 çapa pulluğu, 1.500 mısır makinesi gibi mühim bir yekûn tutan ziraat aletleri vardır. Kazada 13.580 çift hayvanı mevcuttur. Kazada sebzeçiliğe de ehemmiyet verilmek suretiyle bahçıvanlar kesif rıufusu bulunan kaza ihtiyemı temin etmekle beraber ihracat da yapmaktadırlar.

Kazanın zirai durumu iki madde halinde tetkik edilir: Mısır ziraatı gıda bakımından, pancar, patates, fasulya ziraatı de geçim cihetinden yer almış bulunmaktadır. Mısır zeriyaı muhit ihtiyacını karşıladıktan başka diğer vilâyet ve kazalara da ihraç edilmek suretiyle o muntukaların ihtiyacını da temin eder. Kazada 25-35 bin dekar pancar ziraatı yapılmakta, bundan 55-75 bin ton pancar istihsal edilmekle ve istihsalden de kazaya 5-6 milyon lira girmektedir. 1944 yılında 30.000 dekar pancar zeriyaı yapılmış ve 75.000 ton pancar istihsal ve Eskişehir şeker fabrikasına sevk edilerek müstahsil beşbuçuk milyon lira gibi mühim bir para ehle etmiştir.

Kazada senelik istihsal mikdarı 14.743.650 kilo mısır, 7.124.620 kilo buğday, 400.120 kilo arpa, 8.900 kilo akdarı, 32.800 kilo kumdan, 120.220 kilo çavdar, 229.420 kilo kaplıca, 474.060 kilo yulaf, 1.920 kilo mahlût, 1.100 kilo böğriil- ıce, 240.550 kilo fasulya, 10.488.400 kilo patates, 463.805 kilo turfanda patates, 215.750 kilo ayçiçeği, 2.650 kilo keten, 392.600 kilo çeltik ve 87.200 kilo kozadır.

Mücadele: Kazada istihsal bütün hızı ile yürümekte iken

Adapazarı Kazası

buna mani olacak hastalık ve haşerelerin, ararını önlemek maksadile Ziraat Bakanlığının kazada mevcut bütün teşkilâtı tarlalara zarar veren domuz ,tarla faresi; meyve ağaçlarına zarar veren iponouiat, garpokapes ve iç kurdu haşerelerine fennî alet ve ilâçlarla mücadele etmekte ve bu zararlıların tahribatına meydan vermemektedir.

Mücadele işleri mevsimlerinde hariçten elemanlar da istihdam edilmek suretiyle vukuf ve bilgi ile tedvir edilmekte ve istihsale mâni olacak hâdiseler önlenmektedir.

Arıcılık: Kazada 75 eski ve 960 yeni ki cem'an 1035 arı kovanı mevcut olup yılda 5.900 kilo bal ve 4.700 kilo balmumu istihsal edilmektedir.

Bağcılık ve incir ağaçları: Kazada 65 hektar bağ olup yılda 400.000 kilo yaş üzüm; 4.100 adet incir ağacı mevcut olup yılda 160.000 kilo yaş incir istihsal edilmektedir.

Kümes hayvanları: Kazada 340.000 tavuk ve horoz, 8.000 hindi mevcut olup yılda 14.000.000 yumurda istihsal edilir.

Mıntaka tohum ıslah ve üretme istasyonu: Kazanın istihsal mevzuları. Ziraat Bakanlığınca nazarı itibara alınarak 1926 yılında şehre altı ve Arifiyeye iki buçuk kilometre mesafede Adapazarı - Arifiye demiryolunun birleştiği yerde tohum ıslah ve üretme istasyonu kurulmuştur. Bu müessesenin 680 dekar işletme sahası vardır, üretme zeriyatını ayrıca arazi isticarı suretiyle yapmaktadır. Müessese buğday, arpa, yulaf çavdar, mısır, patates ve fasulya üzerinde çalışarak yılda istihsal ettiği 150-200 ton tohumluğu kaza ve diğer vilâyet çiftçilerine tevzi etmektedir. Son zamanlarda hayvan yemleri ve bilhassa vonea ziraatı ile de iştiğal etmekte ve bunların da genişlemesine çalışmaktadır. Müessese 1929 yılından 1944 yılına kadar 642 ton patates, 511 ton mısır, 772 ton buğday, 40 ton arpa ve 13 ton yulaf istihsal ve tevzi etmiştir.

Meyvecilik: Kaza aynı zamanda meyvecilik mıntakasıdır. Bilhassa Sapanca nahiyesi halkı meyvecilikle iştiğal

İdarî Coğrafya

eder. Meyvesi alman ağaçlardan elma, armut, kestane, ceviz, vişne, kiraz, erik dut, kaysı, şeftali, avya ve fındık ağaçlarının mikdarı 284.000 aded olup yılda 18.000.000 kilo meyve istihsal edilmekte ve bu mikdar her sene bariz ve mahsus bir tezeyüt göstermektedir.

Meyvecilik İstasyonu ve Fidanlık ve Örnek Bahçesi: Ziraat Bakanlığı kazanın meyvecilik durumu üzerinde durarak gerek muhitte ve gerek diğer mıntakalarda meyveciliğin ıslah ve inkişafına faydalı olmak üzere Sapanca gölü ile Sakarya neliri arasındaki ovada, Haydarpaşa • Ankara demiryolu güzergâhında ve Arifiye şimendüfer istasyonuna 2,50 ve şehre 8 kilometre mesafede 12,50 hektarlık sahada meyvecilik istasyonu ve fidanlık örnek bahçesi vücuda getirmiş ve bu saha sonradan elli hektara çıkarılmıştır. İstasyon arazisi başlıca 120 dekar vüsatinde damızlık ve örnek bahçesi ile fidan üretme sahasından ibarettir. İstasyonun halen yıllık fidan istihsalâtı 100.000 adettir. Bunun yüzde ellisi elma, yirmisi erik, onu armut, onu kiraz ve vişne beşi şeftali ve beşi ayvadır. Müessese vaktiyle Kocaeli ve hinterlandına fidan yetiştirmekte iken şimdi yirmi üç vilâyete fidanı gönderiyor. Dört sene içinde 186.123 adet muhtelif cins meyve fidanı dağıtmıştır.

Türkiye zirai donatım kurumu ziraat aletleri ve makineleri fabrikası:

Adapazarı şehrinin istasyonu yanında 1917 yılında 48.000 lira sermaye ile bir şirket vücuda getirilerek ordunun levazımını temin etmek üzere bir demir ve tahta fabrikası kurulmuştur. Sonraları şirketin Sanayi ve Maadin Bankası ile Ziraat Bankasına borçlanması sebebiyle fabrika satılığa çıkarılarak 1933 yılında 151.000 lira bedel mukabilinde Türk Ticaret Bankası tarafından satın alınmıştır. Bu fabrika bütün demir ve tahta üzerine iş yapmış, maden kömürü sobaları, pulluklar, ziraat aletleri, en ince mobilyeler, sıhhiye ve nakliye arabaları ve diğer ıarb levazımı imal etmiştir. Ayın zamanda (Araba Fabrikası) namıyla de anılan

Adapazarı Kazası

bu fabrika (deta) rumuzunu taşımış ve 20/06/1943 zelzelesinde hemen tamamen yıkılmıştır.

Milli Şefin yüksek emir ve direktifleriyle bu fabrika Ziraat Bakanlığı tarafından 400.000 lira bedel ile satın alınarak Türkiye Ziraat Kurumu umum müdürlüğü emrine verilmiş ve büyük alâka ve ihtimala yeniden inşa ediliyordu. Müessese kısa bir zaman içinde demirci, torna, tesviye, marangoz atelyeleri binaları, katrak dairesi, kuvvet santrali, depo, müdiriyet dairesi binaları ile memur ikametgâhları, dökümhane ve işçi yemekhanesini inşa etmiştir, Fabrika halen günde üç araba imal etmekte ve ayrıca pulluk ve tıraz makinaları üzerinde etütler yapmaktadır. Bu müessese modern muhtelif binaları kurumlan ve verimi ve çok güzel parkı ile Adapazarına kıymetli bir varlık ve şeref vermekte, avın zamanda modern tekniğin kudret ve kuvvetini göstermektedir.

Fabrika altmış kişilik bir çıracı kursu açmış ve 18 aylık kurs müddetinde çıracılara ameli tatbikat ve nazari meslek dersleri gösterilmekte, vatani, içtimai duygularla teçhiz edilmekte olup kendilerine günde 1-2 lira ücret verilerek işe ve libasları temin edilerek fabrikaya bilgili birer uzuv olarak yetiştirilmektedir.

Fabrika mensuplarından müteşekkil olarak (Donatım spor gençlik kulübü) de vücuda getirilmiştir.

Fabrika, son zamanda (Türkiye Ziraat Kurumu Ziraat Aletleri ve Makinaları Müessesesi) ticaret unvanı olarak iki milyon lira itibari sermayeli ve ziraat alât ve işletme ve makinaları imal etmek üzere mahdud mesuliyetli müessese haline gelmiştir.

Ormanlar:

Fabrika mensuplarından müteşekkil olarak (Donatım hafif ormanlarla örtülüdür. Ormanlar, 15.000 hektar sahayı kaplar. Mevcut ormanların yüzde seksen kayın, onu meşe, onu da kavak, kızılâğaç, karaâğaç, kestane ve ıhlamur ağaç-

İdari Coğrafya

larıdır. Ormanlarda tilki, sansar, zerdava, ayı, kurt, kunduz, porsuk, domuz, yabani kedi gibi hayvanlar bulunmakla beraber kaza halkının avcılığa olanı lıaves ve meylinin fazlalığı itibariyle avcılar tarafından bıldırcın, çulluk, sülün, keklik, yabani güvercin, yabani ördek, kaz ve karaca avlanır.

Kazada 1943 yılında teşkil edilen Orman Revir Amirliği, Adapazarı, Akyazı, Hendek, Karasu, Geyve kazalarını muhtevi iken 1945 yılı başında Geyve, Karasu, kazaları ayrılarak ayrı birer revir amirliği teşkilâtına tabi tutulmuştur. Ormanların verimi 3000 metreküp kereste ve maden direği, 10.000 ton odun ve 100 ton kömürdür.

Bu teşekkül Adapazarı şehrinde bir orman işletme idare binası, marangoz ve fiçı imalat atelyesi, dört iş barakası ve yeniden istimlak edilen şehir civarındaki geniş sahada vücuda getirilecek büyük inşaat başlangıcı olarak bir şantiye inşa edilmiştir.

Hayvancılık;

Hayvancılık kazanın her tarafında mütesaviyen gelişmektedir. Sürü sahipleri ağıllarını fennî şekle ifrağ etmişlerdir. Kazada 21.708 koyun, 3.641 keçi, 7.387 inek 7.343 öküz, 5.559 dana, 3.820 erkek manda, 4.171 dişi manda 1.123 malak, 1.382 at, 676 merkep, 18 katır, 5 deve vardır. Hayvan ıslah işlerine önem verilmiş olup sıfat mevsimlerinde hususi idarenin İzmit aygır deposundan getirilen damızlık aygırl al a at neslinin ıslahına çalışılmaktadır. Köy bütçelerine tahsisat konularak her köye damızlık boğa alınması temin olunuyor. Halen kazada damızlık olarak dört arap atı, altı Karacabey, 28 yeril aygır, 205 boğa, 1085 koç, 596 teke vardır. Hayvanlar arasında en ziyade şarbon hastalığına tesadüf edilmekte ve mütemadi surette yapılan vaki aşılar neticesinde hastalık azalmaktadır.

Balıkçılık: Sapanca gölünün etrafı kayalık ve kamışlarla çevrili olup istenilen yerinde (Voli) yapmağa müsait değildir. Halen otuzu mütecaviz avlama yeri köy enstitüsü tarafından temizlenmiş ve işlenmeye müsait hale getirilmiştir.

Adapazarı Kazası

Gölün elli metre kadar derinliği olması balık avlanmasını güçleştirmektedir. Balık mevsimi yağmurların zaman ve mikdarma, sıcak ve soğuğa göre değişmekte ise de yaz ve sonbahar balık avı için en müsait mevsimlerdir. (İğrip) ve (Diğana) gibi ağlarla senede 10-20 ton balık istihsal edil- inektedir. Av vasıtalarının çeşitlendirilmesi bu mikdarı arttırabilir. Bu gülde yayın, turna, tatlı su levreği, lıaskol, pe« çete, kızılkanat, sazan, tırsı, kaya uskumrusu, kaptırğa, kadife balığı, alabalık çeşitleri vardır. Kızılkanat, yayın, turna, kaptırğa çeşitleri diğer cinslerden fazladır. Balıkların 90 kilo ağırlığında olanları vardır, kaşkol elli kilo, peçete 5 kilo, kızılkanat 2 kilo gelir. Kışın da gül üzerinde yaban ürdeği avcılığı yapılır. Yayın, turna. alabalık en lezzetli olanlardır. Alabalık daha azdır, bu balık yaz, sonbahar mevsimlerinde pek çok avlanılabilir.

Sapanca nahiyesinin Mahmudiye ve Akçay derelerinde alabalık, beyazbalık, takta balığı, oklama, mercan balıkları; Mudurnu suyunda lüskün, çıplak, sazan, karabalık, kızılkanat balıkları; merkez nahiyesinde Sakarya nehrinde küskün, şırpık, oklama, kızılkanat balıkları vardır. Bu balıklardan bazı küyliiler kendileri için avlarlar. Şenelin: istihsal uikdari 5.000 adet kadardır. Akçay vadisindeki alabalıklar pek nefistir

Kültür durumu

Okullar:

Tahsil çağındaki çocuklar: Adapazarı şehrinde 2.395 kız, 2.782 erkek olarak 5.177 ve nahiye merkezleri ile küylerde 3.917 kız, 5.309 erkek olarak 9.226 ki cem'an 14.403 çocuk ilk tahsil çağındadır. Bunlardan Adapazarı şehrinde 1.169 kız 1.850 erkek olarak 3.019 nahiye merkezleri ile küylerde 2.642 kız, 3.933 erkek olarak 6.575 ki cem'anı 9.594 çocuk okullara devanı etmektedir.

1942-1943 yılında 6.892, 1943-1944 yılında 7.037 ve 1944-3945 yılında 9594 çocuk okullara devam ettiğine göre iler yıl talebe mevcut ve devamının artmakta olduğu ve bu

İdari Coğrafya

sene 2.557 çocuk gibi oldukça mühim bir artış bulunduğu görülmektedir.

Mezunlar: 1943-1944 ders yılında şehir ve köy okullarından 183 ü kız ve 560 ı erkek olarak 743 talebe mezun olmuştur.

İlkokullar: Şehirde 7, Sapanca ve Söğütlü nahiye merkezlerinde 2, köylerde 35 ve yedi köye ait olarak merkezi mevkii olan Dernek kırında 1 ki bütün kazada 45 ilkokul ve ayrıca 16 köyde eğitimci okul vardır.

Şehirdeki okul binaları: Şehirde bulunan yedi okul binasından Cumhuriyet okulu binası 1291, Kemalpaşa ve Sabiha Hanım okulları binaları 1329, Karaosman okulu binası 1905, Çatınalı anım okulu binası 1337, Büyük Gazi okulu binası 1929, Sakarya okulu binası 1936 yıllarında inşa edilmiştir. Büyük Gazi okulu binası bahçesinde 51 metre küp su alan havuz mevcut olup geniş bahçesi o muhitin parkı halindedir. Sakarya okulu binası tamamen betonarme ve en iyi binadır. Adapazarı şehrinde bulunan 7 ilkokulun ayrı ayrı kütüphanelerinde ceman 1708 adet kitap vardır.

Köy okul binaları:: Milli Şef İnönü'nün ilkokul dâvasının halline doğru olan yüksek buyruk ve direktifleriyle 944-945 yılı içinde kazada yeni tip olarak 17 köyde ilkokul binası 12 köyde yeni tip olarak 12 öğretmen evi yeniden inşa edilmiştir. 9 köyde eğitimci okul binası olarak altı sene evvel inşasına başlanılmış olan 9 okul binasının inşaları tamamlanmıştır. 3 köyde mevcut binalara ilâveler, tadiller yapılmak suretiyle 3 mektep binası vücuda getirilmiştir. 18 köy okul binasında da ilâveler tadiller, tamirler yapılmıştır. Köy okul binalarından üçü biraz eski olup diğerleri elverişli ve iyidir.

Köy enstitüsü mezunları: Arifiye köy enstitüsü mezunlarından 3 kız, 21 erkek olarak 24 muallim 1944-1945 ders yılında kazamız köylerine verilmiş ve bunlara 913 ve bu okullara ait tatbikat bahçeleri için 308 ki cem'an 1221 dönüm arazi tahsis edilmiştir.

Adapazarı Kazası

Ortaokul: Adapazarı şehrinde bir ortaokul vardır. Bu okul 1915 yılında idadi mektebi olarak açılmış, 1926-1927 ders yılında ortaokul admı almış ve çeşitli binalarda tedrisat yapılmıştır. 1938 yılında 31 dersane ve odadan ibaret ve 93.500 liraya mal olan modern ve betonarme büyük bir ortaokul binası inşa edilmiştir.

Kütüphane ve teşekküller: Okulda Maarif Bakanlığı tarafından muhtelif mevzulara ait 2032 kitabı bulunan bir kütüphane vardır. Okul, talebe kooperatifi, kızılav, oyun yuvası, öğretmen ve memurlar para biriktirme ve yardım sandığı teşkilâtına maliktir.

Sınıflar, talebe ve mezun mikdarları: Okul birinci sınıfın 5, ikinci sınıfın 4, üçüncü sınıfın 3 şubesi vardır. Talebe mevcudu 1943-1944 ders yılında 85 kız, 439 erkek ki cem'an 524, ve 1944-1945 ders yılında 106 kız, 440 erkek kicem'an 546 dır 1944-1945 ders yılında ilkokullardan 166 ve diğer ortaokullardan naklen 61 olarak 217 çocuk okula yeniden kaydedilmiştir. Bu mikdar 546 adedine dahildir. 1942-1943 ders yılında 16 sı kız, 58 zi erkek olarak 74 ve 1943-1944 ders yılında 9 ı kız 74 ü erkek olmak üzere 83 mezun verilmiştir.

Akşam kız sanat okulu: Adapazarı şehrinde bir akşam kız sanat okulu vardır. Bu okul 1942-1943 ders yılında açılmıştır. Okulda biçki dikiş moda - çiçek, nakış, çamaşır dersleri gösterilmektedir. 1943-1944 ders yılında 199 talebe varken 1944-1945 ders yılında 270 talebe vardır, iler yıl talebe artışı olan bu okula fazla rağbet bulunduğundan kız enstitüsü haline konulması için gerekli teşebbüslere girişilmiştir. Okul 1943-1944 ders yılında ilk olarak 57 mezun vermiştir. 1943 ve 1944 yıllarında iki sergi açmış ve muvaffak olmuştur.

Biçki ve dikiş yurtları: Adapazarı şehrinde 4/5/1932 tarihinde açılan (İstiklâl Biçki Yurdu) faaliyetine devam etmektedir. Şimdiye kadar 148 mezun vermiştir.

nahiye merkezinde 15/1/1944 tarihinde ücret-

İdarî Coğrafya

li ve serbest bir dikiş yurdu açılmış, bir sene çalışarak sekiz mezun vermiş ve kapanmıştır.

Köy kadınları gezici kursları: 1 — Sapanca nahiyesinin Yanık köyünde 8/10/1942 tarihinde açılmış 15/6/1943 tarihinde devresini ikmal ederek 17 mezun vermiştir.

2 — Aynı kurs 17/6/1943 tarihinde yine Sapanca nahiyesinin Kurt köyünde açılmış 1/2/1944 tarihinde devresini ikmal ederek 22 mezun vermiştir.

3 — Aynı kurs 2/2/1944 tarihinde Sapanca nahiye merkezinde açılmış ve 1/7/1944 tarihinde devresini ikmal ederek 30 mezun vermiştir.

4 — Diğer bir kurs Adapazarı merkezine bağlı Serdivau köyünde 1/4/1943 tarihinde açılmış ve 25/3/1944 tarihinde devresini ikmal ederek 20 mezun vermiştir. Bu kurs Akyazı kazasına nakledilmiştir.

5 — Diğer bir kurs 1/6/1944 tarihinde Sapanca nahiyesinin Adliye köyünde açılmış olup devam etmektedir.

Arifiye köy enstitüsü: Kaza merkezine 10 kilometre mesafede bulunan Arifiye köyünde 1940'yılı Nisan ayında (Köy enstitüsü) kurulmuştur. Hedefi köy öğretmeni ve köye yarayan meslek erbabını yetiştirmektir. Sahası, Kocaeli, Bilecik, Bolu, Bursa, kısmen İstanbul vilâyetleridir.

Talebe ve mezun mikdarları: 1943-1944 ders yılında 117 kız, 843 erkek olarak 960 talebe vardı. 1943-1944 ders yılında 18 kız, 138 erkek olarak 156 talebe ilk mezunları teşkil etmiştir.

Eğitmen kursu: 1937 yılında açılmıştır. 1937-1939 yıllarında 322 ve enstitü açıldıktan sonra 1940-1944 ders yıllarında 342 eğitmen yetiştirilmiştir.

Enstitünün 70 dekar mey ve-bahçesi (2.500 ağaç), 70 dekar arı ziraati. 40 dekar sebze bahçesi, 300 dekar hayvan yemi tarlası olmak üzere cem'au 480 dekar arazisi vardır. Enstitü-

Adapazarı Kazası

nün 1944 yılı tahsisatı 25.350 ve mütedavil sermayesi 56.982 liradır.

Enstitü talebeleri tarafından inşaat başı nezaretinde olarak 1940-1944 yıllarında dört okul binası, altı öğretmen evi, yedi resim ve iş, demircilik, marangoz, fotoğraf atelye- si, 400 kişilik yemekhane ve mu t bak, 120 şer kişilik iki yatakhane, bir balıkhane, bir 900 talebe için 12 gözlü banyo, berber ve eşya, odası, bir çamaşır sundurması, bir kereste kurutma yeri, dört kümes ve güvercinlik, bir kooperatif satış yeri, bir işçi evi ve çamaşırhane, bir ahır, dört çeşme, bin metre şose, 850 metre kaldırım, iki köprü, 1200 metre su yolu yapılmıştır.

Halkevi:

Adapazarı şehrinden bir halkevi vardır. 22/2/1934 tarihinde açılmıştır. 1928 tarihinde inşa edilmiş olan betonarme ve güzel bir binaya maliktir. 800 azası ve 9 şubesi vardır. Her yıl çalışmalarını artırmakta ve başarılı olmaktadır. Son yıl içinde 11 konser, 9 temsil verilmiştir, 5 millî oyunlar, 3 danslı cay, 2 balo yapılmış ve 51 defa çocuklara kukla oyunları gösterilmiştir. Muhtelif mevzularda 5 konferns verilmiştir. 28 muhtaca 500 lira para, 336 kişiye giyim eşyası, 250 kişiye yiyecek yardım, ve kışlık yardım komitesi tarafından da 11.640 liva para yardımı yapılmıştır. Ayrıca Bolu ve havalisi zelzele felâket zedelerine 5.200 liralık muhtelif yiyecek maddesi ve inşa malzemesi gönderilmiştir. 6.518 kişi muayene ve tedavi ettirilmiştir.

Kütüphane: Halkevinin 3303 kitabı bulunan kütüphanesinden faydalananlar lıer yıl fazlalaşmaktadır.

Sapanca nahiye merkezinde bir halkodası mevcut olup bu yıl Şubat ayında Halkevi haline ifrağ edilerek plânına göre bir bina yapılacak ve Söğütlü nahiye merkezi ile Ada- pazarı merkezine bağlı Erenler ve Serdivanı köylerinde yine bu yıl Şubat ayında Halk okuma odaları açılacaktır.

İdarî Coğrafya

Eski eserler:

Eskiden Bitinyalıların ve Bizanslıların elinde bulunmuş olan Adapazarı ve havalisinde bazı eski eserler vardır. Bunlar şunlardır:

Beşköprü: Bizans imparatoru Jüstinyen tarafından Sakarya, üzerine 553 milâdî yılında yaptırılmağa başlanılan bu köprü 561 yılında ikmal edilebilmiştir. Bu köprü Arifiye « Adapazarı demiryolunun ortağındadır. Köprünün taşlarından biri üzerinde evvelce şu kitabe varmış: (Mağrur İtalya «esperî» gibi bütün İran «Medik» ve barbar kaba ilî <ribî azgın cereyanı şu kemerlerle kesilen ey Sakarya ! Senî de şimdi hakimane bir eserin esiri olarak akıyorsun, evvelce gemleri âsî, zaptolunmaz birşey iken şimdi aşınmaz bir taşın zoru altında yatıyorsun!) Bu kitabe şimdi mevcut değildir. Evvelce bu kitabeye lâıyk bir durumda olan Sakarya sonradan bu esarete tahammül edemiyerek yolunu değiştirmiş ve doğuya dönmüştür. Köprünün bulunduğu nehir yatağı şimdi teressibatla, tema men dolmuştur. Yalnız bir gözünden Çark suyunun bir parçası geçiyor. Beşköprü adı ile anılan bu köprü, sekiz kemer üzerinde 429 metre uzunluğundadır. Büyük kemerlerin açıklığı 23 ve ayakların uzunluğu 6, 50 metre olup kalkerlerden yapılmıştır. Ustî düz olan köprünün istikameti doğudan batıyadır. Batı tarafındaki ucunda evvelce takı zafer şeklinde büyük bir kapı varmış, içinden hiezonî bir merdivenle kapının üstüne çık irilmiş, şimdi bu kapı da yoktur. Yalnız kapının istinat ayaklarından bir kaç taş görülmektedir. Doğu tarafındaki ucunda yarım kubbeli bir deliliz vardır. Doğu tarafındaki başından bir kısmı yıkılarak düzeltilmiş, ve Arifiye - Adapazarı demiryolunun geçebileceği bir tünel haline konulmuştur.

Ayvalık deresi çeşmesi: Beşköprüinün batı tarafında şimdi Metris sırtı diye anılan tepenin kuzey yüzünde Ayvalık deresine doğru bol suyu olan Bizans yapısı bir çeşme vardır. Burası yol uğrağı olmayup buralarda Türklerden evvel bir hiristiyan köyü' bulunduğı ve şimdi tuğla ve kiremit parçalarından başka bir şey bulımmıyan manastır teferruatından

Adapazarı Kazası

ayazmayı bilenler bulunduğu cihetle, Ayvalık deresinin karşı tarafındaki Peygamber İlyas sırtının top ağaçlık mevkiinde bir manastır olduğu anlaşılmaktadır.

Harmantepe kalesi: Adapazarı merkezine 10 kilometre mesafede bulunan Harmantepe köyünün kuzeyindeki bataklık içinde küçük bir tepe üzerinde, bir hektar büyüklüğünde bir kale mevcuttur. Bu kale oldukça mamurdur. Duvarlarının kalınlığı 2, yüksekliği 8-12 metre arasındadır. İki katlı olan burçlarında mazgallar, dört yerinde dört kapı ve iki yerinde ıfak menfez vardır. Kalenin kuzey duvarlarının dibinde ve kalenin dışında soğuk bir su kaynamaktadır. Kalenin içi ve dışı tamamen ormanlıktır.

Büyüksöğütli: Söğütli nahiyesinde bir hamam ile bir çeşme harabesi mevcuttur. Bunlar 150 yıl evvel bu havalide zeamet ağası bulunan ve (Küçük Paşa) diye anılan derebeyi (Küçük Hüseyin Paşa) ım yıkılmış olan konağının teferruatından olduğu anlaşılıyor. Çok eski değildir.

Söğütli kalesi: Çark suyunun Sakarya nehrine döküldüğü yere yakın ve Papaz köprüsü başında, Adapazarı - Karasu - Kandıra yolunun solundan uzakça bir yerde yarısı yıkılmış, üzerinde kitabe olmıyan ve mazgal delikleri mevcut bulunan bir kale harebesi vardır.

Adliye kalesi: Haydarpaşa - Ankara demiryolu güzergâhında bulunan Sapanca nahiyesine bağlı Adliye köyünün 1500 metre güneyinde ve Sakarya nehri ile demiryolu arasında mustatil biçiminde bir kale mevcut olup duvarlarının kalınlığı 2, yüksekliği 6 metredir. Dılları 82-304 metre olup iki burcu vardır. Sarmaşıklarla, ağaçlarla çevrilmiş bir haldi olan bu kale Sakarya nehrinin ağzından beri nehir boyunca dizilmiş olan kalelerin dördüncüsüdür.

Radyolar:

Kaza şehir, kasaba ve köylerinde 4.117 radyo vardır.

Beden terbiyesi:

Gençlik kulübü: Muhtelif tarihlerde teşkil edilen Genç-

İdarî Coğrafya

lar Birliğı, İdman Yurdu, Avcılar Kulübü ve Spor Kulübü, Beden Terbiyesi Kanununa göre 29 Şubat 1940 tarihinde (Gençler Kulübü) adı ile birleştirilmiştir. Bu kulübün şimdi 441 Azası vardır. Futbol voleybol, boks, atletizm sporları ile işşigal etmektedir.

Donatını Spor Gençlik Kulübü: Bu kulüp 25/12/1943 tarihinde kurulmuştur. 500 âzası vardır. Futbol, hentbol,voleybol atletizm sporları ile meşguldür, 25 faal futbolcu vardır.

Sağlık durumu

Hastahane: Kaza merkezinde, binası Belediyeye ve idaresi Hususi İdareye ait ve 15 yataklı olarak, 1/1/1931 tarihinde, Memleket Hastahanesi kurulmuştur. Bu bina 20/6/1943 tarihinde vukubulan zelzelede temamiye harap olduğundan arsası da Belediyeden bedeli mukabilinde alınmak suretiyle 1943 ve 1944 yıllarında yeniden bina inşa ettirilmiş ve kurulmuştur. Aradaki fasılda hastahane Halkevi salonunda çalışmıştır. Hastahane son açılışından itibaren 30 yataklıdır. 15 yatağı dahili 15 yatağı harici hastalıklara tahsis edilmiştir. Hastahanede son beş sene içnide 14.725 hasta poliklinikte »mayiie ve tedavi ve 2.269 hasta yatırılarak tedavi edilmiş, 553 hastaya da muhtelif ameliyat yapılmıştır.

Doğumevi: Kazada doğumevi yoktur. Ancak kaza içiti bu miessesenin vücudu hakikî bir ihtiyaç halinde olduğundan bir doğumevi vücuda getirilmesine teşebbüs olunmuştur.

Doktorlar, dişçiler, ebeler: Şehirde 4 resmi ve 7 serbest doktor olup bunlar arasında bir operatör, iki dahiliye miita- hassısı. bir radyolog, ve bir bakteriyolog vardır. 3 dişçi ve 1 belediye ebesi mevcuttur. Sapanca nahiyesinde bir belediye ebesi ve Söğütlü nahiyesinde köyler gurubu ebesi vardır.

Eczahane: Kaza merkezinde 4 eczacı olup 1907 yılında

Adapazarı Kazası

açılan (Reşat Kürem), 1923 yılında açılan (Asım Haindi Arca), 1924 yılında açılan (Emniyet) ve 1944 yılında açılan (Yeni eczahane) adlarında büyük ve nmalec-e itibariyle zengin dört eczahane mevcuttur.

Frengi: Kazada halen tedavi altında 333 firengili vardır. Bunlar haftada muayyen iki gün hükümet tababetinde tedavi görülmektedir.

Tırahom: Kazada tırahom hastalığı yoktur.

Verem :Kazada bu hastalık mevcut olup umum nüfusa nispeti yüzde beştir. Bu hastalıkla mücadele edilmek için bir verem dispenseri vücuda getirilmesine çalışılmaktadır.

Sıtma: Merkezde kazanın 35 köyünü ve İzmit merkez ve Kandıra kazası köylerinden bazılarını da muhtevi olmak üzere 58 köyde çalışan bir, ve Sapanca nahiyesinde kazanı» 26 köyünün ve Geyve kazasını muhtevi olarak 54 köyde çalışan diğer bir ki kazada iki Sıtma Mücadele Teşkilâtı vardır. Bu hastalık kazanın derhtlerinin en mühimlerinden biridir. Umum nüfusa nazaran yüzde nispeti şehirde 23 ve köylerde 19 dur.

Çocuklar arasında en çok görülen, sıtma, ishal, kızamıktır. İlk umumiyetle orta bünyede ve orta boyda, sağlam yapıdır.

Bataklıklar: Kazada, düz ovalara yayılmasından mütevellit 200.000 dönüm araziye yaz ve kış su ve bataklık halinde bırakan Mudurnu çayının bu kısmının kurutma etütleri Su İşleri teşkilâtınca ikmal edilmiş olup yakından ibate edilmesi kuvvetle muhtemeldir.

Kavaklı köyü ile Sakarya arasında 10.000 dönüm araziye işgal eden (Meşeli gölü) ;

Çaltıcak köyünün cenubunda 5.000 dönüm araziye işgal eden (Çaltıcak gölü) ;

Söğütlü ile Akyakamış arasında 5.000 dönüm araziye işgal eden (Akgöl) ;

İdarî Coğrafya

Kurudil ve Rüstemler köyleri arasında 4.000 dönüm araziyi işgal eden (Tesbihli gölü.) ;

Poyrazlar köyünün garbinde 1.300 dönüm araziyi işgal eden (Poyrazlar gölü) ; mevcut olup bunlardan başka 300-1000 dönüm arasında arazi işgal eden bazı bataklıklar da vardır. Sıtmayı tevlit eden, bu göller ve bataklıklar ile tarlalar arasında kazılmış olan derin tefcir hendekleridir. Bu göller ve bataklıkların mühim bir kısmı küçük mesai ile kurutulacak mahiyette olmadığından, fen heyeti tarafından sıraya konulmak suretiyle tetkik edilmektedir.

Adapazarının şimali garbisinde 20.000 dönüm büyüklüğünde (Gökçeören) adı ile anılan gölün Kocaeli vilâyeti hususi idaresince 1936 yılında kurutulmasına başlanılmış ve 1940 yılında 17.000 dönümü tahminen 120.000 lira sarfiye kurutulmuştur. Kurutulan saha parsellere ayrılarak tarlalar halinde alıcılarına hususi idarece satılmaktadır.

Bu göl ve bataklığı husule getiren derelerden Serdivan yanındaki kısmı 3,5 kilometre uzunluğunda olup bu da yine Vilâyet Hususi İdaresince 1943-1944 yılında 2-4 derinliğinde, 8-10 eninde olarak kanal açtırılarak Çark suyuna akıtılmış ve bu suretle Gökçeörene akıntı yapmasından kurtarılmıştır. Diğer Salahiye deresinin temizlenerek kanal halimle yatağının derinleştirilmesi ciheti tetkik edilmekte olup, bunun da teminine çalışılmakta ve küçük say ile kurutulması kabil olan kısımları için gerekli tetbirler alınmaktadır.

Arit'iye köy enstitüsü arazisini su altında bırakan Kirazca. ve ilacı mercan derelerinin bir derivasyonu kanalı ile. Sakarya nehrine verilmesi işi Su İşleri idaresinde müteahhide ihale edilmiş olup inşaat devam etmektedir.

Kanalizasyon: Şehrin yalnız Çark caddesi ile Tekeler caddesinde ve Çıracı sokağında 1937 yılında 4775 metre kanalizasyon yapılmıştır. 9190 metre açık şarayıpol vardır. Bu caddelerin iki tarafındaki evler faydalanır. Şehrin diğer mahallelerindeki evlerin helaları, üstü kapalı çukurlara dökülür. Septik ve fennî sistemde çukurlar yoktur.. Köylerdeki

Adapazarı Kazası

belâlar da çukurlara dökülmektedir. Şehrin Kömürpazarı, Kasabalar çarşısı, İstasyon, mevkilerinde üç adet umumi hela mevcut olup bunlar sözü geçen kanalizasyona dökülürler. .Sapanca nahiye merkezinde de bir umumi hela vardır. Köylerde yoktur.

Mezbaha: Kaza merkezinde 1914 yılında yapılmış ve 1929 yılında kısmen fennî hale konulmuş büyük bir mezbaha ve bir et nakliye kamyonu vardır. Sapanca nahiye merkezinde de 1940 yılında yapılmış gayrı fennî bir mezbaha mevcuttur.

Mezarlıklar: Şehir civarında 1937 yılında etrafı mahfuz ve muntazam taksimatlı bir asrî mezarlık tesis edilmiş olup en çok esen garp ve şimal rüzgârları şehirden geetikden sonra mezarlıktan geçmekte olduğundan şehre koku gelmez. Cenazelerin nakli için bir kamyon ve bir araba vardır. 10 köyün' mezarlıklarının etrafı duvarlarla çevrilerek muhafaza altına alınmıştır. Bakımsız olan diğer köylerin mezarlıklarının durumları tetkik edilmekte olup tanzim ve ıslahı esbabı tedbirlenmektedir.

Tanzifat: Merkezde Belediyeye âit 17 daimi tanzifat amelesi ve 15 tanzifat arabası vardır. Bu arabalar evlerin süprüntülerini kapıların önüne konan tenekelerden alırlar. Şehrin cadde ve sokaklarının temizlik işleri bu vasıtalarla temin edilir. Sapanca nahiye merkezinde de temizlik işleri ameile ve araba ile yapılmaktadır.

Mesireler: Sapanca gölünden gelerek Sakarya nehrine dökülen ve şehrin bir kilometre mesafesinden geçerek şehrin su ihtiyacını da temin eden meşhur Çarksuyu kenarında belediyenin su tesisi ve asri gazinosu mevcut olup su burada beton bir yol içine alınmış ve üzerine köprüler kurutmuş, çağlıvanlar yapılmıştır. Gezinti ve eğlenti yerleri ve diğer müteaddit kır ve kahve gazinoları vardır. İstanbulu Göksu deresi gibi kayıklarla gezilen Çark suyu etrafı yeşillik ve ağaçlarla süslenmiş ve bezenmiştir. Doyulamıyacak kadar güzel bir manzara arz etmektedir. Harbden evvel de-

İdarî Coğrafya

miryollar idaresi tenezzül trenileri tertip ederek bu emsalsiz güzelliklerden diğer vilâyetler halkını da istifade ettirmekteydi :

Sapanca gölü kıyıları ile merkeze 14 kilometre mesafede bulunan Kemaliye köyü, 12 kilometre mesafede olan İle- şitbey köyü, 3 kilometre mesafede bulunan Erenler köyü ve Sakarya, nehri kıyılarında mesireler vardır. Şehir ve köy halkı bahar ve yaz mevsimlerinde buralara gider ve eğlenirler.

Hamamlar: Şehirde 4 ve Sapanca nahiye merkezinde

Mimar Sinan'ın eseri olan 1 hamam vardır. Köylülerin pek az kısmı temizliğe riayet etmez. 1945 yılı içinde 14 köyde umumi yıkanma yeri yapılması için tedbirler alınmıştır.

Umuma mahsus yerler: Merkezde 13 otel, 3 pansiyon, 4 han, 45 kahvehane, 2 büyük lokanta ve gazino ile 32 lokanta ve aşçı dükkânı, 3 pastacı ve tatlıcı, 20 furun;

Sapanca nahiye merkezinde 2 otel, 6 kahvehane ve 4 lokanta ve aşçı dükkânı, 5 furun;

Söğütlü nahiye merkezinde 1 otel, 1 han ve 5 kahvehane ;

Kâzımpaşa nahiye merkezinde 1 kahvehane; 50 köyde 75 kahvehane; vardır.

Sosyal durum

Halk ziraat, ticaret ve sanâatle uğraşır. Şehir halkını yüzde 69 u çiftçi. 11 i amele, 5 i sanatkâr, 12 isi tüccar ve esnaf, 3 ii memur ve serbest meslek erbabıdır, Köylülerin yüzde 99 u çiftçi, 1 i de çeşitli işlerde çalışır.

Şehirde kadınların yüzde 10 u kostüm, 80 i tek etek, 10 nu çarşaf; yüzde 1 i şapka, 97 si yazma kullanır, 2 si baş açıktır. Köylerde, yüzde yetmiş tek etek, otuzu çarşaf, ve hepsi yazma kullanır.

Erekeklerin, şehirde yüzde 20 si şapka, 60 ı kasket gi-

Adapazarı Kazası

yer, 20 si baş acıktır. Yüzde 20 si kıra vat kullanır. Hepsi 3e kostüm giyer. Köylerde yüzde 5 i şapka, 95 i kasket, ve hepsi de kostüm giyer; yüzde 5 i kıravat kullanır. Şehir kadınlarının yüzde 5 i kollarına bilezik takmayı severler.

Düğün, 1 o lı us a, beşik, sünnet, cenaze törenlerine şehir ve köylüler riayet eder, düğünlerde pehlivan güreşi, at koşusu yaparlar. Davul ve zurna çaldırmak, bazı köylerde kadın erkek bir arada ve bazı yerlerde yalnız olarak bar, halay, zeybek, harmandallı, çifte telli oynamak Adetleridir. Düğünlerde gelini otomobil, araba, payton, at, ve yörükler deve ile kadını erkekli toplu bir halde götürmek kendilerine zevk ve gurur verir.

Halk ekseriyetle misafirperverdir. Bazı dileklerin yerine gelmesi için kurban kesmek, muayyen yerlerdeki mezar taşlarına, çalılıklara bez bağlamak, okutmak gibi halleri yapanlar mahdud mikdardadır.

Son üç dört sene içinde toprak mahsullerinin değeri üzerine ellerine fazla para geçen bilhassa köylülerin pek çoğu içki, kumar gibi halleri itiyat haline getirmiş idise de, halen, gerek vaki zararlardan ve tahribattan husule gelen intibah ve gerek kazançlarının son zamanlarda cüzi olması tesiriyle bu haller mahsus mikdarda azalmıştır.

Kazanın asayışı normal bir durumdadır. Öldürme, yaralama, dövme, gibi vukubulan az mikdardaki hâdiseler, arazi ihtilâflarına ve kadınla ilgili münasebetlere müteallik olarak irtikâp edilir. Bazı hırsızlık hâdiseleri ekseriyetle kazaya başka yerlerden gelen kimseler tarafından yapılır. Tesadüf edilen kız kaçırma vakaları yuva kurmayı temin içindir. Köylerde mahdud kimseler (barbut) denilen kumar oyunu oynamakta olup bu halleri kendilerini maalesef her yönden sarısmaktadır, bunun izalesi çareleri aranmaktadır.

Şehirde ve köylerde avcılığa meraklı pek çok kimseler vardır. Bunlar boş zamanlarını avcılıkla geçirirler. Şehir ve köylüler halkı içtimai ödevlerini ifa etmeyi zevk bilir.

11/1/1945

İ ÇTİHATLAR:

DANIŞTAY TEVHİDİ İÇTİHAT KARASI

Dâva Daireleri U. Heyeti

E: 40/236

K: 42/10

Öz: Çayhane ve kahvehanelerde ve
rilen çay ve kahveye belediyelerce
narh konulabileceği hakkında.

Belediye sınırları içindeki kahvehanelerin sınıflarına göre ruhsatname vermeğe ve ücret tarifelerini tasdike salâhiyetli olup olmadığı halindeki Beşinci Daire'nin Belediye Kanununun 15 inci maddesinin 3. ncü fıkrasıyla kahvehanelerin sınıflarına ve tarifelerine göre ruhsatname vermek ve ücret tarifelerini tasdik etmek hak ve salâhiyeti belediyelere verilmiş olduğu yolundaki 16/12/930 tarih 39/1977 sayılı kararı ile, Dâva Daireleri U. Heyetinin 1580 sayılı Belediye Kanununun 15 inci maddesinin 43 üncü fıkrasına göre belediyeler ekmekle ete doğrudan doğruya ve katı lüzum halinde bunlardan maada havayıcı zaruriyeve âzami fiyat tâyin edebilirse de bu salâhiyet havayıcı zaruriye ile birlikte diğer satış emtasının narhına kadar ileri gidemeyeceği ve mezkûr maddenin 3. üncü fıkrasında belediyeler tarafından tasdik ve tetkik olunma- mıyacağı yazılı ücretler belediyelerin yaptıkları hizmetlere mukabil alâkadarlardan alınması lâzım gelen paralara ait bulunduğu cihetle belediyelerin kahvehanelerdeki kahve ve çay bedellerinin tesbitine salâhiyetli olmadığı yolundaki 20/3/1936 tarih ve 36/70 sayılı kararları arasındaki mübânenetin halli zımnındaki Birinci Sınıf Muavin Müddeiumumi Şevket Özanalp'm Devlet Şûrası Kanununun 29. uncu maddesine tevfikân içtihat tevhibi talebini havi yazısı ve bu husustaki yazılı mütalâası okundu.

İçtihatlar

Mütalâaname, 1580 sayılı Belediye Kanununun 15. inci caddesine göre belediyeler kahvehanelerin sınıfları ile tarifelerine nazaran ruhsat vermek ve bunların ücret tarifelerini tasdik eylemek salâhiyetine malik oldukları ve belediyeler idari birer şahsiyet olmak itibariyle alâkadarların müracaatı bulunmaksızın dahi bu salâhiyetleri bizzat mübaşeretle istimal edebileceği mealdedir.

TÜRK ULUSU ADINA

Hüküm veren Devlet Şûrası Dâva Daireleri U. Heyeti tarafından işin gereği düşünüldü :

1580 sayılı kanunun 15. inci maddesinin 43. üncü fıkrası ekmeğe ve ete doğrudan doğruya ve kati zaruret halinde bunlardan maada havayici zaruriye usulü dairesinde âzami fiyat konulacağını natık olmasına göre, çayhane ve kahvehanelerde müşterilere verilen çay ve kahveye narh koymak suretiyle bu maddenin tatbik yeri bulmasına mesağ olmaması tabiidir. Ancak; gazino, kahvehane ve emsali yerlerin sınıflarına ve tarifelerine göre açılmasına ruhsat vermek ve bunların ücret tarifelerini tetkik ve tasdik etmek salâhiyeti zikri geçen kanunun keza 15- inci maddesinin S. üncü f der ası ile belediyelere verilmiş olmasına göre, belediyelerin, kanunun bu hükmüne ve tarif atma tevfikân kahvehanelerin sınıflarını tâyin ve alınan kahve ve çay ücretlerini tesbit yollu karar ittihaz etmelerinde isabet derkâr olduğundan, emsali dâvalarda röemsek olmak üzere içtihadın bu yolda tevhidine 13/1/ J944 tarihinde ittifakla karar verildi.

İçtihatlar

DANIŞTAY

KAZAI KARARI

Dördüncü Daire

No: 41/525

K: 225

**Öz: Belediyelerce menşe ve tasdik
harcı alınabileceği hakkında.**

Dâva eden: Ardahanlı Yağ Tüccarı Haşan Aralım.

Dâva edilen: Ardahan Belediyesi.

Dâvanın H. : Atelyesinde tathir ve tasfiye ettiği yağ" lan tenekelere koyarak Türkiye'nin muhtelif şehirlerine sevketmekte olup şimdiye kadar bunlardan hiç bir resim alınmadığından ve Belediye-Kanununda da menşe ve tasdik harcı namıyla bir para alınacağına dair bir kayıt bulunmadığından bahisle, belediyece menşe ve tasdik harcı namıyla tahakkuk ve tahsil edilen paranın iadesi talebinden ibarettir.

Dâva edilenin müdafası: 1580 sayılı kanunun 110 uncu maddesinin 3. üncü fıkrasına tevfikan Belediye Meclisince verilip Vilâyet makamınca tasdik edilen karara istinaden yağ tüccarı olan müddeiden harç alındığından dâvanın reddi mealindedir.

Müddeiumuminin mütâlâası: Belediyeler, 1580 numaralı kanunun kendilerine tevdi ettiği vazifeleri başarmak, mecburiyetinin saiki ile 423 numaralı Belediye Vergi, ve Resimleri Kanununun taallûk ettiği hususattan maada, usulüne tevfikan tanzim ve tasdik görmüş olan tarife mucibince bazı rûsum istifasına da salâhiyetli olup hâdisede mevzuubahs resmin böyle bir salâhiyetin istimali suretiy-

İçtihatlar

le miitalebe edilmekte olduğunun anlaşılmasına göre, vaki muamelenin tasdikiyle dâvanın reddi lüzumu mütalâa kılınmıştır.

TÜRK ULUSU ADINA

Hüküm veren Devlet Şûrası 4 üncü Dairesi tarafından işin gereği düşünüldü:

1580 sayılı Belediye Kanunu, Belediye Vergi ve Resimleri Kanununun taallûk ettiği hususattan maada, *Belediyece vatandaşlar için kanunun kendisine tertip ettiği vazifelerin ifasından dolayı, Belediye Meclisince müttehaz ve musadd.ak tarifeye göre hizmet harcı alınmasını tazammum etmektedir.* Hâdisede de bu hükmün tatbik edildiği anlaşılırmıştır. Ortada itirazı mucip bir muamele bulunmadığımdan dâvanın reddine, 400 kuruş ilâm harcından geri kalan 300 kuruşun dâvacıdan alınmasına 21/1/ 1942 tarihinde ittifakla karar verildi..

KANUNLAR ve KARARLAR :

Aralık ve Ocak aylarında neşredilen kanun ve kararnameler :

No.	Neye dair olduğu	Resmî Gazete	
		Sayı	Tarihi
KANUNLAR			
4693	Jandarma Kanununun 10 cu maddesini değiştiren kanun	5905	15/1/1944
4695	Anayasa	"	" "
T. B. M. M. Kararı			
1450	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı kanunun 18 inci maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	"	" "
Bakanlar Kurulu Kararları			
3/1774	Beş yaşına kadar dişi ve erkek sığır ve mandaların kasaplık olarak alım ve satımının ve kesilmesinin men'i hakkında ...	5869	2/12/1944
3/1842	Dahiliye Bakanlığı Memurları Sicil Nizamnamesinin 3 üncü maddesine iki fıkra ilâvesi ve 28 inci maddesinin kaldırılması hakkındaki nizamnamenin yürürlüğe konulmasına dair	"	" "
3/1926	(4898 numaralı kanunun 9 uncu maddesi mucibince verilecek tedavi masrafları ve yol parası hakkında talimatname) nin yürürlüğe konulmasına dair	5885	21/12/1944
3/2589	Olağanüstü hallerin devamı süresince memur ve müstahdemlere yapılacak yardım hakkında	5919	31/1/1945

Y A B A N C I M E V Z U A T

Fransa'da Vilâyetlerarası Şûralar teşkiline dair kararname (décret)

Madde: 1. — Seine Vilâyetiminki barış olmak üzere Vi-
lâyet İdare Heyetleri ilga ve bunların yerine kaim olmak
üzere de aşağıdaki tabloda gösterildiği veçhile yirmi iki Vi-
lâyetlerarası Şûrası teşkil edilmiştir.

Vilâyetlerarası Şûra- ların merkezleri	Kaza dairesine dahil Vilâyetler
Châlons-sur Marne ...	Marne, Aisne, Ardennes, Aube.
Nancy	Memthe-et-Moselle, Meuse, Vosges.
Dijon	Côte-d'or, Haute - Marne, Nièvre
Besançon	Doubs, Yura, Haute-Saone, Territoire de Belfort
Clermont-Ferrand	Puy-de-Dôme, Allier, Cemtal, Haute - Loire, Lozère
Lyon	Rhône, Ain, Ardèche, Loire, Saône-et- Loire.
Grenoble	Isère, Drôme, Hautes - Alpes, Savoie, Haute - Savoie
Marseille	Bouches - du - Rhône., Basses - Alpes, Vaucluse
Nice	Alpes - Maritimes, Corse, Voir,
Montpellier	Hérault, Gard, Pyrénées - Orientales
Toulouse	Haute-Garonne, Ariège, Aveyron, Au- de, Lot, Tarn, Tarn - et - Garonne.
Pan	Basses - Pyrénées, Gers, Landes.
Bordeaux	Gironde, Charente - Inférieure, Dor- dagné, Lot - et - Garonne
Limoges	Haute - Vienne, Gorrèze, Grense, İn- dre.
Poitiers	Vienne, Charonte, İndre - et - Loire, Deux - Sevres.

Vilâyetlerarası Şûraların merkezleri	Kaza dairesine dahil Vilâyetler
Nantes	Loires, Inferieure, Maine - et - Loire, Morbihan, Vendée.
Rennes	Îlle - et - Vilaine, Côtes - du - Nord, Finistère, Mayenne.
Orléans	Loiret, Cher, Eure - et - Loire, Loire - et - Cher.
Ronen	Seine - Inferieure, Eure, Oise, Somme.
Caen	Calvados, Manshe, Orne, Sarthe.
Lille	Nord, Pas - de - Calais.
Versailles	Seine - et - Oise, Seine - et - Marne.

Madde: 2. — Bu yirmi iki Vilâyetlerarası Şûrası kaza dairelerini muhtevî Vilâyetlerin, adını taşırlar.

Merkez ve makarları olan Vilâyet merkezinin adını taşımaları da caizdir. seine Vilâyeti İdare Heyeti, halihazırdaki teşkilât vır kaza dairesini muhafaza eder.

Madde: 3. — Vilâyetlerarası Şûralar bir reis ile dört âzadan mürekkep olup âzadan biri müddeiumumilik vazifesinin ifasile mükelleftir.

Madde 4.—Vilâyetlerarası Şûraların reis ve azalan Dahiliye Vekilinin teklifi üzerine kararname (deeret) ile tâyin olunur.

Müddeiumumilik vazifesile mükellef olacak azalar da aynı şekilde tâyin olunurlar.

Madde: 5. — Vilâyetlerarası Şûralar âzası üç sınıfa taksim edilmişlerdir. Sınıflar şahsidir.

Üçüncü sınıf azalar m tâyini muvakkaten talik edilmiş olup sonradan bunlar askerlik mükellefiyetlerini ifa etmiş ve müsabakanın yapıldığı senenin ikinci - kânununda yirmi beş yaşından aşağı ve otuz yaşından yukarı olmayan hukuk

Fransa'da Vilâyetlerarası Şûralar

mezunları arasından müsabaka imtihanı ile intihap ve tâyin olunurlar.

İkinci sınıf azalar münhal yerlerin dörtte üçü nisbetinde üçüncü sınıf azalar arasından intihap ve tâyin edilirler. Birinci sınıf azalar da aynı nisbet dahilinde ikinci sınıf azalar arasından tâyin ve intihap olunurlar.

Vilâyetlerarası Şûra reisleri münhasıran birinci sınıf azalar arasından intihap ve tâyin olunurlar.

Seine Vilâyeti İdare Heyeti âzalarının yarısı Vilâyetlerarası Şûra reislerde birinci sınıf âzaları arasından intihap ve tâyin olunurlar.

Bu heyetin reisile daire reisleri heyet âzası arasından veya Devlet Şûrası âzaları meyalımdan iptihap ve tâyin olunurlar.

Birinci ve ikinci sınıf âzalıların üst tarafı ancak eski veya halen müstahdem Devlet memurlarına tahsis ve teffiz olunabilir.

Madde: 6 — Her Vilâyetlerarası Şûranın bir zabıt kâtibi ve eğer lüzum varsa bir veya daha fazla yardımcı kâtipleri bulunur. Bunlar Vilâyet memurları heyetine dahil olup her biri Şûranın merkezinden gayri kaza dairesine dâhil Vilâyetlerde otururlar.

Vilâyetlerarası Şûraların ve kalemlerinin işleme ve çalışması için muktazı malzemenin istilzam ettirdiği sarfiyat Vilâyetlerin mecburi masraflarındandır.

Madde: 7.— Mülga Vilâyet İdare Heyetlerim ait kazai ve idari vazife ve salâhiyetler ve bu heyetlerin kararları aleyhine müracaat şekli ve mühakeme usulleri hakkındaki kaideler sonradan çıkarılacak kararnamelerle tesbit ve tâyin edilecek, icrası zarurî tadiller mahfuz kalmak kaydı ihtirazi altında Vilâyetlerarası Şûralarda da kabili tatbiktirler.

Madde: 8. — Vilâyetlerarası Şûralar Seine Vilâyet İdare Heyeti âzalarından biri veya bir kaç, bu heyetlerin reis-

Yabancı Mevzuat :

ier-i tarafından heyete niyabeten ve müddeiumuminin müdahalesi olmaksızın ve fakat Devlet Şûrasına müracaat hakkı mahfuz kalmak üzere aşağıda sayılan iş zümrelerini tetkik ve riayet etmek için naip âza tâyin olunurlar:

1 — Vergi ana defter ve kayıtlarında tadilât icarsı hakkım! aki taleplerle vasıtasız vergiler idresince kabul edilmeyen vasıtasız vergi muvakkat muafiyetine dair olan iddi-
Alar;

2 — Vergi hususatmda müddeti dışında vaki olduğu veya teşkil noksan ile malûl bulunduğu vesilesile salâhiyeti İdare tarafından kabul edilmeyen talepler;

3 — Alâkahlar tarafından şifahi izahat verilmesi veya verdirilmesi istenen ve kendi ikametgâhlarının bulunduğu Vilâyet merkezinde naip âza tarafından nizam halledilmesi kabul edilen diğer vergi işlerine ait iddia ve talepler;

4 —Yukarıki fıkrada derpiş edilen aynı şart ve haller dahilinde yol suçlarına taallûk eden ihtilâflar.

Yukarıdaki 3 üncü ve 4 üncü fıkralarda derpiş edilen hallerde naip âza alâkahların şifahi izahat vermek istedikleri vilâyet merkezine gider.

Yukarıki 4 üncü fıkrada derpiş edilen halde naip âza gerek nizam çıktığı vilâyet merkezinde, gerekse Şûra merkezinde hüküm ve kararını verebilir.

Her adlî yıl başında Vihîyetlerarası Şûra reisi yahut Seme Vilâyeti İdare Heyeti reisi niyabet suretile hüküm ve karar vermeğe devlet olunacak âzaların listesini tanzim ve mazeret halimle onların yerine geçme usul ve kaidelerini teshil eder.

Şûranın niyabetini haiz âza huzuruna götürülen her iş, dâvanın her hal ve derecesinde bir hüküm sadır olmuş bulunmadıkça vaziyete göre ya Vilâyet Şûrasının yahut varsa Şûranın bir dairesinin huzuruna gerek resen reis tarafından gerekse işe el koymuş olan hâkim tarafından naklolunabilir.

Fransa'da Vilâyetlerarası Şûralar

Bu maddede derpiş olunan naip âza Korsika Vilâyetine malîsus oluak üzere merkezini Ajaccio'da kurabilir; bu naip azanın tayini her adli yıl başında mensubolduğu Vilâyetler- arası Şûra reisinin teklifi üzerine Dahiliye Vekilinin karârile olur.

Madde: 9. — Bir âza mensubolduğu Şûra tarafından yahut bu Şuranın reisi tarafından gerek kaza dairesine dâhil vilâyetlerde gerekse mahallinde tetkikat yapmağa ve diğer bütün tahkikat işlerinin icrasına memur edilebilir.

Madde: 10. — Vilâyetlerarası Şûralar kaza dairelerine dâhil vilâyetlerin valileri tarafından istenilen hususlarda mütalâalarını bildirirler.

Madde: 11. — Vilâyetlerarası Şûra merkezi olmayan Vilâyetlerde evvelce idare heyeti âzaları tarafından ferdan istimal edilen salâhiyetler valinin karârile kendi emri altındaki memurlara intikal eder.

Madde: 12 — İntikali mahiyette olmak üzere ve işbu kararnamenin 5 inci maddesi hümmünden inhiraf edilerek Devlet Şûrası daire reislerinden veya âzalarından birinin reisliği altında bir Devlet Şûrası muavini ile bir vilâyet idare heyeti reis vekilinden ve Dahiliye Nazaretince nazaret müdürlerinden tâyin edilecek bir zat ve Seine Vilâyeti idare reisinden mürekkep hususi bir komisyon bu kararnamenin neşri tarihinde vazife başında bulunan Vilâyet idare heyetleri âzalarının sicillerini tetkik ettikten sonra Vilâyetlerarası Şûralarda yer almağa ehil olanların listesini tanzim edecektir.

Mülga Vilâyet İdare Heyeti âzalarından bu kararname ile derpiş edilen Vilâyetlerarası Şûralara yerleştirilmemiş olanlar gerek muvakkaten Vilâyetlerarası Şûralara gerekse diğer Devlet memuriyetlerine tâyin olunurlar. Bunlar muayyen bir memuriyete tâyin edilinceye kadar maaşlarını almağa devam ederler.

Bu kararnamenin tatbiki neticesi olarak yerlerinden çı-

Yabancı Mevzuat :

karılmış bulunan Vilâyet idare heyeti âzalarının Dahiliye Vekilince tesbit edilecek şartlar dairesinde nakli hane masrafları tazmin olunacaktır.

Madde: 13. — İşbu kararnamenin icrasını temin etmek için zaruri tedbirler muahhar kararnamelerle tâyin edileceklerdir. Bilhassa:

- 1 — Vilâyet idare heyeti âzalarının terfi, disiplin ve yaş haddi;
- 2 — Bu Şûraların çalışma ve dairelere ayrılması;
- 3 — İşbu nizamnamenin 8 inci maddesinin tatbikatı dolayısıyla Şûranın merkezinden gayri vilâyetlere azimet edecek Vilâyetlerarası Şûra âzalarının azimet ve tebdili mekân tazminatı

4 — Yazı işleri teşkilâtına ait kaideler ve Vilâyet memurlarından bu kalem teşkilâtında yer alacaklara verilecek hususi tahsisatı;

5 — İşbu kararnamenin Cezayirde tatbikine miitaallik hükümler sonradan çıkarılacak kararnamelerle tesbit edileceklerdir.

Madde: 14.—Bu kararname 1 Ekim 1326 tarihinde meriyete girecektir.

Bu tarihten il ibaren iş bu kararname hükümlerine muhalif bütün teşriî ve nizami hükümler mefsuhtur.

Bu kararnamenin tatbikatını temin maksadife teşkilât ve muhakeme usulüne ait hükümleri muhtevi tamamlayıcı kararname.

Madde: 1. — Vilâyetlerarası Şûraların kalemleri:

- 1 — Şûranın merkezi olan valilikte merkezi bir büro ile
- 2 — Kaza dairesine dâhil valiliklerin her birinde bir mülhak bürodan mürekkeptir.

Her mülhak mironun işi (hizmeti) 6 Eylül 1926 tarih-

Fransa'da Vilâyetlerarası Şûralar

Ji kararnamenin altıncı maddesi! e ilidas edilmiş olan muavin zabıt kâtiplerinden biri tarafından yapılır.

Seme Vilâyetinin Şûrası (idare heyeti) kendi hususi teşkilâtını muhafaza eder.

Madde: 2. — Mülhak bir büronun zabıt kâtipliği ile mükellef bulunan bütün muavin zabıt kâtipleri idari ve inzibati bakımdan ait oldukları vilâyet valisinin emir ve idaresi (nüfuzu) altında kalırlar.

Bununla beraber işlerin iyi bir surette yürütülmesi için lâzım gelen talimatı, Vilâyetlerarası Şûra reislerinden telâkki ederler.

Madde: 3. — 12 ve 16 ıncı maddelerde taksisen derpiş edilmiş bulunan hükümler müstesna olmak üzere dâva ikamesini mutazanınm bütün arzuhalle gerek merkezî büroya ve gerekse ihtilâfın hadis olduğu vilâyet valiliğinde müesses mülhak büro kâtipliğine tevdi olunabilir.

Arzuhalin mülhak bürolara tevdi halinde muavin zabıt kâtibi arzuhale ve bunun merbutatma verildiği tarihi işaret eder ve onun idari yol ile merkezî büro kâtipliğine gönderir. Evrakın viirut ve irsali tarihlerini yazmak için sıra numaralı bir defter tutar.

Tarafların talebi üzerine 22 Temmuz 1889 tarihli kanunun 1 inci maddesinin üçüncü fıkrası ile derpiş edilmiş bulunan vesikayı vermek sıfatını haizdir.

madde: 4.— Kanuni bir lüikiim icabınca vilâyet Şûrasının muayyen bir mehil zarfında karar vermesi lâzımgelen hallerde mehil evrakın merkezî büroya vücudundan itibaren cereyana başlar.

Madde: 5. — Yukarki üçüncü maddede derpiş edilen kaideler 22 Temmuz 1889 tarihli kanunun (4) üneü maddesine mutabık olarak bir mübaşir ihzar varakası asli «original

Yabancı Mevzuat :

d'exploit d'huissier» tevdiî suretile yapılan talep ve dâvalarda da kabili tatbiktir.
(*)

Madde: 6. — Mülhak bir büroda muavin zabıt kâtibi vazifesile mükellef olan kâtip dâva ikamesini natık arzuhal nüshalarının noksan bulunması veya mevcut olmaması halinde 22 Temmuz 1889 tarihli kanunun 3 üncü maddesinin 2 inci fıkrasının derpiş ettiği ihtarı yapmak sıfatını haizdir.

Madde: 7. — İdari dâva ikamesini natık arzuhaller merkezî büroya veya mülhak bürolardan birine kaydını miita- akıp liemen Vilâyet Şûrası reisi Areya zabıt kâtibi yahut da reisin emrile onun namına umumi veya hususi talimatlara uygun olarak salâhiyeti! yardımcı kâtipler tarafından dâva edilenlere tebliğ olunur.

Bununla beraber reis her vakit bu tebliğlerin Şûra Dairesinin karare ile yapılmasını da kararlaştırabilir.

Madde: 8. — Yukarıki 3,5,6 ve 7 inci maddelerede tesbit edilmiş olan kaideler müdafaanamelele cevabıameye «rep- lique» dâvayı hâdiseyi mutazammin lâyihalara müdahale arzuhallerini, feragat ve itiraz arzuhallerene de kabili tatbiktir.

Madde: 9.-22 Temmuz 1889 tarihli kanunun 3 üncü maddesinin 2 inci fıkrasile derpiş edilen ihtar, hüküm ve tahkikat işlerde alâkalı tebliğ ve ihtarlar gibi ve bilhassa bu kanunun: 10-§2,15,21,25-§3,28,33,44, ve 54 üncü maddelerde derpiş edilen hususların idari şekilde ifa edilmesine devam edilecektir. Fakat bu ihbar ve tebliğler şahsa veya ikametgâha yapılabileceği gibi taahhütlü mektuplarla da yapılabilir ve icap ederse makbuzu idari yolla postaneden istenir.

Bu tebliğ ve ırsal tarzlarından birisinin istimalini kararlaştırmak reise aittir.

(*) 22 Temmuz 1889 tarihli kanun Vilâyet İdare Heyetlerinin muhakeme usulüne ait bir kanundur.

Fransa'da Vilâyetlerarası Şûralar

Madde: 10. — Müdafaa ve cevap layihaları geblikten yahut bunların tevdi için tesbit edilen müddet bittikten sonra dosya reis tarafından tâyin edilen raportör âzaya verilir.

Raportör âza tarafından yapılan teklif üzerine Şuraca emredilen biitiin tamamlayıcı tahkikatın icap ettirdiği tebliğler yukarıki 7 ve 9 uncu maddelerin muhtevî olduğu hükümler dairesinde yapılır.

Madde: 11.—Taraflar ve vekilleri merkezi bürodan dfnevrağı hakkında mahallinde malûmat alabilirler.

Hunınla beraber alâkalı âmme idarelerinin ve tarafları müdafaa etmeyi takabbül etmiş bulunan avukatların talibi üzerine Şûra reisi tâyin edeceği bir mehil içinde evrakın mülhak mürolardan birine gönderilmesine müsaade edebilir.

İcap ve zaruretin sübut ve tahakkuku İmlinde Şûra reisi tâyin edeceği muayyen mehil ve müddetle mukayyet olarak dâva evrakının âmme idarelerinin mümessillerine veya tarafları müdafaa etmek vazifesini üzerine almış bulunan avukatlara tevdi ve teslimine de müsaade edebilir.

Madde: 12. — Yol suçlarında ihzar ve celpnameler ve sair evrak zabıt varakısının tanzim edildiği Vilâyet valiliğindeki evrak hal emine tevdi olunur.

Salahiyetli idareye maznunun müdafaanamesi ve müdafaa nameye suçlunun cevabı yukarıki 7 inci maddede tesbit edilmiş bulunan kaidelere tevfi kan tebliğ edilir.

Madde: 13. — Bu kararnamenin meriyete girmesinden itibaren Şûra merkezi olmayan diğ er vilâyetlerde tutulmuş olan zabıt varakalarının mevzuunu teşkil eden yol suçlarının suçluları eğer bu vilâyette mukim ise celp ve ihzar kendisinin çağırılması suretile olur ve kendisine:

1 — Şifahi izahat vermek veya, verdirmek isteyip istemediği sorulur.

Yabancı Mevzuat :

2 — Zabıtnamenin tanzimedildiği vilâyet valiliğinde izahat vermek istenildiği taktirde bu hal 6 Eylül 1926 tarihli kanunun 8 inci maddesine tevfi kan -naip azanın kaza salâhiyetinin kabul olunması demektir.

Bu kararnamenin meriyete girmesinden evvel mürafaası yapılmış ve yeren bendin tatbik edildiği bütün suçlar hakkında eğer maznun şifahi izahat vermek arzusunu izhar ederse idare tarafından yahut salâhiyetli yardımcı evrak kâtibi tarafından 6 Eylül 1926 tarihli kararnamenin 8 ine: maddesinin bahşettiği ihtiyar hakkından haberdar edilir ve bu ihtiyar hakkının istimalinin naip azanın kaza salâhiyetinin kabulü demek olduğu anlatılır.

Yukarıda derpiş edilen ihbar ve tebliğin yapılmasından itibaren on beş gün içinde müsbet cevap verilmediği taktirde evrak tetkik ve şuraca bir karara baylanmak üzere merkezî evrak kalemine gönderilir.

Madde: 14.—Vergiye mütaallik hususlara ait dâvalar, itirazlar ve sair talepler halin, icaplarına göre İdare tarafından yalut taraflarca vergi tarhının vuku bulduğu Vilâyet valiliğindeki evrak kalemine tevdi veya irsal olunur.

Madde: 15.— (şbu kararnamenin meriyete girdiği tarihten itibaren 6 Eylül 1926 tarihli kararnamenin 8 inci maddesinin 1 ve 2 numaralı bentleri şumulüne giren zümrelere dahil vergi dâvaları şifahi izahat arz etmek arzusunu bildirmiş olan tarafa 22 Temmuz 1889 tarihli kanunun 44 üncü maddesinin tatbiki suret ile. çağırılmış olanlara şifahi izahatlarını verginin tarhiedildiği vilâyet valiliğindeki naip âzaya aı*zedileceği bildirilecektir.

Bu davetiye vaziyete yöre ya evrak kâtibi yahut evrak kâtibi muavini tarafındır gönderilir.

Madde : 16. — Vergi hu susat ını da diğer talep ve iddialar babı;- mevzuu e dilecek olursa ve davada taraf olanın yahut mümessilinin ikametgâhı Şûranın merkezi olan vilâyetten başka bir vilâyette bulunacak olupta tarhın vukubuldu-

Fransa'da Vilâyetlerarası Şûralar

ğu yerde bulunursa İdare kendisine şifahi izahat vermek isteyip istemediğini ve vergi teklif muamelesinin yapıldığı vilayet valiliğinde şifahi izahat vermek istediği taktirde bunun 6 Eylül 1926 tarihli kararnamenin 8 inci maddesine tevfikana naip Azanın kaza salâhiyetini kabul demek olduğunu anlatır.

Bu kararnamenin meriyete konmasından evvel alâkahılardan mukaddema davetiye gönderilmiş olup geçen fıkrada derpiş edilmiş olan bütüin iş zümreleri hakkında şifahi izahat arz etmek arzusunu izhar etmiş bulunanlar İdare tarafından yahut salâhiyetli zabıt kâtibi muavini tarafından 6 Eylül 1926 tarihli kararnamenin zikri geçen 8 inci maddesinde bahşedilmiş olan salâhiyet iitilalarına arzedilecek ve bu salâhiyetin istimali takdirinde naip azanın İvaza salâhiyetini kabul etmek demek olduğu ihtar edilecektir.

Geçen her iki fıkranın tatbikatı neticesi olarak yapılan ihtar ve tenkil ile on beş gün içinde müsbet cevap alınmadığı taktirde Şûraca tetkik ve bir karara bağlanmak üzere evrak merkezi evrak kalemine gönderilir.

Madde: 17. — Vergi ve intihap işleri hariç olmak üzere Şûra reisi tarafların müttefikan vaki talepleri üzerine diğer bütün işlerde sadece ihzari bir kararla ehli vukuf tetkikatı veya tahkikat yapılmasını emredebilir.

Bu karar müstacel hallerde bir hususi tesbit ve tebyin ile mükellef bir vukuf ehlinin tâyini hakkındaki 22 Temmuz 1889 tarihli kanunun 24 iliricü maddesinin tatbikatındaki şekilde ittihaz olunur.

Reis, el konulmuş bulunan bir işi daima Şûra huzuruna göndermek hak ve salâhiyetine maliktir,

Madde: 18.—Bir baltalıktan odun kesmek (ihtitap) hakkına taallûk eden ve vilâyet idare heyetinin salâhiyetine

Yabancı Mevzuat :

dahil talep ve dâvalar taraflarca itiraz edilmediği takdirde 6 Eylül 1926 tarihli kararnamenin 8 inci maddesile derpiş olunan şartlar dairesine vilayet şûrasının niyabetini haiz aza tarafından hükme bağlanır.

Madde: 19. — Divanı Muhasebata müracaat hakkı mahfuz kalmak şartile naip azalar 6 Eylül 1926 tarihli kararnamenin 8 ine i maddesile derpiş edilen şerait dâhilinde vilâyet idare heyetlerinin kaza salâhiyetine dâhil hesapları da tetkik ile karara bağliyabilir.

Bununla beraber gizli muhasebelerin (gesfcions oceultes) bahis mevzuu olduğu hallerde yalnız Şûra hüküm ve karar verebilir.

Madde: 20. — Yukarda sözü geçen 6 Eylül 1926 tarihli •s ve 9 uncu ve işbu kararnamenin de 18 ve 19 uncu maddeleri icabınca Şûra merkezinin haricinde naip âza tarafından uktedilecek aleni ve gayri aleni (-elseler baldık salanlarından birinde yapılır.

Bu celselerde zabıt kâtipliği ve bilhassa tahkikat zabıtnamelerinin kaleme alınması vazifesi muavin zabıt kâtibi tarafından ifa olunur.

Madde: 21. — Gerek vilayet şurası ve gerekse naip âza tarafından isdar olunan kararların müsveddeleri Merkezî evrak kalekimle saklanır. Maahaza naip âza tarafından isdar olunan kararların müsveddeleri hizmetin ihtiyaçları zaruri kıldığı takdirde bir seneyi geçmemek üzere muvakkaten mülhak evrak kalemlerinde de saklanabilir.

Madde: 22. — Kararların suretleri zabıt kâtibi yahut muavini tarafından imzalanır ve taraflara verilir. Bu hüküm hesapların rüyetine müteallik kararlar hakkında da kabili tatbiktir.

Fransa'da Vilâyetler arası Şûralar

Madde : 23. — Vilâyetlerarası Şûralar ve kalemleri nül- «a vilâyet idare heyetleri ve onların kalemlerinin yerine kaimdirler. 1 Teşrinievvel 1926 tarihinden evel karara bağlanmış yalıut muhakemesine başlanmış olan idare heyetlerinin ve kalemlerinin salâhiyetine dâhil işlere müteallik bütün muamele ve kararlarda mülga idare heyetlerde kalemlerini Vilâyetlerarası şûralar ve bunların kalemleri istihlâf eder.

Madde: 24. — Mülga vilâyet idare heyetlerinin mukaddema salâhiyetleri dâhilindeki dâvaların açılması yahut bu kaza mercilerinde cari muhakeme usulünün icabettirdiği nsulî muamelelerin ifası veya bu mülga kaza mercilerinden ıslar olunup henüz katileşmemiş bulunan kararlar aleyhine kanun yollarına müracaat için verilmiş olan mehiller ile kendilerine arzolunan ihtilâfları hal için bu heyetlere verilmiş olan müddetler işbu kararnamenin neşri tarihi ile 15 Ekim 1926 tarihi arasında inkıza bulduğu takdirde normal inkıza tarihinden itibaren otuz gün temdit edileceklerdir.

Madde: 25. — İşbu kararname 1 Ekim 1926 tarihinde meriyete girecektir. Bu tarihten itibaren bu kararnameye muhalif bilcümle teşrii ve nizami hükümler mülgadır.

Çeviren: Veeihi TÖNÜK

İsveç'te «Ev İdaresi» hakkındaki yeni mevzuat

Ev idaresi ve evlerde çalışma şartlarına taallük eden tedbirler İsveç'te son zamanlarda ortaya atılmış ve kabul edilmiş bulunmaktadır. Bu çeşitli tedbirler, **Nüfus Komisyonu** (Commission de la population) ve bu komisyonun **Kadınlar Birliği** (Comite feminin) tarafından yapılan araştırmalardan ve nazırlanan raporlardan mülhem olmuştur. Bu suretle, 31 Aralık 1943 tarihli bir Kıral emri ile, Devlet tarafından desteklenen bir (**Ev İdaresi Yardım Servisi**) kurulmuş. Çocuk Yuvaları talimatı kabul olunmuş ve ev İşlerinde çalışacak işçilerin durumlarını düzenleyen bir kanun projesi hazırlanmış bulunmaktadır.

Nüfus Komisyonu, demografi siyaseti alanında yapılmış bulunan teklifleri gözden geçirmek, halkın muhtemel muhaceretlerini incelemek ve bu vesilelerle uğraşacak devamlı bir teşkilât yapılması hakkında mütalâasını beyan etmek gayesile, hükümet tarafından 1941 Eylülünden kurulmuştu. Komisyon, vaziyeti genel şekilde incelendikten sonra, hükümetin daha sonra yapabileceği esaslı kısımları bir tarafa bırakarak, derhal tatbik edilebilecek bazı tedbirler teklif etmenin muvafık olacağı neticesine vardı. Bu itibarla da bütün dikkatini, ev kadınının vazifelerini hafifletebilecek olan aşağıdaki tedbirler üzerinde taksif eyledi.

Ev İşleri Yardım Servisi Kurulması:

Kurulacak bir **Ev İşleri Yardım Servisi**' ne Devlet tarafından mali yardımda bulunulmasını hedef tutan kanun projesi hükümet tarafından hazırlanmış ve **Riksdag**'ın 1943 sonbahar döneminde tasvip edilmiştir; bu alandaki Kıral emri 31 Aralık 1943 de yayınlanmış ve 1 Ocak 1944 de yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.

İsveç'te Ev İdaresi

Bu servisin amacı, ailelere, annenin hastalanması, doğurması veya benzeri haller boyunca, ev işlerinin görülmesi ve gocukların bakılması işlerinde yardımda bulunmaktır. Bu gibi zor durumlara düşen bütün ailelerin, ücretle işçi bulmaları. mümkün olmazsa, ekonomik durumları gözde tutulmaksızın. bu servis personelinin yardımını istemek hakları vardır. Aneak durumu müsait bulunan aileler, servisin temin edeceği yardımın uygun bir karşılığını ödemek zorundadırlar. Böyle bir servis kuran mahallî otoriteler, yardım.görebilmek için, meslekî teşkilat ve personelin çalışma şartları bakımından bazı hususlara riayet etmek mecburiyetindedirler.

Bu servislerin personeli devamlı veya gündelikli olarak çalıştırılabilirler: Devamlı müstahdemler, senede en az 1500 kuru 'briar: üçer sene aralıkla üç defa 100 kuru- iuk bir terfie ve havat pahalılığı zammı ile mesken zammına da müstehak olurlar. Gündelikli çalışanların en az ücretleri, günün bir kısmında iş gördüğü ve senede en az 80 tam gün çalıştığı taktirde, her iş günü için 5 kurondur, gün artıkları la buna göre hesap olunur.

Devlet yardım payı, devamlı her müstahdem için senede 1000 kuron, kısmen çalışanlar hakkında ise her tanı çalışma günü için 2 kurondur. Bundan başka, aylıklara yapılack zamları da Devleti' yüklenmektedir. Bu zamlar katılmamak üzere senelik devlet yardım, genel kaide olarak her 100 kişi için şehirlerde 25 ve köylerde 50 kuron geçemez: mamafih özel durumlarda bu miktarlar, sırasıyle 40 ve 75 kurona kadar (akabilir. **Ev İşleri Yardım Servisi**'nin, yaptığı hizmetlere karşılık olarak varlıklı ailelerden aldığı paraların beşlen ikisi tn:arında bir miktar, devlet yardım payından indirilir.

Öte yünden bu yardımın yapılabilmesi, yardım.yeldi imnun en az yüzde ellisi kadar Vilâyet İdare Heyetinin de

() Bir kuron, 1943 yılında vasatı olarak . '31 kuruştı. Buna göre ayda 38.75 lira demektir. - Mütercim.*

Yabancı Mevzuat :

iştirak eylemesi ile şartlanmıştır; İter Eyalet İdare Heyetinin .müstakil rm ut a kasnıda birer müstakil ev idaresi biirosu kurulacaktır. Bu servisleri yöneltecek olanı merkezî otoriteyi. **Mesai ve İçtimai Yardımlaşma İdaresi teşkil edecektir.**

1944 yılında. 000 kadından mürekkep personeli bulunan bu servisler için Devletin, - bunların meslekî yetiştirilmesi için vaptaeak masrafa iştirak payı olarak ödeyeceği 78.000 kuron hariç - 400.000 kuronduk masraf yükleneceği hesap edilmektedir, (personel sayısı yavaş yavaş 2.800 e yükselecektir.)

Çocuk Bakım Teşkilâtı :

İlk **Nüfus Komisyonu**'nun yaptığı teklife yöre, çocuk bakımı yerleri, çocuk bahçeleri ve benzeri teşkiller. Devletin kontrolü altına konulmalı ve onıra yardımından faydalanmalıdır. Bu teklif, yeni komisyon tarafından incelenmiş ve buna ait rapor şubat 1943 de yayınlanmıştır. Bu hususta hazırlanan bir kanun projesi, **ictimai işler** Nazırı tarafından 1943 Ekim ayında **Riksdg**'a verilmiş ve kabul edilmiştir. 4 Ocak 1944 de. **Mesai ve İçtimai Yardım İdaresi**, lüzumlu talimatnameleri hazırladı. Nazır, kanını prejesini takdim ederken, bu ihtiyacın yeni bir şey olmadığını, fakat kadınların çalışmalarının yittikçe fazlalaşmakta olmasının bunu zor bir hale soktuğunu hatırlatıyor, bazı komünlerle-hususi teşekküller en sıkışık durumları karşıladıkları halde bile, şimdiki'teşkillerin bu giinkü ihtiyaçlara yeter olmadığını ve bu teşkilleri gerekli seviyede tutmak için hem verilen paranın, hem de tecrübelerin kifayetsiz bulunduğunu beyan ediyor; «bu teşkilâtın çocukların himayesi ve gençlerin yetiştirilmesi hususundaki diğer kumullarımızın eriştiği seviye ile boy ölçüşebilecek bir duruma getirilebilmesi için Devletin,, kontrol etmek ve yardım parası vermek gibi müdahalelerle inkişafını temin etmesi lâzım geleceği kanaatindeyim» sözlerini ilâve ediyordu.

Hükümet tarafından hazırlanan bu plânın gerçekleşmesi

İsveç'te Ev İdaresi

için sarfi lâzım gelen para, senede 200.000 krun olarak lie- sap olunmaktadır. Bununla beraber, bahsedilen plânın ileride genişlemesi halinde, bunu, karşılamak üzere bu para çoğaltılabilecektir. **Riksdag**, bütçe yılının geri kalan aylan için 100.000 krunluk bir yardım kabul etmiştir.

Bu para, üç nevi kurumun gerçekleşmesini kolaylaştıracaktır :

a) Çocuk Bakım Yerleri: (Kreşler de dahil): Okul çağından aşağı çocuklar için olup günde altı saatten çok açık bulundurulacaktır.

b) Çocuk Bahçeleri: 4- den 6yaşına kadar olan çocuk- lar içindir;

e) Öğleden sonra Ocakları: Okul çağındaki çocuklar içindir; bunlar buraya derslerini hazırlamak için veya, ana. babalan çalıştığı ve bunlarla ilgilenemedikleri taktirde okul saatlerinden sonra eğlence için geleceklerdir.

Özel teşebbüsler hariç olmak üzere, yalnız beledi idareler. dernekler ve sinai kurumlar tarafından idare edilen teşekküller, dağıtılan yemeklerin bedelini ve ücretlerin ödenmesini karşılamak üzere, devlet yardımından faydalanabilirler. Bu yardımın yemeğe müteallik olan kısmı, bir öğihı yemek yiyen her çocuk için 1.6 ve iki öğün yemek yiyen her çocuk için 30 ör'e kadar çıkar. Ücretlerin ödenmesine müteallik yardım .masrafları, en az diye gösterilmiş olan miktarın aşağısında olmayan her ücretin üçte biri t nöbetinde ödenecektir. Direktör iki senelik öğretim görmüş veya buna muadil surette yetişmiş olmak gerekir.

Bundan başka, bu çeşit her teşekkül, umumi menfaatlere yararlı olarak tanınmış olmalı ve **Mesai ve İctimai Yardım İdaresi** tarafından mezun kılınmalıdır. Bu gibi teşekküllerin köy mmtakalarında kurulması meselesi ayrı bir konu olacaktır.

Yabancı Mevzuat :

Hizmetçi Kullanılmasını Düzenleyen Kanun Projesi:

Hizmetçi kullanılması şartları, Derginin bir çok nüsha- ların da (*) da temas edildiği gibi, on seneden fazla bir zamandan beri, bir çok komiteler-ini etüt konusu olmuştur.

Nüfus Komisyonu'nun sukomitesi tarafından, aileye ve hizmetçi kullanılmasına müteallik meseleler hakkında hazırlanıp bu komisyona sunulan bir rapor da bu aradadır. 1943 yılının. Ekim ayında, komisyon, hükümet tarafından Eiksdaga sunulan kanun tasarısına esas olan bir proje teklif etmiştir.

Bu projenin ehemmiyeti mahdud olup muvakkat mahiyettedir: 1 Aralık 1.944 de meriyet mevkiine girmiş olup hükümleri, üç sene tatbik edildikten sonra tekrar gözden geçirilecektir]. Teklif edilen hükümler ancak aylık olarak ve bütün gün için tutulmuş bulunan hizmetçileri ilgilendirmekte olup ov k fi livalarına fgerante dr maison) tatbik edilmeyecektir.

Çalışma müddetinin kanımla sınırlanmamış olmasının, diğer çalışma alanlarına nisbetle ev hizmetine daha az itibar edilmesinin başlıca sebebi olduğu gerçekleşmiş bulunduğu için, projenin esaslı hükümlerinden birini, ev hizmetçilerinin faydalanacakları istirahat ve serbesti zamlarının açık olarak gösterilmesi teşkil etmektedir. Bu proje çalışma sözleşmesine son verme hususunda tutulacak yolu da düzenlemek ve norma] olarak riayet edilmesi lâzım gelen 14 günlük mühleti beklemeksizin 'Sözleşmenin hemen bozuhıbilmeşini sağlayacak durumları göstermektedir.

Serbest zamanlar şu şekilde gösterilmiştir: Günlük ça-

(*) «*Revue Internationale clu Travail*» in bir çok nüshalarında.

İsveç'te Ev İdaresi

İşmada, hizmetçiler, - hususi surette çocuk bakmak için istihdam edilenler müstesna - saat 19 dan itibaren serbest olacaklardır; çiftlik hizmetçileri için, iki tarafın anlaşılmışiyfe çalışma saati sonu, yazını - yani nisan ile eylül arasında - saat 20 ye kadar uzatılabilir.

.Belirli zamanlara mahsus istirahat günlerine gelince, taraf i ar şu iki şıktan birini beğenmekte serbest bırakılmışlardır: Hizmetçi, ya her üç haftada bir, bütün bir pazar veya bayram günü - yani tatilden bir gün evvelki saat 19 dan itibaren ve tatilden bir gün sonraki iş başı saatine kadar - veyahut, iki haftada bi'r, pazar veya bayram günüi saat 13 den itibaren ve ertesi sabaha kadar, serbest olacaktır. İler iki halde de, hizmetçinin, evvelden kararlaştırılmış olmak ve bir iş gününe rastlamak şerhiyle, her* hafta bir gün öğleden sonra, saat 14 den itibaren çıkmak hakkı vardır. Bunun gibi, 1 Mayıs günü - serbest bir pazara, rastlamadığı takdirde - saat 13 den itibaren hizmetçi izinli sayılacaktır. En az olarak gösterilen bu günlerden başka, iki tarafın hizmet kontrato- siyle kararlaştırabilecekleri ek çıkış günleri yine iki tarafın onayı ile serbestçe değişirilebilir. Hizmetçi, yukarda en az olarak gösterilen çıkış gün ve saatlerinden, ancak ev sahibinin ailesi fertlerinden birinin hastalanması halinde vazgeçmek zorundadır. Bunun haricinde diğer sebeplerle izin günlerinde yapılacak değişiklikler, ancak iki tarafın onayı ile yürürlüğe girebilir.

Yukarda gösterilenlerde olduğu gibi, serbest zamanlarda yapılan her munzam çalışma, hizmetçiye, başka bir zamanda, bunu karşılayacak bir istirahat hakkını verir. Karşılık olan bu istirahat devresi, sabahın saat 9 undan evvel verilemeyeceği gibi, her defasında devamlı olarak 2 saatten az da olamaz. Eğer ev sahibi ve hizmetçi birlikte razı olurlarsa, kaybedilen serbest saatler munzam bir ücretle de öde-

Yabancı Mevzuat :

nebilir. Kontıratonun sonunda, hizmetçinin alacağı kalan izinler para ile ödenmek lâzımdır. Hizmetçiyi, alabileceği bu gibi karşılıklarımdan mahrum etmeği hedef tutan biitiin anlaşmalar kıymetsizdir ve hiç onaylanmamış sayılır.

Kanun projesi, ev sahibi ile hizmetçinin, ödevlerini yapmayan taraf hakkında tazminat dâvası açmak hakkını da tanımaktadır: Dâva altı ay içinde yetkili mahkemede açılmak gerektir.

(Revue Internationale du Travail) den

Türkçeye çeviren: Nihat YALKUT

BİBLİYOGRAFYA:

HUKUK :

ÖZGÜDER, Taceddin.

Belediye hukuku.

İst., Hüsnütabiat B., 1944, 24x16). 95 s. F. 125K.

NURAL, Mustafa Hilmi

Muhtarın kitabı,

İst., Nırai Köy K., 1944, (19x14), 152 s., P. F. 150 K.

OKAN DAN, Dr. Recai G.

Çin’de devlet ve devletle ilgili teorik görüşler.

İst. Kenan B., 1944 (24x1i), 77-94 s., Ay. F....K.

EKONOMİ :

SÜMER, Nurulîah Esat.

Muasır İktisat Nizamı.

Ankara, Alâeddin Kırıl B., 1944, (23x15), VIII

+ 192 s. F. 250 K.

SÖNMEZ, Hamdi.

Son değişikliklere göre Ticaretin tanzimi ve ihtikârla mücadele.

İst, Ülkü B., 1944, (24x16), VIII + 430 s. F.

500 K.

FİNANS :

OHRİ, İskender. (Toplayan).

Barem hükümleri.

İst., Tanin B., 1944, (19X13). 164 s. F. 175 K.

FELSEFE MESLEKLERİ :

EFLÂTUN. — BORAN, Dr. Bellice. — KARSAN.

Mehmet.

Devlet adamı.

İst, Maarif B., 1944, (18x11), 116 s., F. 80 K.

DERGİ'ye Gelen Kitaplardan :

KÖY İDARESİ

Abdılar ve ihtiyar Heyetinin Korucuların vazîie ve salâhiyetlerini iz ılı etmeği hedef tutan ve Sivas Valisi NECMEDDİN ERGİN tarafından hazırlanarak altıncı defa, olarak basılan) eserde, köy idarelerini yakından ilgilendiren bu mevzu güzel bir tasnif içinde tetkik edilmekle ve bu konudaki kanunların tatbikim kolaylaştıracak geniş izahlai' yer almış bulunmaktadır.

Köylüyü ve köyü idare edenlere büyük kolaylıklar temin edecek mahiyette olan bu güzel rehberdir ilgililerin, bir çok müşk;elerine cevap bulacaklarına şüphe yoktur.

Sivas. Vilâyet M.. 1945 (20x15). 270 s. F. 225 K.

TEKAÜTLÜK HAKKI

Tekaütlükte Yaş Meselesi

Sayıştay Mülkiye tahsis şubesinde murakip ATIF HALMAN tarafından yayınlanan bu eser, hepimizi ilgilennemektedir. Müteaddit kanunlarla mühim değişikliklere uğramış bulunan 1683 sayılı kanunun tatbikatı, bizzat müellifinde Başlangıç» ta söylediği gibi «esrarlı, içinden çıkılmaz muameleler zannedilmekte ve bu sebeple «tekaüt kanunları, memurlarımızın âti için kendilerini ve aileleri efradım şiddetle alâkadar eden mahsus hükümleri ihtiva etmiş olmasına rağmen, son derecede ihmal edilmiş bulunmaktadır. Müellif bu esriyle memur haklarının aranmasında faydalı olabileceği ummaktır.

Tekaütlük hakkı, tekaütlük hakkının başladığı tarih-

ler, yaş tashihi ve neticeleri, takvimlerdeki değışiklikler vesaire hakkında izahatı ve bu meselelere müteallik kanunları, tefsirleri, Danıştay kararlarını da ihtiva eder şekilde hazırlanmış olan eserin sonuna, hicri senelerle takvim senesinin karşılaştırılmasına yarayan bir de cetvel eklenmiş bulunmaktadır.

Ankara Basın ve Ciltevi, 1943 (24x16), 32 s. F. 75 K.

SITMA

«İnsanlığın en büyük sağlık derdi olan sıtma» nını önlenmesi için ne gibi tedbirlere başvurulması gerektiğini, ve sıtmalılı yerlerde çalışan ve yaşayanlara lüzumlu pratik bilgileri herkesin anlayabileceğı açık bir Türkçe ile izah eden bu eserin, büyük bir ihtiyaca cevap teşkil ettiğı şüphesizdir. Eser sahibi Ankara Sıtma Mücadelesi Merkez Tabibi Dr. ATA ÜN ALAN'm da dediğı gibi «Sıtma dâvasında yarının muvaffakiyeti, Devlet teşkilâtının ve bütün vatandaşların bu savaşa katılmalarıyla mümkündür» ve bu sebeple mevzu, idarecilerimizi de yakından ilgilendirmektedir.

Ankara, Titaş B., 1943 (24x17), 207 s. F. 210 K.

KÖY POSTASI

Edirne'de şimdilik yirmi günde bir çıkan bu «dâva dergisi» nin 20 Ocak tarihli ve 9 numaralı nüshası, birçok güzel yazılar okumak fırsatı vermektedir. Fâlıir Erdem'in «ilk öğretim» meselesi hakkındaki bir yazısıyla Kadri OğusTm «İyilik - Kötülük» başlıklı yazısını, birçok fıkalaları, şiirleri ve atasözlerini ihtiva eden dergi, bilhassa köy gençliğini ve okurlarını ilgilendirecek ve onları aydınlatacak bir kültür vasıtası olarak telâkki edilmeğe lâyıktır.